

ХАЛҚАРО НОТИЖОРАТ ХУҚУҚ МАРКАЗИ

**ЎЗБЕКИСТОНДА
НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ
ТАШКИЛОТЛАРИГА
СОЛИҚ СОЛИШ
ВА УЛАРНИНГ
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ**

УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

Мазкур китобни Очиқ Жамият Институти Кўмак Жамғармаси-
Ўзбекистон мадади ва маблағлари туфайли нашр этишга
муваффақ бўлинди.

Тошкент - 2003

65,261.4 Давлат даромади.

№ 32207
3

Умумий тахрир: Александр Галаганов, Геннадий Фиглин,
Павел Смилтнек, Умида Хусанходжаева

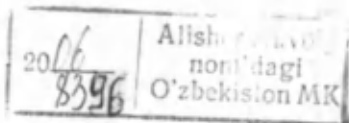
Муаллифлар: Ирина Индина (I, II, V, VIII бўлимлар); Евгения Индина (II, III, IV, VI, VIII бўлимлар); Ирина Завалишина (VI, VII, IX бўлимлар).

Халқаро Нотижорат Ҳуқуқ Маркази (ICNL) томонидан Америка Қўшма Штатларининг Халқаро Ривожланиш Агентлиги (USAID) молиялайдиган Каунтерпарт Консорциум дастури доирасида тайёрланган.

Муаллифларнинг позицияси Очиқ Жамият Институтини Қўмақ Жамғармаси-Ўзбекистон, Каунтерпарт Консорциумнинг ва Америка Қўшма Штатларининг Халқаро Ривожланиш Агентлиги (USAID) позициясига мос келмаслиги мумкин.

Қўлланмани тайёрлаш чоғида «NORMA» ахборот-ҳуқуқий тизими материалларидан фойдаланилган.

Мазкур услубий қўлланмада меъёрий-ҳуқуқий материаллар 2003 йил биринчи январдаги ҳолат бўйича келтирилган.

СЎЗ БОШИ

Ижтимоий ва иқтисодий соҳалардаги эркинлаштириш, шахснинг ўз имкониятларини эркин рўёбга чиқариш учун шароитлар яратиш ислохотлар стратегияси бўйича ҳужжатларда марказий йўналишлардан бири сифатида белгиланади. Барча ижтимоий қатламлар ва гуруҳларнинг мувозанатлаштирилганлиги, кескинлик келиб чиқишига қарши кучли механизмгина жамиятнинг барқарор олға ривожланиши ва ҳар бир инсон учун танлаш эркинлигини кафолатлайди. Асрий демократик анъаналарга эга бўлган мамлакатларнинг тажрибаси далолат беришича, ННТлар – нодавлат нотижорат ташкилотлари тизимини ривожлантириш жамиятда манфаатларнинг бундай мувозанатини ушлаб туриш, барқарорликни таъминлашнинг таъсирчан механизми сифатида хизмат қилади.

Мамлакатимизда ННТлар тизими анча тез шакллантирилмоқда: уларнинг сони ортмоқда, турлари ва ихтисослашишлари кенгаймоқда. Нодавлат нотижорат ташкилотлари ривожланган демократик давлатларда эгаллаган ўрнининг аҳамиятига мос равишда «учинчи сектор» - жамият ҳаётининг барча соҳаларини таъминлашда давлат органлари ва тижорат тузилмаларининг шериги деб аталувчи ўрнини янада дадил эгалламоқдалар. Ўз маҳаллаларида кам таъминланган оилаларни қўллаб-қувватлашдан тортиб таълим, соғлиқни сақлаш, маданият, атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳаларидаги йирик миқёсли давлат ва халқаро лойиҳаларда иштирок этишгача, манфаатлари бўйича бирлашиш, жамиятда муайян ижтимоий ва касбий қатламларнинг қонуний ҳуқуқларини ҳимоя қилишдан мамлакатимизнинг очиқлиги, умумжаҳон инсоний демократик тамойилларни қарор топтириш мақсадида нодавлат даражада халқаро алоқаларни ривожлантириш ва мустақамлашгача бўлган жуда кенг соҳалар – буларнинг ҳаммаси ННТларнинг фаоллик соҳасидир.

Лекин ННТларнинг ўз олдларига қўйган вазифалари қанчалик олижаноб ва ижтимоий жиҳатдан муҳим бўлмасин, уларни фақат

ўз фаолиятининг ишчан ва пухта иқтисодий механизмини созлай олган ННТларгина амалга ошира оладилар. Давлат нодавлат нотижорат ташкилотларига қатор, шу жумладан солиқ соҳасида ҳам, имтиёзлар ва энгилликлар берган ҳолда, бунга кўмаклашмоқда, «учинчи секторни» ривожлантиришни рағбатлантирмоқда.

Нодавлат нотижорат ташкилотларини ташкил қилиш ва уларнинг фаолиятини тартибга солиш бўйича тарқоқ меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган меъёрларни умумлаштириб ва тизимга солиб, амалиётнинг таҳлили асосида бухгалтерия ҳисобини, молиявий, статистик ва бошқа ҳисоботларни йўлга қўйиш, юридик шахс томонидан солиқ ва бошқа мажбуриятларини бажаришни ННТларга қўллашда қатор умумий масалаларнинг моҳиятини ёритиб, ННТларда бухгалтерия ҳисоби амалиётдан олинган долзарб ва жонли мисоллар билан таъминлаган ҳолда муаллифлар ҳозирги кунда катта эҳтиёж сезилаётган услубий қўлланма яратдилар.

Нодавлат нотижорат ташкилотларини ташкил қилишга жазм қилган ташаббускорларга мазкур қўлланма келгуси фаолиятнинг муваффақияти билан боғлиқ бўлган кўп масалаларни ҳисобга олиш ва ўз вақтида ҳал қилишга, ННТларнинг бухгалтерлари ва раҳбарларига ҳамда мазкур ташкилотлар билан ҳамкорлик қилаётган юридик ва жисмоний шахсларга - бундай ҳамкорлик доирасида амалга оширилаётган операцияларни расмийлаштириш ва ҳисобини юритишда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўзига хос хусусиятларини чуқурроқ тушуниб етиш ва аниқроқ ҳисобга олишда ёрдам беради.

ННТлар жадал ривожланиш босқичида бўлганлиги сабабли, нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи талабларни белгиловчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш тажрибаси ҳозирча етарли эмас, шу сабабли таклиф қилинаётган қўлланма нафақат солиқ тўловчилар, балки солиқ органларининг ходимлари ҳамда ННТларга нисбатан қонунда назарда тутилган нозорат функцияларини амалга оширувчи бошқа давлат органлари учун ҳам фойдали бўлиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилотларига қўйилувчи, ислохотларнинг турли босқичларида қабул қилинган ва тарқоқ меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга кирган меъёрий-ҳуқуқий талабларнинг муаллифлар томонидан амалга оширилган мавзувий термаси ННТларга нисбатан қонунчиликни такомиллаштириш бўйича кейинги ишлар учун асос сифатида ҳам кўриб чиқилиши мумкин.

Шу билан бирга, ННТларни ташкил қилиш ва улар фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий асоси ҳали барқарорлашмаганлиги, ривожланиш жараёнида эканлиги сабабли китоб муаллифлари мурожаат этган ҳуқуқий ҳужжатлар сезиларли даражада ўзгариши мумкинлигини ҳисобга олиш муҳимдир. Қонунчиликнинг бошқа қоидалари ҳам ўзгаради – хусусан ҳар йили қатор солиқларнинг ставкаларига тузатишлар киритилади. Буларни қўлланмадан фойдаланишда ҳамда уни кейин қайта нашр қилишда ҳисобга олиш лозим.

Эркин Файзиевич Гадоев,
*Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ
қўмитаси раисининг биринчи ўринбосари.*

КИРИШ

Жамиятни демократлаштириш жараёни ва унинг ижтимоий барқарорлигини таъминлашда нодавлат нотижорат ташкилотлари муҳим роль ўйнайди. Учинчи секторнинг мавжуд бўлиши зарурати икки асосий сабаб билан белгиланади:

1. *Ижтимоий зарурат* нодавлат нотижорат ташкилотлари жамиятни демократлаштиришда муҳим вазифаларни бажариши, аҳолининг кам ҳимояланган қатламларини ҳимоя қилишда махсус муҳит барпо қилиши, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишидан иборатдир.

2. *Иқтисодий зарурат* нодавлат нотижорат ташкилотлари тадбиркорлар ёки тижорат сектори нуқтаи назаридан қулай бўлмаган ёки етарлича даромад келтирмайдиган ижтимоий неъматлар ишлаб чиқариши ва хизматлар кўрсатиши ва бюрократик давлат аппарати-нинг мураккаб тузилмали машинаси томонидан бошқариб бўлмаслигидан иборатдир. Бундан ташқари, учинчи сектор янги иш жойлари барпо қилади. Хизматлар кўрсатишдан ишлаб топилган ҳамма маблағларни нодавлат нотижорат ташкилотлари ўзларининг дастурларини кенгайтириш ва молиялашга йўналтирадилар, шундай қилиб ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда, таълим, соғлиқни сақлаш, фан, маданият ва санъатни қўллаб-қувватлашда давлат бюджетига малоллик келтирмаган ҳолда давлатга ёрдам берадилар.

Ўзининг табиатига кўра Учинчи сектор умуминсоний ва интернационал характерга эга. Хайрия фаолияти ва ўзаро ёрдам миллий мансубликка ва давлат чегараларига эга эмас. Бутун дунёда ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда ўзларининг катта ҳиссаларини қўшган Учинчи секторга тегишли ташкилотларнинг аҳамиятини етарлича баҳоламаслик қийин. Халқаро нодавлат ташкилотлари томонидан кўрсатилаётган молиявий ва техник ёрдамнинг умумий қиймати йилига 8 миллиард АҚШ долларини ташкил қилади.

Ўзбекистонда демократик институтларни шакллантириш жамият ривожланишининг жаҳон тамойиллари оқимида бормоқда. Ўзбекистонда ННТлар фаолияти биринчи навбатда жамиятнинг кам таъминланган, яқин ва ишга лаёқатсиз аъзоларини ҳимоялашга шартшароитлар яратиш, аҳолининг бандлигини кенгайтириш ва касбга қайта йўналтириш, қишлоқ жойларда ва кичик шаҳарларда ислохотларга кўмаклашиш, кичик ва ўрта тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш орқали ислохотлар дастурини амалга оширишдаги ижтимоий қийинчиликларни енгиллаштиришга йўналтирилгандир. ННТларнинг ижтимоий йўналтирилганлиги кескин ижтимоий қарама-қаршиликларни нейтраллаштириш, ўтиш давридаги муқаррар қийинчиликларни юмшатиш ва одамларни янги турмуш шароитларига мослашишига имкон беради. Одамларнинг ижтимоий фаоллигини оширишда фуқаролар ташаббусларини

шакллантириш, ҳаётимиздаги кўлдан-кўп етилган муаммоларни ҳал қилишда ННТлар катта истиқболларга эгадирлар.

Шундай қилиб, умумий қабул қилинган таснифлашга кўра Учинчи секторга тегишли бўлган ННТлар давлатимиз ҳаётининг зарурий таркибий қисмидир, уларни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш эса - ҳақиқатда демократик жамиятни барпо қилишда ҳал қилувчи заминдир.

Нотижорат ташкилотлари тижорат ташкилотларидан икки асосий нарса билан фарқланади: аниқ ифодаланган вазифалари (1) ва олинган ҳар қандай даромадларни таъсисчилари (аъзолари, иштирокчилари) фойдасига тақсимлашнинг тақиқланганлиги (2).

Нотижорат ташкилотларининг алоҳида хусусиятларидан бири уларни молиялаш ва мол-мулкни шакллантириш манбаларининг ўзига хослигидадир. Ўз вазифаларини бажариш учун ННТлар қуйидаги йўллар билан молиявий ресурслар топишга мажбурдирлар:

1) Устав фаолияти учун мақсадли маблағлар олиш;

2) Даромад келтирувчи фаолиятни амалга ошириш. Мазкур фаолият ННТнинг устав мақсадларига мос келиши лозим, олинаётган даромад эса ҳамма зарур солиқлар тўланганидан кейин ННТларнинг устав вазифаларини бажаришга ишлатилиши керак. Жаҳон амалиётида тадбиркорлик орқали ишлаб топилган маблағлар ҳисобига ННТларнинг самарали фаолиятига кўпдан кўп нисоллар мавжуд. Масалан, бутун дунёга машҳур Нобель мукофоти Нобелнинг мақсадли бадалини инвестициялашдан олинган маблағлар ҳисобига тўланади.

Нотижорат ташкилотлари фақатгина ўзларининг ташкил қилинишида кўзда тутилган мақсадларига эришишлари учун (а) ва мазкур мақсадларга мос (б) тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари мумкин. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки, мазкур талабларнинг иккинчиси у ёки бу нотижорат ташкилоти тадбиркорлик фаолияти доирасида ишлаб чиқариши мумкин бўлган маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) характериға мазмуний чекланишлар кўяди.

Бундан бухгалтерия ҳисоби учун муҳим хулоса келиб чиқади: нотижорат ташкилотининг барча мол-мулки, шу жумладан тадбиркорлик фаолиятдан даромад, унга келиб тушаётган барча пул ва бошқа маблағлар фақат маълум мақсадларга ишлатилиши мумкин ва ушбу маънода мақсадлидир.

Шундай қилиб, ННТлар фаолиятининг ўзига хослиги уларнинг молияларини ташкил қилишнинг хусусиятларини белгилайди. Мазкур ҳолат, ўз навбатида, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида ўз аксини топади. Бухгалтерия ҳисоби фаолияти максимал даромад олишга қаратилган мулкдорларнинг манфаатига хизмат қилувчи, бухгалтерия ҳисобининг асосий вазифаси фаолиятнинг молиявий натижаларини шакллантириш бўлган тижорат корхоналаридан фарқли равишда нотижорат ташкилотларида бухгалтерия ҳисо-

бининг асосий вазифаси биринчи навбатда олинган маблағлардан мақсадли фойдаланишни назорат қилишдир. Мақсадли даромадлар/харажатлар ва фойда келтирувчи тадбиркорлик ёки бошқа фаолиятдан келувчи даромадлар/харажатларнинг ҳисоби алоҳида олиб борилади.

Нотижорат ташкилотларнинг барқарорлиги солиқ режими билан боғлиқдир. Жамият ривожлана борган сари, одатда у жамоат институтларини бошқаришнинг анча мосланувчан, билвосита ҳам юридик, ҳам молиявий, шу жумладан солиқ солиш механизмларини ишлаб чиқади. ННТларнинг солиқ режими учун қуйидагилар характерлидир: давлат солиқ имтиёзларидан давлат томонидан билвосита субсидиялар шаклида фойдаланган ҳолда устувор соҳаларда банд бўлган ижтимоий фойдали ташкилотларни қўллаб-қувватлайди ҳамда уларнинг донорларини рағбатлантиради.

ННТларнинг барқарорлиги ва самарадорлиги кўп жиҳатдан чуқур ўйлаб чиқилган молиявий стратегия, солиқни режалаштириш, тўғри шакллантирилган бюджет ва ҳисоб сийёсатига боғлиқдир.

Ўзбекистоннинг нотижорат ташкилотлари учун мўлжалланган мазкур қўлланма фуқаролар жамиятининг юзага келаётган янги секторида профессионал молиявий менежментни шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилгандир. Унинг мақсади – ННТларга солиқ солиш ва бухгалтерия ҳисоби соҳасидаги қонунчилик асосларини ёритиш ва шу билан уларнинг раҳбарлари, мутахассислари, таъсисчилари, аъзолари ва донорларига мазкур ҳуқуқий соҳалардан мустақил хабардор бўлиш имкониятини беришдир.

Амалиётчи ходимлар, биринчи навбатда – бухгалтерлар, қўлланмадан яхши амалий материал топадилар. Муайян вазиятларнинг таҳлили жорий қонунчиликнинг алоҳида нормалари ва қоидаларининг мазмуни ва аҳамиятини осон тушуниб етиш имконини беради.

Қўлланма ННТларда бухгалтерия ҳисоби ва солиқ солиш масалалари билан танишиб чиқишдан манфаатдор бўлган шахсларга мўлжалланган ва Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси ва бухгалтерия ҳисобининг Миллий стандарти асосида уларнинг янада такомиллаштиришларига ёрдам беради.

Александр Галаганов,
Халқаро нотижорат ҳуқуқ
марказининг Ўзбекистондаги вакили.

Геннадий Фиглин,
Хўжалик қонунчилигини ривожлантириш
ва такомиллаштириш бўйича жамоат эксперт
кенгашининг раҳбари.

I. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1.1. ННТлар фаолиятининг ҳуқуқий асослари

Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ва сиёсий фаолиятни эркинлаштириш сиёсати нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкил қилиниши ва ривожланишига кўмаклашди. Ўзбекистон Республикасида нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида қонунчилик тизими барпо қилинди. Мазкур тизимга Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Фуқаролик кодекси, 1999 йил 14 апрелдаги «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонун, «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги қонун ва бошқа қонунчилик ҳужжатлари киради.

«Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунда ННТ - **жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромодларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир** деган таъриф мавжуд. Фойда (даромад)га бўлган муносабат нотижорат ташкилотини тижорат ташкилотидан фарқлайди. Жорий қонунчиликка биноан нотижорат ташкилотларига муассасалар, жамоат бирлашмалари, фондлар, диний ташкилотлар, юридик шахсларнинг уюшмалари (иттифоқлари), матлубот кооперативлари, адвокатлар коллегиялари, аудиторлар палаталари ва бошқа ташкилотлар киради.

«Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонун Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси билан ННТларнинг алоҳида турларини тартибга солувчи махсус қонунлар ўртасида оралиқ ўринни эгаллайди. Бу билан унинг қуйидагилар билан боғлиқ бўлган хусусиятлари белгиланади:

биринчидан, унда Фуқаролик кодексининг қоидалари ривожлантирилади ва аниқлаштирилади;

иккинчидан, мазкур Қонун алоҳида турдаги ННТлар тўғрисидаги махсус Қонунларга нисбатан умумийдир ва бунинг натижасида махсус Қонун мавжуд бўлган ҳолатда у фақат махсус қонунга қўшимча қўлланилади.

Шунга эътибор бериш лозимки, «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг 1991 йилдаги Қонунда, шунингдек 1997 йилда тасдиқланган ва 1998 йил январдан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексида Фуқаролик Кодекси (1999 йил) ва жамоат бирлашмалари ННТларнинг

мумкин бўлган ҳуқуқий-ташкилий шаклларида бири сифатида тушуниладиган «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонун (1999 йил) билан солиштирганда жамоат бирлашмалари тушунчаси анча кенг маънода (нодавлат нотижорат ташкилотларининг синоними сифатида) ишлатилади

Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуни сиёсий партиялар, касаба уюшмалари, диний ташкилотлар ва айрим бошқа нодавлат нотижорат ташкилотларини ташкил қилиш, фаолияти, қайта ташкил қилиш ва тугатишнинг хусусиятларини тартибга солмайди, балки махсус Қонунларга мурожаат қилишни таклиф қилади. Лекин нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолияти соҳасининг у ёки бу муносабатлари махсус қонунлар билан тартибга солинмаган ҳолларда, «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг қоидалари қўлланилади.

Нотижорат ташкилотларини тижорат ташкилотларидан фарқловчи энг асосий фарқ шундан иборатки, биринчилари **даромад олиш мақсадидан фарқли бўлган аниқ белгиланган фаолият мақсадида эга бўлишлари лозим**. Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунда нотижорат ташкилотларининг айрим мумкин бўлган устав мақсадлари кўрсатилади – булар жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия фаолиятини амалга ошириш. Албатта, қандайдир бир қонуний ҳужжат билан нотижорат ташкилотларининг мумкин бўлган фаолият турларини қамраб олиб бўлмайди, чунки уларнинг асосида жамиятда юзага келувчи кўпдан-кўп ижтимоий эҳтиёжлар ва нотижорат манфаатлар ётади. Шунинг учун қонунда кўрсатиб ўтилган рўйхат яқунланмаган ҳамда тўлиқ эмас ва нодавлат нотижорат ташкилотлари бошқа ижтимоий фойдали мақсадларда ҳам ташкил қилиниши мумкинлиги айтиб ўтилган.

Фуқаролик жамиятининг умумий қабул қилинган тамойиллари Ўзбекистон шароитида босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Фуқароларнинг сиёсий ва иқтисодий фаоллиги ортган сари маълум давлат функцияларини нодавлатлар тузилмаларга бериш мўлжалланаяпти.

Янги ташкил қилинаётган ННТнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклини танлаш масаласини ҳал қилишда қатор омилларни ҳисобга олиш керак:

- дастурий-стратегик мақсадлари;
- солиқ имтиёзларининг мавжудлиги;
- у ёки бу шаклнинг оммавий жамоатчилик онгидаги имиджи;
- аъзолик ташкилотини ташкил қилганда ташкилот аъзолари – жисмоний ва юридик шахслардан қўшимча маблағларни жалб қилиш имконияти
- муассисларнинг қарори билан ташкилотни тугатиш имконияти;
- тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи;
- аудитнинг мажбурлиги;
- бошқарувнинг соддалиги, шу жумладан умумий мажлисни, бошқа олий бошқарув органни чақириш жараёнининг осонлиги ёки мураккаблиги;
- бошқалар.

Нодавлат нотижорат ташкилотлари ўз мол-мулкидан, шу жумладан пул маблағларидан фойдаланиши тўғрисидаги маълумотлар ҳаммабоп бўлишини таъминлашлари шарт. ННТ ўз мол-мулки ва пул маблағларининг эгасидир ва ўз мулкий мажбуриятлари бўйича жавобгардир.

Молиявий органлар нодавлат нотижорат ташкилотининг мол-мулки манбалари, олган пул маблағлари ва Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигига биноан солиқлар тўлашини назорат қиладилар.

1.2. Қўлланмада фойдаланилган асосий тушунчалар

Уюшмалар (иттифоқлар) – ўзларининг манфаатларини мувофиқлаштириб бориш, шунингдек умумий манфаатларини ифодалаш ҳамда ҳимоялаш мақсадида нодавлат нотижорат ташкилотлари томонидан уюшмалар шаклида тузилган бирлашмалар («Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг 10-моддаси).

Хайрия фаолияти – юридик ёки жисмоний шахсларнинг ижтимоий фойдали мақсадларни амалга ошириш учун бошқа шахсларга мулкий ҳуқуқлар, пул маблағлари ёки бошқа мол-мулкни бегараз бериш ҳамда улар учун ишлар, хизматларни бегараз бажариш, бошқача тарзда қўллаб-қувватлашда ифодаланувчи ихтиёрийлик асосидаги фаолияти.*

Давлат субсидияси – давлат (ҳукумат) томонидан иқтисодиёт ривожланишини рағбатлантириш мақсадида корхоналарга муайян шартларда пул ёки натура шаклида бериладиган ёрдам. Давлат (ҳукумат) ёрдами турли шаклларда ва ҳар хил шартлар

* Ўзбекистон Республикасида «хайрия фаолияти» тушунчаси қонунларда таърифланмаган.

билан берилиши мумкин (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 23 октябрда 1181-сон билан рўйхатга олинган 21-сон БХМС).

Грант – уларни бериш қўйидаги шартларни қаноатлантирувчи пул маблағлари ёки бошқа мол-мулк:

грантлар жисмоний шахслар, нотижорат ташкилотлар, шу жумладан хорижий ва халқаро ташкилотлар ва уюшмалар томонидан беғараз ва қайтиб олмаслик асосида тақдим қилинади;

грантлар ижтимоий фойдали мақсадларга эришишга қаратилган муайян дастурларни амалга ошириш учун тақдим қилинади;

грантлар грант берувчи томонидан белгиланган шартларда ҳамда грант берувчига грантни мақсадли ишлатилганлиги тўғрисидаги ҳисоботни мажбурий тақдим қилиш шарти билан берилади.*

Мурувват ёрдами - аҳолининг ижтимоий очор гуруҳларига тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш, ижтимоий соҳа муассасаларини қўллаб-қувватлаш, табиий офатлар ҳамда бошқа фавқулодда ҳодисалар оқибатларини тугатиш учун бериладиган мақсадли беғараз кўмакнинг туридир.

Мурувват ёрдами тиббиёт товарлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, халқ истеъмол товарлари ва бошқа товарлар, шу жумладан асбоб-ускуналар, транспорт ва техника, шунингдек грантлар, ихтиёрий эҳсонлар, бажарилган ишлар ва хизматлар, шу жумладан

* Ўзбекистон Республикасида «грант» тушунчаси қонун томонидан таърифланмаган, шунинг учун халқаро амалиётдан фойдаланилган. Юқорида муаллифларнинг фикрича, энг оптимал таъриф сифатида Россия Федерацияси Солиқ кодексининг 251-моддасининг янги таҳриридан келиб чиқувчи таъриф келтирилган. (Федеральный закон от 29 мая 2002г. № 57-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в часть вторую Налогового кодекса Российской Федерации и в отдельные законодательные акты Российской Федерации»).

Шу билан бирга қонун меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 23 октябрда 1181-сон билан рўйхатдан ўтказилган 21-сон БХМСда қўйидаги қоида белгилаб қўйилган:

«Грант деганда корхонага давлат (ҳуқумат), шунингдек ноҳуқумат, хорижий, халқаро ташкилотлар ва жамғармалар томонидан ижтимоий аҳамиятга эга бўлган мақсадларда, иқтисодиётни ривожлантириш, илмий-техника ва инновация дастурлари бажарилишини рағбатлантириш учун кўрсатиладиган беғараз, мурувват тарзидаги пул ёки моддий-техник ёрдам тушунилади. Грант маблағларидан қатъиян мақсадга мувофиқ фойдаланилади».

мурувват ёрдами юкларини транспортда ташиш, кузатиб бориш ва сақлаш шаклида кўрсатилади. (Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисида Низомнинг 2-банди. Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 26 июлдаги 268-сон қарорига 1-илова).

Ҳадя қилиш - ҳадя шартномасига мувофиқ, бир тараф (ҳадя қилувчи) бошқа тараф (ҳадя олувчи)га ашёни текинга мулк қилиб беради ёки бериш мажбуриятини олади ёхуд унга ўзига ёки учинчи шахсга нисбатан мулк ҳуқуқи (талаби)ни беради ё бериш мажбуриятини олади ёхуд уни ўзи ёки учинчи шахс олдидаги мулкый мажбуриятдан озод қилади ёинки озод қилиш мажбуриятини олади (ЎЗР ФКнинг 502-моддаси).

Халқаро нодавлат нотижорат ташкилоти - ўз уставига ва Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳамда битта ёки ундан кўпроқ чет эл давлати ҳудудида фаолият олиб бориши мумкин бўлган нодавлат нотижорат ташкилоти халқаро нодавлат нотижорат ташкилоти деб ҳисобланади (ЎЗР «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунининг 14-моддаси).

Солиқ – оммавий ҳокимият субъектларининг тўлов қобилиятини таъминлаш мақсадида жазо ёки контрибуция характерига эга бўлмаган, давлат томонидан мажбурийлиги таъминланган, шахсий бегаразлик ва мажбурийлик асосида жисмоний ва юридик шахслардан мол-мулкни давлат ихтиёрига олишнинг ягона қонуний (қонун билан белгиланадиган) шаклидир.*

Нодавлат нотижорат ташкилоти - жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир (ЎЗР «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг 2-моддаси).

Жамоат бирлашмаси – маънавий ёки бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш учун ўз манфаатларининг муштараклиги

* Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида «солиқ» тушунчаси аниқланмаган, шунинг учун муаллифларнинг фикрича энг оптимал бўлган С.Г. Пепеляев томонидан берилган таъриф таклиф қилинади (қаранг: Основы налогового права// под ред. С.Г. Пепеляева. -М., 1995, с.24).

асосида қонунда белгиланган тартибда бирлашган фуқароларнинг ихтиёрий бирлашмасидир (ЎзР «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг 11-моддаси).

Ижтимоий фонд – жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрий мулкий бадаллар асосида таъсис этилган, хайрия, ижтимоий, маданий, маърифий ёки бошқа ижтимоий фойдали мақсадларни кўзлайдиган, аъзолиги бўлмаган ташкилотдир (ЎзР «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг 12-моддаси).

Эҳсон – ижтимоий фойдали мақсадларда ҳада қилишдир. Эҳсон фуқароларга, даволаш, тарбия, ижтимоий ҳимоя муассасаларига ёки шунга ўхшаш бошқа муассасаларга, хайрия, илмий ва ўқув муассасаларига, фондларга, музейлар ва бошқа маданият муассасаларига, жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотларга, шунингдек давлатга ва бошқа фуқаролик ҳуқуқи субъектларига қилиниши мумкин. Эҳсонни қабул қилишга бирор кимсанинг рўхсати ёки розилиги талаб қилинмайди (Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, 511-модда).

Тадбиркорлик фаолияти (тадбиркорлик) - тадбиркорлик субъектлари томонидан қонунчиликка мос равишда ўзларининг таваккалчилиги ва мол-мулкий жавобгарлиги асосида даромад (фойда) олишга йўналтирилган ташаббускорлик фаолиятидир (Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг 3-моддаси).

Божхона божи – божхона органлари томонидан товарлар Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасидан олиб ўтилаётганда ундириладиган тўлов (Ўзбекистон Республикасининг «Бож тарифи тўғрисида»ги Қонунининг 3-моддаси).

Бож тарифи – божхона чегарасидан олиб ўтилаётган товарларга қўлланадиган божхона тўловлари ставкаларининг Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият номенклатураси қоидалари ва тамойилларига мос равишда тизимлаштирилган тўплами (Ўзбекистон Республикасининг «Бож тарифи тўғрисида»ги Қонунининг 2-моддаси).

Муассаса – ижтимоий, маданий ва бошқа тусдаги вазифаларни амалга ошириш учун жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан тузилган нодавлат нотижорат ташкилотидир (ЎзР «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг 13-моддаси).

Нодавлат нотижорат ташкилотининг филиали – у турган ердан ташқарида жойлашган алоҳида бўлинма бўлиб, унинг барча вазифаларини ёки вазифаларининг бир қисмини, шу жумладан ва-

коллатхона вазифаларини амалга оширади (ЎзР «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунининг 9-моддаси).

Юридик шахс – ўз мулкида, хўжалик юритишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз номидан мулккий ва шахсий номулкий ҳуқуқларга эга бўла оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажара оладиган, судда даъвогар ва жавобгар бўла оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади.

Юридик шахслар мустақил баланс ёки сметага эга бўлишлари лозим (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик қодекси, 39-модда).

II. ННТларни МОЛИЯЛАШ МАНБАЛАРИ

2.1. ННТларни молиялаш манбаларининг таснифи

Нодавлат нотижорат ташкилотларини молиялаш манбалари Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелдаги 763-1-сон «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунининг «Нодавлат нотижорат ташкилотларининг мол-мулкни шакллантириш манбалари» деб номланган 29-моддасида санаб ўтилган.

Бизнинг фикримизча, «мол-мулкни шакллантириш» термини маблағларни устав вазифаларини бажаришга сарфлашдан кўра кўпроқ маблағлардан жамғариш мақсадларида фойдаланишни англатади. Лекин, баъзи ҳолларда ННТлар жамғариш мақсадларига олиб келмайдиган фаолиятни молиялаштиришга муҳтождирлар (масалан, семинарлар, анжуманлар ва ҳ.к.ларни молиялаштириш). Шунинг учун биз бир қисмини мол-мулкни шакллантиришга йўналтирилувчи «молиялаш манбалари» терминидан фойдаланамиз.

29-моддада қуйидаги манбалар санаб ўтилган:

- кириш ва аъзолик бадаллари, агар улар уставда назарда тутилган бўлса;
- муассислардан, қатнашчилардан (аъзолардан) бир маротаба ва мунтазам равишда келадиган тушумлар;
- ихтиёрий мулкый бадаллар ва эҳсонлар;
- тадбиркорлик фаолиятдан олинган, фақат устав мақсадлари учун ишлатиладиган даромадлар (фойда);
- қонунларда тақиқланмаган бошқа тушумлар.

Айтиб ўтилган моддадаги рўйхат якуний эмас ва очиқ характерга эга, чунки «қонунларда тақиқланмаган бошқа тушумлар» деган қонидани ўз ичига олади.

ННТлар молиялаш манбаларини турли белгилар бўйича таснифлаш мумкин:

- шаклига кўра (пул маблағлари, бошқа мол-мулк, волонтерларнинг меҳнати);
- келиб тушиш даври бўйича (мунтазам равишда, бир мартабалик);
- мақсади бўйича (мақсадли, мақсадсиз);
- ресурсларни жалб қилиш усули бўйича (ташқи, ўзини ўзи молиялаш).

Ресурсларни жалб қилиш усулига кўра таснифлаш ННТлар фаолиятини режалаштириш учун ҳам, солиқ қонунчилигини қўллаш учун ҳам биринчи даражали аҳамиятга эгадир.

Ушбу таснифни куйидаги чизма билан ифодалаш қулай:

Келтирилган чизмадан ўзини ўзи молиялаш манбалари ҳам ташқи манбалар сингари ННТларнинг устав вазифаларини амалга оширишга йўналтирилганлиги кўриниб турибди.

Нотижорат ташкилотларининг мол-мулки ва маблағларини шакллантиришнинг алоҳида манбалар бўйича айрим хусиятларини кўрсатиб ўтайлик.

2.2. Ташқи молиялаш манбалари

Аъзолик ва кириш бадаллари аъзоликни назарда тутувчи жамоат ёмоллашмалари, диний ташкилотлар, партиялар, уюшма-

лар, иттифоқлар каби ташкилий-хуқуқий шаклларда мол-мулкни шакллантириш манбаидир.

Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги Қонуннинг 29-моддасига мувофиқ, агар аъзолик ва кириш бадаллари *уставда назарда тутилган бўлса*, яъни уставда аъзолик ва кириш бадаллари тўғрисида тегишли қоидалар мавжуд бўлса, у ҳолда улар ННТларнинг мол-мулкни шакллантириш манбаи деб тан олинадилар. Бунда, одатда, уставда аъзолик бадалларини тўлаш муддатлари, қиймати ва бадалларни тўлаш тартиби ҳам кўзда тутилади. Лекин, уставда аъзолик ва кириш бадалларини тўлаш муддатлари ва миқдори кўрсатилмаган бўлиши мумкин, бу ҳолда ушбу масала ННТнинг ижроия органи томонидан ёки ННТ аъзоларининг ,чумий мажлисида тегишли резолюцияларни қабул қилиш орқали ҳал қилинади.

Уставда, ижро органи ёки ННТ аъзоларининг умумий мажлисида аъзолик бадалларини пул маблағлари сифатида ҳам, натурада ифодаланган мулк сифатида ҳам тўлаш назарда тутилган бўлиши мумкин.

ННТга бадал сифатида берилган мол-мулк ННТга тегишлидир. Яъни ННТ аъзолари аъзолик ва кириш бадаллари сифатида берилган мол-мулкга ўз мулкый ҳуқуқларини йўқотадилар.

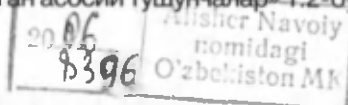
Муассисларнинг мақсадли бадаллари. Кириш ва аъзолик бадалларидан ташқари муассислар ННТ фаолияти давомида муайян мақсадлар ва дастурлар учун ННТларга пул маблағлари ёки мол-мулк бериш ҳуқуқига эгадирлар. Бунда мол-мулкни бериш шартномасида мол-мулкдан нима мақсадларда фойдаланиш шартлари ҳамда у мақсадга мувофиқ ишлатилмагандаги жавобгарлик кўрсатилади.

Юридик ва жисмоний шахсларнинг ихтиёрий мулк бадаллари ва эҳсонлари, грантлар, давлат субсидиялари.

«Эҳсон» тушунчаси Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 511-моддасида таърифланган (шунингдек «Қўлланмада фойдаланилган асосий тушунчалар» 1.2 - бўлимига қаранг).

Эҳсоннинг манбалари чекланмаган, шунинг учун эҳсон исталган юридик ёки жисмоний шахслардан қабул қилиниши мумкин. Лекин эҳсон берилаётган шахс уни қабул қилишни рад этиш ҳуқуқига эгадир. ННТга эҳсон берувчининг ННТ тасарруфига берилаётган пул маблағлари ёки мулкдан фойдаланиш мақсади ва тартиби тўғрисида кўрсатма бўлиши мумкин, лекин эҳсон умумустав мақсадларига ҳам берилиши мумкин.

Бугунги кунда халқаро ва чет эл хайрия ташкилотларининг грантлари («Қўлланмада фойдаланилган асосий тушунчалар» 1.2-бўлимга

қаранг) ННТлар фаолиятини молиялаштиришнинг асосий манбаларидан биридир. Грантлар ижтимоий фойдали мақсадларга эришишга йўналтирилган муайян дастурларни амалга ошириш учун тақдим қилинади. Чет эл хайрия ташкилотларидан келаётган маблағларни бериш учун грант шартномасига биноан алоҳида тартиб белгиланган. Грантни тақдим қилиш шартлари грант берувчи томонидан грант берувчига грант мақсадли ишлатилганлиги тўғрисидаги ҳисоботни мажбурий тақдим қилиш шарти билан белгиланади.

ННТларга давлат томонидан ажратиладиган маблағларга нисбатан грант термини маблағлар муайян масалани ҳал қилиш учун ажратилганда қўлланилади, агар давлат томонидан маблағлар умуман ННТ фаолиятини қўллаб-қувватлаш учун тақдим қилинган бўлса, у ҳолда «субсидия» термини қўлланилади («Қўлланмада фойдаланилган асосий тушунчалар» 1.2 - бўлимга қаранг).

Шуни айтиб ўтиш лозимки, бевосита давлат субсидиялари ўта муҳим умуммиллий вазифаларни бажариш учун ташкил қилинаётган ННТларга тақдим қилинади (масалан, «Ибн Сино» халқаро фондида).

Устав капитали.

Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги Қонунда ННТларнинг устав капиталини шакллантириш ҳақида ҳеч нима дейилмаган. Лекин, қонунчиликда ННТларнинг устав капиталини шакллантиришга тўғридан-тўғри тақиқ бўлмаганлиги сабабли, айрим ННТлар барибир ўз устав капиталларини шакллантирадilar. Шуни назарда тутиш лозимки, бу бошқа ҳамма нарсалардан ташқари бухгалтерия ҳисобида ҳал қилиб бўлмайдиган вазиятларга олиб келади. Бу ҳақда «ННТларда бухгалтерия ҳисоби» деб номланган VI бобда айтиб ўтилган.

2.3. Ўзини ўзи молиялаш манбалари

Ўзини ўзи молиялаш манбалари ўзининг табиатига кўра иқтисодий фаолиятдан келадиган даромадлардир ва адресли имтиёзлар бўлмаганда уларга умумий ўрнатилган тартибда солиқ солиниши керак.

Қонунчилик нотижорат ташкилотларига тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини беради. Лекин бу ерда ҳисобга олиш лозим бўлган принципаал ҳолатлар мавжуд. Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги Қонуннинг 31-моддасига биноан нодавлат нотижорат ташкилотлари ўз устав мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари мумкин. Лекин қонунда қайси турдаги тадбиркорлик фаолияти устав мақсадларига мос келиши ва қайси турлари мос келмаслиги

ҳақида ҳеч нима айтилмаган. Шунинг учун, бизнинг фикримизча, уставда қайси турдаги тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш кўзда тутилаётганлиги кўрсатилиши ҳамда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш мақсадларининг ННТнинг асосий мақсадлари ва вазифалари билан боғлиқлиги кўрсатиб ўтилиши лозим.

ННТнинг олинган фойдани қатнашчилари ўртасида тақсимламайдиган ташкилот сифатидаги таърифидан («Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуннинг 2-моддаси) ННТ томонидан олинган даромадлардан (фойда) фақат устав мақсадларида фойдаланиш лозимлиги келиб чиқади. Қонунчиликнинг мазкур қондаси ННТларнинг иқтисодий мустақилликка эришишларига тўсқинлик қилмаслиги учун устав мақсадлари қаторида устав фаолиятини кенгайтириш учун ННТ иқтисодий базасини ривожлантиришни кўзда тутиш лозим. Бу қонунчиликни бузмаган ҳолда фойдани тадбиркорлик фаолиятига реинвестиция қилиш имконини беради.

Тадбиркорлик фаолиятдан даромадлар актив ва пасивга бўлинади.

Актив даромадлар – товарлар (ишлар, хизматлар) сотишдан келадиган даромадлар.

Пассив даромадларга сотиш билан боғлиқ бўлмаган, молия ва инвестицион фаолиятдан даромадлар киради.

ННТлар ўз мол-мулкига эга бўлиб уни ўз хоҳишига кўра тасаруф этишга, шу жумладан уни сотишга ва ижарага беришга ҳақлидирлар. ННТлар ўзига тегишли бўш маблағларни улар бўйича дивидендлар ва фоизлар нотижорат ташкилотининг мулкига айланадиган акциялар, облигациялар ва бошқа қимматли қоғозларга қўйишга ҳақлидирлар.

Қонунчилик томонидан ННТларнинг молиявий инвестициялар бўйича фаолиятида чекланишлар назарда тутилмаган. Лекин бизнинг фикримизча, устав фаолияти учун ва инвестиция фаолияти учун харажатлар ҳамда узоқ ва қисқа муддатли инвестициялар ўртасида маълум пропорцияларни ўрнатиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бундан ташқари, узоқ муддатли инвестицияларни амалга оширишда яна бир жиҳат эҳтиёткорликни талаб қилади. У муассисларнинг (аъзоларнинг) маблағлар қўйилган компаниянинг мажбуриятлари бўйича жавобгарлигига тегишлидир. Нотижорат ташкилоти уставда белгиланган вазифаларни бажариш учун мўлжалланган маблағлар билан таваккалчилик қила оладими? Бизнинг нуқтаи назардан бу саволга жавоб салбийдир. Айрим мамлакатларда инвестиция фаолиятига маълум чекланишлар мав-

жуддир. Масалан, Испания Фонд шаклидаги нодавлат нотижорат ташкилотларига қарзлари туфайли жавобгарлик юзага келиши мумкин бўлган компанияларнинг акцияларини сотиб олишни тақиқлайди. Шунинг учун, Ўзбекистон қонунчилигида чеклашлар йўқлигига қарамасдан, тадбиркорлик таваккалчилиги билан боғлиқ бўлган узоқ муддатли инвестиция қўйилмалари ННТлар учун мақсадга мувофиқ эмасдир.

Юқорида айтиб ўтилганлар ННТнинг устав мақсадларини амалга ошириш учун йўналтириладиган даромадлар олиш мақсадида ташкил қилинаётган шуъба корхоналарга маблағларни инвестиция қилишга тегишли эмас. Шуъба корхоналарни ташкил қилиш ННТларнинг иқтисодий мустақиллигини таъминловчи кучли воситадир ва мазкур ҳолда тадбиркорлик таваккалчилиги ўзини оқлайди. Оптимал солиқ солиш нуқтаи назаридан ННТнинг мулки бўлган шуъба корхонасини (шуъба корхонанинг 100% устав капитали ННТга тегишли) ташкил қилиш ННТ томонидан мустақил тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан кўра афзалроқдир. Бундай шуъба корхонага Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддасида (4-хатбоши) назарда тутилган имтиёзлар қўлланилади. Унга кўра юридик шахсларнинг солиқ солинадиган даромади (фойдаси) диний ва жамоат бирлашмаларининг (қасаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия фондларининг мулкида бўлган корхоналар даромадидан (фойдасидан) шу бирлашмалар ва фондларнинг уставда белгиланган фаолиятни амалга ошириш учун йўналтириладиган ажратмалари суммасига камайтирилади.

ННТларни молиялаш манбаларига шунингдек **маблағларни жалб қилиш бўйича фаолият** ҳам киради (*хайрия берувчиларни ва кўнгиллиларни жалб қилиш тадбирларини ўтказиш, шу жумладан маданий, спорт ва бошқа оммавий тадбирларни ташкил этиш, лотереялар, аукционлар ўтказиш, хайрия берувчилардан тушган мол-мулк ва эҳсонларни уларнинг хоҳишлари бўйича сотиш*).

III. ННТ ФАОЛИЯТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА БЮДЖЕТ ТУЗИШ

3.1. Режалаштириш

Ҳар қандай ташкилий тузилманинг барқарорлиги биринчи навбатда устав фаолиятини амалга ошириш учун етарли ресурслар ҳамда молиявий ресурсларни қайта тиклаш ва ривожлантиришнинг самарали воситаларининг мавжудлиги билан аниқланади.

Иқтисодий мустақилликка эришиш йўллари ва усуллари бир қисмини молиявий режа ташкил қилувчи стратегик ривожланиш режаси билан аниқланади.

ННТларда режалаштириш биринчи навбатда молиялаш манбаларини аниқлаш, мавжуд молия ресурсларидан оптимал фойдаланиш ҳамда ўзини ўзи молиялаш манбаларидан оқилона фойдаланиш билан боғлиқдир.

Ўзини ўзи молиялаш манбаларини, яъни даромад олишга қаратилган фаолиятни ташкил қилиш ННТларнинг фойда олмасликлари тамойилини бузмайди. ННТларни фойда олиш учун махсус йўналтирилмаганлиги тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишларига тақиқни билдирмайди, балки олинган фойдани муассислар ёки ходимлар манфаатларида тақсимлаш тақиқланганлигини билдиради. *ННТларнинг тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромад ННТларнинг уставида белгилаб қўйилган ўз табиатиغا кўра нотижорий бўлган мақсадларга эришиш учун хизмат қилиши лозим.*

Самарали фаолиятни таъминлаш учун нафақат ННТнинг узок муддатли стратегияси даражасида, балки ННТ амалга ошираётган дастурлар мажмуаси ҳамда ҳар бир дастур бўйича алоҳида кундалик масалалар даражасида ҳам режалаштириш керак.

Молиявий режани шакллантириш бўйича ишларнинг мантиқий давоми бюджет тузишдир.

3.2. Бюджет турлари

Бюджет – ҳар бир дастур ва умуман ННТ бўйича харажатлар ва молиялаш манбаларининг молиявий башоратидир. Бюджет маълум вақт оралиғи учун ҳисобланади. Бюджет ўзининг моҳиятига кўра башорат бўлишига қарамасдан, у энг ишончли маълумотларга асосланган бўлиши лозим. Фақат шу ҳолдагина уни эҳтимоли энг катта даражадаги асосланган башорат сифатида таснифлаш мумкин.

Мавжуд шароитларда кўпчилик ННТлар кейинги йил учун қанча молиялаш ҳажмлари олишлари мумкинлигини аниқ билмайдилар.

Шунинг учун, биринчи қарашда таклиф қилинаётган усул анча мураккаб бўлса ҳам, уч хил бюджетни тузиш тавсия қилинади:

- Минимал бюджет
- Кафолатланган бюджет
- Оптимал бюджет

Минимал бюджет ННТларнинг барқарор фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган минимал харажатларга асосланган ҳисобкитобдир. Минимал бюджетни қоплаш учун маблағлар одатда ўз манбаларидан келиб тушади.

Кафолатланган бюджет молияланиши етарли даражада эҳтимол билан кафолатланган харажатларни ўз ичига олади. Худди мана шу бюджетни раҳбариятга тасдиқлаш учун тақдим қилиш лозим. У келгуси йил учун молиявий бошқаришнинг асосий воситаси бўлади.

Оптимал бюджет ҳали молиялаштирилмаган ҳамма фаолият турларини ўз ичига олади ва маблағларни йиғиш бўйича таклифларни тайёрлашда фойдаланилади.

3.3. Бюджет моддалари

Бюджет даромад ва харажатлар қисмларига бўлинади.

Даромадлар қисмида молиялаш манбаларидан келиши назарда тутилаётган даромадлар кўрсатилади, бунда ташқи ва ўзини ўзи молиялаш манбаларини ажратиш мақсадга мувофиқдир.

Бюджетнинг харажатлар қисми кундалик харажатлар ва капитал қўйилмаларга бўлинади.

Анъанавий бюджет қуйидаги харажатларни ўз ичига олади:

- ходимларнинг иш ҳақи ва ижтимоий ажратмалар;
- хизмат сафарлари харажатлари;
- моддий харажатлар;
- ахборот таъминоти ва алоқа учун харажатлар;
- амортизация ажратмалари;
- ташқи ташкилотларнинг хизматлари;
- бошқа харажатлар.

Бюджет баъзида даромадлар ва харажатларнинг сметаси деб аталади, лекин «бюджет» тушунчаси даромадлар қисмининг ноаниқлик шароитларида фаолиятни режалаштиришнинг перспектив характерига кўпроқ мос келади.

Агар биз бюджет қисмларини жадвал тарзида тасвирлайдиган бўлсак, у ҳолда биз унинг қурилишида анъанавий баланс билан ўхшашликларни кўришимиз мумкин. Худди шу жадвалнинг ўзи баланс – даромадлар ва харажатлар балансидир.

БЮДЖЕТ

ХАРАЖАТЛАР ҚИСМИ	ДАРОМАДЛАР ҚИСМИ
Капитал қўйилмалар	Ўзини ўзи молиялаш манбалари
Кундалик харажатлар	Ташқи молиялаш манбалари

3.4. Бюджет тузиш босқичлари

Йиллик бюджетни тузиш молиявий йил бошланмасидан уч-тўрт ой олдин бошланади ва йил бошланишига тасдиқланган бўлиши лозим.

Бюджет тузиш жараёни уч асосий босқични ўз ичига олади:

- Ўтган йил натижаларини таҳлил қилиш;
- Жорий йил бюджетининг бажарилишини таҳлил қилиш;
- Кейинги бюджет йили учун режалаштириш.

Ўтган йил натижаларини таҳлил қилиш ННТ фаолиятининг амалдаги кўрсаткичлари кутилаётганларидан паст ёки юқори бўлган соҳаларни аниқлашдан иборатдир.

Агар ўтган йил бюджетининг рақамлари реал бўлса, чунки ўтган йил якунланган, жорий йил учун тўлиқ бўлмаган маълумотларга эга бўламиз – фақат 8 ёки 9 ой учун (ақс ҳолда янги бюджет йил бошланишига тайёр бўлмайди). Шунинг учун жорий йил кўрсаткичлари ўтган йилнинг мос кўрсаткичлари билан таққослаб кўриш даражасида бўлиши ва янги йил учун бюджет тузишда фойдали бўлиши учун уларни мавсумийликни ҳисобга олган ҳолда бутун йил учун экстраполяция қилиш лозим. Шундай қилиб, жорий йил бюджети янги йилга лойиҳаланаётган бюджет сингари башоратли бўлади.

Биринчи икки босқич етарли даражада эҳтимол билан асосий молиялаш манбалари ва улар билан боғлиқ бўлган асосий харажатларни ҳамда маблағ йиғишнинг синаб кўрилган турли усуллارнинг кучли ва заиф томонларини аниқлайди.

Масалан, ўтган йил натижаларини жорий йил натижалари билан таққослашда у ёки бу молиялаш манбаининг пасайиши ёки уларни олиш учун харажатларнинг кўпайиши аниқланса ва айтиб ўтилган ўзгаришларнинг таҳлили ушбу жараённи яқин келажақда орқасига қайтариб бўлмаслигини кўрсатса, у ҳолда келгуси йил бюджетининг даромад қисмига мазкур манбалар кам ҳажмларда киритилади ёки умуман киритилмайди. Манбаларни олиш учун харажатларга келсак, агар харажатларни камайтиришнинг реал имкониятлари кўринмаётган бўлса, у ҳолда бунчалик кўп харажат-

ларни талаб қилмайдиган молиялашнинг муқобил манбаларини кўриб чиқиш лозим.

Тендер таҳлили, яъни ўтган бир неча йиллар учун таҳлил келаётган йилда бюджетда бор бўлиши кутилаётган тасодифий характерга эга бўлган омилларни аниқлаш ва мос равишда башоратга тузатишлар киритиш имконини беради.

Кейинги йил учун бюджет тузиш якуновчи босқичдир. Уни имкони борича аниқроқ тузиш учун қуйидагиларни инобатга олиш лозим:

- талаб қилинувчи харажатларни кўрсатувчи молиялаш режаси;
- ўтган йил бўйича биринчи босқичда олинган маълумотлар;
- жорий йил бўйича иккинчи босқичда олинган маълумотлар;
- ўтган ва жорий йил маълумотларини солиштириш ҳамда ўтган бир неча йиллар учун тендер таҳлили билан аниқланган молиялаш ва маблағларни харажат қилиш шарт-шароитларининг ўзгариши тенденцияси;
- кейинги йил режасини бажариш учун таъсир кўрсатиши мумкин бўлган турли янги омиллар. Масалан, кутилаётган қонунчиликдаги ўзгаришлар, янги манбадан фойдаланиш имконияти, грант олиш учун танловда ютиб чиқиш – буларнинг ҳаммаси ННТ фаолиятини молиялашнинг тузилмаси, даромадларнинг миқдори ва таркибини сезиларли даражада ўзгартириши мумкин ва бу эса табиий равишда келгуси йил учун бюджет лойиҳасида ҳисобга олиниши лозим.
- келгуси йилда амалга оширилиши мумкин бўлган ҳар қандай янги ташаббуслар;
- кутилаётган харажатлар – доимий ва ўзгарувчан. Харажатларни аниқлаш одатда бюджет тузишнинг молия манбаларини излаш қисмидан анча осон қисмидир.

Бюджет тузишнинг ушбу босқичида биз келгуси йилда кўзда тутилаётган молиялаш манбалари, лойиҳаланаётган дастурлар ва уларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган харажатлар тўғрисида маълумотларга эга бўламиз. Энди бюджет тузишнинг асосий масаласига – молиялаш манбалари ва дастурлар бўйича харажатларни таққослаш ва *дефицитсиз бюджет* олиш учун бири бири билан мослаштиришга киришишимиз мумкин.

3.5. Бюджет тузишга шартли мисол

Келаётган йил учун бюджет тузишга шартли мисолни кўриб чиқайлик.

Фараз қилайлик, кейинги йил учун уч молиялаш манбаи белги-ланган: аъзолик бадаллари, ННТнинг устав вазифаларига мос келувчи мавзуда услубий қўлланма яратиш учун грантдан тушган маблағлар ва шуъба корхонадан келган даромадлар; уларни мос равишда И1, И2 ва И3 билан белгилаймиз.

Келгуси йилда уч дастурни: семинарлар туркумини ташкил қилиш, услубий қўлланма яратиш ва ННТнинг устав вазифалари-ни ҳал қилиш билан боғлиқ бўлган бир дастурни амалга ошириш кўзда тутилган, уларни шартли равишда Пр1, Пр2 ва Пр3 билан белгилаймиз. Ўтган йиллар ва жорий йилдаги харажатларнинг таҳлили асосида ҳар бир дастур бўйича бўладиган харажатлар аниқланган.

Бундан ташқари, шундай харажатлар борки, уларни бевосита қандайдир дастур фаолиятига тегишли деб бўлмайди. Масалан, ходимларга иш ҳақи тўлаш, умуман ННТни бошқаришни амалга ошириш, омбор ишчилари, хизмат кўрсатувчи ходимларга (фаррошлар, вахтерлар) иш ҳақи тўлаш, транспорт ва алоқа учун харажатлар, офисни ижарага олиш, офис ускуналарининг амортизацияси ва бошқалар. Ушбу харажатлар ўзининг иқтисодий мазмунига кўра маъмурий-хўжалик харажатларидир ва қайси дастурлар бажарилаётибди, қайсилари эса умуман бажарилмаётганига боғлиқ эмас. Мазкур харажатлар бюджет тузишда қуйидаги усуллардан бири билан ҳисобга олинади:

1) Маъмурий-хўжалик харажатлари дастурлар бўйича ННТ учун қулай бўлган усул билан тақсимланади (тақсимлаш услубияти ҳисоб сиёсатида қайд қилинган бўлиши лозим). Бу усул амалга оширилаётган дастурлар сони кам бўлганида қулайдир.

2) Бир пайтда кўп дастурлар амалга оширилаётган ҳолларда маъмурий-хўжалик харажатларини махсус дастур коди билан бирлаштириб, масалан уни «ННТни бошқариш дастури» деб номлаган ҳолда, алоҳида ҳисобга олиш қулайдир

Ҳар қандай ҳолатда ҳам давр харажатларини ҳисобга олишнинг қабул қилиб олинган усули ҳисоб сиёсатида акс эттирилиши лозим.

Фараз қилайлик, ҳисоб сиёсатида иккинчи усул кўзда тутилган.

Молиялаш манбаларидан олиниши режалаштирилаётган даромадлар ва башорат қилинаётган харажатлар бўйича маълумотларни жадвал кўринишида кўрсатиш қулайдир:

1. Келаётган молиявий йил учун дастлабки бюджет

БЮДЖЕТ ҚИСМЛАРИ	ДАРО- МАД- ЛАР	ХАРАЖАТЛАР		
		ЖАМИ	ШУ ЖУМЛАДАН	
			ЎЗГАР- МАС	ЎЗГАР- УВЧАН
	ш.б.	ш.б.	ш.б.	ш.б.
Йил бошига фойдаланилмаган маблағларнинг қолдиғи	100			
Кўзда тутилаётган молиялаш манбалари:				
И1 (аъзолик бадаллари)	500			
И2 (грант)	3000			
И3 (ШКлардан тушум)	1500			
ДАРОМАДЛАРНИНГ ЖАМИ	5100			
1-дастур бўйича харажатлар (семинарлар ўтказиш)		1000	200	800
2-дастур бўйича харажатлар (услугий қўлланма ишлаб чиқиш учун)		3000	1500	1500
3-дастур бўйича харажатлар		2000	300	1700
Маъмурий-бошқарув ва умумхўжалик харажатлари		300	200	100
ХАРАЖАТЛАРНИНГ ЖАМИ		6 300	2 200	4 100
БЮДЖЕТ ДЕФИЦИТИ		1200		
ОРТИБ ҚОЛГАН МАБЛАҒЛАР	-			

Назарда тутилаётган молиялаш манбалари кейинги йил учун лойиҳаланаётган фаолият бўйича харажатларни қопламаслиги жадвалдан кўриниб турибди. Бюджет дефицити 1200 ш.б.ни ташкил қилади.

Бюджет тузишнинг асосий вазифаси – дефицитсиз бюджетни таъминлаш мақсадида даромадлар ва харажатларни бир-бирига мослаштиришдир.

Бюджетни оптималлаштиришга харажатларни камайтириш ёки молиялаш манбаларини кўпайтириш, одатда эса кўрсатиб ўтилган йўналишларнинг ҳар иккисини комбинациялаган ҳолда эришилади.

Харажатларни камайтириш

Камайтириш имкониятларини аниқлаш мақсадида бюджетда кўзда тутилган харажатлар таҳлил қилинади. Ушбу жараён «харажатларни камайтириш» деб ҳам аталади. Харажатларни камайтиришнинг усуллари анча кўп, улар ННТнинг фаолият тури, лойиҳаланаётган дастурларнинг хусусиятлари, маҳаллий шароитлар ва бошқаларга боғлиқдир. Биз барча ННТлар учун умумий бўлган айрим усулларга тўхтаб ўтамиз.

Биринчи навбатда алоқа, транспорт, реклама, материаллар, техник хизмат кўрсатиш каби харажатларни қисқартириш имкониятларини кўриб чиқиш лозим. Мазкур харажатларни қатъий назорат қилинганида анча осон камайтириш мумкин.

Қатор ҳолатларда харажатларни турли дастурлар бўйича харажатларни бирга қўшиб амалга ошириш йўли билан камайтириш мумкин. Фараз қилайлик, кўриб чиқилаётган мисолда 1-дастур бўйича семинарларнинг мавзуси 2-дастурда ишлаб чиқилиши лозим бўлган масалалар (услубий қўлланма яратиш) билан ҳамоҳангдир, шунинг учун 2-дастурнинг ижрочиларига услубий қўлланма учун тайёрланган материаллар асосида семинар учун маърузалар тузиш ва уларни ўқиш таклиф қилинди. 1- ва 2-дастур бўйича ишларни бажариш муддатларини мувофиқлаштириш мақсадида семинарлар туркуми 2-дастур бўйича услубий қўлланманинг асосий бўлимларини тугатиш назарда тутилган анча кейинги муддатга кўчирилди. Бундай бирлаштириш 1-дастур бўйича иш ҳақи ҳамда моддий харажатларни (семинар иштироокчиларига тарқатма материал сифатида услубий қўлланманинг тезис вариантдан фойдаланиш назарда тутилган) анча камайтириш имконини берди.

3-дастур бўйича харажатларни камайтириш имкониятларини кўриб чиқишда бошқа вариантлардан фойдаланилди. Кўнгилли-

лар (волонтерлар) билан ишларнинг бир қисмини беғараз бажаришга, хизматлар кўрсатувчилар билан эса – кўрсатилаётган хизматларнинг нархини пасайтиришга келишилди. Амалга оширилган маркетинг тадқиқотлари натижасида доимий етказиб берувчиларнинг бир қисми дастурлар учун керакли материалларни анча паст нархларда етказиб берувчилар билан алмаштирилди.

2-дастур бўйича назарда тутилган харажатларга келсак, уларга тузатишлар киритилмайди, чунки улар худди мана шу ҳажмда грант берувчи томонидан тасдиқланган.

Харажатларни камайтириш бўйича амалга оширилган ишлар натижасида бюджет қуйидаги кўринишга келади:

2. Харажатлар қисмига тузатишлар киритилган бюджет

БЮДЖЕТ ҚИСМЛАРИ	ДАРО-МАДЛАР	ХАРАЖАТЛАР		
		ЖАМИ	ШУ ЖУМЛАДАН	
			ЎЗГАР-МАС	ЎЗГАРУВ-ЧАН
	ш.б.	ш.б.	ш.б.	ш.б.
Йил бошига фойдаланилмаган маблағларнинг қолдиғи	100			
Кўзда тутилаётган молиялаш манбалари:				
И1 (аъзолик бадаллари)	500			
И2 (грант)	3000			
И3 (ШКлардан тушум)	1500			
ДАРОМАДЛАРНИНГ ЖАМИ	5100			
1-дастур бўйича харажатлар (семинарлар ўтказиш)		600	150	450
2-дастур бўйича харажатлар (услугий қўлланма ишлаб чиқиш учун)		3000	1500	1500

3-дастур бўйича харажатлар		1500	200	1300
Маъмурий-бошқарув ва умумхўжалик харажатлари		300	200	100
ХАРАЖАТЛАРНИНГ ЖАМИ		5400	2050	3350
БЮДЖЕТ ДЕФИЦИТИ		300		
ОРТИБ ҚОЛГАН МАБЛАҒЛАР	-			

Шундай қилиб, харажатларни камайтириш жараёни бажарилганидан сўнг бюджет дефицити анча камайди, лекин бюджет дефицитлигича қолмоқда. Харажатларнинг кейинги камайтирилиши лойиҳаланаётган дастурлар бўйича ишларнинг бажарилиш сифати пасайишига олиб келади, бунга эса йўл қўйиб бўлмайди.

Шунинг учун қўшимча молиялаш маблағларини аниқлаш мақсадида бюджетнинг даромад қисмига мурожаат қилиш кейинги қадам бўлади. Булар қандай манбалар бўлиши мумкин?

Биринчи навбатда яна бир бор шахсий имкониятларни чама-лаб кўриш лозим: бюджетнинг даромад қисмини орттириш масадида ННТ тасарруфидаги маблағлардан фойдаланиш мумкинми?

Мавжуд манбаларнинг таҳлили бундай ички резервлар мавжудлигини кўрсатади. Шуъба корхоналардан тушумлар келгуси йилнинг мартада кутилмоқда, грант бўйича маблағлар январда келиб тушади, дастурлар бўйича харажатлар эса бир йилга ҳисобланган, шундай қилиб маълум вақт давомида ННТ қўшимча молиялаш манбалари олиш учун фойдаланиши мумкин бўлган вақтинча бўш маблағларга эгадир. Энг оддий ечим – бўш маблағларни қисқа муддатли давлат облигациялари ёки ННТга хизмат кўрсатувчи банкда депозит ҳисобварағига қўйишдир.

Ҳисоб-китоблар дастурларни ўз вақтида молиялашга зарар етказмасдан 2000 ш.б.ни 9 ойга депозит ҳисобварағига қўйиш мумкинлигини кўрсатади, бунда солиқни чегириб ташлаганда фоизли даромад 150 ш.б.ни ташкил қилади.

Бундан ташқари, 3-дастурни бажариш учун харажатларнинг 20 фоизини ўзига олувчи бошқа нотижорат ташкилотини жалб қилишга келишилган. Бу эса қўшимча 300 ш.б. келиб тушиши кутилаётган яна бир қўшимча молиялаш манбаи пайдо бўлганлигидан далолат беради.

Ва ниҳоят, 1-дастур бўйича семинарларнинг бир қисмини пулли қилиш тўғрисида қарор қабул қилинган, бу эса ҳисоблашларга кўра бюджетнинг даромад қисмини қўшимча яна 200 ш.б.га ортириши лозим.

Шундай қилиб, қўшимча молиялаш манбаларини жалб қилиш ёрдамида бюджет дефицити тугатилган ва даромадларнинг харажатлар қисмидан 350 ш.б.га ортишига (бюджет профицитига) эришилган.

3. Даромад ва харажатлар қисмига тузатишлар киритилган бюджет

БЮДЖЕТ ҚИСМЛАРИ	ДАРО- МАД- ЛАР	ХАРАЖАТЛАР		
		ЖАМИ	ШУ ЖУМЛАДАН	
			ЎЗГАР- МАС	ЎЗГАРУВ- ЧАН
	ш.б.	ш.б.	ш.б.	ш.б.
Йил бошига фойдаланилмаган маблағларнинг қолдиғи	100			
Кўзда тутилаётган молиялаш манбалари:				
И1 (аъзолик бадаллари)	500			
И2 (грант)	3000			
И3 (ШКлардан тушум)	1500			
И4 (Депозит бўйича фоизли даромадлар)	150			
И5 (Биргалиқдаги фаолиятдан даромадлар)	300			
И6 (Пулли хизматлар кўрсатишдан даромад)	200			
ДАРОМАДЛАР ЖАМИ	5750			
1-дастур бўйича харажатлар (семинарлар ўтказиш)		600	150	450
2-дастур бўйича харажатлар (услубий қўлланма ишлаб чиқиш учун)		3000	1500	1500

3-дастур бўйича харажатлар		1500	200	1300
Маъмурий-бошқарув харажатлари		300	200	100
ХАРАЖАТЛАРНИНГ ЖАМИ		5400	2050	3350
БЮДЖЕТ ДЕФИЦИТИ				
ОРТИБ ҚОЛГАН МАБЛАҒЛАР	350			

Бу илгари қисқартирилган харажатлар қисмини қайта тиклаб, харажатларни 350 ш. б. га кўпайтириш мумкинлигини англаганими? Агар харажатларни камайитиришда асосий шарт дастурлар бажарилишининг сифатини пасайтирмаслик бўлганини ҳисобга оладиган бўлсак, жавоб салбий бўлади.

Юқорида биз ННТ фаолиятини изчиллик билан кенгайтириш имкониятларини молиявий таъминлаш учун устав мақсадларига нодавлат нотижорат ташкилотларининг ресурсларини ривожлантириш вазифасини киритиш зарурати тўғрисида айтиб ўтган эдик. Шунинг учун ННТ фаолияти дастурида бошқа дастурлар билан бир қаторда «Ресурсларни ривожлантириш» дастури бўлиши лозим. Бу дастурга кўра маблағларнинг маълум қисми стратегик масалаларни ечиш учун жамланади.

Дастлабки бюджетда мазкур дастур бўйича харажатлар назарда тутилмаган эди (дастлабки бюджет дефицитли бўлганини эслаб кўрайлик). Ушбу дастурни, уни бажариш учун ортиқча маблағларни йўналтирган ҳолда, бюджет тузишнинг якуний босқичида бюджетга киритамиз. Якуний бюджетнинг даромад қисми унинг харажатлар қисмига тенг, ортиқча маблағлар ҳам, дефицит ҳам йўқ.

4. Келгуси молиявий йил учун якуний бюджет

БЮДЖЕТ ҚИСМЛАРИ	ДАРО-МАДЛАР	ШУ ЖУМЛАДАН		
		ЖАМИ	В ТОМ ЧИСЛЕ	
			ЎЗГАР-МАС	ЎЗГАРУВ-ЧАН
	ш.б.	ш.б.	ш.б.	ш.б.
Йил бошига фойдаланилмаган маблағларнинг қолдиғи	100			

Кўзда тутилаётган молиялаш манбалари:				
И1 (аъзолик бадаллари)	500			
И2 (грант)	3000			
И3 (ШКлардан тушум)	1500			
И4 (депозит бўйича фоизли даромад)	150			
И5 (биргалиқдаги фаолиятдан даромад)	300			
И6 (пулли хизматлар кўрсатишдан даромад)	200			
ЖАМИ ДАРОМАДЛАР	5750			
1-дастур бўйича харажатлар (семинарлар ўтказиш учун)		600	150	450
2-дастур бўйича харажатлар (услубий қўлланма ишлаб чиқиш учун)		3000	1500	1500
3-дастур бўйича харажатлар		1500	200	1300
Маъмурий-бошқарув ва умумхўжалик харажатлар		300	200	100
"Ресурсларни ривожлантириш" дастурига маблағларни жамлаш		350	350	
ЖАМИ ХАРАЖАТЛАР		5750	2400	3350
БЮДЖЕТ ДЕФИЦИТИ		-		
ОРТИБ ҚОЛГАН МАБЛАҒЛАР		-		

Харажатларни камайтириш янги молиялаш манбаларини ўзлаштириш билан бирга шахсий ресурсларни ривожлантириш учун маблағларни жамлаш имконини беради. Оқилона режалаштириш натижасида шундай кун келадики, бунда сизнинг нодавлат нотижорат ташкилотингиз устав мақсадларининг кўпчилиги ички манбалар ҳисобига молиялаштирилади.

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, мазкур мисолда «Ресурсларни ривожлантириш» дастури қолдиқ принципи асосида молиялаштирилган, лекин ННТнинг уставида уни амалга ошириш учун даромаднинг бир қисмини йўналтириш назарда тутилиши мумкин.

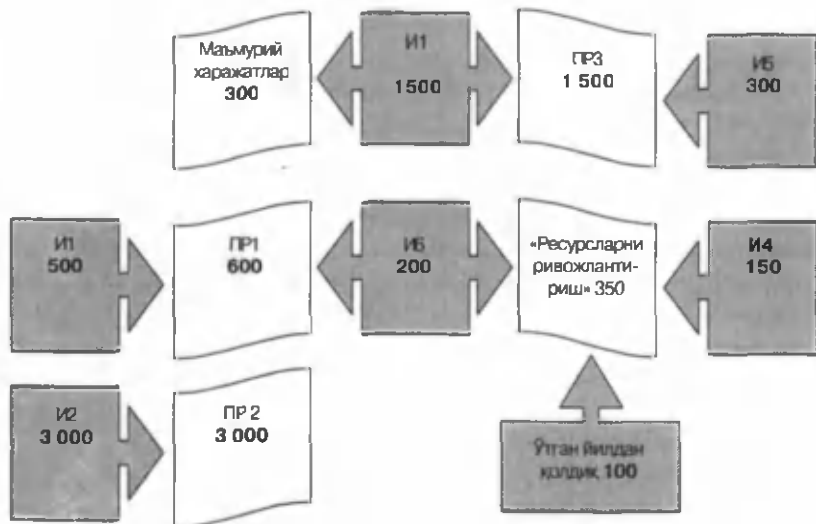
«Ресурсларни ривожлантириш» дастури бўйича жамланган маблағларни «Мақсадли тушумлар» номли 96-ҳисобварақнинг алоҳида кичик ҳисобварағи шаклига (58-ҳисобварақ «Қисқа муддатли қўйилмалар», 51 «Ҳисоб-китоб ҳисобварағи», 01 «Асосий воситалар» ва бошқалар) мос бўлган актив билан корреспонденци-яда акс эттиришни тавсия қиламиз.

Яқуний бюджет ННТ раҳбарияти томонидан тасдиқланади.

Келгуси йил учун бюджет башоратли эканлигини эсдан чиқармаслик лозим ва уни амалда бажарилиш кўрсаткичлари башорат қилинган миқдорлардан у ёки бу томонга фарқ қилиши мумкин.

Тахмин қилинган даромадлар ва харажатлар амалдагисидан кескин фарқ қилмаслиги учун ҳар чорақда бюджетни қайта кўриб чиқиш тавсия қилинади.

Биз тузган бюджетда фақат бир дастур – **Пр2** (Услубий қўлланма тузиш) бир манбадан молиялаштирилади, чунки мазкур иш грант бўйича бажарилади, қолган барча дастурларни турли манбалардан молиялаштиришни назарда тутиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Молиялаштириш чизмасини қуйидагича тасвирлаш мумкин:

Бюджет тузиш бўйича айрим тавсиялар

1. Маъмурий харажатларни шахсий маблағлар ҳисобига молиялашга ҳаракат қилинг, бу донорлардан анча мустақил бўлишингизга ёрдам беради;

2. Маъмурий харажатларни иложи борича камайтиришга ҳаракат қилинг;

3. Жорий йил ва ўтган йиллар натижаларининг таҳлилидан келгуси йил учун бюджет тузишда фойдаланинг, ўтмишда бўлган барча тасодифий даромадлар ва харажатлар қисмларини чиқариб ташланг – уларнинг қайтарилиш эҳтимоли жуда ҳам камдир;

4. Молиялаш манбаларини комбинациялашга ва улардан бирга фойдаланишга ҳаракат қилинг;

5. Келгуси йилда бажарилиши кўзда тутилаётган дастурлар орасида ресурсларни ривожлантириш дастури бўлиши лозим;

6. Консерватив бўлинг. Бу олиниш эҳтимоли кам бўлган даромадларнинг бюджетнинг даромадлар қисмига киритилмаслигини, шундай эҳтимолга эга бўлган харажатларни бюджетнинг харажатлар қисмига киритиш лозимлигини англатади.

IV. ННТ ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ

4.1. Ташқи назорат

Агар ННТлар тадбиркорлик фаолиятини амалга оширмаётган ва солиқлар тўламаётган бўлса, улар томонидан солиқ интизомига риоя қилинишини текширишдан маъно йўқ, агар улар давлат грантлари ва субсидиялардан фойдаланмасалар, у ҳолда бошқа давлат органлари ҳам ННТларни текширмасликлари лозим деб ўйлаш хато бўлар эди. Ҳақиқатда ҳам тижорат фаолияти амалга оширилмаётибдими, ННТнинг юридик ва жисмоний шахслардан олинган маблағлари нима мақсадларга ишлатилмоқда, устав фаолияти ҳамда умумхўжалик фаолиятини амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси қонунчилигининг бузилишлари йўқми, ННТ активлари суиистеъмол қилишлардан яхши муҳофазаланганми – ушбу масалалар доираси ҳудудида ННТ фаолият кўрсатаётган ҳар қандай давлатни қизиқтирмасдан қолмайди. Шунинг учун ННТларнинг фаолияти, ҳар қандай юридик шахснинг фаолияти каби, солиқ инспекцияси, прокуратура, молия вазирлигининг назорат-тафтиш бошқармаси каби давлат органлари ҳамда юридик шахслар фаолиятининг турли жиҳатларини назорат қилувчи органлар томонидан назорат қилинади.

Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунининг 21-моддасига биноан ННТни рўйхатдан ўтказган орган ННТ уставининг фаолият мақсадларига тегишли қоидаларига риоя қилинишини назорат қилади.

Ташқи назорат грант берувчи томонидан ҳам амалга оширилади: грант берувчига топшириладиган ҳисобот комплектига мажбурий равишда ҳисобот тузишда фойдаланилган бирламчи ҳужжатлар киритилади. Грант берувчи ННТга ажратилган маблағларнинг мақсадли фойдаланилишини назорат қилишга ҳам ҳақлидир, масалан, у грант бўйича сотиб олинган ҳисоблаш техникаси жойида ҳақиқатда ҳам борми ва ундан қандай мақсадда фойданилаётганини текшириши мумкин.

Ижтимоий фонд шаклидаги ННТ ҳар йили мажбурий равишда аудиторлик текширувидан ўтиши лозим.

Агар ННТ Ўзбекистон Республикасига мурувват ёрдами бериш ва (ёки) беғараз техник кўмак бўйича халқаро лойиҳаларда қатнашаётган бўлса, мурувват ёрдами юкларини олиш, сақлаш ва тақсимлаш устидан ташқи назорат Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 26 июлдаги «Мурувват ёрдамидан ва беғараз техник кўмақдан мақсадли фойдаланилишини таъминлаш

чора-тадбирлари тўғрисида» 268-сон қарорига 1-иловага мувофиқ амалга оширилади (қарорнинг матни мазкур қўлланма иловаларида келтирилган).

Ташқи назоратнинг ижобий натижалари ННТ учун ҳатто тижорат ташкилотидан ҳам катта аҳамиятга эга, чунки доғ тушмаган обрў ННТнинг янги эҳсонлар, грантлар ва субсидиялар тарзида дивидендлар келтирувчи асосий капиталидир. Ташқи назоратнинг натижалари ижобий бўлиши учун самарали ички назорат тизими зарурдир.

4.2. Ички назорат

ННТлар учун ички назоратнинг асосий мақсади маълумотларнинг етарли даражада тўлиқлик ва аниқлик даражасини таъминлаш, активларни сақлаб қолиш ва маблағлардан мақсадли фойдаланишдир.

Ички назоратнинг асосий элементлари қуйидагилардир:

- Бюджет назорати;
- Активларнинг бутлигини назорат қилиш;
- Ҳисобни назорат қилиш.

Бюджет назорати – ННТ маблағларидан оқилона ва мақсадли фойдаланилишини назорат қилишдир, амалдаги харажатларни бюджетда кўзда тутилган харажатлар билан солиштириш орқали амалга оширилади.

Бюджет харажатлар сметасини тузиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Смета ҳар бир дастур учун алоҳида ва умуман ННТ учун тузилади. Йиллик смета тузилганидан кейин уни дастурлар бўйича ишлаш графигига мос равишда ойлар бўйича сметаларга бўлинади. Сўнгра харажатлар сметасининг бир нусхаси дастурлар бўйича менежерга топширилади, бошқаси эса бухгалтерияда қолади. Дастурлар бўйича менежер сметага риоя қилиш учун жавобгардир. Ички ҳужжатлар айланишини сметанинг бажарилиши тўғрисидаги ҳисоботни ҳар ойда бухгалтерияга топширилишини назарда туган ҳолда ташкил қилиш мақсадга мувофиқ бўлар эди, бу амалдаги ва башорат қилинган кўрсаткичлар орасида сезиларли фарқлар мавжуд бўлган ҳолларда ўз вақтида чоралар кўриш ёки бюджетга тузатишлар киритиш ёки дастурларни амалга ошириш усулларига ўзгартиришлар киритиш имконини беради.

Активларнинг бутлигини назорат қилиш суистеъмоллик имкониятларини истисно қилиш мақсадида ҳужжатларга виза қўйиш тизимини ташкил қилишдан; моддий бойликларни сақлаш, ҳисобга олиш ва уларни бошқариш бўйича вазифаларни ажра-

тишдан; активларни сақлашнинг техникавий шарт-шароитларини таъминлашдан, 19-сон БХМСга мувофиқ равишда инвентарлаштиришни амалга оширишдан иборатдир.

Ҳисоб назоратининг ташкилий қисмлари қуйидагилардан иборатдир:

- Операцияларнинг вақт бўйича тўғри акс эттирилишини назорат қилиш;
- Операцияларни ўз вақтида ва тўлиқ рўйхатдан ўтказиш;
- Операцияларни бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида про-водкалар билан тўғри акс эттирилишини назорат қилиш.

Умуман ННТ фаолиятининг самарадорлиги ички назорат тизимининг қанчалик самарали ташкил қилинганлигига боғлиқдир.

V. ННТларга СОЛИҚ СОЛИШ

5.1. Ўзбекистон Республикасида солиқлар тизими ва ННТларга бериладиган солиқ режимларининг хусусиятлари

Солиқ қонунчилиги Солиқ кодекси, солиқлар ҳамда йиғимлар соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи бошқа қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан иборатдир.

Ўзбекистон Республикасида солиқ муносабатларини тартибга солувчи асосий қонун ҳужжати 1997 йил 24 апрелда Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси томонидан қабул қилинган ва 1998 йил 1 январдан амалга киритилган Солиқ кодексидир. Солиқ солиш масалалари бўйича қонуности ҳужжатларнинг қоидалари ушбу Кодексга мувофиқ бўлиши лозим.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида ушбу Кодексдагидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

Солиқ қонунчилигига биноан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилинадиган солиқлар тизимига умумдавлат солиқлари ҳамда маҳаллий солиқлар ва йиғимлар киради. Солиқларни умумдавлат ёки маҳаллий солиқ ва йиғимларга ажратиш Солиқ кодексининг олтинчи ва еттинчи моддалари асосида тартибга солинади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амалда бўлган **умумдавлат солиқларига** юридик шахслардан олинadиган даромад (фойда) солиғи, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи, қўшилган қиймат солиғи ва бошқалар киради. Умумдавлат солиқлари ставкалари Олий Мажлис томонидан ёки Олий Мажлис ваколатлаган орган томонидан белгиланади. Масалан, юридик шахслардан олинadиган даромад (фойда) солиғи бўйича Солиқ кодексининг 28-модда иккинчи қисмида кўзда тутилганидек, ҳар йили Давлат бюджети тасдиқланаётган вақтда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси юридик шахсларнинг даромадларига (фойдасига) солинадиган солиқ ставкасини ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган энг юқори миқдоридан кўпайтирмай белгилаган ҳолда уни қайта кўриб чиқиши мумкин. Ушбу норманинг қонун чиқарувчи томонидан белгиланган ҳозирги кундаги энг юқори миқдори солиқ олинadиган даромад (фойда)нинг ўттиз беш фоизини ташкил этади.

Маҳаллий солиқ ва йиғимлар ўз навбатида қуйидагиларга ажратилади:

- маҳаллий солиқлар, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари орқали жорий этилади ва унинг ҳудудида амалда бўлади (мол-мулк солиғи, ер солиғи). Ушбу маҳаллий солиқ нормалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

- маҳаллий солиқ ва йиғимлар, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри давлат ҳокимияти органлари томонидан жорий этилади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ушбу нормаларнинг фақат энг юқори миқдорини белгилайди. Белгиланган миқдордан юқори бўлмаган нормаларнинг аниқ миқдорларини юқорида қайд этилган давлат ҳокимияти органлари мустақил равишда белгилайди. Ушбу солиқ ва йиғимлар бўйича имтиёзлар бериш тартиби ҳам амалдаги қонунлар асосида улар томонидан мустақил равишда белгиланади.

Умумқабул қилинган тизим билан бир қаторда **айрим тоифадаги корхоналарга солиқ солишда ўзига хос хусусиятлар мавжуддир***.

Микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлашни назарда тутувчи солиқ солиш тизими қўлланилиши мумкин. Акциз солиғи тўланадиган маҳсулот ишлаб чиқарувчи микрофирмалар ва кичик корхоналар акциз солиғи тўлаш шarti билан ягона солиқ тўлашга ўтишлари мумкин.

Рўйхати Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланувчи тадбиркорлик фаолиятининг алоҳида турларини амалга оширганда, мазкур микрофирмалар ва кичик корхоналар қатъий белгиланган муайян солиқ суммасини тўлайдилар.

Ушбу рўйхатда кўрсатилмаган фаолият турларини амалга оширганда, микрофирмалар ва кичик корхоналар ўз хоҳишларига кўра ёки ягона солиқни ёки ушбу солиқ тўловчилар тоифаси учун белгиланган барча солиқлар тўпламини тўлайдилар.

Улгуржи савдо (чакана савдо соҳасидаги микрофирмалар ва кичик корхоналардан ташқари) ва умумий овқатланиш корхоналари бюджетга ялпи тушумдан (товар айланмаси ҳажмидан) ягона солиқ тўлайдилар. Чакана савдо соҳасидаги микрофирмалар ва кичик корхоналар белгиланган даромаддан олинадиган ягона солиқ тўлайдилар.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилар амалдаги барча умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ҳамда йиғимлар ўрнига, алкоғолли маҳсулотлар учун акциз солиғи бундан мустасно, ягона ер солиғи тўлайдилар.

* ННТлар шуъба корхоналарини ташкил қилишда солиқ солишнинг алоҳида режимларидан фойдаланиши мумкин.

Тадбиркорликнинг айрим турлари бўйича белгиланган ставкаларда ўрнатилган солиқ суммасини тўлашни назарда тутувчи алоҳида солиқ солиш тартиби мавжуд.

Рўйхати Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланувчи фаолиятнинг алоҳида турларини амалга оширганда, корхоналар қатъий белгиланган муайян солиқ суммасини тўлайдилар.

Ўзбекистондаги нодавлат нотижорат ташкилотлар ривожланишини рағбатлантириш учун давлат томонидан ишлатиладиган солиқ имтиёзлари ва преференциялари тизимида учта асосий йўналишни алоҳида кўрсатиш мумкин:

1) нотижорат ташкилотларини маълум турдаги солиқлардан озод қилади;

2) эҳсон қилаётган юридик шахсларга солиқ имтиёзлари беради;

3) нотижорат ташкилотларнинг мулки бўлган корхоналарнинг даромад солиғи солинувчи базани мазкур нотижорат ташкилотининг устав мақсадларига йўналтирилган даромад (фойда)дан тўловлар суммаси миқдоридан камайтиради

Солиқ имтиёзлари каби иқтисодий бошқариш воситасидан фойдаланиш ННТлар учун солиқ режимининг характерли белгисидир. *Солиқ имтиёзлари давлат томонидан билвосита субсидияларнинг шаклидир ва устувор соҳаларда банд бўлган ижтимоий фойдали нодавлат нотижорат ташкилотларни қўллаб-қувватлашга йўналтирилгандир.* Бунда уларнинг кўп вариантлиги ва салмоқчилиги ННТларга солиқни режалаштириш, ташкилот тузилмасини оптималлаштириш, фаолиятининг барқарорлиги ва самарадорлигини оширишда кенг имкониятлар яратади.

Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексида солиқ солиш объекти *тадбиркорлик фаолиятининг* натижалари билан боғлиқдир. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинликларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунининг 3-бандида мустаҳкамлаб қўйилган тадбиркорлик фаолиятининг таърифини (қаранг: мазкур қўлланманинг 1.2-бўлими – Асосий терминлар) ННТлар томонидан амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолиятига ҳам қўлласса бўлади, чунки Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида бу борада мустаснолар кўзда тутилмайди.

Амалдаги солиқ қонунчилиги солиқ ва боғхона имтиёзларини олиш хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, ННТларга солиқ солишни шартли равишда икки ҳуқуқий режимга дифференциаллаш учун асос беради:

1) Солиқ, Божхона кодекслари ва тегишли давлат тузилмаларининг норматив ҳужжатларида белгиланган ва ҳамма учун мажбурий характерга эга бўлган ННТларга *солиқ имтиёзлари берилишининг умумий режими*;

2) Ҳукумат органларининг алоҳида ва махсус қарорлари билан ташкил қилинган нодавлат тузилмалар учун имтиёзлар бериш режими*

Ҳар икки режимнинг батафсил характеристикаси ННТларга алоҳида солиқ турлари бўйича солиқ солишни кўриб чиқишда келтирилган.

Солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузганлиги учун нодавлат нотижорат ташкилотларига нисбатан солиқ тўловчи сифатида Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 135-моддасида кўзда тутилган молиявий жазо чоралари қўлланилади, уларнинг мансабдор шахслари эса қонунчиликка мос равишда маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Мансабдор шахслар томонидан солиқ қонунчилигини бузганлиги фақат маъмурий, шу жумладан жарималар тарзида ҳамда жиноий жавобгарликка олиб келади, бу ҳолда моддий жавобгарликка ННТ тортилади.

Агар бир турдаги солиқ ва йиғимлар тўланмаганида бошқа турдаги солиқлар ва йиғимлар учун тўланган пулнинг ортиқчаси мавжуд боқимандани қоплайдиган бўлса, у ҳолда ННТлар бошқа солиқ тўловчилар каби жавобгарликдан озод қилинадилар. Йўл қўйилган хато солиқ органи томонидан ҳужжатли текширув амалга оширилгунга қадар мустақил бартараф қилинган бўлса, у ҳолда ташкилот пеня тўлашни мустасно қилган ҳолда жавобгарликдан озод қилинади.

Ташкилотлардан солиқ ва йиғимлар бўйича боқимандалар ҳамда молиявий жазо суммаларини ундириб олиш солиқ органлари томонидан сўзсиз тартибда амалга оширилади. Боқимандаларни тўлаш солиқ мажбуриятларини бажаришдан озод қилмайди.

Ташкилот томонидан солиқ қонунчилиги бир неча маротаба бузилган бўлса, ҳар бир қонун бузилиш ҳолатларига нисбатан алоҳида молиявий жазо чоралари қўлланилади.

* У ёки бу нодавлат нотижорат ташкилотларни тузиш ва улар фаолиятини давлат ҳокимияти органларининг махсус ҳужжатлари воситасида бошқариш ННТлар халқаро практикасида тарқалмаган. Лекин Ўзбекистон Республикасида бундай ташкилотлар мавжуддир, шунинг учун мазкур қўлланмада уларга солиқ ва божхона имтиёзларини бериш масалаларининг алоҳида хусусиятлари кўриб чиқилади.

Агар ННТлар тўғрисидаги қонунчиликни бузганлиги учун молиявий жазога тортилган ташилот жазо чораси кўрилган кундан бошлаб бир йил давомида яна шундай ҳуқуқбузарликни такрорламаса, бундай ташкилот жазоланмаган ҳисобланади.

5.2. ННТларга умумдавлат ва маҳаллий солиқларнинг алоҳида турлари бўйича солиқ солиш. Имтиёзлар бериш ва уларни қўллаш тартиби

Ташкилотларнинг даромадига (фойдасига) солинадиган солиқ

Умумий қоидалар

Юридик шахсларнинг даромадига (фойдасига) солинадиган солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, Юридик шахсларнинг даромади (фойдаси)га солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисидаги йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 2002 йил 13 мартда 1109-сон билан рўйхатдан ўтказилган) ва бошқа норматив ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Солиқ кодексининг ННТларга тегишли бўлган юридик шахслардан олинадиган даромад (фойда) солиғи масалалари бўйича энг муҳим қоидаларни келтирамиз.

Молия йилида солиқ солинадиган даромадга (фойдага) эга бўлган юридик шахслар **даромад (фойда) солиғи тўловчилар ҳисобланади**.

Солиқ солиш мақсадида юридик шахс сифатида мулкдорлигида, хўжалик юритишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулкка эга бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича ушбу мол-мулк билан жавобгар бўлувчи ҳамда мустақил баланс ва ҳисобварағига эга бўлган корхона ва ташкилотларнинг барча турлари (шу жумладан уларнинг алоҳида бўлинмалари) тушунилади.

Солиқ солиш объекти сифатида ялпи даромад ва Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига мос равишда белгиланган чегирмаларнинг айирмаси тарзида ҳисобланган даромад олинади.

Жами даромаднинг таркиби ва чегирмаларни ҳисоблаб чиқиш Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 5-6-боблари билан тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 28-моддасига кўра, юқорида таъкидланганидек, **юридик шахсларнинг солиқ**

солинадиган даромадига (фойдасига) энг юқори – ўттиз беш фоизлик ставка бўйича солиқ солинади. Ҳар йили давлат бюджетини тасдиқлашда Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси юридик шахслар учун даромад (фойда) солигининг ставкасини кўрсатиб ўтилган энг юқори миқдордан ортиқ бўлмаган ҳолда белгилаб қайта кўриб чиқиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2003 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида» 455-сон қарорига мувофиқ (Вазирлар Маҳкамасининг 455-сон қарорига 3-илова) 2003 йилда юридик шахсларнинг даромадидан (фойда) олинадиган солиқнинг қуйидаги ставкалари белгиланган:

N	Солиқ тўловчилар	Солиқ солинадиган даромадга (фойдага) нисбатан % да солиқ ставкалари
1	Юридик шахслар (2-4-бандларда назарда тутилганлари бундан мустасно)	20
2	Аукционлар ўтказишдан, гастрол-концерт фаолияти билан шуғулланишга лицензияси бўлган юридик ва жисмоний шахсларни, шунингдек норезидентларни жалб қилган ҳолда оммавий томоша тадбирларини ташкил этишдан даромад олувчи юридик шахслар	35
3	Устав капиталида 50 фоиз ва ундан кўп хорижий сармояга эга бўлган ишлаб чиқариш корхоналари устав капиталининг миқдори 1,0 млн. АҚШ долларигача тенг ва ундан юқори бўлганда	16
4	Болалар ассортименти, аёллар гигиенаси предметлари ва бадий ҳунармандчилик буюмлари ва болалар ўйинчоқларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган юридик шахслар *)	10

5	Ўзи ишлаб чиқарган товарларда эркин алмаштириладиган валютада товарлар (ишлар, хизматлар) экспортининг улуши қуйидагиларни ташкил қилувчи ташкилотлар - экспортчилар:	
	Умумий реализация ҳажмида 15 дан 30 фоизгача	Белгиланган ставка 30%га пасайтирилади
	Умумий реализация ҳажмида 30 фоиз ва ундан ортиқ	Белгиланган ставка 2 барабар пасайтирилади

*) Иختисослашлган корхоналарга қуйидаги маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи корхоналар киради:

- ишлаб чиқарилган маҳсулотлар умумий ҳажмининг 60%дан кам бўлмаган қисмини ташкил этувчи болалар ассортименти маҳсулотлари;

- аёллар гигиенаси буюмлари ва бадий хунармандчилик маҳсулотлари ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг 60%дан кам бўлмаган қисмини ташкил этганда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 13 ноябрдаги 2002 йил «Бозорни истеъмол товарлари билан тўлдиришни рағбатлантириш ҳамда ва ишлаб чиқарувчилар ва савдо ташкилотларининг ўзаро муносабатларни такомиллаштириш чора тadbирлари» тўғрисида» 390-сон қарорига биноан:

- истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчи корхоналар истеъмол товарлари ишлаб чиқаришдан олинган даромадлардан даромад (фойда) солиғини амалдаги ставкадан 20%га камайтирилган ставкада тўлайдилар;

- болалар ассортименти маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи корхоналар, ушбу маҳсулотларни ишлаб чиқаришдан олинган даромад (фойда) бўйича 7 фоиз ставкада даромад солиғи тўлайдилар.

Юқорида келтирилган кўриниб турибдики, Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигида *юримдик шахсларга солинадиган даромад (фойда) солиғининг ставкаларини умумбелгиланганидан паст бўлиши мумкин бўлган шарт-шароитлар* кўзда тутилган.

Юримдик шахсларга солинадиган даромад (фойда) солиғи бўйича имтиёзлар.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 31-моддаси даромад солиғини тўлашдан озод қилинган юримдик шахслар рўйхатини

Ўз ичига олади, мазкур Кодекснинг 32-моддаси эса мазкур моддада назарда тутилган мақсадлар учун харажат қилинувчи суммага солиқ солинадиган базани камайтиришни назарда тутати. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 31-32-моддаларини қўллаш Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 13 мартда 1109-сон билан рўйхатдан ўтказилган Юридик шахсларнинг даромади (фойдаси)га солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисидаги йўриқноманинг 21-22-бандларида тартибга солинган. Ушбу қоидаларга мувофиқ, даромад (фойда) солиғини тўлашда юридик шахслар қуйидаги имтиёзлардан фойдаланадилар.

Даромад солиғини тўлашдан қуйидаги юридик шахслар озод қилинади:

- протез-ортопедия буюмлари, инвентари ишлаб чиқаришга, шунингдек ногиронларга хизмат кўрсатишга ихтисослашган юридик шахслар – асосий фаолият тури бўйича;

- жамоат ташкилотлари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон Чернобилчилари» уюшмасининг мулкида бўлган ва ишловчилари умумий сонининг камида эллик фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган юридик шахслар, савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланадиган юридик шахслардан ташқари.

Йўриқноманинг 21-банди «в» кичик бандининг иккинчи қисмига биноан кўрсатиб ўтилган имтиёзни олиш учун ҳуқуқни аниқлашда ишловчиларнинг умумий сонига корхона штатида бўлган ишчилар, шу жумладан ўриндошлик бўйича ишловчилар ҳамда корхона штатида бўлмаган ишчилар (пудрат шартномаси ва фуқаровий-ҳуқуқий характерга эга бўлган бошқа шартномалар асосида ишларни бажарувчилар) киритилади.

- даволаш муассасалари қошидаги даволаш-ишлаб чиқариш устaxonалари;

- жазони ижро этиш муассасалари;

- нотижорат* - тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлардан (фойдадан) ташқари.

*Солиқ солиш мақсадида нотижорат ташкилот сифатида Солиқ кодексига қуйидагилар тушунилади:

- фақат давлат маблағлари ҳисобига молияланувчи, харажатларни қоплаш учун тасдиқланган сметалар чегарасида бюджетдан дотация олувчи корхона, муассаса ва ташкилотлар;

- хайрия бирлашмалари, уюшмалар ва фондлар, халқаро ташкилотлар, диний бирлашмалар ва бошқа ташкилотлар;

а) ижтимоий-хайрия ёки бошқа мақсадлар учун ташкил қилинган, таъсис ҳужжатларида айтиб ўтилган тадбиркорлик фаолиятидан даромад олишни кўзда тутмайдиган;

б) молиявий ва бошқа маблағларни ишчиларнинг, муассисларнинг ёки мазкур ташкилотнинг аъзолари шахсий манфаатларида тақсимламайдиган (қонунчилик билан белгилаб қўйилган меҳнат учун ҳақ тўлашдан ташқари)*.

- шаҳар йўловчилар транспорти (такси, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) йўловчиларни ташиш хизматлари билан боғлиқ хизматлари бўйича;

- тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ва қайта тиклашни амалга оширишдан олинган даромадлар (фойдалар) бўйича;

- мумий фойдаланишдаги автомобил йўлларини сақлаш, таъмирлаш ва қуриш ишларини амалга оширишдан олинган даромадлар (фойдалар) бўйича;

- янги ташкил қилинган деҳқон (фермер) хўжаликлари ва хусусий корхоналар қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлашдан, халқ истеъмоли моллари, бинокорлик материаллари ишлаб чиқаришдан олган даромадлари (фойдалари) бўйича рўйхатдан ўтган вақтидан эътиборан икки йил муддатга;

- хорижий инвестициялар иштирокидаги янги ташкил этилиб, экспортга йўналтирилган ва импортнинг ўрнини босадиган маҳсулотлар чиқарадиган ишлаб чиқариш корхоналари:

агар ишлаб чиқариш ҳажмининг 25 фоиздан ортиғи болаларбоп маҳсулотлардан иборат бўлса, ишлаб чиқариш бошланган пайтдан эътиборан 5 йил муддатга. Кейинги йилларда солиқ амалдагига нисбатан 2 баравар камайтирилган ставка бўйича ундирилади;

агар хорижий сармоя улуши корхона устав фондининг 50 фоизи ва ундан кўпини ташкил этса, ишлаб чиқариш бошланган пайтдан эътиборан 2 йил муддатга;

- Ўзбекистон Республикасининг инвестиция дастурига киритилган лойиҳаларга капитал маблағлар сарфлайдиган чет эл инвестицияси иштирокидаги ишлаб чиқариш корхоналари, рўйхатдан ўтган вақтидан эътиборан дастлабки етти йил давомида;

* Ўзбекистон Республикаси СКнинг 31-моддасига изоҳдаги нотижорат ташкилоти тушунчаси Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси ҳамда Ўзбекистон Республикаси «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунининг тегишли қоидаларидан фарқ қилади.

- қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва уларни қайта ишлаш (узум ва мевалардан винолар, ўткир ичимликлар тайёрлашдан ташқари), халқ истеъмоли товарлари ва бинокорлик материаллари, тиббиёт асбоб-ускуналари, қишлоқ хўжалиги, енгил ва озиқ-овқат саноати учун машиналар ва асбоб-ускуналар ишлаб чиқаришга, иккиламчи хом ашё ва маиший чиқиндиларни тайёрлаш ҳамда қайта ишлашга ихтисослашган, устав фондидаги чет эл капитали ўттиз фоиздан ортиқ бўлмаган чет эл инвестицияси иштирокидаги корхоналар – рўйхатдан ўтган вақтидан эътиборан икки йил давомида;

- қўрғонлар, қишлоқлар ва овуллар ҳудудларида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ва халқ истеъмоли товарлари бўйича янги ташкил этилаётган корхоналар маҳсулот ишлаб чиқаришни бошлаган пайтдан эътиборан уч йил муддатга. Кейинги йилларда солиқ амалдагига нисбатан икки баравар камайтирилган ставка бўйича ундирилади.

Мазкур бандда назарда тутилган имтиёз қўрғонлар, қишлоқлар ва овуллар ҳудудида ишлаб-чиқариш – техникага мўлжалланган маҳсулотлар, қурилиш маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган ҳамда қурилиш фаолиятини, таъмирлаш, таъмирлаш-қурилиш, маиший ва коммунал хизматларни кўрсатувчи Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси ёки Ўзбекистон деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмасининг аъзолари бўлган кичик ва ўрта бизнеснинг янги ташкил қилинаётган хусусий корхоналарига ҳам жорий қилинади;

- янги ташкил этилган юридик шахслар (савдо, воситачилик, таъминот, сотиш ва тайёрлаш фаолияти билан шуғулланувчилардан ташқари) ташкил этилган (рўйхатдан ўтказилган) пайтдан эътиборан биринчи йили белгиланган ставканинг йигирма беш фоизи миқдорида ва иккинчи йили эллик фоизи миқдорида солиқ тўлайдилар. Кейинги йилларда даромад (фойда) солиғи белгиланган ставка бўйича тўлиқ миқдорда тўланади;

- ички ишлар органлари қошидаги қўриқлаш бўлинмалари;

- қишлоқ жойларда янги ташкил қилинаётган чет эл инвестицияси иштирок этган ишлаб-чиқариш корхоналари ишлаб чиқариш бошланган пайтдан эътиборан уч йил муддатга. Мазкур муддат тугаганидан сўнг кейинги икки йил ичида кўрсатиб ўтилган қўшма корхоналар учун солиқ ставкаси амалдаги жорий ставканинг эллик фоиз миқдорида белгиланади;

- гастрол-концерт фаолиятини амалга ошириш учун лицензияга эга юридик шахслар;

- сугурта шартномалари бўйича сугурта қопламаси сифатида олинган (сугурта суммаси) маблағ суммасидан.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 31-моддасида, Йўриқноманинг 21-бандида янги ташкил этилган корхоналарга берилган имтиёзлар аввалдан амал қилиб турган юридик шахслар, уларнинг филиаллари ва таркибий бўлинмалари негизида тузилган юридик шахсларга (чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналардан ташқари), шунингдек корхоналар ҳузурида тузилган юридик шахсларга нисбатан, башарти улар корхонадан ижарага олинган асбоб-ускуналарда ишлаётган бўлсалар, қўлланмайди (СКнинг 31-моддаси 2-қисми).

Юридик шахслар (янги ташкил этилган корхоналарга берилган солиқдан озод қилиш бўйича имтиёзлардан фойдаланган) белгиланган имтиёзли даврдан кейин бир йили ўтгунига қадар тугатилган тақдирда, солиқ суммаси уларнинг бутун фаолият даври учун тўлиқ ундириб олинади. (СКнинг 31-моддаси 3-қисми).

Ўзбекистон Республикаси СКнинг 32-моддаси ва қуйида келтирилган Йўриқноманинг 22-бандига биноан **юридик шахсларнинг солиқ солинадиган даромади (фойдаси) қуйидаги суммага камайтиради:**

а) экология, саломатлик ва хайрия фондлари, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига бадаллар суммасига, бироқ солиқ солинадиган даромаднинг (фойданинг) бир фоизидан кўп бўлмаган миқдорида;

б) инвестицияларга (асосий ишлаб чиқаришни ривожлантириш, кенгайтириш ва реконструкция қилиш, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан коллежлар, академик лицейлар, мактаблар ва мактабгача муассасалар қуришга), шунингдек инвестициялар учун олинган кредитларни узишга йўналтирилган харажатлар суммасига, ҳисобланган эскиришдан тўлиқ фойдаланиш шarti билан, бироқ солиқ солинадиган даромаднинг (фойданинг) эллик фоизидан кўп бўлмаган миқдорда;

Инвестиция деб қуйидагилар учун шахсий харажатлар тушунилади:

Янги қурилиш шаклидаги капитал қурилишлар ҳамда мавжуд корхоналарни реконструкция қилиш, кенгайтириш ва техник қайта жиҳозлаш;

Ишлаб чиқариш мақсадлари учун бинолар, иншоотлар, ускуналар, транспорт воситалари ва бошқа алоҳида объектларни сотиб олиш.

Кўрсатилган имтиёз қуйидагилар ҳисобига инвестиция амалга оширилганда берилади:

шахсий маблағлар – инвестиция учун амалда қилинган харажатлар доирасида;

банк кредитлари – банк кредитларига хизмат кўрсатиш учун харажатлардан ташқари банк кредитларини қоплаш учун амалда тўланган сумма доирасида.

в) диний ва жамоат бирлашмаларининг (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия фондларининг мулкида бўлган корхоналар даромадидан (фойдасидан) шу бирлашмалар ва фондларнинг уставда белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун йўналтириладиган ажратмалар суммасига;

г) табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини ўтказишга кетган харажатларнинг ўттиз фоизи суммасига;

Мазкур имтиёз фақат ўз ишлаб чиқаришининг экологик таъсирини яхшилаш учун табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга ошираётган корхоналарга тегишлидир

Табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга ошириш учун буюртмалардан даромад (фойда) олувчи корхоналарга юқорида айтиб ўтилган имтиёз жорий қилинмайди.

д) футболни ривожлантиришга кўмаклашиш, футбол клублари ва мактабларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлашга сарфланадиган маблағлар суммасига, бироқ солинадиган даромаднинг (фойданинг) беш фоизигача миқдориди;

е) «Умид» жамғармаси дастурларини молиялаштириш учун йўналтирилаётган маблағлар.

Ишловчилари умумий сонининг уч фоиздан кўпрогини ногиронлар ташкил этган юридик шахслар учун даромад (фойда) солиғи суммаси қуйидаги тарзда: белгиланган нормадан ортиқ ишга жойлаштирилган ногиронларнинг ҳар бир фоизига даромад (фойда) солиғи бир фоиз камайтирилади.*

* Ишловчиларнинг умумий сонини аниқлаш Йўриқноманинг 21-банди «в» кичик бандига мос равишда амалга оширилиши керак, яъни ишловчиларнинг умумий сонига корхона штатида бўлган ишчилар, шу жумладан ўриндошлик бўйича ишловчилар ҳамда корхона штатида бўлмаган ишчилар (пудрат шартномаси ва фуқаровий-ҳуқуқий характерга эга бўлган бошқа шартномалар асосида ишларни бажарувчилар) киритилади.

Шуни айтиб ўтиш лозимки, Ўзбекистон Республикаси СКнинг 32-моддаси учинчи қисмида ва Йўриқноманинг 25-моддасида кўзда тутилган мазкур имтиёз фаолият турлари бўйича чекланмаган ҳолда берилади.

Амалдаги солиқ қонунчилиги билан ҳукумат органларининг қарорларига биноан ташкил қилинган нодавлат тузилмалари учун солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар беришнинг қўшимча солиқ ва божхона имтиёзлари беришни назарда тутувчи алоҳида режими ўрнатилган. Масалан, 1997 йил 25 августдаги «Ўзбекистон Республикасида теннисни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш фондини ташкил қилиш тўғрисида» 414-сон Ҳукумат қарори; 1999 йил 1 июндаги «Боксни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 279-сон қарор; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 12 мартдаги «Ўзбекистон товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар Палатасини ташкил қилиш тўғрисида» ПФ-1407-сон Фармони ва бошқалар. Уларнинг алоҳида солиқ режими тегишли Ҳукумат қарорлари ёки Президентнинг Фармонларида белгиланган. Худди мана шу нотижорат ташкилотлари ҳамда улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва бошқа тузилмаларга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 26 августдаги «Давлат бюджетига солиқлар ва тўловлар бўйича имтиёзлар беришни тартибга солиш тўғрисида» ПФ-2343-сон Фармони татбиқ қилинади.

Солиқ имтиёзларининг адресли бўлиши, барча хўжалик юритувчи субъектлар томонидан бюджетнинг даромад базасини шакллантиришнинг ягона принципларини ўрнатиш мақсадида ушбу Фармонда белгилаб қўйилган:

- биринчидан, 1999 йил 1 сентябрдан бошлаб хайрия ва бошқа фондлар ва жамиятлар ҳамда улар ташкил қилган корхоналар ва бошқа шўъба тузилмаларга солиқлар, йиғимлар ва божхона тўловлари бўйича берилган барча имтиёзлар фақат улар томонидан амалга оширилаётган нотижорат фаолиятига жорий қилинади;

- иккинчидан, тижорат фаолиятининг алоҳида турлари бўйича амалдаги қонунчиликда назарда тутилган имтиёзлар юқорида кўрсатиб ўтилган фондлар, жамиятлар, корхоналар ва тузилмаларга умумий асосларда жорий қилинади.

Мазкур Фармонни амалга ошириш механизми Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги 502-сон Қарори билан тасдиқланган «Хайрия ва бошқа фондлар ва жамиятлар ҳамда улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва шўъба тузилмаларга солиқлар, йиғимлар ва божхона тўловлари бўйича имтиёзларни жорий қилиш тартиби тўғрисидаги Низом»да белгилаб қўйилган.

Мазкур Низомга кўра, Президентнинг ПФ-2343-сон Фармони Президент Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкама-

сининг алоҳида Қарорлари билан Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Божхона кодекслари ва Ўзбекистон Республикасининг «Бож тарифи тўғрисида»ги Қонунларида назарда тутилган имтиёзларга қўшимча солиқлар, йиғимлар ва божхона тўловлари бўйича имтиёзлар берилган нотижорат ташкилотлари, улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва бошқа шубба тузилмаларга татбиқ қилинади.

Низомда берилган **қўшимча имтиёзлар** доирасида ижтимоий-хайрия ва бошқа мақсадлар учун ташкил қилинган, таъсис ҳужжатларида кўрсатиб ўтилган тадбиркорлик фаолиятдан даромад олишни назарда тутмайдиган ҳамда молиявий ва бошқа маблағларини ходимларининг, муассисларнинг ва мазкур ташкилот аъзоларининг шахсий манфаатларида инвестиция қилмайдиган ёки тақсимламайдиган (қонунчиликда белгиланган меҳнат учун ҳақ тўлашдан ташқари) *нотижорат ташкилотларига солиқ ва йиғимлар солинмаслиги белгилаб қўйилган*. Бундан ташқари, устав фаолиятини амалга ошириш учун нотижорат ташкилотлари томонидан олинган юридик ва жисмоний шахсларнинг хайрия бадаллари ва бошқа ажратмалари солиққа тортилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддаси, Президентнинг алоҳида Фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг алоҳида Қарорларида назарда тутилган ҳолларда нотижорат ташкилотларининг мулки бўлган корхоналар учун *даромад (фойда) солиғи солинадиган база мазкур ташкилотнинг устав фаолиятларини амалга ошириш учун йўналтирилган чегирмалар суммасига камайтирилади*.

Кўрсатиб ўтилган имтиёз фақат нотижорат ташкилотларининг мулки бўлган, яъни устав капитали мазкур фондлар ва жамиятлар томонидан 100% миқдорда шакллантирилган корхоналар ва бошқа тузилмаларга татбиқ қилинади. Амалда мазкур имтиёз одатда ННТларнинг шубба корхоналарига татбиқ қилинади.

Агар нотижорат ташкилоти корхоналар ёки бошқа тузилмаларнинг муассисларидан бири бўлса, яъни ташкил қилинаётган корхонанинг устав капитали тўлиқлигича нотижорат ташкилотининг маблағлари ҳисобига шакллантирилмаган бўлса, у ҳолда бундай корхоналар ва бошқа тузилмаларга *юқорида кўрсатиб ўтилган имтиёз жорий қилинмайди*. Корхоналарнинг мазкур тоифасига, қонунчиликда назарда тутилган ҳоллардан ташқари, умумий асосда солиқ солинади.

ННТларга нисбатан даромад (фойда) солигининг асосий хусусиятлари

Юқорида келтирилган Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигининг асосий қоидаларидан *нотижорат ташкилотлари тад-*

биркорлик фаолиятдан олинадиган даромадлардан ташқари даромадлар бўйича даромад (фойда) солиғи тўлашдан озод қилинганлиги кўриниб турибди. Бошқача қилиб айтганда, асосий устав фаолияти (нотижорат фаолияти) доирасида ННТларга ҳар қандай мақсадли тушумларга (пул маблағлари, асосий воситалар, материаллар ва бошқалар) солиқ солинмайди. Масалан, ННТларнинг устав мақсадлари ва вазифалари учун олинган ҳомийлик бадаллари, мақсадли пул ажратмалари, аъзолик бадаллари, ННТ аъзоларининг улушли ва мақсадли омонатлари, грантлар ва юридик ва жисмоний шахсларнинг бошқа ажратмалари. Бунда фақат бир томондан асосий устав фаолиятини амалга ошириш учун турли хилдаги бадаллар ва мақсадли маблағлардан даромад ва харажатларни ва иккинчи томондан тадбиркорлик фаолиятдан келадиган даромадларнинг ва харажатларнинг ҳисобини алоҳида олиб бориш лозим.

Юридик шахснинг солиқ солинадиган жами даромадига жўнатилган товарлар, бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар ва бошқа операциялар учун юридик шахс олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар киради. (Ўзбекистон Республикаси СКнинг 17-моддаси). Шу жумладан, охиригисига беғараз олинган мол-мулк ва беғараз молиявий ёрдам киради (давлат бюджетидан субсидиялардан ташқари). Шундан келиб чиққан ҳолда, мақсадли характерга эга бўлмаган, нотижорат ташкилотининг асосий устав мақсадларига мос келмайдиган ва (ёки) у томонидан тижорат мақсадларида фойдаланилувчи ҳар қандай беғараз тушумларга умумий белгиланган тартибда солиқ солиниши лозим. Бу ташкилот томонидан васият қилинган мерос ёки ҳады сифатида олинган мол-мулкка ҳам тегишлидир.

Юқорида айтиб ўтганларни ҳисобга олганда, ННТларга ҳады ёки мерос сифатида мол-мулк берилаётганида ҳады қилиш ёки мол-мулкни меросга бериш мақсадли характерда эканлигини олдиндан келишиб олиш тавсия қилинади.

Шуни махсус таъкидлаб ўтиш лозимки, солиқ органлари айрим вакилларининг нотўғри ҳисоблашларича, даромад солиғи мақсадли даромадларнинг мақсадли харажатлар суммасидан ортиб кетишидан эмас, балки фақат тадбиркорлик фаолияти бўйича даромадларнинг харажатлардан ортиб кетиш суммасидан тўланади. Мақсадли молиялашнинг фойдаланилмаган қолдиғи даромадга кирмайди ва мақсадга биноан ишлатилмаган маблағлар сифатида бюджетга ўтказилмайди, чунки маблағлардан фойдаланилмаган.

Мақсадлари бўйича ишлатилмаган мақсадли маблағлар солиқ органлари томонидан сўзсиз бюджет фойдасига тортиб олинishi мумкин деган фикр мавжуд. Бу борада шуни айтиб ўтиш лозимки, маблағлардан мақсадли ёки мақсадсиз фойдаланилганини аниқлаш ҳуқуқига фақат эҳсон қилувчи (грант берувчи, ҳомий, донор) эгадир, баҳсли ҳолларда эса солиқ хизматлари эмас, балки суд ҳал қилади.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, у ёки бу тушумларнинг мақсадли эканлигини аниқлаш нафақат пул ўтказиш учун тўлов топширикномасида тўлов тафсилотларининг тавсифлари билан, балки берувчи томонга ҳеч қандай қарама-қарши етказиб беришларни кўзда тутмайдиган муносабатларнинг амалдаги беғаразлиги билан ҳам аниқланади. Акс ҳолда бу сохта битим сифатида баҳоланади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 124-моддасидаги қондани ҳисобга олиш жуда муҳимдир. Унга кўра агар битим бошқа битимни яшириш учун тузилган бўлса (сохта битим), у ҳолда томонлар ҳақиқатда назарда тутган битимга тегишли қондалардан фойдаланади.

Сохта битимларга жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Масалан, аъзоларининг аъзолик бадаллари ҳисобига фаолият кўрсатаётган ННТ ўз аъзоларига офис жойлаштириш учун текинга хоналар беради. Бу ҳолда мол-мулкни ижарага олиш битими яширилган. Битимнинг юридик талқин қилиниши ўзгартирилганида тегишли солиқларни тўлаш керак.

Шундай қилиб, агар мақсадли молиялаш кўринишида олинган маблағлар ННТ кўрсатаётган хизматларга молияловчи томон фойдасига ҳақ тўлаш билан боғлиқлиги аниқланса, у ҳолда тегишли солиқлар суммаси сўзсиз равишда олинади.

Нотижорат ташкилоти тадбиркорлик фаолияти билан унинг устав мақсадларига мос келувчи доираларда шуғулланиши мумкин (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 40-моддаси 4-қисми).

Мазкур қоида ННТлар тўғрисидаги қонунчиликда ҳам акс эттирилган. Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун ҳужжатларига мувофиқ ўз устав мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин (ЎЗРнинг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуни, 31-модда).

Шундай қилиб, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш тақиқланмаган, лекин мақсад бўйича чекланишлар мавжуд – ННТнинг тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромад ННТнинг

Уставида белгилаб қўйилган, ўз моҳиятига кўра нотижорат бўлган мақсадларига эришиши учун хизмат қилиши лозим. Мазкур чеклаш олинган даромаднинг бир қисми тадбиркорлик фаолияти-ни кенгайтириш учун йўналтирилишини тақиқлаш сифатида талқин қилинмаслиги керак. Даромадни реинвестициялаш имкониятисиз ташкилотни ривожлантириб бўлмайди. Лекин, юқориди айтиб ўтилганидек, ННТнинг ҳар қандай тадбиркорлик фаолиятига солиқ солинади. Тадбиркорлик фаолияти тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинликларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунида норматив бўйича тарифланган. Унинг 2-моддаси иккинчи бандига биноан ушбу қонун нотижорат ташкилотларига нисбатан фаолиятнинг ўз харақтерига кўра тадбиркорлик бўлган қисмига татбиқ қилинади. Бунда шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, тадбиркорлик фаолиятининг устав мақсадлари билан боғлиқ ёки боғлиқ эмаслиги ва даромадга солиқ солиш турли текисликларда жойлашган. Боғлиқ бўлмаган фаолият билан шуғулланиш ташкилотни тугатиш масаласини қўйиши мумкин, лекин солиқ солиш нуқтаи назаридан Ўзбекистон Республикасида ҳар икки ҳолатда ҳам даромадга бир хил тартибда солиқ солинади. *ННТларнинг устав мақсадларига зид бўлган тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши, нодавлат нотижорат ташкилотлар тўғрисидаги қонунда кўрсатилган ҳолларда ва тартибда ушбу ташкилотлар фаолиятининг тўхтатилишига ва тугатилишига олиб келиши мумкин. ННТларнинг тадбиркорлик фаолиятидан олган даромадига солиқ қонунчилиги-га мувофиқ солиқ солинади.*

Нотижорат ташкилотлари ҳамда улар томонидан ташкил этилган корхоналар ва бошқа тузилмалар томонидан тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган тақдирда уларга нисбатан Ўзбекистон Республикасининг Солиқ, Божхона кодексларида ва «Бож тарифи тўғриси»даги Ўзбекистон Республикаси Қонунида назарда тутилган солиқлар, йиғимлар ва божхона тўловлари ундириш тартиби татбиқ этилади. (Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги 502-сон Қарорининг 5-6-моддалари).

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 29-моддаси ва Йўриқноманиннг 20-моддасига биноан:

Юридик шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фоизларга Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган ставкалар бўйича тўлов манбаида солиқ солинади.

Солиқ солиш мақсадида дивидендлар акциялар ва ҳўжалик юри-тувчи субъектларнинг устав капиталида улушли иштирокидан оли-надиган даромадлардир.

Фоизларга депо зит омонатлар, қарз мажбуриятлари ва қим-матли қоғозлардан олинадиган даромадлар киради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2003 йилги асосий мак-роиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети парамет-рлари тўғрисида» 455-сон қарорига мувофиқ *юридик шахсларга тўла-надиган дивидендлар ва фоизларга (Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига мувофиқ солиқ солишдан озод этиладиган фоизлар бун-дан мустасно) тўлов манбаида 15% ставка билан солиқ солинади.*

Ўзбекистон Республикасида тўлов манбаида илгари солиқ ун-дирилган дивидендлар ва фоизлар олган резидент-юридик шахс тўлов манбаининг солиқни тўланганлигини тасдиқлайдиган ҳуж-жатлари мавжуд бўлса, уларни жами даромаддан чегириб таш-лаш ҳуқуқига эгадирлар.

Давлат облигациялари ва бошқа давлат қимматли қоғозлари бўйича олинган дивидендлар ва фоизларни (Солиқ кодексининг 29-моддаси) ҳамда юридик шахслар томонидан дивидендлар шаклида олинган ва юридик шахснинг устав капиталига йўналти-рилувчи даромадларни (Йўриқноманинг 21-моддаси) солиқдан озод қилиш бўйича имтиёзлар (умумий асосларда) мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддаси би-ринчи қисмининг 4-хатбошисига биноан *юридик шахсларнинг солиқ солинувчи даромади (фойдаси) диний ва жамоат бирлаш-маларининг (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракат-лардан ташқари), хайрия фондларининг мулкида бўлган корхона-лар даромадидан (фойдасидан) шу бирлашмалар ва фондлар-нинг уставда белгиланган фаолиятни амалга ошириш учун йўнал-тириладиган ажратмалари суммасига камайтирилади*

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ*

* Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ, ҳу-сусан ННТларга солиқ солиш предмети бўлмаса ҳам, мазкур қўллан-мага киритилган, чунки Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси-нинг 63-моддасига биноан ННТ жисмоний шахсларга даромад тўлайдиган юридик шахс сифатида жисмоний шахсларнинг да-ромадига солинадиган солиқни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтка-зиш учун мажбурдир ва жавобгардир. Бу ўз навбатида ННТнинг бухгалтерия ҳисобида ўз аксини топади.

Умумий қоидалар

Ўзбекистон Республикасида жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси, Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 14 мартдаги 1110-сон билан рўйхатга олинган «Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисида» Йўриқнома ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўловчилардир.

Бунда солиқ солиш мақсадида барча жисмоний шахслар икки тоифага бўлинади: *Ўзбекистон Республикаси резидентлари ва норезидентлари.*

Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган ёки молия йилида бошланадиган ёки тугайдиган ўн икки ой мобайнида *183 кун ёки ундан кўпроқ* муддатда Ўзбекистонда турган жисмоний шахс *Ўзбекистон Республикасининг резиденти* деб қаралади.

Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлмаш жисмоний шахсларга уларнинг *Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек ундан ташқаридаги* фаолияти манбаларидан олинган даромад бўйича солиқ солинади.

Ўзбекистон Республикаси *резиденти бўлмаган* жисмоний шахсларга *Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги* фаолиятдан олинган даромадлар бўйича солиқ солинади.

Жисмоний шахснинг жами йиллик даромади солиқ солиш объектидир. Унинг таркибига солиқ тўловчи олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар киритилади, шу жумладан:

1. меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадлар;
2. жисмоний шахсларнинг мулкий даромади;
3. жисмоний шахсларнинг тадбиркорлик фаолиятдан келадиган ялпи даромад киради.

Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадларга жисмоний шахсларнинг меҳнат шартномаси бўйича қилинган ишлардан ва фуқаровий-ҳуқуқий шартномалар бўйича олинадиган даромадлари киради.

Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадларга қуйидагилар ҳам киради:

- а) ходимларга сотиладиган товарлар (ишлар, хизматлар) қий-

мати билан бундай товарларни харид қилиш нархи ёки уларнинг таннархи ўртасидаги манфий фарқ;

Масалан, агар ходимга 5000 сўмга товар сотилган бўлса, уни харид қилиш нархи эса корхона учун 8500 сўмни ташкил қилса, у ҳолда фарқ $(5000-8500) = -3500$ - ходимнинг даромадидир.

б) юридик шахс (иш берувчи) томонидан ўз фаолияти билан боғлиқ бўлмаган, ходимларнинг чиқимларини қоплаш учун қилинган харажатлар (масалан, уяли телефон ходимга шахсан тегишли бўлганда, уяли алоқа хизматларига пул тўлаш);

в) ходим иш берувчига тўлаши керак бўлган, аммо иш берувчининг қарори билан ҳисобдан чиқарилган қарз суммалари;

Масалан, ходим корхона кассасига 30000 сўм топшириши лозим (ортиқча берилган сафар харажатлари учун берилган пул ёки бошқа қарз). Раҳбарнинг буйруғи билан ушбу қарз корхона харажатлари учун ҳисобдан чиқарилади (қандайдир сабабга кўра) ва бу ҳолда 30000 сўм сумма ходимнинг жами даромадига қўшилади.

г) иш берувчининг ўз ходимларининг ҳаёти ва соғлигини ихтиёрий суғурталаш бадалларини тўлаш учун қилган харажатлари;

Маълумки, мажбурий суғурта қилиш учун харажатлар корхона харажатларига киритилади. Мажбурий бўлмаган (ихтиёрий) суғуртани ходимнинг ўзи ёки корхона тўлаши мумкин, лекин охириги ҳолатда бу ходимнинг даромади деб ҳисобланади.

д) иш берувчининг жисмоний шахсдан ушлаб қолиниши керак бўлган тўловлар юзасидан тўлаган суммаси;

Жисмоний шахсдан ушлаб қолиниши керак бўлган ҳар қандай тўлов, масалан ўз ходими учун иш берувчи томонидан ходим ўрнига тўланган маъмурий жарима охиригисининг даромади бўлади.

е) иш берувчининг ўз ходимларининг бевосита ва билвосита даромадларини ташкил этадиган бошқа даромадлар.

Бундай харажатларга *юридик шахс томонидан ходимининг ўзи тўлаши лозим бўлган харажатлар учун тўланган маблағлар* киради.

Масалан, коммунал хизматлар, яшаш учун тўловлар, давлат пенсиясига қўшимча тўловлар, овқатланиш учун тўланадиган қўшимча пул суммаси, рўзнома ва журналларга обуна учун тўловлар суммаси, туристик путевкалар, абонементлар ва спорт секцияларига пул тўлаш, ойлик йўл чипталарининг нархи (хизмат мақсадларида фойдаланиладиган ойлик чипталардан ташқари) ва бошқа шунга ўхшаш харажатлар.

Бунда, иши хизмат юзасидан автотранспортда юриш билан боғлиқ бўлган ва улар учун ойлик йўл чипталари сотиб олинувчи

ходимлар рўйхати, уларнинг фаолият турлари ҳамда чипталарни сотиб олиш мақсади иш берувчининг тегишли буйруғи билан расмийлаштирилади.

Жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқ ставкалари

2003 йил 1 январдан эътиборан жисмоний шахсларнинг ойлик маоши, мукофот ва бошқа даромадларига қуйидаги миқдорда солиқ солинади:

Жами даромад миқдори (энг кам иш ҳақини чегириб ташламаган ҳолда)	Солиқ суммаси
Энг кам иш ҳақининг беш баравари миқдоригача	Даромад суммасининг 13 фоизи
Энг кам иш ҳақининг беш баравари миқдоридан (+1 сўм) ўн баравари миқдоригача	Беш баравар миқдоридан олинадиган солиқ + энг кам иш ҳақининг беш бараваридан ортувчи суммадан 22 фоиз
Энг кам иш ҳақининг ўн баравари миқдоридан (+1 сўм) ва ундан юқори	Ўн бараваридан олинадиган солиқ + энг кам иш ҳақининг ўн баравар миқдоридан ортувчи суммадан 32 фоиз

Солиқ солиш мақсадлари учун энг кам иш ҳақининг миқдори йил бошидан эътиборан ортиб борувчи якун тарзида ҳисобланади (йил бошидан эътиборан тегишли давр учун энг кам иш ҳақининг ойлик миқдорлари суммаси).

Жисмоний шахсга тўланадиган *дивидендлар* и *фоизлар*. Уларга тўлов манбаида 15 фоиз ставкада солиқ солинади.

Солиқ солиш мақсадларида:

Дивидендларга акциялар ва хўжалик юритувчи субъектларнинг устав капиталида улушли иштирокидан олинадиган даромадлар киради;

Фоизларга депозит омонатлар, қарз мажбуриятлари ва бошқа қимматли қоғозлардан олинадиган даромадлар киради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 24 декабрдаги «Жисмоний шахсларнинг айрим тоифалари даромадларига имтиёзли солиқ солиш тўғрисидаги» 562-сон қарори ўз кучини сақлаб қолди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 майдаги 250-сон Қарори билан тасдиқланган ишлаб чиқариш-

лар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичларнинг 1-, 2-, 3- рўйхатларига кирувчи ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир меҳнат шaroитларига эга ишлаб чиқаришларда банд бўлган ишчиларнинг даромадлари.

Улардан юқорида келтирилган ставкаларда солиқ ундирилади, лекин бунда уларнинг даромадларидан солиқ ундириш даражаси 25 фоиздан ортмаслиги керак.

Бундай ишчилар учун имтиёзли солиқ солиш тартиби Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 1 мартдаги «Фуқароларнинг ўта зарарли ва оғир меҳнат шaroитларига эга ишлаб чиқаришларда ишловчи алоҳида тоифаларига имтиёзли солиқ солиш тўғрисида» 72-сон Қарорида белгиланган.

Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 майдаги Қарори билан тасдиқланган ишлаб чиқаришлар, муассасалар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичлар 1-рўйхатининг 3-қисмида ва 2-рўйхатининг 1-қисмида кўрсатилган ўта зарарли ва ўта оғир иш шaroитларига эга ишларда банд бўлган аёлларнинг даромадлари.

Мазкур тоифадаги аёлларнинг даромадларига солиқ солиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 мартдаги «Ўта зарарли ва ўта оғир меҳнат шaroитларига эга ишларда банд бўлган аёллар даромадларига имтиёзли солиқ солиш тўғрисида» 117-сон Қарори билан тасдиқланган. Мазкур тартиб 1999 йил 1 апрелдан бошлаб жорий қилинган. Тартибга мувофиқ солиқ солиш юқорида келтирилганга ўхшаш амалга оширилади, лекин даромадлардан солиқ ундириш даражаси 20 фоиздан ортмаслиги керак.

Оғир иқлим шaroитларига эга ҳудудларда ишлагани учун қўшимча тўловлар (баланд тоғ, чўл ва сувсиз ҳудудларда ишлагани учун) жисмоний шахслар даромадидан олинадиган солиқнинг амалдаги энг паст ставкаси бўйича солиққа тортилади. 2003 йилдан бошлаб бундай ҳолларда солиқ 13 фоиз ставка билан олинади.

Солиқ бўйича имтиёзлар

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 58-моддасига биноан қуйидаги даромадлар жисмоний шахсларнинг солиқ олинадиган даромадларига киритилмайди:

- давлат ижтимоий сугуртаси ва давлат ижтимоий таъминоти бўйича нафақалар, ишсизлик бўйича нафақалар ва меҳнат шартномасини бекор қилинганда тўланадиган ишдан бўшатиш нафақаси,

хомиладорлик ва туғиш нафақалари, вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаларидан (шу жумладан оиланинг бемор аъзоларини парваришlash нафақаларидан) ташқари, шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан фуқароларга пул ёки натура шаклида бериладиган нафақалар ҳамда бошқа ёрдам пуллари;

Мазкур бандда қуйидагига алоҳида эътибор бериш керак: *касаллик варақалари бўйича вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган даромадларига киритилади;*

- олинадиган алиментлар;

- олий ўқув юртлари ва ўрта махсус ҳамда ҳунар-техника ўқув юртлари ҳамда улар базасида ташкил қилинган бизнес мактаблари, шу жумладан олий ва ўрта диний ўқув юртлари томонидан ўз талабаларига ва ўқувчиларига тайинладиган *стипендиялар*, шунингдек хайрия ва экология фондларининг маблағларидан таъсис этилган *стипендиялар*;

- давлат пенсиялари, шунингдек уларга устамалар;

Лекин корхона ходимига ўз маблағлари ҳисобидан қўшимча пенсия суммасини тўлаётган бўлса, ундан умумий қоидалар бўйича даромад солиғи олинади.

- шахслар қон топширганлик учун, донорликнинг бошқа турлари учун, она сути топширганлик учун оладиган суммалар, шунингдек тиббиёт муассасаларининг ходимлари қон йиғиб топширганликлари учун оладиган суммалар;

- майиб бўлиш ёки соғлигининг бошқача тарзда шикастланиши билан боғлиқ ҳолда, шунингдек боқувчисининг вафот этганлиги муносабати билан кўрилган зарарни қоплаш юзасидан олинадиган суммалар;

- фуқароларнинг хорижда ишлашга юборилиши муносабати билан давлат корхоналари, муассасалари ва ташкилотларидан чет эл валютасида оладиган иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар – қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида;

- жисмоний шахсларнинг хусусий мулк ҳуқуқи асосида ўзларига қарашли бўлган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган суммалари, тадбиркорлик фаолияти доирасида мол-мулк сотишдан олинган даромадлар бундан мустасно;

- ёрдамчи хўжалиқда етиштирилган қорамол, қуён, нутрия, балиқ, паррандаларни ҳам тирик ҳолатда, ҳам сўйиб, маҳсулотларини хом ва қайта ишлаган ҳолда, шунингдек асаларичилик маҳсулотларини ва бундай хўжалиқда етиштирилган табиий деҳқончилик маҳсулотларини сотишдан олган даромад суммаси;

- бир йил мобайнида юридик шахслардан олинган энг кам иш ҳақи миқдорининг олти бараваригача бўлган суммадаги қимматли совғалар қиймати, шунингдек халқаро ҳамда республика танлов ва мусобақаларида олинган соврин буюмлар қийматининг суммаси;

Агар бир йил давомида юридик шахслардан олинган қимматли совғаларнинг қиймати энг кам иш ҳақи миқдорининг олти бараваридан ортиқ бўлса, у ҳолда ортиқча қиймат суммаси жисмоний шахснинг даромад солиғига киритилади.

- мерос қилиб олиш ва ҳадя қилиш натижасида олинган суммалар ва мол-мулк қиймати, фан, адабият ва санъат асарлари меросхўрлари (ҳуқуқий ворислари) оладиган муаллифлик ҳақи суммалари бундан мустасно;

- давлат заёмлари облигациялари ва лотереялари бўйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қоғозлар бўйича фоизлар;

- фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкни сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини сотиб олиш, «Ўзуюжойжамғармабанк»нинг шахси кўрсатилган уй-жой облигацияларини харид қилишга ва шу мақсадлар учун берилган кредитларни узишга йўналтирилган суммалари, шунингдек акциялар бўйича олинган ҳамда дивиденд тўлаган акциядорлик жамиятининг акцияларини сотиб олишга йўналтириладиган дивидендлар.

- бир йил мобайнида бериладиган моддий ёрдам суммалари:
 - табиий офатлар, бошқа фавқулодда ҳолатлар мүнوسабати билан бериладиган моддий ёрдам – тўлалигича;

- вафот этган ходимнинг оила аъзоларига ёки оила аъзолари вафот этганлиги мүнوسабати билан ходимга бериладиган моддий ёрдам суммаси – энг кам иш ҳақининг ўн бараваригача миқдорда;

- бошқа ҳолларда - бир йил давомида энг кам иш ҳақининг ўн икки бараваригача миқдорида;

- банклардаги омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари бўйича фоизлар ва ютуқлар;

- фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкни сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини сотиб олиш, «Ўзуюжойжамғармабанк»нинг шахси кўрсатилган уй-жой облигацияларини харид қилишга ва шу мақсадлар учун берилган кредитларни узишга йўналтирилган суммалари, шунингдек акциялар бўйича олинган ҳамда дивиденд тўлаган акциядорлик жамиятининг акцияларини сотиб олишга йўналтириладиган дивидендлар.

- патент эгаси бўлган жисмоний шахснинг (лицензиарнинг) саноат мулки объектларидан ўз ишлаб чиқаришида фойдаланишдан ёки фойдаланиш бошланган санадан эътиборан амал қилиш муддати доирасида уларга лицензия сотишдан, шунингдек лицензиат саноат мулки объектларидан фойдалана бошлаган санадан эътиборан ушбу фойдаланишдан олган даромади суммаси:

- ихтиро ва селекция ютуғидан патент бўйича – беш йил давомида;

- ихтиролардан дастлабки патент бўйича фойдаланишдан – уч йил давомида;

- селекция ютуғидан гувоҳнома бўйича – уч йил давомида;

- саноат намунасидан патент бўйича – уч йил давомида;

- саноат намунасидан дастлабки патент бўйича – икки йил давомида;

- фойдали моделдан гувоҳнома бўйича – икки йил давомида;

Бу ерда шуни айтиб ўтиш жоизки, рационализаторлик таклифлари бўйича мукофотлар мазкур бандга тегишли эмас ва улардан умумий ўрнатилган тартибда солиқ олинади.

● болалар лагерлари ва бошқа соғломлаштириш лагерлари-га, ота-оналарнинг болалари билан дам олишга махсус мўлжалланган санаторий-курорт муассасаларига бориш учун болалар ва ўсмирларга бериладиган йўлланмалар қиймати, шунингдек ўз ходимларининг амбулатория ёки стационар тиббий хизматдан фойдаланиш қийматини тўлиқ ёки қисман компенсациялаш тартибда корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар ўз ходимларига ёки улар учун тўлаган суммалар.

Бунда тўлов ходим томонидан амалга оширилган бўлса, ўз ходимларига даволаш қийматини компенсациялаш бўйича имтиёзлар мазкур ходим томонидан даволаниш муассасасининг ушбу ходим даволанганлиги тўғрисида тўловнома-маълумотнома ҳамда даволаниш учун ҳақ тўланганлиги ҳақида даволаш муассасасининг квитанцияси тақдим қилинганида берилади.

Кўрсатиб ўтилган тўловлар жумласига ногиронларнинг соғломлаштириш ва санаторий-курорт муассасаларига берилган йўлланмалари қийматини, даволаниш ва тиббий хизматдан фойдаланиш, ногиронликнинг олдини олиш мақсадида техника воситалари сотиб олиш ҳамда ногиронларнинг саломатлигини тиклаш учун қилинган харажатларни тўлиқ ёки қисман тартибда корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар тўлаган суммалар ҳам киради;

● амалдаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган нормалар доирасидаги товон тўловлари (хизмат сафари харажатлари каби), меҳнат шартномасини бекор қилиш пайтида фойдаланилмаган таътил учун бериладиган товонлар бундан мустасно.

Агар раҳбариятнинг қарори билан хизмат сафари харажатларига тўланадиган сумма миқдори меъёрдагидан ортиқ бўлса, у ҳолда ортиқ бўлган қисми жисмоний шахснинг солиқ солинадиган даромадида киритилади.

Меҳнат шартномаси тугатилганда фойдаланилмаган таътил учун бериладиган тоvonларга умумий ўрнатилган тартибда даромад солиғи солинади.

Асосий иш жойида тўланадиган корхона тугатилганда (штатларни қисқартиришда) бир ойлик ёрдам пулидан даромад солиғи олинмайди.

Аҳоли бандлигига кўмаклашиш фонди томонидан тўланадиган икки ойлик ёрдам пулига ҳам даромад солиғи солинмайди.

Ходимнинг шахсий автомобилдан хизмат сафарлари учун фойдаланилгани учун тўланадиган тоvonларга даромад солиғи солинмайди ва ўртача иш ҳақини ёзишда ҳисобга олинмайди.

● *бир мартаба бажариладиган ишлар учун олинган даромадлар*, агар бундай ишга ёллаш бир мартабалик вақтинча иш билан таъминлаш маркази томонидан амалга оширилган бўлса.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йилда 19 январдаги Халқаро илмий-техника алоқалари, илмий дастурлар ҳамда халқаро ва хорижий ташкилотлар ва фондларнинг грантлари бўйича лойиҳаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тўғрисида 31-сон ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 18 сентябрдаги 324-сон Қарори билан киритилган ўзгартиришлар ва тўлдиришларга биноан *халқаро ташкилотлардан ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги Фан ва техникани ривожлантириш бўйича координацион кенгашнинг Фан ва техника маркази хулосаси асосида илмий-техник ҳамкорлик битимлари доирасида олинган грант суммаси жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган жами даромадларига киритилмайди.*

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 59-моддасига биноан *жисмоний шахсларнинг даромадига солиқдан тўлиқ озод қилинадилар:*

Ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг мансабдор шахслари - агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, ушбу ташкилотларда олган даромадлари бўйича.

Қуйидаги солиқ тўловчиларнинг даромадлари жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқдан қисман, ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридан озод қилинади:

а) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учала даражадаги Шўҳрат ордени билан таҳдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд 1941-1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёки шикастланиш оқибатида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ бўлган касаллик туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар жумласидан бўлган бошқа ногиронлар, собиқ партизанлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти бўйича мазкур тоифадаги ҳарбий хизматчиларга тенглаштирилган бошқа ногиронлар;

Совет Иттифоқи Қаҳрамонлари, учала даражадаги Шўҳрат ордени билан таҳдирланган шахсларга имтиёз бериш учун Совет Иттифоқи Қаҳрамони китобчаси ва орден китобчаси ёки ҳарбий комиссариатнинг маълумотномаси асос бўлади, Улуғ Ватан уруши ногиронлари – «Улуғ Ватан уруши ногирони гувоҳномаси», бошқа ногиронлар учун эса – мазкур бандда кўрсатиб ўтилган «Ногироннинг имтиёз олиш ҳуқуқи гувоҳномаси» асос бўлади;

б) хизматни ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда ўтаган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлиб, фуқаролар уруши ва 1941-1945 йиллардаги уруш, собиқ СССРни ҳимоя қилиш бўйича бошқа жанговар операцияларнинг қатнашчилари, 1941-1945 йиллардаги уруш даври меҳнат фронтининг фахрийлари ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқунлари;

Имтиёз «Улуғ Ватан уруши қатнашчиси гувоҳномаси» асосида берилади, Улуғ Ватан уруши давридаги меҳнат fronti фахрийлари ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқунларига эса «Имтиёз олиш ҳуқуқи гувоҳномаси» ёки ижтимоий таъминот бўлимининг маълумотномаси асосида берилади;

в) Ленинград қамали пайтида, 1941 йил 8 сентябрдан 1944 йил 27 январгача бўлган даврда Ленинград шаҳрида ишлаган фуқаролар.

Имтиёз ушбу шахсларнинг қамал даврида Ленинград шаҳаридаги корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда ишлаганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида берилади;

г) ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оддий хизматчилари жумласидан бўлиб, хизмат вазифаларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ва шикастланиш оқибатида ногирон бўлиб қолганлар.

Имтиёз бериш учун «Ногироннинг имтиёз олиш ҳуқуқи гувоҳномаси» асос бўлади;

д) болалиқдан ногирон бўлиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари.

Имтиёз пенсия гувоҳномаси ёки ТМЭКнинг маълумотномаси асосида берилади;

е) қаҳрамон оналар, ўн ва ундан ортиқ боласи бўлган аёллар.

Имтиёз бериш учун «Қаҳрамон она» китобчаси ёки маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органининг фарзандлари борлигини тасдиқловчи маълумотномаси асос бўлади;

ж) собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёхуд ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёхуд шикастланиш оқибатида ёки фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг ота-оналари, рафиқалари.

Имтиёз «Ҳалок бўлган жангчининг беваси (отаси, онаси)» деб ёзиб қўйилган ёки пенсия гувоҳномасини берган муассаса раҳбарининг имзоси ва муҳри билан тасдиқланган тегишли ёзуви бўлган пенсия гувоҳномаси асосида берилади;

Кўрсатиб ўтилган шахслар пенсионер бўлмаган ҳолларда, уларга имтиёзлар ҳарбий хизматчининг ҳалок бўлганлиги тўғрисида собиқ СССРнинг Мудофаа вазирлиги, ДХҚ ёки ИИМнинг ҳамда Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги, МХХ ва ИИВнинг тегишли органлари маълумотномалари асосида берилади;

Собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёхуд ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёхуд шикастланиш оқибатида ёки фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг рафиқаларига имтиёзлар улар қайта никоҳга кирмаган ҳолларида берилади;

з) хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув-синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар.

Имтиёз бериш учун «Имтиёз олиш учун ҳуқуқ гувоҳномаси» ёки (туман) шаҳар ҳарбий комиссиариати, ҳарбий қисм, ҳарбий-ўқув муассасаси, собиқ СССРнинг Мудофаа министрлиги, ДХҚ ёки ИИМнинг ҳамда Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги, МХХ ва ИИВ тегишли органларининг маълумотномаси асос бўлади;

и) *Чернобиль АЭС*даги фалокат оқибатида жабр кўрган шахслар.

Имтиёз ТМЭК маълумотномаси, ногироннинг махсус гувоҳномаси, Чернобиль АЭСдаги фалокат оқибатларини тугатиш қатнаш-

чиси гувоҳномаси ҳамда ваколатли органларнинг имтиёз бериш учун асос бўла оладиган бошқа ҳужжатлари асосида берилади;

к) икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ёлғиз аёллар.

Ариза меҳнат ва ижтимоий таъминот органлари томонидан берилган «Ёлғиз аёл шахсий китобчаси» асосида берилади;

л) икки ва ундан ортиқ боласи бор ва боқувчисини йўқотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар.

Имтиёз эри (хотини) вафот этганлиги тўғрисидаги гувоҳнома, болалари борлиги ва қайта никоҳдан ўтилмаганлигини тасдиқловчи паспорт ҳамда боқувчисини йўқотганлиги учун пенсия олмаслиги ҳақида меҳнат ва ижтимоий таъминот органларининг маълумотномаси тақдим қилинганда берилади;

м) болалигидан ногирон бўлган ва доимий парваришни талаб қиладиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онасидан бири.

Ариза доимий парвариш талаб қилинишини тасдиқловчи пенсия гувоҳномаси ёки тиббиёт муассасасининг маълумотномаси, биргалиқда яшаш қисмида эса – фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг маълумотномаси асосида берилади;

н) корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва ўқув юртлари томонидан қишлоқ хўжалик ишларига юборилган фуқаролар – ушбу ишларни бажарганликлари учун олган даромадлари бўйича.

Раҳбарнинг буйруғи ёки қишлоқ хўжалиги корхонаси бошқарувининг қарори имтиёзни қўллаш учун асос бўлади;

Жисмоний шахсларнинг имтиёзларга ҳуқуқлари ҳисобот йилида тегишли ҳужжатлар тақдим қилинганда юзага келади.

Энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридаги имтиёз ҳисобот йилида имтиёзга ҳуқуқ пайдо бўлган ойдан бошлаб тақдим этилади.

Энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридаги имтиёз («н» бандида кўрсатилганларидан ташқари) жисмоний шахснинг асосий иш жойида қўлланилади, асосий иш жойи бўлмаган тақдирда – йиллик даромад бўйича декларация асосида солиқни ҳисоблашда турар жойи бўйича солиқ органлари томонидан қўлланилади.

Мазкур имтиёзни қўллашга мисол:

II гуруҳ ногиронига 2002 йилнинг апрель ойи учун 18000 сўм миқдорида иш ҳақи ёзилган. Мазкур ой учун даромад солигини ҳисоблашда ёзилган иш ҳақидан энг кам иш ҳақининг тўрт бараварини айириб ташлаш лозим $(4 \times 3945 \text{ сўм}) = 15780 \text{ сўм}$, қолган 2220

сўм фарқина жисмоний шахс – ногироннинг солиқ солинадиган даромадини ташкил қилади.

Имтиёз олишга ҳуқуқи йўқотилган фуқаро 15 кундан кечиктирмасдан ундан солиқ ундириб олаётган корхона, муассаса, ташкилот ёки солиқ органига (агар солиқ мазкур орган томонидан ҳисобланаётган бўлса) бу ҳақда хабар бериши лозим.

Энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдорида солиқ тўлашдан озод қилиш кўринишидаги имтиёзлар жисмоний шахсларнинг фоизлар, дивидендлар кўринишида ҳамда мол-мулкни ижарага беришдан оладиган даромадларига ҳам тааллуқлидир.

Бунда, агар дивидендлар асосий иш жойида ёзилаётган бўлса, имтиёз ҳам асосий иш жойида қўлланилади.

Агар дивидендлар асосий бўлмаган иш жойида ёзилаётган бўлса, у ҳолда имтиёз жисмоний шахс томонидан йиллик даромад тўғрисида турар жойидаги солиқ органига декларация топширишда қўлланилади.

Чет эллик жисмоний шахсларнинг даромадига солиқ солишнинг хусусиятлари

Чет эллик жисмоний шахслар икки тоифага бўлинади: Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ва норезидентлари.

Чет эллик жисмоний шахс-резидентга (яъни Ўзбекистон ҳудудида 183 кун ва ундан ортиқ ҳар қандай молиявий йилда бошланувчи ёки тугалланувчи 12 ойгача муддат давомида) *Ўзбекистонда ҳамда ундан ташқарида олаётган барча даромадлари манбалари бўйича* Ўзбекистон Республикаси фуқаролари сингари ва худди шундай ставкаларда жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқ солинади.

Чет эллик жисмоний шахслар – резидентларнинг даромадларидан солиқ миқдорини солиқ хизмати органи резидент томонидан тақдим қилинувчи мўлжалдаги даромадлар ҳақидаги дастлабки декларация асосида ҳисоблаб чиқади.

Жорий йил учун резидентнинг мўлжалдаги даромадлари ҳақида декларацияси ва унинг жўнаб кетиши ҳақида дастлабки маълумотлар бўлмаса, ўтган йил учун якуний декларация маълумотлари жорий йил учун ҳам авансли солиқ тўловларини ҳисоблаш учун асос қилиб олинади.

Ўзбекистон Республикаси қатнашаётган халқаро шартномалар ва битимларга мувофиқ, жисмоний шахс Ўзбекистон Республикасида солиқ тўлашдан тўлиқ ёки қисман озод қилиниш ҳуқуқига эга ва жисмоний шахс бу тўғрида ариза топшириши мумкин.

Аризанинг уч нухаси Ўзбекистон Республикасида солиқ тўлаётган жойидаги солиқ органига топширилади. Солиқ органи аризанинг кўрсатиб ўтилган мамлакатлар билан тузилган халқаро шартномалар ва битимларнинг қоидаларига мос келишини текшириб чиқиб, тегишли белги қўяди ва аризанинг икки нухасини ариза берувчига қайтариб беради.

Нухалардан бирини ариза берувчи Ўзбекистон Республикасида унга даромад тўлаётган муассаса ёки ташкилотга топширади. Шу асосда солиқ тўловчи Ўзбекистон Республикасида жисмоний шахсларнинг даромадидан солиқ тўлашдан тўлиқ ёки қисман озод қилинади.

Ариза даромад олувчи томонидан эмас, балки у ваколат берган шахс томонидан ҳам топширилиши мумкин. Бу ҳолда ариза топширувчи ваколатларини тегишли равишда расмийлаштирган бўлиши лозим.

Чет эллик жисмоний шахслар билан битимлар тузиш чоғида, бундай битимларнинг шартларига *солиқ тўловчи ҳамда бошқа шахслар чет эллик жисмоний шахсларнинг солиқлар ва йиғимлар тўлаш бўйича харажатларини ўз зиммаларига олишни назарда тутадиган солиқ ҳақидаги изоҳларнинг* киритилишига рухсат берилмайди.

Ишга ёлловчи томонидан чет эллик жисмоний шахсга Ўзбекистон Республикасида бўлган ҳар бир куни учун иш ҳақига қўшимча равишда тўланувчи суммалар сафар харажатлари учун товон деб ҳисобланмайди, чет эллик жисмоний шахснинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида ҳаракатланиши билан боғлиқ ҳолатлар учун харажатлар бундан мустасно. *Бундай харажатлар асосий иш ҳақига устама ҳисобланади ва солиқ солинувчи даромадларга қўшилади.*

Чет эллик жисмоний шахслардан солиқ ва йиғимларни ундириш тегишли чет давлатда Ўзбекистон Республикасининг жисмоний шахсларига нисбатан ҳам худди шундай чора-тадбирлар кўрилган ҳолларда ўзаро келишув асосида тўхтатилиши ёки чекланиши мумкин.

Чет эллик жисмоний шахс-норезидентга қаерда олинганидан қатъи назар, фақат Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олган даромадлари бўйича жисмоний шахсларнинг даромад солиғи солинади.

Ўзбекистон Республикасида доимий муассаса орқали фаолиятни амалга ошираётган жисмоний шахс-норезидент Ўзбекистон

Республикасидаги доимий муассаса билан боғлиқ бўлган манбалардан олинган даромадлар бўйича солиқ тўловчидир. Бу ерда 183 кундан ортмайдиган вақтинчалик иш назарда тутилади.

Масалан, ННТда маош олувчи ва контракт шартларига биноан Ўзбекистонда ярим йилдан ортиқ бўлмайдиган маслаҳатчи – норезидент.

Бундай шахсларга солиқ солиш Ўзбекистон фуқаролари учун солиқ солиш ставкалари бўйича амалга оширилади.

Доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган жисмоний шахс-норезидентнинг даромадларига, агар даромад манбаи Ўзбекистонда жойлашган бўлса, даромадни тўлаш манбаида куйидаги ставкаларда солиқ солинади:

Дивидендлар ва фоизлар - 15 фоиз.

Таваккалчиликни суғурта қилиш учун ва қайта суғурта қилиш учун тўланган мукофотлар - 10 фоиз.

Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлат орасида ҳаракатланганда халқаро алоқа учун телекоммуникация ёки транспорт хизматлари (юк ташишдан даромадлар) - 6 фоиз.

Роялти, ижарадан даромадлар, хизматлар кўрсатишдан даромадлар, шу жумладан бошқарув, маслаҳатлар ва шунга ўхшаш даромадлар - 20 фоиз.

Тўлов манбаида солиқ солиш тўлов Ўзбекистон Республикасининг ичкарасида ёки ундан ташқарида амалга оширилганлигидан қатъи назар қўлланилади.

Норезидентларнинг мазкур гуруҳига фуқаровий-ҳуқуқий ҳарактерга эга бўлган бир маротабалик битимларга (масалан, мутахассис маслаҳатлари) эга бўлган, ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудида пассив даромадларга эга (фоизлар, дивидендлар, роялти ва бошқалар) чет эллик шахслар киради.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби

Жисмоний шахсларнинг асосий иш жойида оладиган иш ҳақи ва бошқа тўловлар бўйича даромадларига солиқ календар йилининг бошидан ҳар ойда йил бошидан ўсиб борувчи жами даромад суммасидан ҳисоблаб чиқарилади.

Йил давомида асосий иш (хизмат, ўқиш) жойи ўзгарган ҳолатларда, фуқаро янги иш жойида биринчи маош олгунга қадар бухгалтерияга жорий йилда тўланган даромадлар ва ушлаб қолинган

солиқлар тўғрисида қуйидаги шаклда маълумотнома тақдим қилиши керак:

Маълумотнома

Берилди _____

(фамилия, исми ва отасининг исми)

шу ҳақдаким, у корхонамизда (муассаса, ташкилот) ишлади, қуйидаги даромадларни олди:

Ойлар	Ҳисоблаб ёзилган даромад		Кроме этих доходов получил (а) доход		
	Жами	Шу жумладан оғир ва зарарли меҳнат шариитларида олган даромадлари	Моддий ёрдам	Буюм мукофоти	Оғир иқлим шариитларида олган даромади
Январь					
Февраль					
Март					
Апрель					
Май					
Июнь					
Июль					
Август					
Сентябрь					
Октябрь					
Ноябрь					
Декабрь					

Олинган даромадлардан жисмоний шахсларнинг даромад солиги ушлаб қолинган:

Жами _____ сўм. _____ тийин.

Мухр

Раҳбар (имзо)

Бош бухгалтер (имзо)

Янги жойга ишга (хизмат, ўқиш) кирганда солиқ йил бошидан олдинги ва янги иш жойида олган жами даромаддан келиб чиққан ҳолда ҳисобланади.

Олдинги иш жойидан маълумотнома тақдим қилинмаган ҳолда, солиқ солиқ солинадиган даромаднинг *энг кўп ставкаси – 32% ставкада* ушлаб қолинади. Кейинчалик маълумотнома тақдим қилинганда солиқ умумий белгиланган тартибда қайта ҳисоблаб чиқиши мумкин.

Амалда ходим корхонада тўлиқ йил эмас, балки бир неча ой ишлаётган ва бошқа жойда ҳам ишламаган вазиятлар тез-тез юзага келиши мумкин. *Масалан ёш мутахассис ўқув муассасасини тасомлаб ишга тушган ёки она болани парвариш қилиш учун таътилда бўлган.*

Ҳар қандай ҳолатда ҳам, ходим томонидан олинган даромадга қайси давр учун солиқ солинишидан қатъи назар, ҳисоблар мазкур давр учун амал қилаётган шкалада олиб борилиши лозим; августда ишлаган бўлса – август ойи шкаласида, сентябрда эса – сентябрь ойи шкаласи бўйича.

Агар ходимнинг олдинги асосий иш жойидаги меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ бўлган мукофотлар ёки бошқа тўловлар у бўшаб кетганидан кейин унга тўланаётган бўлса, мазкур мукофотлар ва тўловларга уларга тўланаётганида имтиёзларни қўлламаган ҳолда (ҳатто қонун бўйича имтиёзлар берилган бўлса ҳам) умумий белгиланган тартибда солиқ солинади, бунда солиқдан қисман озод қилиш, тўрт баробар миқдориди, имтиёзлари қўлланилмайди.

Мазкур фуқароларга тўланган даромад ва ундириб олинган солиқнинг умумий суммаси тўғрисида корхона, муассаса, ташкилотлар *бир ой муддат ичида* ўзи жойлашган жойдаги солиқ органига хабар беришлари керак.

Асосий бўлмаган иш жойида олинадиган иш ҳақи ва бошқа тўловлардан жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи даромаднинг тўлов манбаида календар йилининг бошидан ҳар ойда солиқ солинувчи жами даромаднинг йил бошидан ўсиб боровчи суммасидан (агар бундай даромадлар тўланган бўлса) имтиёзларни қўлламаган ҳолда белгиланган ставкаларда (13% - 32%) ҳисоблаб чиқилади, бунда солиқдан қисман озод қилиш, тўрт баробар миқдориди, имтиёзлари қўлланилмайди.

Агар асосий иш жойи бўлмаган жойда иш ҳақи олаётган ҳодим бухгалтерияга ундан максимал ставка – 32% бўйича солиқ ушлаб қолиш тўғрисида ариза берган бўлса, у ҳолда даромад тўлаётган юридик шахс солиқ тўловчининг аризасига биноан солиқ ундириб олишга ҳақлидир. Асосий бўлмаган иш жойидан даромад олувчи жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқнинг якуний суммаси олинган даромадлар, харажатлар ва ундириб олинган солиқ суммалари тўғрисида декларация маълумотлари асосида солиқ органи томонидан ҳисоблаб чиқилади.

Жисмоний шахслар – резидентларнинг Ўзбекистон Республикасидан ташқарида (шу жумладан асосий иш жойи бўйича ҳам) олган даромадларидан солиқнинг якуний суммаси ҳам худди шу тартибда ҳисоблаб чиқилади.

Шунга эътиборни қаратиш керакки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 19 мартдаги «Иш ҳақи ўз вақтида тўланишига доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 88-сон қарори билан қорхоналар ва ташкилотларга, уларнинг мулкчилик шаклларида қатъи назар иш ҳақини табиий кўринишда – товарлар билан тўлаш 2002 йил 1 апрелдан бошлаб тақиқланади. Фақатгина ўзлари ишлаб чиқарган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ва уларни қайта ишлаш маҳсулотлари келишилган нарҳда иш ҳақи сифатида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари томонидан, ишчиларнинг бу ҳақдаги ёзма аризасидан сўнг берилиши мумкин. Бу ҳолда, ишчи иш ҳақини олаётганда, жисмоний шахсларга солинадиган даромад солиғининг суммаси бюджетга даромад олинган ойдан кейинги ойнинг 5 кунигача ўтказилади.

Бошқа ҳолларда, иш ҳақи натура кўринишида тўланганда, иш ҳақини узоқ муддат олмаслик ва иш ҳақини ўз вақтида беришнинг қонун билан белгиланган тартиби бузилиш ҳоллари учун айбдор раҳбар шахсларни шахсий жавобгарликка тортиб, жиноий жавобгарликка олиб бориши мумкин.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 августдаги 280-сон «Пул маблағларининг банкдан ташқаридаги муомаласини янада қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорига биноан 2002 йилнинг 1 октябридан мулкдорлик шаклидан қатъи назар қорхоналар ва ташкилотларнинг иш ҳақиға йўналтирилаётган маблағларини давлат томонидан тартибга солиш бекор қилинди, юридик шахс-

лар эса ҳар чорақда давлат солиқ органларига ёлланма ишчиларига меҳнатга иш ҳақи тўлаш шаклида ёзилган ва амалда тўланган маблағлар ҳамда ушбу даромаддан солиқ суммалари тўғрисида маълумот беришлари керак.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлов манбаида ушлаб қолишни қуйидаги юридик шахслар амалга оширишлар шарт:

- ишлайдиган жисмоний шахсларга меҳнат шартномалари ёки фуқаровий - ҳуқуқий шартномалар бўйича тўловларни амалга оширувчи юридик шахслар;
- нодавлат пенсияларини тўловчилар;
- жисмоний шахсларга дивидендлар ва фоизлар тўловчилар;
- доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган норезидентларга тўловларни амалга оширувчилар.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш учун тўловчи юридик шахс жавобгардир.

Солиқ суммаси ушлаб қолинмаганда даромад тўловчи юридик шахс ушлаб қолинмаган солиқ суммасини ҳамда у билан боғлиқ жарима ва бўнақларни бюджетга тўлаши шарт.

Жисмоний шахсларнинг даромадларидан солиқни ҳисоблаб чиқиш ва бюджетга ўтказиш тартиби тўғрисидаги Йўриқномага (ЎзР Адлия вазирлиги 13.09.2002й. № 1110-1) киритилган қўшимчаларга мувофиқ юридик шахс ҳар чорақда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15-санасидан кечирмасдан, юридик шахс рўйхатдан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органларига ишга ёлланган ходимларига иш ҳақи ёки бошқа даромадлар шаклида ёзилган ва амалда тўланган суммалар ҳамда мазкур даромадларга ундирилган солиқлар суммаси тўғрисида маълумотлар топшириши лозим. Маълумотлар қуйидаги шаклда тақдим қилинади:

Корхона (ташкilot) штамп

Давлат солиқ инспекциясига

_____ (корхона, ташкilotнинг тўлиқ номи)

Солиқ органининг
штамп

Солиқ тўловчининг
идентификация рақами

□□□□□□□□□□

Олинган _____ белгиси

Ёлланган ишчиларига иш ҳақи ёки бошқа даромадлар шаклида ёзилган ва амалда тўланган суммалар ҳамда мазкур даромадларга ундирилган солиқлар суммаси тўғрисида маълумотлар
200 __ й. _____ чорақ учун

N	Кўрсаткичлар	Са- тр	Ўлчов бирлиги	Тўлов- чининг маълумотлари бўйича
	Йил бошидан даромад олган жисмоний шахслар сони, жами	01	одам	
	Шу жумладан:			
1	Ўриндошлик бўйича	02	одам	
	Пудрат шартномалари бўйича ишлар бажарувчилар	03	одам	
	01 сатрдан чет эллик жисмоний шахслар	04	одам	
2	Ҳисобот даврининг бошига ходимларга даромад тўлаш бўйича қарз (солиқлар ва ундирмаларни чиқариб ташлаган ҳолда)	05	минг сўм	
3	Ҳисобот даврининг бошига жисмоний шахсларнинг даромад солигини тўлаш бўйича қарз	06	минг сўм	
4	Ҳисобот даври учун тўланган:			
	Ходимларга тўлаш керак бўлган даромадлар суммаси (солиқ ва бошқа ундирмалар чегириб ташланганда):			
	_____ ой учун	07	минг сўм	
	_____ ой учун	08	минг сўм	
	_____ ой учун	09	минг сўм	
	Имтиёзлар ва чегирмалар суммаси:			
	_____ ой учун	010	минг сўм	

	_____ ой учун	011	минг сўм	
	_____ ой учун	012	минг сўм	
	Тўланиши лозим бўлган жисмоний шахсларнинг даромад солиғи:			
	_____ ой учун	013	минг сўм	
	_____ ой учун	014	минг сўм	
	_____ ой учун	015	минг сўм	
5*	Ҳисобот даврида тўланган:			
	Ходимларнинг даромадлари суммаси (солиқлар ва бошқа ундиришларни чиқариб ташлаган ҳолда):			
	_____ ой учун	016	минг сўм	
	_____ ой учун	017	минг сўм	
	_____ ой учун	018	минг сўм	
	Жисмоний шахсларнинг даромад солиғининг бюджетга тўланадиган суммаси:			
	_____ ой учун	019	минг сўм	
	_____ ой учун	020	минг сўм	
	_____ ой учун	021	минг сўм	
6	Ҳисобот даври охирига ходимларнинг даромад тўлаш бўйича қарз (солиқ ва бошқа ундирмаларни чиқариб ташлаган ҳолда):	022	минг сўм	
7	Ҳисобот даврининг охирига жисмоний шахсларнинг даромад солиғини тўлаш бўйича қарз:	023	минг сўм	
8 **	Ишчиларнинг даромадлари суммасига нисбатан жисмоний шахсларнинг даромад солиғи бўйича тўланмай қолган қарз суммаси	024	минг сўм	
9	Корхона томонидан жисмоний шахсларга даромад солиғини вақтида тўлмаганлик учун ёзилган бўнакнинг суммаси:	025	минг сўм	

* Тўланган даромад ва бюджетга киритилган жисмоний шахслар даромад солигининг тўланган сана ва суммаси келтирилган расшифровка илова қилинади

** 024 сатри бўйича маълумотлар солиқ органи томонидан ижро этилган тўлов ҳужжатларига кўра юридик шахснинг банкдаги ҳисобварақларидан чиқариб ташланган пул маблағларига пропорционал тартибда аниқланади ва тўлдирилади

Корхона раҳбари	_____	_____
	(имзо)	(Ф.И.ОИ)
Бош бухгалтер	_____	_____
	(имзо)	(Ф.И.ОИ)
Олди	_____	_____
	(имзо)	(Ф.И.ОИ)

200__ й.»__»_____

Солиқни ундириб олувчи юридик шахслар қуйидагиларни бажаришлари шарт:

- жисмоний шахсга иш ҳақи тўлашда унинг талаби бўйича даромад тури ва суммаси ҳамда ушлаб қолинган солиқ (агар солиқ ушлаб қолинган бўлса) суммаси тўғрисида маълумотнома беришлари;

- молиявий йил якунлангандан кейин 30 кун мобайнида давлат солиқ органларига асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган жисмоний шахслар тўғрисида маълумотнома топширишлари лозим. Маълумотномада жисмоний шахснинг рўйхатдан ўтиш рақами ёки паспорт маълумотлари, исми, фамилияси, отасининг исми, доимий турар жойи адреси, ҳисобот йили учун умумий даромад суммаси ва ушлаб қолинган умумий солиқ суммаси қуйидаги шаклда тақдим қилиниши лозим:

Жисмоний шахсга _____ йилда тўланган даромадлар суммаси

1. Юридик шахснинг номи _____
 2. Юридик шахс - солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР)

3. Юридик шахснинг почта индекси, адреси _____

4. Жисмоний шахснинг фамилияси, исми, отасининг исми _____

5. Паспорт маълумотлари: Серия _____ N _____

берилган _____

6. Даромад олувчининг доимий турар жойи адреси _____

7. Даромад олишда ишлаган ойлар сони (кераклиси чизиб кўйилсин): _____

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
---	----	-----	----	---	----	-----	------	----	---	----	-----

8. Тўланган даромад суммаси _____ сўм.

9. Шу жумладан:

- меҳнат шартномаси бўйича ўриндошлик учун _____ сўм.

- фуқаровий-ҳуқуқий характердаги шартнома бўйича иш учун _____ сўм.

- товарларни реализацияга топшириш учун _____ сўм.

- моддий ёрдам _____ сўм.

- буюм совғалар _____ сўм.

- гонорарлар _____ сўм.

- Бошқа бевосита ва билвосита даромадлар _____ сўм.

10. Даромад солиғи ҳисоблаб чиқилган даромад суммаси _____ сўм.

11. Ушлаб қолинган солиқ суммаси _____ сўм.

Бош бухгалтер _____
(имзо) (фамилия, исми, отасининг исми)

МЎ

Тўлов манбаида солиқ солинадиган даромадлардан солиқ қонунчилиқ томонидан жисмоний шахсларнинг хусусий даромад солиғини ҳисоблаб чиқиш, ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш мажбурияти юклатилган субъектлар томонидан даромадни тўлаш пайтида ушлаб қолиниши керак.

Банқда ҳисоб-китоб ҳисобварақлари бўлган юридик шахсларнинг солиқ тўлаш санаси деб маблағларни тўловчининг ҳисобварағидан чиқариб ташлаш санаси ҳисобланади, бошқалар учун эса, шу жумладан жисмоний шахслар учун, кредит муассасасининг кас-сасига топширилган кун ҳисобланади.

Қўшилган қиймат солиғи

Умумий қоидалар

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига мувофиқ қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш), уларни реализация қилиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси ҳудудига товарлар (ишлар, хизматлар) импорт қилиш жараёнида қўшилган қийматнинг бир қисмини бюджетга ажратишдир.

ҚҚСни ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига (65-79 моддалар) белгиланган ҳамда:

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1997 йил 29 декабрда 383-сон билан рўйхатдан ўтказилган «Ишлаб чиқариладиган ва сотиладиган товар (иш, хизмат)лар бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги;

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2002 йил 15 апрелда 1123-сон билан рўйхатдан ўтказилган «Ўзбекистон Республикаси худудига импорт қилинадиган ишлар, хизматларга нисбатан қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги;

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2002 йил 15 апрелда 1124-сон билан рўйхатдан ўтказилган «Ўзбекистон Республикаси худудига импорт қилинадиган товарларга нисбатан қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномаларда батафсил баён қилинган.

Қўшилган қиймат солиғини тўловчилар:

● *Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар қўшилган қиймат солиғини тўловчилардир, жорий қонунчилик билан алоҳида солиқ солиш назарда тутилган юридик шахслар (чакана савдо ва умумий овқатланиш корхоналари – асосий иш фаолияти бўйича, ягона солиқ тўлашга ўтган микрофирмалар ва ягона ер солиғи тўлашга ўтган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилари) бундан мустасно;*

● *Импорт товарларини (иш, хизматлар) олиб кирувчи юридик шахслар, шунингдек товарларни (иш, хизматлар) ўз эҳтиёжлари учун божхона тўловларисиз олиб кириш нормасидан кўп миқдорда олиб кирувчи жисмоний шахслар импорт товарларига қўшилган қиймат солиғини тўловчилар деб ҳисобланади.*

Товарлар (ишлар, хизматлар) реализацияси бўйича оборот ва импорт **қўшилган қиймат солиғи солинадиган объект ҳисобланади.**

Товарларни реализация қилиш обороти, қўшилган қиймат солиғи тўлашдан озод қилинган ва ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун ишлатиладиган товарлар обороти бундан мустасно, солиқ солинадиган оборот ҳисобланади.

Товарларни (иш, хизмат) сотиш бўйича оборот деганда, жўнатилган маҳсулот, бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар (бундан буён «товарлар (ишлар, хизматлар)» деб юритилади) тушунилади.

Товарларни сотишда ўзи ишлаб чиқарган ва четдан сотиб олган барча товарларни сотиш бўйича оборотлар солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Солиқ солиш мақсадида истеъмол сифати ва қийматига эга бўлган барча нарсалар товар ҳисобланади (товар, маҳсулот, кўчмас мулк, бинолар, иншоотлар, электр ва иссиқлик энергияси, газ, сув ва ҳ.к.).

Ишларни сотишда бажарилган қурилиш-монтаж, таъмирлаш, илмий-текширув, тажриба-конструкторлик, технологик, лойиҳа-тадқиқот ишлари ва бошқа ишларнинг қиймати солиқ солиш объекти бўлиб ҳисобланади.

Хизматларни сотишда қуйидагиларнинг қиймати солиқ солиш объекти бўлиб ҳисобланади:

- йўловчи ва юк транспорти хизматлари, газ, нефть, нефть маҳсулотлари, электр ва иссиқлик энергиясини ташиш (ўтказиш), маҳсулотларни юклаш, тушириш, қайта юклаш ва сақлаш бўйича кўрсатиладиган хизматлар ҳам ҳисобга олинади;

- мулк ва кўчмас мулк объектларини ижарага бериш хизматлари;
- воситачилик хизматлари;
- алоқа хизмати, маиший, уй-жой, коммунал хизматлар;
- реклама хизмати;
- маълумотлар билан таъминлаш ва уларни қайта ишлаш бўйича кўрсатиладиган хизматлар;

- бошқа хизматлар.

Солиқ солинадиган оборотларга, шунингдек, қуйидагилар ҳам киради:

а) маҳсулотлар, ишлар ва хизматларни сотиш бўйича оборотлар, шу жумладан, корхона ичидаги ўзининг ва ходимларнинг истеъмоли учун, корхона тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган товарлар, ишлар, хизматлар;

б) бошқа корхоналарга, жисмоний шахсларга, шу корхона ишчиларига товарларни (иш, хизматлар) текинга ёки қисман пул тўлаш орқали ўтказиш обороти;

в) гаровга қўйилган буюмларни сотиш бўйича оборотлар, бу буюмларни гаров мажбуриятлари бажарилмаган ҳолатда эгасига қайтариш ҳам ҳисобга олинади.

Лотерея билетларини сотиш лотерея ташкилотчиси учун солиқ солиш объекти бўлиб ҳисобланмайди.

Бунда лотерея билетларини сотиш (тарқатиш) бўйича корхоналар томонидан лотерея ташкилотчисига кўрсатиладиган хизматларга солиқ умумий белгиланган тартибда солинади.

Реализация бўйича солиқ солинадиган оборот миқдори реализация қилинадиган товарлар (ишлар, хизматлар) қиймати асосида, қўлланиладиган нархлар ва тарифлардан келиб чиқиб, қўшилган қиймат солигини киритмасдан белгиланади.

Акциз солиғи солинадиган товарлар бўйича солиқ солинадиган оборот миқдорини ҳисоблашда унга акцизлар суммаси киритилади.

Товарлар текинга берилган тақдирда, солиқ солинадиган оборот миқдори солиқ тўловчида бериш пайтида таркиб топган нархлар даражасидан келиб чиқиб, уларга қўшилган қиймат солиғини киритмасдан, бироқ мазкур товарларни (ишлар, хизматларни) ишлаб чиқариш (сотиб олиш) учун амалда таркиб топган харажатлардан кам бўлмаган миқдорда белгиланади.

Товарлар текинга (ишлар, хизматлар) берилганда уларни бевучи солиқ тўловчи ҳисобланади.

Текинга берилган асосий маблағлар, агар ушбу маблағларнинг текинга берилиши шу корхоналарнинг мулкдорлари ҳисобланувчи юқори ташкилотларнинг буйруғига биноан корхоналар орасида ажратувчи баланс бўйича тизим ичида содир бўлса, солиқ солинадиган оборотга киритилмайди.

Маҳсулотларни ҳақиқий таннархидан паст қийматда сотувчи корхоналар учун, солиқ солиш мақсадида, корхонада сотиш вақтида юзага келадиган, лекин ушбу товарларни (иш, хизматлар) ишлаб чиқаришда (сотиб олишда) юзага келган ҳақиқий харажатлардан паст бўлмаган баҳо қабул қилинади.

Корхона ичида ўзи ишлаб чиқарган, корхонанинг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган, маҳсулотлар (иш, хизматлар)дан фойдаланишда солиқ солиш учун уларнинг ҳақиқий таннархи асос қилиб олинади.

Берилган хом ашё ва материаллардан товарлар ишлаб чиқарилганда, уларга ишлов бериш қиймати (харажат ва фойда ҳисобга олинади), акциз товарлари бўйича – акцизларни ҳисобга олган ҳолда ишлов бериш қиймати солиқ солиш обороти бўлиб ҳисобланади.

Асосий воситалар ва номоддий активларни, шу жумладан, корхонанинг солиқ суммасини ҳисобга олиш кўзда тутилмаган низом капиталига улуш сифатида киритилган активларни сотишда солинадиган солиқ миқдори сотиш баҳоси ва қолдиқ баҳо ўртасидаги фарқ кўринишида белгиланади.

Солиқ солинадиган оборотга қуйидагилар кирмайди:

корхоналарнинг бирор таркибий қисми томонидан бошқа таркибий қисмининг ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун сотилган маҳсулотлар, ярим тайёр маҳсулотларни, бажарилган иш ва хизматлар (завод ичини обороти). Ушбу ҳолатда корхонанинг таркибий қисми сифатида банк муассасаларида ўз ҳисоб рақамига эга

бўлмаган ва асосий корхона балансида турувчи таркибий қисмлар тушинилади.

Солиқ солинадиган оборотга тузатиш киритиш

Харидорлар томонидан ҳисоб-китоб ҳужжатлари, йўл ҳужжатлари тўлангандан сўнг товарлар қайтарилганда, шунингдек илгаридан тўланган иш ва хизматлар буюртмачи томонидан рад этилганда, қўшилган қиймат солиғи суммасига шундай операциялар бўйича товарларни сотишда даъво муддатига риоя қилган ҳолда оборотларга тузатиш киритилади.

Агар фойдаланиш муддати кафолатланган товарлар ишлаб чиқарувчи корхонага ушбу муддат давомида қайтарилса, ушбу товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисобга олиш ёки қайтариш харидор томонидан ҳисоб-китоб ҳужжатлари тўланишининг дастлабки муддати ва солиқнинг бюджетга тушиш муддатига боғлиқ бўлмаган ҳолда амалга оширилади.

ҚҚС бўйича имтиёзлар

Қўшилган қиймат солиғидан қуйидагилар озод қилинади (Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 71-моддаси):

- суғурта бўйича воситачилар ва агентлар томонидан амалга оширилган суғурта қилиш, қайта суғурта қилиш операциялари, шу жумладан бундай операциялар билан боғлиқ хизматлар;
- ссудалар бериш ва ўтказиш;
- пул омонатлари, жорий ҳисобварақлар, тўловлар, ўтказмалар, чеклар ва бошқа қимматли қоғозларга дахлдор операциялар;
- қонуний тўлов воситаси бўлган чет эл валютаси ва пуллар муомаласига дахлдор операциялар, нумизматика мақсадларида фойдаланиладигани бундан мустасно;
- қимматли қоғозлар муомаласига дахлдор операциялар, уларни тайёрлаш ва сақлаш операциялари бундан мустасно;
- махсус вакил қилинган органлар томонидан бажариладиган ва давлат божи, йиғимлар ундириладиган ҳаракатлар;
- болаларни мактабгача тарбия муассасаларида боқишга, беморлар ва қарияларни парвариш қилишга доир хизматлар;
- дафн этиш бюрolari ва қабристонларнинг маросим хизматлари;
- интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни олганлик учун патент божлари, рўйхатга олиш йиғимлари ва лицензия тўловлари;
- протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун инвентарлар ишлаб чиқариш ва ногиронларга ортопедик протезлаш хизмати

кўрсатишга ихтисослашган корхоналарнинг маҳсулотлари, даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналарининг маҳсулотлари;

- божхона ҳақидаги қонун ҳужжатлари билан тасдиқланган товарларни божсиз олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилинаётган товарлар.

- ўзи етиштирган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини реализация қилиш;

- почта маркалари (коллекция қилинадиганларидан ташқари), маркали откриткалар ва конвертлар сотиш;

- алоқа ташкилотларининг пенсия ва нафақалар тўлаш бўйича хизматлари;

- *Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан-техника тараққиёти бўйича координацион кенгаш қошидаги Фан ва технология маркази дастурлари доирасидаги шартномалар бўйича илмий-тадқиқот ва инновацион ишлар;*

- шаҳар йўловчилар транспортининг хизматлари (такси, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари), шунингдек умумий фойдаланишдаги темир йўл ва автомобиль транспортида (такси, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари), шаҳар атрофидаги йўналишларда йўловчилар ташиш хизматлари;

- аҳолига кўрсатиладиган уй-жой-коммунал ва уй-жойдан фойдаланиш хизматлари;

- *халқ таълими соҳасидаги ўқув-ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ хизматлар*, шунингдек олий ва ўрта махсус ўқув юртидаги таълим учун ҳақ;

- сақлаб туриш бўйича ваколатли давлат органига қимматли металлларни реализация қилиш оборотлари;

- *диний ташкилотлар ва бирлашмаларнинг удумлар ва маросимлар ўтказишга доир хизматлари;*

- тиббий санаторий-курорт, соғломлаштириш ва туристик экскурсия хизматлари, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларининг асосий (соҳа) фаолияти бўйича кўрсатиладиган хизматлари, болалар дам олиш лагерларининг хизматлари;

- хусусийлаштирилаётган давлат мулкнинг қиймати;

- гидрометеорология ва аэрология ишлари;

- геология ва топография ишлари;

- нашриётларнинг, газета ва журналлар таҳририятларининг, полиграфия корхоналарининг, Телерадиокомпаниянинг, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг асосий фаолиятига доир маҳсулотлари ва хизматлари;

- ваколатли давлат ташкилотлари ўтказадиган экология экспертизаси хизматлари;
- *давлат тилини ва давлат тилида иш юритишни ўргатиш хизматлари;*
- республикада ишлаб чиқариладиган ҳамда яқка тартибда иморат қурувчиларга сотиладиган бинокорлик материаллари;
- қурилиш ва махсус монтаж ишларини амалга оширувчи пудрат, таъмирлаш-қурилиш, махсус монтаж ташкилотлари хусусий уй-жой қурилишида бажарган ишлари;
- экспорт қилинаётган товарларни, шунингдек чет мамлакатларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали олиб ўтиладиган юкларини (транзит юкларни) ташиш, ортиш, тушириш, қайта ортиш бўйича хизматлар;
- *ногиронларнинг жамоат уюшмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистонлик чернobilчилар» уюшмаси»нинг мулки бўлган, ишловчилари умумий сонининг эллик фоизини ногиронлар ташкил қилган юридик шахслар ишлаб чиқараётган ва реализация қилаётган товарлар (олиб кириладиган ва акциз солиғи тўланадиганларидан ташқари), ишлар ва хизматлар (савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолиятдан ташқари);*
- *табiiй офатлар, қуролли можаролар, бахтсиз ҳодиса ёки фалокатлар юз берганда ёрдам кўрсатиш учун олиб келинадиган мол-мулк, шунингдек мурувват ёрдами сифатида олиб келинадиган товарлар;*
- юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан Ўзбекистон Республикасининг халқаро ва чет эл молиявий ва иқтисодий ташкилотлари билан тузган шартномалари (битимлари) асосида грантлар ва кредитлар ҳисобига олиб кириладиган ускуналар, материаллар (ишлар, хизматлар);
- ички ишлар органлари қошидаги қўриқлаш бўлинмаларининг хизматлари;
- бюджет ташкилотларининг буюртмалари бўйича бюджетдан ажратилган пул маблағлари ҳисобига Ўзбекистон Республикаси ҳудудида олиб келинадиган ускуналар, товарлар (ишлар, хизматлар);
- *импорт бўйича олиб келинадиган дори-дармон воситалари ва тиббиёт ускуналари;*
- гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияга эга бўлган юридик шахслар;
- китоблар, мактаб ўқув қуроллари, кўргазмалар қуроллар, дори-дармонлар ва тиббиётга оид буюмларни улгуржи сотиш;
- мулкни лизинг бўйича беришдаги лизинг тўловлари;

- ваколатли банкнинг тегишли тасдиқномасига эга бўлган ҳолда Ўзбекистон Республикаси ҳудудига лизинга бериш учун олиб кирилган технологик жиҳозлар.

Ноль даражали ставка бўйича солиқ солиш

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 72-моддасига биноан қуйидагиларга *ноль даражадаги ставка бўйича солиқ солинади*:

- эркин конвертацияланувчи валютага товарлар экспортига, шу жумладан МДХ давлатларига етказиб бериш, агар бошқаси ҳукуматлар ўртасида тузилган битимларда назарда тутилмаган бўлса;

- қишлоқ хўжалик корхоналарига қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун етказиб бериладиган минерал ўғитлар ва ёнилғи-мойлаш материаллари;

- хорижий дипломатик ва уларга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг расмий фойдаланишлари учун сотиладиган товарлар (иш, хизматлар), шунингдек, ушбу корхона ходимлари ва улар билан бирга яшовчи оила аъзолари, агарда улар Ўзбекистон Республикасининг фуқароси ҳисобланмасалар ва республикада доимий равишда яшамасалар, чет эл томонидан ўзаро ҳамкорлик принципи қўлланиши шарти билан.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабридаги 455-сон қарорига биноан, 2003 йил 1 январдан бошлаб экспортчи корхоналар тўланган қўшилган қиймат солиғи учун товон олиш ҳуқуқига фақатгина товарларнинг республика ҳудудидан олиб чиқиб кетилганлиги ва уларнинг ҳисобига валюта тушуми тушганлиги тасдиқланганидан сўнг эга бўладилар.

ҚҚСдан озод қилувчи оборотлардан фарқли ўларок, корхоналар *ноль даражадаги солиқ ставка бўйича солиқ солинадиган маҳсулотларга қўшилган қиймат солиғини «0» ставкасида ҳисоблайдилар ва ушбу товарларни ишлаб чиқариш учун фойдаланилган моддий ресурслар бўйича солиқ суммаси ҳисобга ўтказилади.*

Қўшилган қиймат солиғи ставкаси

Қўшилган қиймат солиғи 20 фоизли ставкада тўланади.

Бюджетга тўланиши лозим бўлган ҚҚСни ҳисоблаб чиқиш механизми

Сотиб олинadиган моддий ресурсларга солинадиган солиқ, шунингдек чет ташкилотларнинг ишлаб чиқариш мақсадларида фойдаланиладиган ишлаб чиқариш харажатларига (фойдаланиш

чиқимлари) кирмайди, солиқдан озод қилинган товарларни (иш, хизмат) сотиш бундан мустасно.

Бюджетга тўланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғи солиқ солинадиган оборотлар учун ҳисоблаб чиқилган қўшилган қиймат солиғи суммаси билан ҳисобга ўтказиладиган солиқ суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади:

$$С \text{ ҚҚС}_{\text{бюджетга}} = С \text{ ҚҚС}_{\text{ҳис. чик.}} - С \text{ ҚҚС}_{\text{ҳисобга ўтказилган}}$$

ҚҚСни ҳисоблаб чиқишнинг бундай усули «билвосита инвойсли» ёки ҳисобварақлар бўйича ҳисобга ўтказиш деб номланади ва жаҳон амалиётида энг кўп тарқалгандир.

Қўшилган қиймат солиғининг суммаси қуйидаги ифода бўйича аниқланади:

$$С \text{ солиқ} = Ооб \times Н / 100;$$

Бу ерда: С солиқ – истеъмолчилардан ундириб олинadиган солиқ суммаси;

Ооб – солиқ солинадиган оборот;

Н – қўшилган қиймат солиғи ставкаси.

Товарларни (ишлар, хизматлар) ўз ичига қўшилган солиқни киритган нархлар ва тарифларда реализация қилишда солиқ қуйидаги ифода билан аниқланади:

$$С \text{ солиқ} = Ст \times Н / (Н + 100);$$

Бу ерда: Ст – товарнинг (иш, хизматнинг) қўшилган қиймат солиғи ҳисобга олингандаги нархи.

Қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган корхоналар ёки қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган товарларни (иш, хизмат) сотиш билан шуғулланувчи корхоналар, эркин (келишилган) нархга ва тарифга қўшилган қиймат солиғи суммасини киритмайдилар.

Ушбу тартиб амалдаги қонунларга мувофиқ солиқ солишнинг махсус тартиби кўзда тутилган юридик шахсларга ҳам тааллуқлидир.

Агарда ташкилот қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган фаолият билан бир қаторда солиқ солинадиган бирор фаолият юритса, у ҳолда ушбу фаолият тури бўйича харажат ва фаолият натижаларининг алоҳида ҳисобини олиб бориши керак.

Қўшилган қиймат солиғининг ҳисобга олинadиган суммаси бўлиб ҳисобот даври мобайнида келиб тушган, шу жумладан импорт

қилинган, товарлар (ишлар, хизматлар), солиқ солинадиган оборот (ноль даражали ставка бўйича оборот қўшилган ҳолда) бўйича олинган ҳисобварақ-фактураларга биноан тўланадиган солиқ суммаси ҳисобланади.

Импорт қилинган товарлар (иш, хизмат) бўйича ҳисоблашга асос бўлиб божхона юк декларацияси (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар далолатномаси) ва қўшилган қиймат солиғи ҳақиқатда тўланганлигини тасдиқловчи тўлов ҳужжатлари хизмат қилади.

Импорт қилишда қўшилган қиймат солиғини тўлашни кечиктиришга ёки бўлиб-бўлиб тўлашга рухсат берилса (божхона қонунларига биноан ёки ҳукумат қарори билан) қўшилган қиймат солиғининг ҳисобга ўтказиладиган суммаси деб солиқнинг ҳақиқий тўланган суммаси ҳисобланади.

Қуйидаги солиқ суммаси ҳисобга ўтказилмайди:

а) қўшилган қиймат солиғи тўлашдан озод қилинган корхоналар ҳамда қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган товарлар ишлаб чиқарувчи корхоналар томонидан сотиб олинган ва фойдаланилаётган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича;

б) солиқ тўловчининг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган сотиб олинган товарлар бўйича.

Буларга масалан, корхона балансида бўлган ошхонани таъмирлаш учун сотиб олинган материаллар киради.

Кимгадир мол-мулкни текинга бериш бунга кирмайди (ваҳоланки бу ҳам тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлмаслиги мумкин), чунки текинга бериш ҚҚС бўйича солиқ солинадиган оборот ҳисобланади ва бу одатда мазкур мол-мулкни сотиб олишда тўланган ҚҚС ҳисобига ўтказилади;

* Шунинг ҳисобга олиш керакки, соддалаштирилган солиқ солиш тизимининг субъектлари ўзлари ишлаб чиқарган товарларга эркин (келишилган) нарх шаклланишининг охириги босқичида ҚҚС ҳисоблаб чиқмайдилар. Товарларни (иш, хизматлар) қабул қилиб олувчилар томонидан келтириладиган ҳисобварағида «ҚҚСсиз» деб белгилаб қўйилади. Бунда етказиб берилган хом ашё ва материалларга тўланадиган ҚҚС суммаси ишлаб чиқариш харажатларига ҳисобдан чиқарилади. Шундай қилиб, корхоналар – ягона солиқ тўловчилардан товар сотиб олувчи солиқ тўловчилар ҚҚСни оширилган миқдорда тўлашга мажбур бўладилар. Бу ҳолат ягона солиқ тўловчилардан товар сотиб олиш истагининг йўқолишига, уларнинг рақобатбардошлиги ва товар айирбошланишининг пайсишига олиб келади.

в) ўзининг шахсий ишлаб чиқариш эҳтиёжларига ишлатилувчи сотиб олинган асосий воситалар ва номатериал активлар бўйича;

г) корхонанинг устав капиталига улуш сифатида киритилган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича, улардан кейинчалик реализация қилиш ёки солиқ солинадиган ва солинмайдиган оборот учун ва тадбиркорлик бўлмаган фаолият учун фойдаланилганда.

Бунда корхонанинг устав капиталига улуш сифатида киритилган импорт қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича, улардан кейинчалик реализация қилиш ёки солиқ солинадиган ва солинмайдиган оборот учун ва тадбиркорлик бўлмаган фаолият учун фойдаланилганда, тўланган ҚҚС суммаси умумий белгиланган тартибда ҳисобга ўтказилади.

Хорижий муассисдан мол-мулк шаклида улуш олинганида, корхона божхонада мол-мулкни расмийлаштиришда ҚҚС тўлаши лозим ва мана шу тўланган ҚҚС суммасини ҳисобга ўтказишга корхонага ҳуқуқ берилган.

д) агар ҳисобот даврида сотиб олинган товарлар (хизматлар, ишлар) бўйича қўшилган қиймат солиғи ҳисобга ўтказилган, кейинги даврларда эса ушбу материал ресурслар тадбиркорлик бўлмаган фаолият учун ва солиқ тўловчининг солиқ солинмайдиган етказиб беришлари учун ишлатилган бўлса, у ҳолда мазкур (кейинги) даврлар учун қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқишнинг 1-бандида оборот ва солиқ суммасига тузатишлар киритилади.

Агар корхона солиқ солинадиган оборотлар ҳамда солиқдан озод қилинган оборотларга эга бўлса, у ҳолда *солиқ солинадиган етказиб беришларга тўғри келадиган қўшилган қиймат солиғининг суммаси қўшилган қиймат солиғи ҳисобига ўтказилади.*

Агарда ўтган ҳисобот йили учун ҳисобга ўтказиладиган солиқ суммаси миқдори ёзилган солиқ суммасидан ошиб кетса, у ҳолда солиқнинг ошган қисми ҳисобот йилидан кейинги йилга қўшиб ҳисобланади.

Агарда корхонага ҳисобот чорагида ёзиладиган солиқ суммасидан ҳисобга ўтказиладиган солиқ суммаси ошиб кетса, у ҳолда ушбу ошган қисми (манфий сальдо) корхонанинг ёзма аризасига биноан бошқа солиқлар ҳисобига ўтказилади.

Ҳисобварақ-фактура

1998 йилнинг 1 январидан товарларни реализация қилиш, хизмат кўрсатиш ва ишлар бажаришда ҳисобварақ-фактуралар ёзиб бериш ҳамма учун мажбурийдир.

Ҳисобварақ-фактурани тўлдириш тартиби юқорида кўрсатиб ўтилган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1997 йил 29 декабрда 383-сон билан рўйхатга олинган «Ишлаб чиқариладиган ва сотиладиган товар (иш, хизмат)лар бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Йўриқнома-нинг 11.1-11.7-кичик бандлари ва 3-илоvasида белгилаб қўйилган.

Ҳисобварақ-фактураларни тўлдириш тартиби бузилганда қуйидаги молиявий жазолар қўлланилади:

- ҳисобварақ-фактуралар қуйидаги камчиликлар билан тўлдирилганда:

товарларни реализация қилишда белгиланган тартибни бузган ҳолда, агар мазкур тартиб бузишлар қўшилган қиймат солиғининг келиб тушмаслигига олиб келган бўлса, товарлар (ишлар, хизматлар) *етказиб берувчидан реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) қийматининг ўн фоизи миқдорида жарима ундирилади*, қуйидаги бандда кўрсатилган ҳоллардан ташқари;

қўшилган қиймат солиғи тўловчилари бўлмаган етказиб берувчилар томонидан товарларни реализация қилишда ҳисобварақ-фактураларда қўшилган қиймат солиғи акс эттирилган ҳолларда, *етказиб берувчидан ҳисобварақ-фактурада кўрсатилган солиқ суммаси ундириб олинади ва шу сумма миқдорида жарима ундирилади*. Бунда товар сотиб олувчилар бюджет билан қўшилган қиймат солиғи бўйича қайта ҳисоб қиладилар ва уларга жарима жазо чоралари қўлланилмайди;

- ҳисобварақ-фактураларни расмийлаштирмагани ёки белгиланган шаклда расмийлаштирмагани учун (солиқ тўловчининг идентификация рақамлари, солиқ тўловчининг бошқа реквизи-тлари кўрсатилмаган ёки ноаниқ кўрсатилган, қонунчиликда эса уларнинг кўрсатилиши мажбурий деб белгилаб қўйилган ҳолларда), *ҳар бир нотўғри тузилган ҳужжат учун энг кам иш ҳақининг ўн баравари миқдорида жарима ундириб олинади*.

Қўшилган қиймат солиғи солинмайдиган товарларни реализация қилувчи, ишларни бажарувчи ва хизматлар кўрсатувчи корхоналар ҳамда қўшилган қиймат солиғи бўйича имтиёзларга эга корхоналар ҳисобварақ-фактурада қўшилган қиймат солиғи суммасини кўрсатмайдилар ва «қўшилган қиймат солиғисиз» деб ёзиб қўядилар ёки штамп қўядилар.

Ҳисобварақ-фактура товарни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш санасидан кечиктирмасдан ёзилади.

Ҳисобварақ-фактура етказиб берувчи корхона (пудратчи, бажарувчи) томонидан сотиб олувчи корхона (буюртмачи) номига икки нусхадан кам бўлмаган ҳолда тузилади, улардан биринчиси

товарни жўнатиш (ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш) санасидан кечиктирмасдан товарни етказиб берувчи томонидан тақдим қилинади ва олувчига қўшилган қиймат солиғини ҳисобга ўтказиш (ўрнини тўлдириш) ҳуқуқини беради.

Ҳисобварақ-фактуранинг иккинчи нусхаси етказиб берувчида қолади.

Ҳисобварақ-фактура мажбурий равишда рўйхатга олиш китобида ҳисобга олинади.

Айрим бухгалтерлар ҳисобварақ-фактура бланкларидан олдиндан тўлаш учун ҳисобварақ ёзиб бериш учун фойдаланадилар. Шунга эътиборни жалб қилиш лозимки, ҳисобварақ-фактура (юкхат билан бир қаторда) жўнатиш ҳужжатидир ва уни зинҳор бошқа мақсадларда ишлатиш керак эмас. Олдин тўлаш учун ҳисобварақларга келсак, улар учун махсус шаклдаги бланклар мавжуд ва уларни тўлдиришга ҳисобварақ-фактурага қўйиладиган каби ҳеч қандай қатъий талаблар қўйилмайди.

Импорт қилинувчи товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича қўшилган қиймат солиғини тўлаш тартиби ва муддатлари

Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилинаётган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқишда божхона қонунчилигига биноан белгиланадиган божхона қиймати асос бўлади.

Товарлар импорти бўйича солиқ солинадиган оборот миқдорига божхона нархи билан бир қаторда товарни импорт қилишда тўланиши лозим бўлган божхона йиғими ва акциз солиғининг суммаси (акциз солиғи солинадиган товарлар учун) киритилади.

Импорт қилинаётган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи қуйидаги формула билан ҳисоблаб чиқилади:

$$C \text{ солиқ} = (C \text{ б} + П \text{ бб} + A \text{ с}) \times H / 100$$

Бу ерда: C солиқ – қўшилган қиймат солиғи суммаси;

Ст – импорт қилинувчи товарнинг божхона нархи;

П бб – божхона божи суммаси;

A с – акциз солиғи солинадиган товар учун акциз солиғи суммаси;

H – қўшилган қиймат солиғи ставкаси (фоизларда).

Қўшилган қиймат солиғидан озод қилинадиган товарлар импорти

Амалдаги қонунларга биноан қўшилган қиймат солиғидан қуйидаги импорт қилинадиган товарлар озод этилади:

а) хорижий дипломатик ва унга тенглаштирилган ваколатхоналарда расмий фойдаланиш учун мўлжалланган товарлар,

б) дипломатик ва унга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг дипломатия ходимлари ва уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган ва Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаган оила аъзоларининг шахсий фойдаланиши учун, шу жумладан дастлабки рўзгор буюмлари учун мўлжалланган товарлар;

в) хорижий дипломатик ва унга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг маъмурий-техник ходимлари ва уларнинг ўзлари билан яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ва Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, томонидан олиб кириладиган дастлабки уй-рўзгор товарлари;

г) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда мурувват ёрдами сифатида олиб келинадиган товарлар;

д) жисмоний шахслар томонидан йиғимларсиз олиб келиш доираларида импорт қилинувчи товарлар, тижорат мақсадларига мўлжалланган товарлар бундан мустасно;

е) табиий офатлар, ҳарбий можаролар, бахтсиз ҳодисалар ёки фалокатлар юз берганида ёрдам кўрсатиш учун олиб келинадиган мол-мулк;

ж) Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келинадиган технологик ускуналар:

- 1998 йилнинг инвестиция дастурига киритилган устувор объектларни жиҳозлаш учун;

- давлат кафолатлари бўйича хорижий кредитлар ҳисобига мoliялаштириладиган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун;

- халқ истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган, янги қуриладиган ва реконструкция қилинадиган корхоналар учун;

- хорижий инвестицияли капиталга эга корхоналарнинг устав капиталига хорижий инвесторлар томонидан улуш сифатида олиб келинадиган;

- республиканинг нефть-газ саноати объектлари учун турли сортаментли қувурлар;

- янги ишлаб чиқаришлар ташкил қилиш ҳамда фаолият кўрсатадиганларини модернизациялаш ва қайта жиҳозлаш бўйича белгиланган тартибда тасдиқланган лойиҳаларга биноан, ваколатли банкнинг тегишли тасдиғи мавжуд бўлганда;

з) қуйидаги доираларда келтириладиган ускуналар (асбоблар, материаллар, ахборот ва ташкилий техника тизимлари ва воситалари):

- Ўзбекистон Республикасида халқаро ва чет эл ташкилотлари ва фондларининг грантлари бўйича илмий-техникавий ва инновация дастурлари ва лойиҳаларини амалга ошириш;

- илмий-техника ҳамкорлик битимлари, ваколатли органнинг кўрсатилган ускуналарни берилган грантларнинг (маблағларнинг) мақсадлари ва вазифаларига мос келиши тўғрисидаги хулосаси асосида;

чет элдан келтирилган ёки сотиб олинган ускуналар (асбоблар, материаллар, ахборот ва ташкилий техника тизимлари ва воситалари) бошқалар мулкига ўтказилган ҳолларда, барча тўловлар ва солиқлар белгиланган тартибда тўланади.

и) Халқаро ва чет эл ҳукуматларининг, молиявий ва иқтисодий ташкилотларининг Ўзбекистон Республикаси билан тузилган битимлари бўйича берилган қарзлар ва грантлар ҳисобига юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари томонидан олиб келинаётган ускуналар ва материаллар;

к) болалар учун пойабзал ишлаб чиқаришга ихтисослашган чет эл инвестицияли корхоналарнинг ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келаётган хом ашё, материаллар ва ярим маҳсулотлари;

л) бюджет ташкилотларининг буюртмаларига биноан бюджет маблағлари ҳисобига Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келинаётган ускуналар;

м) импорт бўйича олиб келинаётган дори-дармон воситалари ва тиббиёт учун мўлжалланган буюмлар;

н) олиб келинаётган компьютер техникаси ва улар учун эҳтиёт қисмлари, дастурий воситалар.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудига товарларни импорт қилишда қўшилган қиймат солиғи божхона декларацияси қабул қилингунча ёки у билан бир вақтда тўланади.

Агар божхона декларацияси Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексига белгиланган муддатларда тақдим қилинмаган бўлса, у ҳолда қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддатлари божхона декларациясини тақдим қилиш муддатлари тугаган кундан бошлаб ҳисобланади.

Импорт қилинаётган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи товарларни боғжонада расмийлаштиришни амалга оширувчи боғжона органига тўланади.

Қўшилган қиймат солиғи миллий валюта – сўмда тўланади.

Боғжона органининг қарорига биноан тўловчига импорт қилинаётган товарларга қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддатини кечиктиришга ёки бўлиб-бўлиб тўлашга рухсат берилиши мумкин. Бунда уларнинг тўланиши боғжона қонунчилигида назарда тутилган ва боғжона тўловлари муддатини чўзиш ва бўлиб-бўлиб тўлашга рухсат бериш тартиби тўғрисидаги йўриқномага (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 8 апрелда 697-сон билан рўйхатдан ўтказилган) мувофиқ таъминланиши шарт.

Тўловни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлашга рухсат бериш муддатлари, тўлов миқдоридан қатъи назар, одатда боғжона декларациясини қабул қилинган санадан бошлаб икки ойдан ошмайди. Экспортга мўлжалланган маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун моддий-техникавий ресурсларни импорт қилувчи корхоналар ва, ишлаб чиқарувчи корхоналар бундан мустасно, улар учун қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддатлари юк декларацияси қабул қилинган кундан бошлаб 90 кунга кечиктирилиши мумкин.

Импорт қилинувчи ишлар (хизматлар) бўйича қўшилган қиймат солиғи қуйидаги формула бўйича ҳисоблаб чиқилиши мумкин:

$$C \text{ солиқ} = C \times H / 100$$

Бу ерда: C солиқ – қўшилган қиймат солиғи суммаси;

C – далолатномалар, маълумотномалар ва бошқа ҳужжатлар билан тасдиқланувчи импорт қилинган ишлар (хизматлар) нархи;

H – қўшилган қиймат солиғи ставкаси (фоизларда).

Ишлар, хизматлар Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлмаган норезидентдан олинган ҳолларда, кўрсатилган ишлар, хизматлар, агар улар Ўзбекистон Республикасининг боғжона ҳудудида реализация қилинган бўлса, ишлар, хизматларни олувчининг солиқ солинадиган оборотига киритилади.

Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлмаган норезидентдан ишлар, хизматлар олишда солиқ солиш тартиби.

◆ Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлмаган норезидент томонидан тақдим қилинган ишлар, хизматлар, агар уларни реализация қилиш жойи Ўзбекистон Рес-

публикаси божхона ҳудуди бўлса, улар Ўзбекистон Республикасининг солиқ тўловчиси обороти ҳисобланади ва унга қўшилган қиймат солиғи солинади.

◆ Ишларни, хизматларни олувчида солиқ солинадаган оборотнинг миқдори норезидентга тўланиши лозим бўлган суммадан келиб чиқиб, унга Ўзбекистон Республикаси тўлов манбалаарида ушлаб қолиниши лозим бўлган солиқ суммасини ҳисобга олган ҳолда аниқланади.

◆ Бюджетга тўланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғининг суммаси солиқ солинадиган оборотга ҚҚСнинг 20% ставкасини қўллаш билан аниқланади.

◆ Ҳисоблаб чиқилган қўшилган қиймат солиғи ишларнинг амалда бажарилган кундан бошлаб 5 кун ичида тўланади. Агар тақдим қилинган ишлар, хизматлар ҚҚС солиғидан озод қилинган бўлса, у ҳолда ҚҚС тўланмайди.

◆ Импорт қилинувчи ишлар (хизматлар) бўйича қўшилган қиймат солиғи тўланганлигини тасдиқловчи тўлов ҳужжати ҚҚС тўловчига бюджет билан ўзаро ҳисоб-китоб қилишда солиқ суммасини ҳисобга ўтказиш ҳуқуқини беради.

ҚҚС солиғи тўламайдиганларда тўланган қўшилган қиймат солиғининг суммаси импорт қилинган ишлар (хизматлар) суммаси билан бирга харажатларга киритилади.

Қўшилган қиймат солиғидан озод қилинадиган ишлар ва хизматлар импорти:

а) юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан халқаро ва хорижий ҳукуматларнинг молиявий ва иқтисодий ташкилотлари билан Ўзбекистон Республикаси тузган битимлар бўйича тақдим қилинган қарзлар ва грантлар ҳисобига олиб кириладиган ишлар, хизматлар;

б) бюджет ташкилотларининг буюртмалари бўйича бюджет маблағлари ҳисобига Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келинадиган ишлар ва хизматлар;

в) Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 71-моддасига биноан, яъни қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган импорт қилинадиган ишлар ва хизматлар;

Импорт қилинадиган ишлар ва хизматлар бўйича қўшилган қиймат солиғи ишларнинг амалда бажарилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида мазкур ҳужжатлар тузилган кунга Марказий

банкнинг курси бўйича қайта ҳисоблаб чиқилган нарх бўйича ҳисобланади ва уларни импорт қилувчи шахс томонидан ёзиб берилган ва «импорт қилинувчи ишлар, хизматлар учун қўшилган қиймат солиғини тўлаш» деб ёзиб қўйилган тўлов талабномаси асосида тўланади. Тўлов талабномаси, юқорида таъкидлаб ўтилганидек, ишлар ва хизматларни импорт қилувчи шахс томонидан ёзиб берилади.

Импорт қилинаётган ишлар ва хизматлар бўйича қўшилган қиймат солиғи ишларнинг амалда бажарилган санасидан бошлаб 5 кун ичида бюджетга (резидент рўйхатдан ўтказилган жойдаги солиқ органларига) тўланади.

Импорт қилинувчи ишлар ва хизматлар бўйича қўшилган қиймат солиғининг ҳисоби импорт қилинган *ишлар ва хизматлар бажарилган ҳисобот ойдан кейинги ойднинг 15-санасидан кечиктирмасдан* солиқ органларига тақдим қилинади.

ННТларга нисбатан қўшилган қиймат солиғи солишнинг асосий хусусиятлари

ҚҚС тўловчилар тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган юридик шахслар (Ўзбекистон Республикаси СКнинг 66-моддаси) бўлганлиги учун, *ННТлар асосий устав фаолиятини амалга ошириш доираларида ҚҚС солиғи тўловчилари бўлмайдилар.*

Солиқнинг мазкур тури бўйича Ўзбекистон Республикаси СКда ННТларга солиқ солишнинг ҳеч қандай махсус нормалари келтирилмаган.

Агар ННТ тижорат фаолиятини амалга ошираётган бўлса, у мазкур фаолият бўйича ҚҚС солиғи тўловчиси бўлади.

Агар ННТ товарларни (ишлар, хизматларни) импорт қилса, у товарлар (ишлар, хизматлар) импорти бўйича ҚҚС тўловчиси бўлади.

Агарда ННТ нотижорат фаолияти билан бир қаторда солиқ солинадиган тадбиркорлик фаолиятини олиб борса, у ҳолда ташкилот харажатлар ва ушбу фаолият натижалари бўйича алоҳида ҳисоб олиб бориши керак.

Юридик шахсларга солинадиган мол-мулк солиғи

Корхоналарнинг мол-мулкига солиқ солиш Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси ва юридик шахслар томонидан мол-мулк солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби тўғрисидаги йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 11 мартда 1107-сон билан рўйхатдан ўтказилган) асосида амалга оширилади.

Умумий қоидалар

Солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган юридик шахслар мол-мулк солиғи тўловчиларидир, ягона солиқ тўловчилар* – микрофирмалар ва кичик корхоналар, белгиланган даромаддан олинadиган ягона солиқ тўловчи савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, ягона ер солиғи тўловчилар – кишлок хўжалик маҳсулотлари етиштирувчилар ва фақат белгилаб қўйилган солиқ тўлаш назарда тутилган тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи юридик шахслар бундан мустасно.

Юридик шахслар учун асосий воситаларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (қонунчиликка биноан мол-мулк эгаллигига со-тиб олинган ер қиймати бундан мустасно) ва номоддий активлар ҳамда ўрнатилмаган (фойдаланилмаган) жиҳозлар ва белгиланган муддатда тугатилмаган қурилишлар солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги 455- сон қарорига биноан Ўзбекистон Республикасидаги барча корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар мулкчилик шаклларида ва қайси идорага бўйсунушидан қатъи назар, ҳар йили 1 январдаги ҳолати бўйича Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт вазирлиги томонидан тасдиқланган тартибда асосий фондларни қайта баҳолайдилар.

Юридик шахслар мол-мулкининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисобот йилининг биринчи январь ҳолатига мол-мулк қолдиқ қийматининг ярмини ҳисобот йилидан кейин келувчи йилнинг 1 январига қийматининг ярми билан қўшишдан ҳосил бўлган сумма ва ҳисобот даври қолган ҳар бир ойнинг 1-санасига мол-мулк қолдиқ қиймати суммасини 12га бўлишдан ҳосил бўлган бўлинма сифатида қуйидаги формула билан аниқланади:

$$\text{Ўртача йиллик қолдиқ қиймати} = \frac{\frac{1 \text{ январга}}{2} + 1 \text{ февралга...} + 1 \text{ декабрга} + \frac{1 \text{ январга}}{2}}{12}$$

* Агарда ягона солиқ тўловчи микрофирмалар ва кичик корхоналар асосий маблағларини ва номоддий активларини ижарага берсалар, у ҳолда улар ижарага берилган активлар қийматидан (молиявий лизинг бундан мустасно) мол-мулк солиғини умумий ўрнатилган тартибда тўлайдилар.

Агар мол-мулк ойнанинг биринчи ярмида ишга туширилган бўлса, у ҳолда ўртача қолдиқ қийматини ҳисоблашда ишга тушириш ойна тўлиқ ойна деб олинади.

Агар мол-мулк ойнанинг иккинчи ярмида ишга туширилган бўлса, у ҳолда ўртача қолдиқ қиймати кейинги ойнанинг 1-санасидан бошлаб ҳисобланади.

Мол-мулк солиғи ставкалари

Юридик шахслар учун мол-мулк солиғи Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабридаги 455-сон қарорига биноан юридик шахсларга 3 фоизлик ставкада мол-мулк солиғи солинади.

Экспорт товарлари ишлаб чиқарувчи ва уларни мустақил равишда ёки ихтисослашган бирлашмалар ва фирмалар орқали сотувга чиқарувчи ҳамда вазирликлар, идоралар, корпорациялар, концернлар, ассоциациялар ва компанияларнинг таркибий қисмлари ҳисобланувчи корхоналар учун мол-мулк солиғининг табақаланган ставкаси экспортнинг ўзи ишлаб чиқарган товарлар умумий сотиш ҳажмидаги улушига боғлиқ ҳолда қуйида миқдорларда белгиланади:

- экспорт улуши 15-25 фоиз – белгиланган ставка 30 фоизга-ча камаяди;
- экспорт улуши 25-50 фоиз – белгиланган ставка 50 фоизга-ча камаяди;
- 50 фоиз ва ундан кўп – солиқ ундирилмайди.

Кўрсатилган имтиёзлар савдо – воситачи корхоналар, шунингдек эркин алмаштириладиган валютага ҳам ашё маҳсулотларини – пахта толаси, ип-газлама, линт, нефть, нефть маҳсулотлари, газ конденсати, табиий газ, электр энергияси, қимматбаҳо рангли ва қора металлларни экспорт қилувчи ишлаб чиқариш корхоналари учун қўлланилмайди.

Нормативда белгиланган муддатларда ўрнатилмаган жиҳозлар (фойдаланилмаган жиҳозлар) учун мол-мулк солиғи икки баробар миқдорда ундириб олинади.

Мол-мулкка солинадиган солиқ бўйича имтиёзлар

Юридик шахслар учун мол-мулк солиғи ҳисоблаб чиқилганда солиқ солинадиган база қуйидагиларнинг қиймати учун камайтирилади:

- солиқ тўловчи балансидаги уй-жой-коммунал ва ижтимоий-маданий соҳа объектлари;

- табиатни асраш, санитар тозалаш ва ёнғин хавфсизлиги мақсадларида фойдаланиладиган объектлар;
- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш, сақлаш ва селекциялашда, балиқ етиштириш, тутиш ва қайта ишлашда фойдаланиладиган объектлар;
- товар ўтказиш йўллари, боғловчи йўллар (автомобиль йўллари ҳам қиради), алоқа ва энергия узатиш йўллари, шунингдек уларни иш ҳолатида сақлаб туриш мақсадида қурилган иншоотлар;
- алоқа йўлдошлари;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан тўхтатиб қўйилган асосий ишлаб чиқариш фондлари;
- шаҳар йўловчи транспорти (такси, йўналишдаги таксидан ташқари), йўловчиларни шаҳар атрофи йўналишларида ташийдиган умумий автомобиль транспорти (такси, йўналишдаги таксидан ташқари);
- йўлларни таъмирлаш ва сақлаш билан шуғулланувчи йўл хўжалиги корхоналари ва ташкилотларига қарашли транспорт воситалари;
- Ўзбекистон Республикаси қуrolли кучларига давлат дастурлари бўйича кадрлар тайёрлашда фойдаланиладиган транспорт воситалари;
- фуқаро мудофааси ва сафарбарлик учун мўлжалланган, солиқ тўловчи балансида бўлган ва тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилмайдиган объектлар;
- хорижий кредит ҳисобидан сотиб олинган жиҳозлар, ушбу кредитни тўлаш муддати давомида, лекин 5 йилдан кўп бўлмаган муддатга;
- лизингга олинган мол-мулк, лизинг шартномаси амал қилиш муддати давомида.

Қуйидаги юридик шахсларнинг мол-мулкига солиқ солинмайди:

● *нотижорат ташкилотлари, тадбиркорлик фаолияти учун фойдаланиладиган мол-мулқдан ташқари;*

- *халқ таълими ва маданият муассасаларининг эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган мол-мулк;*
- *уй-жой-коммунал ва шаҳарнинг бошқа умумфуқаровий фойдаланиладиган хўжаликлари корхоналари;*
- *асосий фаолият тури бўйича қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш, сақлаш ва уларнинг селекцияси, қорамолчилик*

маҳсулотларини етиштириш, балиқ етиштириш, овлаш ва уни қайта ишлаш соҳасидаги корхоналар;

● *ногиронларнинг жамоат уюшмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистонлик чернобилчилар» уюшмасининг мулки бўлган, ишловчилари умумий сонининг эллик фоизидан кам бўлмаган қисмини ногиронлар ташкил қилган корхоналар, савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи корхоналардан ташқари;*

● *янги ташкил қилинаётган корхоналар, рўйхатдан ўтказилган санадан бошлаб икки йил мобайнида.*

Мазкур имтиёз тугатилган (қайта тузилган) корхоналар, уларнинг филиаллари ва тузилмавий бўлинмаларининг ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондлари базасида ташкил қилинган корхоналарга ҳамда юридик шахслар қошида ташкил қилинган корхоналарга, башарти улар ушбу корхоналардан ижарага олинган ускуналарда ишлаётган бўлсалар, жорий қилинмайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва маҳаллий ҳокимият органлари (мулклари ушбу ҳудудда жойлашган солиқ тўловчиларга нисбатан) томонидан қўшимча имтиёзлар берилиши мумкин.

ННТларга нисбатан мол-мулкка солинадиган солиқнинг асосий хусусиятлари

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 92-моддасига биноан ННТларнинг, юқорида таъкидланганидек, тадбиркорлик фаолиятида фойдаланиладиган мол-мулкдан ташқари мол-мул­кига мол-мулк солиғи солинмайди.

Агар ННТлар асосий фаолияти (нотижорий) билан бир қаторда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган бўлса, уларда кўпинча мол-мулкка солинадиган солиқ бўйича имтиёзлардан фойдаланиш тўғрисида саволлар пайдо бўлади. Бу солиқ солиш мақсадида тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилаётган мол-мулкнинг иштирок даражаси ва пропорцияларини (улушини) аниқлаш билан боғлиқдир.

Бошқа муаммо: мол-мулкни тадбиркорлик фаолиятида қўллаш муддатлари ва шундан келиб чиққан ҳолда мол-мулк солиғини ҳисоблаб чиқиш ва унинг даврини қандай аниқлаш мумкин? Бу саволларга солиқ қонунчилиги жавоб бера олмайди.

Амалиётда кўпинча мол-мулкка солинадиган солиқни мол-мулкнинг қолдиқ қийматини ҳамма пул тушумларининг умумий суммасида тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлар улушига пропорционал равишда шартли бўлишдан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқишни назарда тутувчи усулдан фойдаланилади.

Масалан, ташкилот томонидан 8 млн. сўм олинган, шу жумладан, давлат субсидиялари – 3,2 млн. сўм ва товарларни реализация қилишдан тушум – 4,8 млн. сўм. Тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромад барча пул тушумларининг $(4,8/8,0) \times 100\% = 60\%$ ини ташкил қилади, шунинг учун мол-мулк солиғини ҳисоблаб чиқишда корхона мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматининг 60%и олиниши лозим.

Фараз қилайлик, корхона мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати 900 минг сўмни ташкил қилди. Мол-мулкка солинадиган солиқ $3\% \times (60\% \times 900) = 16,2$ минг сўмга тенг бўлади.

Бошқа умумдавлат, маҳаллий солиқлар ва йиғимлар. ННТларга нисбатан бошқа солиқлар ва йиғимларнинг асосий хусусиятлари

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 102-моддасининг 1-банди биринчи қисмига биноан ННТлар, агар улар ер участкаларидан тадбиркорлик фаолияти учун фойдаланмасалар, ер солиғидан озод қилинадилар.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 119-моддасига биноан ННТлар, агар улар сув ресурсларидан тадбиркорлик фаолиятида фойдаланмасалар, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқдан озод қилинадилар.

Нодавлат нотижорат ташкилотлари томонидан тадбиркорлик фаолияти амалга оширилганда, ННТлар асосий нотижорий фаолият билан бир қаторда юқорида кўрсатилгани каби мол-мулк солиғига тегишли масаларни ҳал этишига тўғри келади.

Молия вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Экология солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тўғрисидаги йўриқномасида (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 15 январда 394-сон билан рўйхатдан ўтказилган) нотижорат ташкилотлари тадбиркорлик фаолиятини амалга оширганида мазкур фаолият билан боғлиқ бўлган харажатлардан* келиб чиққан ҳолда экология солиғини тўлашлари

* Изоҳ: 2003 йил 1 январдан эътиборан ишлаб чиқариш ва муддатли харажатлар экология солиғи объекти ҳисобланади, давлатнинг мақсадли фондларига ажратиладиган солиқлар, йиғимлар ва чегирамалар бундан мустасно.

белгилаб қўйилган. Умумхўжалик харажатларини бўлиш асосий фаолият ва тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан тушган умумий тушумга пропорционал равишда амалга оширилади [6.3–банди. Хатбоши 2-сон қўшимчалар ва тўлдиришларга (ЎЗР АВ № 394-2 2000 йил 21 август) биноан киритилган].

Бошқа маҳаллий солиқлар ва йиғимларга нисбатан шуни айтиб ўтиш лозимки, асосий устав иш фаолияти доираларида ННТлар солиқ тўловчи эмасдирлар.

5.3. ННТларга нисбатан божхона тўловлари ва имтиёзлар

Умумий қоидалар

Ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра божхона тўловлари давлат томонидан ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш ва ички товарларга нисбатан ҳимоя қилиш сиёсатини амалга ошириш шаклларида биридир.

Таснифланиш белгиларига кўра божхона тўловлари билвосита солиқлар гуруҳига киради, чунки уларни тўлаш бўйича харажатларни импорт қилувчилар импорт қилинаётган товарларнинг нархига киритадилар.

Божхона тўловларининг турлари:

1) божхона божлари

2) божхона йиғимлари

- божхонада расмийлаштириш учун божхона йиғими;

- сақлаш учун божхона йиғими;

- божхонада кузатиб бориш учун божхона йиғими;

3) бошқа характердаги йиғимлар

- божхона органлари томонидан лицензия берганлиги учун йиғим;

- божхонада расмийлаштириш бўйича мутахассис аттестати-

ни бериш учун йиғим;

4) Даствлабки қарор учун тўлов.

Божхона божи

Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан олиб ўтилувчи товарларга божхона қонунчилигига биноан божхона божлари солинади.

Олиб келиш ва олиб чиқиб кетиш учун божхона тўловларининг ставкалари ташқи савдонинг самарадорлик кўрсаткичлари, жаҳон бозори конъюнктураси ва халқаро битимларга мос равишда белгиланади.

Божхона божлари ставкалари ягонадир ва улар товарларни божхона чегарасидан олиб ўтувчи шахслар, битимларнинг тури ва бошқа омилларга боғлиқ равишда (божхона қонунчилигида назарда тутилган ҳолатлардан ташқари) ўзгартирилмайди.

Ўзбекистон Республикасида экспорт учун божхона тўловлари 1997 йилнинг 1 ноябридан бекор қилинган.

Божхона божлари импорт объектнинг жисмоний ҳажмига қатъий миқдорда (*махсус ставкалар*) ёки юкнинг божхона декларациясида божхона нархига фоиз миқдорида (*адвалор ставкалар*) белгиланади

Бундан ташқари *комбинацияланган ставкалар* мавжуд. Комбинацияланган ставкалар қўлланилганда ҳам қатъий, ҳам адвалор ставкалардан фойдаланиш назарда тутилади.

Божхона божлари ставкалари божхона юк декларацияси қабул қилинган санада товар келиб чиқиш мамлакатларига боғлиқ равишда дифференциалланган ҳолда қўлланилади.

Божхона божлари ставкалари Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда ўрнатилади ва ташқи иқтисодий савдо иштирокчиларининг барчаси учун ягонадир.

Ўрнатилган ставкалар миқдорида божхона тўловлари Ўзбекистон Республикаси савдо-иқтисодий муносабатларда мумкин қадар қулайлик бериш режими ўрнатган мамлакатлардан келиб чиққан товарлар, уларни жўнатувчи давлат ва экспорттердан қатъий назар, қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси эркин савдо ҳудудлари барпо қилиш тўғрисидаги битимларга эга бўлган мамлакатлардан келиб чиққан товарларга божхона тўловлари:

- *қўлланилмайди*, агар товар мазкур Битимнинг иштирокчиси бўлган давлатнинг резиденти томонидан экспорт қилинаётган бўлса ва мазкур Битимнинг иштирокчиси бўлган давлатнинг резиденти томонидан мазкур Битимнинг иштирокчи бўлган бошқа давлатнинг божхона ҳудудидан олиб кирилаётган бўлса (божхонада мусодара қилиниши тўғрисидаги протоколларга киритилган товарлардан ташқари). Бунда резидент деб ушбу давлат ҳудудида ташкил қилинган ташкилот ёки ушбу давлатнинг ҳудудида доимий истиқомат қилувчи жисмоний шахс тушунилади;

- бошқа ҳолатларда – *ўрнатилган ставкалар миқдорида қўлланилади*.

Икки томонлама битимларга биноан ўзаро келишилган рўйхатлар бўйича товарлардан импорт учун божхона тўловлари олинмайди.

Эркин савдо ҳудудлари барпо қилиш тўғрисидаги битим имзоланган давлатлар ва мумкин қадар қулайлик бериш режими берилган давлатларнинг рўйхати Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда тасдиқланади.

Бошқа давлатлардан келиб чиққан товарлар ҳамда божхонада расмийлаштириш даврига келиб чиқиш давлати ишончли аниқланмаган товарларга божхона тўловлари ставкаларининг икки баравар орттирилган миқдори қўлланилади.

Товарнинг келиб чиқиш мамлакатини аниқлаш учун Ўзбекистон Республикасининг божхона органлари «Бож тарифи тўғрисида»ги Қонун ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатларига биноан *товарнинг келиб чиқиши тўғрисидаги сертификати* талаб қилишга ҳақлидирлар.

Божхонада расмийлаштириш даврида келиб чиқиши ишончли аниқланмаган товарлар учун товарнинг келиб чиқиш сертификати божхонада расмийлаштирилган санадан бошлаб бир йилдан кечиктирмасдан тақдим қилиш шарти билан мумкин қадар қулайлик бериш режими ёки эркин савдо режими тикланиши мумкин.

Божхона божларини тўлаш бўйича имтиёзлар

Қуйидагилар божхона божлари тўлашдан озод қилинади:

- юклар, багаж ва йўловчиларни *халқаро ташишни амалга ошираётган транспорт воситалари* ҳамда уларнинг йўлда юриши, оралиқ тўхташ жойларида нормал эксплуатация қилиш ёки мазкур транспорт воситалари фалокатининг (бузилиши) оқибатларини тугатиш учун зарур бўлган чет элда сотиб олинган моддий-техникавий таъминот буюмлари;

- *Ўзбекистон Республикаси валютаси, чет эл валютаси* (нумизматика мақсадларида фойланиладиганидан ташқари) ҳамда қонунчиликка биноан қимматли қоғозлар;

- Ўзбекистон Республикасининг кемалари ва Ўзбекистон Республикасининг жисмоний ва юридик шахслари томонидан ижарага олинган денгизда ов ишларини олиб борувчи кемаларнинг фаолиятини таъминлаш учун божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилаётган *моддий-техникавий таъминот буюмлари ва ускуналар, ёнилғи, озиқ-овқатлар ва бошқа буюмлар* ҳамда уларнинг Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига олиб келинаётган ов маҳсулотлари;

- қонунда назарда тутилган ҳолларда давлат мулкига айлантимирилиши лозим бўлган товарлар;

- қонун ҳужжатлари ёки Ўзбекистон Республикасининг халқаро

шартномаларига биноан божхона божларисиз олиб келиш ҳуқуқига эга жисмоний шахслар, чет эл давлатларининг вакиллари томонидан расмий ёки шахсий фойдаланиш учун божхона ҳудудига олиб келинаётган буюмлар;

- давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига мурувват ёрдами, бегараз ёрдам сифатида ёки хайрия мақсадларида, шу жумладан техник ёрдам кўрсатиш ва табиий офатлар, фалокатларнинг оқибатларини тугатиш мақсади олиб келинаётган товарлар;

- бепул таълим, мактабгача таълим ва даволаш муассасалари учун ўқув қўлланмалари;

- божхона ҳудудидан божхона назорати остида транзит режимида олиб ўтилаётган ва учинчи мамлакатларга мўлжалланган товарлар;

- жисмоний шахслар томонидан божхона ҳудудидан олиб ўтилаётган ва ишлаб чиқариш ёки бошқа тижорат мақсадларига мўлжалланмаган товарлар божхона қонунчилигига биноан.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонларига биноан:

1997 йил 31 январдаги ПФ-1702-сон «Кичик ва ўрта тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонга мувофиқ 1997 йил 1 февралдан бошлаб кичик ва ўрта ишлаб чиқариш, лизинг компаниялари хорижий кредитларни жалб қилиш ҳисобига олиб келинаётган технологияли ускуналарнинг импорти учун божхона тўловларидан озод қилинган;

1998 йил 9 апрелдаги ПФ-1987-сон «Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонга мувофиқ кичик ва ўрта бизнес корхоналари ўзлари ташкил қилаётган ишлаб чиқариш учун технологияли ускуналарни импорти учун божхона тўловларидан озод қилинган;

2002 йил 11 июлдаги ПФ-3105-сон «Ўзбекистон Республикаси ҳудудига истеъмол товарлари олиб келинишини тартибга солиш тўғрисида»ги Фармонга мувофиқ божхона тўловларини тўлаш бўйича имтиёзлар олиб келинаётган компьютер техникаси ва уларнинг бутловчи қисмлари, программа таъминотига жорий қилинади.

Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 31 мартдаги 137-сон «Ўзбекистон Республикасида ташқи савдо фаолиятини эркинлаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Қарорига мувофиқ қуйидаги товарларга ҳам божхона тўловлари солинмайди:

- Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати номидан ёки унинг кафолатлари бўйича тузилган ҳукуматлараро ва кредит битимлари бўйича етказиб берилган;

- Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорларига мувофиқ давлат бюджетидан ажратилган маблағлар ҳисобига олиб келинаётган;

- олиб келинаётган товарлар ўзларида ишлаб чиқарилган бўлиши шarti билан Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётига умумий миқдори 50 млн. доллар ва ундан ортиқ бўлган инвестицияларни амалга ошираётган хорижий юридик шахслар томонидан олиб келинаётган;

кўргазмалар, реклама ва тақдимот маросимлари учун экспонат сифатида олиб келинаётган;

олиб кетиладиган маҳсулот олиш учун келтириладиган хом ашё, материаллар ва бутловчи буюмлардан;

Ўзбекистон Республикасининг «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ хорижий инвесторлар томонидан ўзларининг ишлаб чиқариш эҳтиёжлари ҳамда хорижий инвесторлар ва хорижий инвесторлар билан тузилган меҳнат шартномаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида бўлган хорижий давлатлар фуқароларининг шахсий эҳтиёжлари учун олиб келинаётган мол-мулк учун *божхона тўловлари солинмайди*.

Адвалор ставкаси қўлланадиган товарларга нисбатан олиб келиш учун божхона божини ҳисоблаб чиқиш қуйидаги формула асосида амалга оширилади:

$$П = Ст \times С, \text{ бу ерда}$$

П – олиб кириш учун божхона божи миқдори;

Ст – товарнинг божхона қиймати;

С – товарнинг божхона қиймати нисбатан фоизда ўрнатилган олиб кириш учун божхона тўлови ставкаси.

Махсус ставкалар бўйича тўловлар солинадиган товарларга нисбатан олиб кириш учун божхона тўловини ҳисоблаб чиқиш қуйидаги формула бўйича амалга оширилади:

$$П = Вт \times С, \text{ бу ерда}$$

П – олиб кириш учун божхона божи қиймати;

Вт – товарлар сони;

С – товар бирлигини олиб кириш учун божхона божининг ставкаси.

Комбинацияланган ставкалар қўлланиладиган товарга нисбатан олиб кириш учун божхона тўловларини ҳисоблаб чиқиш бир неча босқичда амалга оширилади. Дастлаб олиб кириш учун божхона божининг қиймати адвалор ставка бўйича ҳисоблаб чиқилади, сўнгра ЕВРО ёки АҚШ доллари ставкаларида товар бирлиги учун ҳисоблаб чиқилади. Тўланиши лозим бўлган божхона божининг суммасини аниқлаш учун ҳар иккисидан каттаси ишлатилади.

Божхонада расмийлаштириш учун йиғимлар

Товарларни, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасидан товар сифатида олиб ўтилаётган транспорт воситаларини ва кузатиб борилмайдиган бажада, халқаро почта жўнатишларида ва юк сифатида олиб ўтилаётган нотижорат мақсадлари учун мўлжалланган товарлар ҳамда транспорт воситаларини божхонада расмийлаштириш учун йиғимлар ундирилади.

Товарларни божхонада расмийлаштириш учун божхона йиғимлари товарлар куйидаги божхона режимларида олиб ўтилганда ундириб олинади:

- эркин муомалага чиқариш учун;
- реимпорт;
- божхона тўланмайдиган дўкон;
- божхона омбори;
- эркин омбор;
- эркин божхона ҳудуди;
- транзит;
- божхона ҳудудида қайта ишлаш;
- божхона назорати остида қайта ишлаш;
- божхона ҳудудидан ташқарида қайта ишлаш;
- вақтинчалик киритиш/олиб чиқиш;
- экспорт;
- резекспорт;
- товарларни йўқ қилиш;
- давлат фойдасига рад жавобини бериш.

Божхона тўловларини ҳисоблаб чиқишда товарлар ва товар сифатида олиб ўтилаётган транспорт воситаларининг божхона нархи асос бўлади.

Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилаётган товарларнинг божхона қиймати товарнинг ҳисобварақ-фактурасида кўрсатилган нархи ҳамда ҳисобварақ-фактурага киритилмаган бўлса, куйида келтирилган амалдаги харажатлар асосида аниқланади:

- товарларни аэропортга, портга ёки Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетиш жойига етказиб бериш бўйича харажатлар

- ташиш учун харажатлар қиймати;
- товарларни юклаш, тушириш, қайта юклаш бўйича харажатлар;
- сугурта суммаси;
- сотувчи томонидан қилинган харажатлар;
- комиссия ва брокерлик муқофотлари;
- контейнерлар ёки бошқа кўп маротаба фойдаланиладиган таранинг қиймати, агар уларга ташқи иқтисодий фаолият номенклатурасига мувофиқ баҳоланаётган товарлар билан бир бутун деб қаралса;

- ўраб-жойлаш қиймати, шу жумладан ўров материаллари ва ўраб-жойлаш бўйича ишлар қиймати.

Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига олиб келинаётган товарларнинг божхона нархи Тарифлар ва савдо тўғрисидаги Бош битимнинг (ТСББ) божхонада баҳолаш умумий принципларига асосланади.

Божхона нархи божхона чегарасидан олиб ўтишда декларант томонидан эълон қилинади.

Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб келинаётган товарларнинг божхона қийматини қуйидаги усулларни қўллаган ҳолда аниқлаш мумкин:

- ◆ олиб келинаётган товарнинг битимдаги нархи бўйича;
- ◆ шунга ўхшаш товарнинг битимдаги нархи бўйича;
- ◆ бир хил турдаги товарларнинг битимдаги нархи бўйича;
- ◆ қийматини айириб ташлаш;
- ◆ қийматини қўшиш;
- ◆ захира усулида.

Божхона қийматини аниқлашда асосий усул олиб келинаётган товарларнинг битимдаги нархи бўйича аниқлаш усулидир.

Асосий усулни қўллаш имконияти бўлмаган ҳолларда юқорида санаб ўтилган усуллар кетма-кет қўлланилади.

Бунда ҳар бир кейинги усул ундан олдинги усул билан товарнинг божхона нархини аниқлаш мумкин бўлмаганида қўлланилади. Декларатнинг аризасига мувофиқ қийматни айириш ва қўшиш усуллари тескари кетма-кетликда қўлланилади.

«Бож тарифи тўғрисида»ги Қонунга мувофиқ божхонада баҳолаш фақат импорт қилинувчи товарнинг божхона нархини аниқлаш учун қўлланилади. Бу божхона тўловлари, йиғимлари ва бошқа тўловларни тўлаш учун реал базани аниқлаш мақсадида амалга оширилади.

ННТларга нисбатан божхона тўловларининг асосий хусусиятлари

Ўзбекистон Республикасининг «Бож тарифи тўғрисида»ги Қонунининг 33-моддасига ва 1999 йил 27 июлда Адлия вазирлигида 782-тартиб рақами билан рўйхатдан ўтказилган Импорт учун божхона тўловларини ҳисоблаб чиқиш ва ундириш тартибининг 4.1 – бандига мувофиқ ННТларнинг фаолияти билан боғлиқ равишда тез-тез божхона чегарасидан олиб ўтиладиган айрим товарлар импорти учун божхона тўлови тўлашдан озод қилиш назарда тутилган.

Чунончи, божхона тўловидан озод қилинганлар:

- давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига мурувват ёрдами, беғараз ёрдам сифатида ёки хайрия мақсадларида, шу жумладан техник ёрдам кўрсатиш ва табиий офатлар, фалокатларнинг оқибатларини тугатиш мақсадида олиб келинаётган товарлар;

- бепул таълим, мактабгача таълим ва даволаш муассасалари учун ўқув қўлланмалари.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги 502-сон Қарори билан тасдиқланган Хайрия ҳамда бошқа жамғармалар ва жамиятларга, шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва шуъба тузилмаларига солиқлар, йиғимлар ҳамда божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзларнинг қўлланиш тартиби тўғрисидаги низомга мувофиқ қўшимча имтиёзларни қўллаш тартиби назарда тутилган.

Чунончи, айтиб ўтилган Низомнинг 3-бандида берилаётган қўшимча имтиёзлар доирасида қуйидагилардан божхона тўловлари (божхона расмийлаштириши учун йиғимлар бундан мустасно) ундирилмайди:

а) ўзининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш учун нотижорат ташкилотлари, шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва шуъба тузилмалари томонидан олиб келинаётган товарлардан;

б) устар вазифалари ижро этилишига мувофиқ мурувват ёрдами мақсадида олиб келинган товарлардан.

Яъни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги 502-сон қарори билан тасдиқланган Низомда Президент Фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари билан берилаётган қўшимча имтиёзлар рўйхати ННТнинг устар фаолияти билан анча кенг, аниқ ва узвий боғлиқдир.

Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 19 январдаги «Халқаро илмий-техникавий алоқаларни ривожлантиришни, халқаро ва хорижий ташкилотлар ва жамғармалар грантлари бўйича илмий дастурлар ва лойиҳаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 31-сон (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 18 сентябрдаги 324-сон қарори билан ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган) Қарорига мувофиқ куйидагилар божхона тўловлари тўлашдан озод қилинади:

куйидаги доираларда етказиб берилаётган ускуналар (ахборот ва ташкилий техника тизимларининг асбоблари, материаллари ва воситалари):

- Ўзбекистон Республикасида халқаро ва чет эл ташкилотларининг грантлари бўйича бажарилаётган илмий-техникавий ва инновацион дастурлар ва лойиҳалар;

- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Илмий-техника тараққиётини мувофиқлаштириш кенгаши қошидаги Фан ва технологиялар маркази кўрсатиб ўтилган ускуналарни грантларнинг мақсадлари ва вазифаларига мос келиши тўғрисидаги хулосалари асосида фан-техника бўйича халқаро ҳамкорлик битимлари.

Грант бўйича сотиб олинган ёки четдан келтирилган ускуналар (ахборот ва ташкилий техника тизимларининг асбоблари, материаллари ва воситалари) бошқага берилганда барча тўловлар ва солиқлар белгиланган тартибда тўланади.

Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида божхона тўловлари учун имтиёزلардан фойдаланиб олиб келинган товарларни уларнинг олиб келиниш мақсадларидан бошқа қандайдир мақсадларга ишлатилишининг олдини олувчи нормалар мустаҳкамлаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси Божхона кодекси юридик шахсларга нисбатан божхона тўловлари бўйича имтиёزلар билан импорт қилинган товарлардан имтиёزلарнинг берилиши шарт-шароитларида назарда тутилган мақсадлардан бошқа мақсадларда фойдаланилганда ёки сотиб юборилган ҳолларда улардан фойдаланиш ва тасарруф этиш учун ҳам, уларни сотиб олиш, сақлаш ва ташиш учун ҳам жазо чораларини қўллашни назарда тутди (Божхона кодексининг 165-166-моддалари). Мазкур моддаларга мувофиқ юридик шахсларга жарималар, товарларни мусодара қилиш,

божхона органлари томонидан берилган лицензияларнинг амал қилишини тўхтатиш кўринишидаги жазо чоралари мансабдор шахслар ва бошқа ходимларни улар томонидан содир этилган божхона қонунчилигининг бузилишлари учун жавобгарликдан (ҳаракатларида жиноят белгилари бўлганда – жиноий жавобгарликдан) озод қилмайди (ЎзР Божхона кодекси 130-131-моддалар).

Божхона қонунчилигини бузганлиги учун жазо чораларини қўллаш юридик ва жисмоний шахсларни божхона тўловларни тўлаш ва Божхона кодексида назарда тутилган бошқа талабларни бажаришдан озод қилмайди (ЎзР Божхона кодексининг 132-моддаси 5-қисми).

Божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзлардан фойдаланган ҳолда импорт қилинган товарлардан уларга имтиёз берилган мақсадлардан бошқа мақсадларда фойдаланиш ҳолларида божхона тўловларини ундириб олиш ва жазо чораларини кўришни назарда тутувчи қоидалар одатда божхона имтиёзларини ўрнатувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таркибига киради.

Масалан, Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги 502-сон қарори билан тасдиқланган солиқлар, йиғимлар ҳамда божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзларнинг қўлланиш тартиби тўғрисида Низомда куйидагилар назарда тутилган:

Олиб келинган товарлардан мазкур Низомнинг 3.1-кичик бандида назарда тутилмаган мақсадларда фойдаланилганда ёхуд кейинчалик товарлар беш йил мобайнида ҳақи тўланган ҳолда сотилганда Ўзбекистон Республикасига олиб келишда божхона тўловлари тўлашдан озод қилинган товарлар қийматидан амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланган миқдорларда бўнак қўшилган ва жазолар қўлланилган ҳолда, божхона декларацияси расмийлаштирилган санада амалда бўлган барча божхона тўловлари ундирилади.

5.4. Бюджетдан ташқари фондларга мажбурий тўловлар

Пенсия фондига мажбурий бадаллар ва тўловлар

Суғурта бадаллари, бюджетдан ташқари Пенсия фондига тўловлар миқдори Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан белгиланади ҳамда солиқлар ва йиғимларга тенглаштирилади.

Бюджетдан ташқари Пенсия фондининг даромадлари ва харajatлари ҳар йили Ўзбекистон Республикасининг бирлаштирилган бюджети таркибига киритилади.

Мажбурий суғурта бадалларини ва ажратмаларини ҳисоблаб ёзиш ва тўлаш Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томо-

нидан 2001 йил 16 мартда 1018-сон билан рўйхаттдан ўтказилган Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича мажбурий бадаллар ва ажратмаларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби тўғрисидаги йўриқномага мувофиқ амалга оширилади.

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан тўловлар ва фуқароларнинг мажбурий суғурта бадаллари

Юридик шахслар меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмаларни бюджетдан ташқари Пенсия фондига тўловчилардир.

Бюджетдан ташқари Пенсия фондига фуқароларнинг иш ҳақидан мажбурий суғурта бадалларини тўловчилар меҳнат шартномасига биноан ишлаётган жисмоний шахслардир.

Меҳнат шартномасига мувофиқ ишлаётган фуқароларга мажбурий суғурта бадалларини ёзиш ва ушлаб қолиш ҳамда тўғри ҳисоблаб чиқиш учун жавобгарлик иш берувчи юридик шахсга юклатилади.

Солиш объекти

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар ва фуқароларнинг мажбурий суғурта бадалларини тўлаш амалда ёзилган меҳнатга иш ҳақи тўлаш фонди ва ижтимоий суғурта жорий қилинадиган ходимларнинг барча тоифаларининг иш ҳақидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар ва фуқароларнинг мажбурий суғурта бадаллари, қуйида кўрсатиб ўтилган тўловлардан ташқари, иш ҳақининг барча турларига молиялаш манбаларидан қатъи назар 37,3% ставкада ушлаб қолинган солиқларни ҳисобга олмаган ҳолда тўланади.

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар ва фуқароларнинг мажбурий суғурта бадаллари тўланмайдиган тўловлар турлари:

1. Фойдаланилмаган таътил учун товон;
2. Ишдан бўшатишда бериладиган ёрдам пули;
3. Моддий ёрдам сифатида берилувчи турли хилдаги ёрдам пуллари;
4. Товон тўловлари (хизмат сафарлари учун кундалик пуллар ёки унинг ўрнига тўланган пуллар, иш билан боғлиқ бўлган шикастланиш ёки соғлиғининг ёмонлашишидан зиённи қоплаш учун тўланган тўловлар).
5. Айрим тоифадаги ходимларга бепул тақдим қилинаётган квартиралар, коммунал хизматлар, ёнилғи, ойлик йўл чипталари

ёки уларнинг нархини қоплаш қиймати;

6. Берилган махсус кийим-бош, махсус пойабзал ва бошқа шахсий химоя воситалари, совун, ёғсизлантирувчи воситалар, сут ва даволаш-профилактик овқатланишнинг қиймати;

7. Бепул овқатланиш қиймати;

8. Тушликка дотациялар, санаторий-курорт даволаниш, дам олиш уйлари учун йўлланмаларнинг қиймати, стационар ва амбулатория даволаш қиймати;

9. Бошқа ҳудудга ишга ўтказилганлиги ёки кўчиб ўтиши муносабати билан йўл харажатлари, мол-мулкни ташиш ва хонани ижарага олиш харажатлари.

10. Доимий иш йўлда амалга оширилганда ёки хизмат сафарлари муносабати билан кўчиб юриш характерига эга бўлганда кундалик сафар харажатлари учун тўлов ўрнига иш ҳақига қўшимча тўлов ёки устамалар;

11. Меҳнатга иш ҳақи тўланмайдиган кунларда (шанбаликлар, якшанбаликлар ва ҳ.к.) тегишли бюджет ёки хайрия фондларига ўтказиладиган иш ҳақи;

12. Юбилей саналари, туғилган кунлари, кўп йиллик софдил меҳнати учун, фаол жамотчилик иши учун ва бошқа шунга ўхшаш ҳолларда иш ҳақи фонди (меҳнатга ҳақ тўлаш фонди) ҳисобига амалга ошириладиган рағбатлантириш тўловлари.

13. Мусобақалар, кўриқлар, танловлар ва ҳ.к.ларда совринли ўринни эгаллагани учун пул мукофотлари;

14. Корхоналар ва ташкилотлар томонидан ишлаб чиқаришдан ажралган равишда ўқишга йўлланган ўқувчиларга тўланадиган стипендиялар;

15. Ёш мутахассисларга олий ўқув юртини ёки ўрта махсус таълим муассасасини тамомлаганидан кейин берилладиган таътил даврида корхона ҳисобидан тўланадиган ёрдам пули;

16. Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича, ишсизлик бўйича ёрдам пуллари, ижтимоий ёрдам пуллари ва пенсиялар.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2003 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида» 455-сон қарорига мувофиқ 2003 йил 1 январдан бошлаб ижтимоий суғурта бўйича мажбурий бадаллар қуйидаги миқдорларда белгиланган:

	Ўлчов бирлиги	Ажратма- лар фоизи
Юридик шахсларнинг иш ҳақи фондидан ижтимоий суғурта бўйича мажбурий бадаллар, мулчилик шаклидан қатъи назар:		
Бюджетдан ташқари Пенсия фондига	%	35,0
Иш билан таъминлашга кўмак бериш давлат фондига	%	1,5
Касаба уюшмалари Федерацияси Кенгашига	%	0,7
2. Фуқароларнинг иш ҳақидан мажбурий суғурта бадаллари	%	2,5

Адвокатлик бюрolari, коллегиялари ва фирмалари бюджетдан ташқари Пенсия фондига иш ҳақидан мажбурий суғурта бадалларини умумбелгиланган тартибда юқорида кўрсатилган ставкаларда тўлайдилар.

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар бўйича имтиёзлар:

Махсус цехлар, участкалар ва корхоналарда ногиронлар меҳнатидан фойдаланувчи корхоналар учун меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар миқдори 4,7% ни ташкил қилади;

«Ўзбекистонлик чернobilчилар» республика уюшмаси, унинг ишлаб чиқариш тузилмалари ва ташкилотлари учун давлат ижтимоий суғурта фондига бадал миқдори меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан 4,7%ни ташкил қилади;

SOS «Ўзбекистоннинг Болалар Қишлоқлари» учун давлат ижтимоий суғурта фондига бадал миқдори меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан 7 %ни ташкил қилади.

Бадаллар суммасини ҳисоблаб чиқиш ҳисобот оyi учун ёзилган меҳнатга ҳақ тўлаш фонди ва тасдиқланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда, тўловчи томонидан мустақил равишда амалга оширилади.

Ишлаётган пенсионерларга пенсия тўлаш учун берилган суммалар ва қонунчиликда белгилаб қўйилган давлат ижтимоий ёрдам пуллари суммаларидан фойдаланишда корхоналар фойдаланил-

ган суммаларни Пенсия фондига ажратмалар ҳисобига акс эттиради.

Тўловчилар ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 10-сана-насигача, давлат солиқ инспекцияси органларига меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ёзилган, фойдаланилган ва тўланган ажратмаларининг ҳисоб-китобини тақдим қиладилар.

Корхоналар томонидан пенсиялар ва ёрдам пулларини тўлаш тартиби

Жорий ой учун пенсиялар ва ёрдам пулларини тўлаш иш ҳақининг иккинчи ярмини тўлаш учун белгиланган муддатларда амалга оширилади.

Ташкилот ҳатто тўланадиган бадалларнинг суммаси пенсия ва ёрдам пулларини тўлаш бўйича амалдаги харажатларни қоплаган тақдирда ҳам, пенсия ва ёрдам пулларини тўлашни тўхтатиб қўйишга ҳақи йўқ.

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар маблағлари етарлича бўлмаган тақдирда, корхоналар фуқароларнинг суғурта бадалларидан ажратмалар ва амалда реализация қилинган маҳсулотнинг ҳажмидан ажратмалар ҳисобига ҳисобга ўтказадилар.

Ҳисобот чораги учун тўловчи томонидан тўланаётган харажатлар суммаси ушбу чорак учун тўланган бадаллар (шу жумладан фуқароларнинг мажбурий суғурта бадаллари) суммасидан ортиб кетган ҳолларда, харажатлар суммаси билан бадаллар суммаси орасидаги фарқ кейинги чорак учун тўлов ҳисобига ҳисобланади.

Агар харажатлар суммасининг бадаллар суммасидан ортиб кетишини кейинги кварталда бюджетдан ташқари Пенсия фонди бадаллари ҳисобига қоплаб бўлмаса, у ҳолда кейинги квартал учун ҳисоб-китоблар бўйича кутилаётган натижаларни ҳисобга олган ҳолда ортиб кетган сумма давлат солиқ хизмати органларининг тақдимотлари бўйича ижтимоий таъминот органи томонидан бадал тўловчига қайтариб берилади.

2002 йил 28 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақаларни тўлашни такомиллаштириш тўғрисидаги 71-сон қарори қабул қилинди. Унга мувофиқ 2002 йилнинг 1 мартидан бошлаб вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик бўйича нафақалар куйидаги тартибда тўланади:

- Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари, байналмилал жангчилар ва уларга тенглаштирилган шахслар бўлган ходимлар, қармоғида 16 ёшга етмаган (ўқувчилар – 18 ёш) уч ва ундан ортик

фарзанди бўлган ходимлар, Чернобил АЭС фалокати оқибатларини тугатишда иштирок этган ходимлар, Чернобил АЭС фалокати натижасида радиоактив зарарланиш ҳудудларидан эвакуация қилинган ва кўчирилган ходимлар, қон яратувчи органлари, қалқонсимон бези ва зарарли шишлар (аденома, рак) билан касалланганда ҳамда оғир шикастланиш ва касб касаллиги натижасида вақтинча ишга қобилиятсизлигини йўқотган ходимлар – иш ҳақининг тўлиқ миқдориди;

- ижтимоий аҳамиятга эга бўлган касалликлар бўйича рўйхатда турган ходимлар, улар томонидан давлат ижтимоий суғурта бадалларини тўлаш даврининг узунлигига боғлиқ равишда – 60 фоиздан 100 фоиз миқдоригача;

- қолган ҳолларда давлат ижтимоий суғурта бадалларини тўлаш даврининг узунлигига (умумий иш стажига) боғлиқ равишда – иш ҳақининг 60 фоиздан 80 фоизигача миқдорда.

Ажратмаларни тўлаш муддатлари

Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ажратмалар ва фуқароларнинг мажбурий суғурта бадалларини тўлаш тегишли давр учун иш ҳақиға пул олишда банк бўлинмаларида ҳисобот ойидан кейин келувчи ойнинг 10- санасидан кечиктирмасдан тўловчиларнинг тўлов топшириқномалари ёки солиқ органларининг инкассо топшириқномалари йўли билан тўланади.

Пенсия фондига суғурта бадаллари ҳар чорақда ҳисобот чорагидан кейин келувчи ойнинг 8-санасидан кечиктирмасдан тўланади.

Суғурта бадаллари нақд пулсиз ҳисоб-китоблар ёки нақд пул тўлаш йўли билан Халқ банкнинг бўлинмалари орқали амалга оширилади.

Тўлов топшириқномасида (квитанцияда) қайси давр учун тўлов амалга оширилаётгани кўрсатилиши лозим.

Қайси давр учун тўлов амалга оширилаётгани кўрсатилмаган тақдирда, тўлов қайси ойда амалга оширилган бўлса, ўша ой учун тўланган ҳисобланади.

Тўланган суғурта бадаллари қайтариб берилмайди.

Амалда реализация қилинган маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳажмидан бюджетдан ташқари

Пенсия фондига ажратмалар

Юридик шахслар амалда реализация қилинган маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳажмидан ажратмаларни тўловчилардир.

Қуйидагилар мажбурий ажратмаларни тўлаш объекти ҳисобланади:

а) саноат, транспорт ва қишлоқ хўжалик корхоналари учун – ҚҚС, акциз солиғисиз ҳисобот даврида (ойида) амалда реализация қилинган маҳсулот (ишлар, хизматлар) миқдори;

б) ташкилотларнинг комиссиян мукофотлари суммаси – дилерлар ва воситачилик хизматларини кўрсатувчи корхоналар учун;

в) ўз кучлари билан бажарилган ишлар ҳажми – қурилиш, қурилиш-монтаж, қурилиш-таъмирлаш, созлаш-ишга тушириш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари учун;

г) товар обороти, бажарилган ишлар, хизматлар ҳажми – тайёрловчи, савдо, шу жумладан умумий овқатланиш, таъминот-сотиш ташкилотлари учун;

д) ялпи даромад – улгуржи ва чакана дорихона муассасалари учун;

е) консигнация шартномалари бўйича воситачилик фаолиятини амалга оширувчи корхоналар ва ташкилотлар учун - тўлов солиш объекти реализация қилинган барча маҳсулот ҳажми, шу жумладан консигнация қилинган товар қиймати;

ж) банклар, суғурта ташкилотлари ва уларнинг муассасалари учун тўлов объекти ҳисобот даврида амалда олинган даромад;

з) тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган нотижорат, бюджет ташкилотлари учун тўлов объекти мазкур фаолиятдан олинган тушум суммасидир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2003 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида» 455-сон қарорига мувофиқ 2003 йил 1 январдан бошлаб бюджетдан ташқари Пенсия фондига амалда реализация қилинган маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳажмидан ажратмалар ставкаси 0,7% миқдорида ўрнатилган.

Ҳисоблаб чиқиш тартиби, ҳисобот тақдим қилиш муддатлари ва тўлаш муддатлари

Амалда реализация қилинган маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳажмидан ажратмаларни ҳисоблаб чиқишни тўловчининг ўзи мустақил равишда амалга оширилади.

Амалда реализация қилинган маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳажмидан ажратмаларнинг ҳисоб-китоби ҳар ойда ўсиб борувчи яқун билан ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 10-санасигача муддатларда солиқ органига тақдим қилинади.

Бюджетдан ташқари Пенсия фондига мажбурий ажратмалар юридик шахс томонидан ҳар ойда ҳисобот оидан кейинги ойнинг 10-санасидан кечиктирмасдан тўланади.

Йўл фондига ажратмалар

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 5 июлдаги «Республика йўл фондини ташкил қилиш тўғрисида»ги қарорига мувофиқ йўл фондини ташкил қилиш манбалари белгиланган ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги 455-сон қарори билан Республика йўл фонди-га ажратмаларнинг қуйидаги ставкалари белгиланган:

1.	2-5-бандларда кўрсатилмаган корхона, хўжалиklar, ташкилотлар томонидан амалда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) ҳажмидан, ҚҚС айирилган ҳолда	1,5%
2.	Тайёрловчи, воситачи, савдо корхоналари, шу жумладан умумий овқатланиш, таъминот - сотиш ташкилотлари маблағларидан ажратмалар -товар оборотидан ҚҚС айирилган ҳолда, шунингдек, улгуржи ва чакана дорихона муассасаларининг ялпи даромадидан	1,0%
3	Банклар (Марказий банк тизимидан ташқари), суғурта ташкилотлари, видеосалонлар (видео кўрсатиш пунктлари), аукционлар, казино, видео ва аудиокассеталардан нусха кўчириш, уларнинг прокатидан, пул ютуқли ўйин автоматларини эксплуатация қилиш, лотерея ўйинларини ўтказиш, оммавий концерт томошаларини ташкил қилишдан даромад олувчи корхоналарнинг маблағларидан ажратмалар - даромаддан	1,5%
4.	Қурилиш, қурилиш-монтаж, қурилиш-таъмирлаш, соzлаш-ишга тушириш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари томонидан ўз кучлари билан амалда бажарилган ишлар ҳажмидан ажратмалар	1,5%
5.	Автотранспорт корхоналаридан маҳсулот (ишлар, хизматлар) реализацияси бўйича даромадларидан маблағлар ажратмалари, ҚҚС айирилган ҳолда	2,5%

6.	Мулкчилик шаклидан қатъи назар автотранспорт воситаларини сотиб олишда сотиб олувчи томонидан сотиб олинган воситанинг қийматидан тўланадиган йиғимлар:	
	- сотиб олинган енгил автомобилнинг қийматидан	6%
	- бошқа автотранспорт воситалари: юк ташувчи, автобуслар, махсус автомобиллар қийматидан	20%
7.	"Ўзавтойўл" концерни корхоналари ва ташкилотларининг мол-мулкни сотиб олишдан бюджетга тушиши лозим бўлган маблағларнинг умумий суммадан ажратмалар	50%
8.	Қорақалпоғистон Республикасида ёнилғи-мойлаш маҳсулотларини реализация қилиш ҳажмидан ажратмалар	7%
9.	Хорижий давлатлар автотранспорт воситаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кириши учун тўлов, ҳар бир автоташувчи восита учун	400 АҚШ дол- лари

Йўл фондларига ажратмаларнинг суммаси корхоналар томонидан ҳисоб-китоблар ёрдамида бухгалтерия ва статистика ҳисоботлари асосида амалда бажарилган ишлар ҳажмига ўсиб боровчи якун билан ҳар чоракда қайта ҳисоблаб чиқиш йўли билан аниқланади;

Режали тўловлар ҳар ойнинг 15-санасидан кечиктирмасдан чорак суммасининг 1/3 миқдорида ўтказилади.

Тўлов субъектларнинг молиявий-хўжалик фаолияти натижаларидан қатъий назар амалга оширилади.

Ҳар бир кечиктирилган кун учун киритилмаган сумманинг 0,07% миқдорида пеня ёзилади.

Республика йўл фондининг маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги Низомнинг 18-бандига мувофиқ қуйидаги корхоналар ва хўжалик юритувчи ташкилотлар йўл фондига ажратмалар тўлашдан озод қилинадилар:

- давлат бюджетида турган ташкилотлар ва муассасалар;
- томоша кўрсатувчи корхоналар, санаторийлар, дам олиш уйлари ва пансионатлар;

- умумий фойдаланишдаги автомобил йўлларини таъмирлаш, реконструкция қилиш ва қуриш ҳамда улардан фойдаланиш ишларини амалга оширувчи йўл хўжалиги ташкилотлари;

- уй-жойдан фойдаланиш идоралари ва уй бошқарувлари;
- Марказий банкнинг муассасалари;
- давлат сугурта органлари;
- Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлигининг ташқи савдо бир-лашмалари;
- давлат, кооператив ва жамоат ташкилотларининг республика ва маҳаллий бошқарув органлари;
- Мудофаа вазирлиги ва Ички ишлар вазирлигининг корхоналари ва ташкилотлари, уларга бўйсунувчи хўжалик ҳисобида бўлган хўжалик ташкилотларидан ташқари.

5.5. Эҳсон қилувчи юридик шахслар учун солиқ имтиёзлари

Хорижий ва халқаро фондлар ва ташкилотлар кейинги ўн йил ичида Ўзбекистонда энг фаол ҳомийлар бўлдилар. Уларнинг хизматларини тан олган ҳолда шуни ҳисобга олиш лозимки, бундай ёрдам одатда қисқа муддатли характерга эга: грант тамом бўлиши билан лойиҳа ҳам тамом бўлади. Мустақил фаол ҳаракатлар зарурдир. ННТларнинг ўзлари ўз имкониятларини, харажат ва ресурсларини баҳолашни, шерикчилик қилган ҳолда, жамиятнинг бошқа секторларини ҳамкорликка жалб қилган ҳолда ўз муаммоларини ҳал қилишни ўрганишлари лозим.

Нотижорат секторининг мавжудлиги ва ривожлантириш муаммоларини ҳал қилиш учун корпоратив хайрия фаолиятини, яъни тижорат тузилмалари экология, соғломлаштириш ва хайрия фондларига, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига эҳсонлар қилиш фаолиятини ривожлантириш катта аҳамиятга эгадир. Тижорат ташкилотлари учун бу хайрия фаолиятининг энг одатдаги ва эҳтимол анъанавий туридир. Даромадга эга бўлган тижорат корхоналари ННТларга маблағларни тақдим қилишдан манфаатдор бўлишлари керак. Бундай манфаатдорлик нотижорат ташкилотларининг ижтимоий фойдали мақсадларга йўналтирилган фаол фаолиятга ҳамда *потенциал донорлар бўлган нафақат юридик шахслар, балки жисмоний шахслар учун ҳам ижобий солиқ муҳитига боғлиқдир.*

Прогрессив солиқ тизими мавжуд бўлган кўпчилик мамлакатларда солиқ қонунчилиги рағбатлантириш тадбири сифатида хайрия мақсадларига ишлатилган сумманинг бир қисмини хайрия қилувчининг солиқ солинадиган базасидан чиқариб ташлаш имконини назарда тутди. Бунда солиқ имтиёзларига миқдорий че-

гара даражаси масаласи юзага келади. Масалан, АҚШда хусусий шахс хайрия фаолиятини амалга оширишда даромадларининг 50%ини солиқдан озод қилиши мумкин. Австралияда эса умуман ҳеч қандай чекланишлар йўқ.

Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигида жисмоний шахслар – меценатларнинг йиллик жами даромадларини камайтириш назарда тутилмаган. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддасига мувофиқ *экология, саломатлик ва хайрия фондлари, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига бадаллар суммасига юридик шахснинг солиқ солинадиган даромади камайтирилади*, бироқ солиқ солинадиган даромаднинг (фойданинг) бир фоизидан кўп бўлмаган миқдорда.

Даромад солиғи бўйича солиқ солинадиган базани юқорида кўрсатиб ўтилган бадаллар суммасига камайтириш тартибини қуйидаги мисолда кўриб чиқайлик (рақамлар шартли):

Тижорат корхонаси ҳисобот йилида экология фондига 300 минг сўм миқдорда бадал киритди.

Солиқ солинмасдан олдинги даромад	10000
Солиқ солинадиган базага киритиладиган харажатлар:	
● ПСЗга 1-илова бўйича*	2000
бу ҳолда харажатларнинг кўриб чиқиладиган қисми бўйича	300
● ПСЗга 2-илова бўйича	500
СОЛИҚ СОЛИНАДИГАН ФОЙДА:	12500
ЎЗР СКнинг 32-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган даромаднинг камайиш суммаси (12500 x 1 %)	125
СОЛИҚ СОЛИНАДИГАН БАЗА ЖАМИ:	12375
Солиқ ставкаси	20 %
Даромад солиғи	2475

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддасида корхоналарнинг солиқ солинадиган даромадларини футболни ривожлантиришга қўмаклашиш, футбол клублари ва мактабларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлашга сарфланадиган маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган даромаднинг (фой-

* Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом. (Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори.)

данинг) беш фоизгача миқдорда камайтириш назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида корпоратив хайрия фаолиятини амалга оширишда бир ҳисобот йилида солиқ солинадиган даромаднинг бир фоизидан ортмайдиган миқдорда имтиёзлар берилиши корпоратив хайрия фаолиятини рағбатлантириш учун етарлича кўринмайди. Лекин, Халқаро Нотижорат Ҳуқуқ Марказининг маълумотларига кўра, халқаро статистика шуни кўрсатдики, 1-2 фоиз даромадларини хайрия мақсадларига берувчи тижорат корхоналарининг сони амалда жуда камдир ва шунинг учун корпоратив хайрия фаолиятига бериладиган имтиёзнинг юқори чегараси қандай бўлиши тўғрисидаги баҳслар ўзининг ҳар қандай маъносини йўқотади.

Бироқ, жисмоний шахсларга нисбатан аҳвол бутунлай бошқачадир. Солиқ солинадиган базадан хайрия қилинган маблағларни чиқариб ташлашда ҳеч қандай чегаралар ўрнатилмаган мамлакатларда бой одамлар ҳар йили хайрия ташкилотларига солиқ солинадиган даромадлар суммасига тенг суммани ўтказган ҳолда умуман солиқ тўламасликлари мумкин. Шунинг учун ХНҲМ чекланмаган миқдорда хайрия маблағларини солиқ солинадиган даромадлардан чиқариб ташлашга рухсат беришни тавсия қилмайди. Худди шу билан бирга, агар маълум ижтимоий фойдали вазифаларни бажарувчи ва энг муҳим ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда давлатга ёрдамлашувчи ташкилотларга хайрия суммаларини чиқариб ташлашга рухсат берилса, у ҳолда чиқариб ташлашга анча юқори чегара белгилашда маъно бор.

Бугун давлат энг асосий ислоҳотчидир. У доимо аҳолининг кам ижтимоий ҳимояланган қатламлари учун асосий таянчлигича қолади. Жамиятнинг ҳар бир аъзосининг, ҳар бир юридик ва жисмоний шахснинг хайрия қилиш салоҳияти давлат сиёсатига боғлиқдир. Жаҳон амалиётидаги тажрибадан келиб чиққан ҳолда анча катта солиқ имтиёзлари бериш орқали корпоратив хайрия фаолияти учун рағбатлантириш омилларини ишга солиш лозим.

Жамият ҳаётининг барча соҳаларини ислоҳ қилиш жараёнини мамлакатимиз хоҳишларимизни ҳаётнинг воқеликлари билан ўлчаган ҳолда, босқичма-босқич амалга оширомоқда. ННТлар учун ҳам, уларнинг донорлари учун ҳам тадбиркор, мосланувчан ва дифференциалланган солиқ имтиёзлари тизими лозим. Дифференциаллаш жамият ва иқтисодни ислоҳ қилишнинг барча муайян босқичларида ҳукуматнинг ижтимоий сиёсат концепциясининг устуворликларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Бунда мамлакат иқтисодий салоҳиятининг ўсиши ва давлат функцияларини аста-секин ННТларга бериш жараёни билан бирга кечувчи фуқароларнинг сиёсий ва иқтисодий фаоллигининг ортиши билан бирга солиқдан чегирмаларнинг миқдорини босқичма-босқич ошириш назарда тутилиши керак.

5.6. ННТнинг микроолиялашдан олган даромадларига нисбатан солиқ имтиёзлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 августдаги «Ўзбекистон Республикасида микрокредитлашни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 309-сон Қарорига мувофиқ кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш бўйича мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг халқаро молия институтлари, хорижий давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг (донор ташкилотларининг) беғараз маблағларини (грантларни) жалб қилиш ёрдамида микроолиялашни ривожлантириш тўғрисидаги таклифи қўллаб-қувватланди.

Юқорида айтиб ўтилган қарорнинг 4-бандига мувофиқ *нотижорат ташкилотларининг микроолиялашдан олган даромадлари, бўшаётган маблағларни операция харажатлар, ўз моддий-техника базасини ривожлантириш ҳамда кейинги микроолиялаштириш учун мақсадли йўналтирилган ҳолда, 2006 йилнинг 1 январигача даромад солиғи тўлашдан озод қилинган.*

VI. НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИДАГИ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

6.1. Умумий қоидалар

Бухгалтерия ҳисобининг мақсади фойдаланувчиларни тўлиқ, ишончли, ўз вақтида молиявий ва асосланган хўжалик қарорларини қабул қилиш учун зарур бўлган бошқа ахборотлар билан таъминлашдир.

Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига фаол интеграцияланиши бухгалтерия ҳисобини меъёрий тартибга солишнинг халқаро стандартларига имкон борича яқинлаштирилган миллий тизимни барпо этиш эҳтиёжини юзага келтирди.

Бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилиш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан хўжалик юритувчи субъектлар молия-хўжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобварақлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома ишлаб чиқилди, улар 21—сон Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти сифатида тасдиқланди ва рўйхатдан ўтказилди. Юқорида айтилган стандартнинг бухгалтерия ҳисоби тизимида юз бераётган ўзгаришларни ҳисобга оладиган янги таҳрири Молия вазирлигининг 2002 йил 9 сентябрдаги 103-сон буйруғи билан тасдиқланган, Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 23 октябрда 1181-сон билан рўйхатдан ўтказилган ва 2002 йил 2 ноябрдан кучга кирган.

2002 йил 1 январдан бошлабоқ янги ҳисобварақлар режаси бўйича хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ва аудиторлик ташкилотлари бухгалтерия ҳисобини юритмоқда. 2003 йил 1 январдан бошлаб уларга биржалар, 2004 йил 1 январдан бошлаб эса – мулкчилик шаклидан қатъи назар бошқа хўжалик юритувчи субъектлар қўшилади.

ННТ учун бухгалтерия ҳисобини юритишнинг махсус тизими ишлаб чиқилмаган, шунинг учун нотижорат ташкилотлари барча юридик шахслар учун умумий бўлган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардан фойдаланишлари керак.

Бу Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонунни, Президент фармонлари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, шунингдек бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти (бундан кейин БХМС), у белгиланган тартибда тегишли вазирликлар ва идоралар билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтказилган.

Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»-ги Қонунининг 7-моддасига биноан бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини корхона, муассаса ва ташкилот раҳбари ташкил қилади.

Раҳбар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

бош бухгалтер раҳбарлигида бухгалтерия ҳисоби хизматини яратиш ёки шартнома асосида жалб қилинган бухгалтер хизматларидан фойдаланиш;

шартнома асосида бухгалтерия ҳисобини юритишни махсус бухгалтерия фирмасига ёки таркибига бухгалтерия ҳисоби субъекти кирадиган хўжалик бирлашмасининг марказлаштирилган ҳисобкитоб бўлимига ўтказиш;

бухгалтерия ҳисобини мустақил юритиш.

Айнан раҳбарга қуйидагиларни таъминлаш юклатилган:

ички ҳисоб ва ҳисобот бериш тизимини яратиш;

хўжалик операцияларини назорат тартиби;

тўла ва ишончли бухгалтерия ҳисоби;

ҳисоб-китоб ҳужжатларининг сақланиши;

ташқи фойдаланувчилар учун молиявий ҳисоботни тайёрлаш;

солиқ ҳисоботлари ва бошқа молиявий ҳужжатларни тайёрлаш;

ўз вақтида ҳисоб-китоб қилиш.

6.2. Янги ҳисобварақлар режасининг тузилмаси

Мазкур қўлланманинг тавсиялари янги таҳрирдаги 21-сон БҲМС «Хўжалик юритувчи субъектлар молия-хўжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобварақлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома»га асосланган (АВ рўйхат рақами 1181, 2002 йил, 23 октябрь).

Янги ҳисобварақлар режасини босқичма-босқич жорий этиш тартиби мулкчилик шаклидан қатъи назар барча хўжалик юритувчи субъектларнинг, шу жумладан нодавлат нотижорат ташкилотларнинг 2004 йил 1 январдан бошлаб унга тўлиқ ўтишини кўзда тутиши сабабли, қўлланмада бухгалтерия проводкалари амалдаги ҳисобварақлар режаси бўйича ҳам берилган.

Ҳисобварақларни жойлаштириш тартиби бўйича янги Режа шундай тузилганки, даставвал, 1-8-бўлимларда доимий, баланс ҳисобварақлар, кейин эса, 9-бўлимда транзит ёки вақтли ҳисобварақлар жойлаштирилган.

Доимий ҳисобварақларнинг номи уларнинг ҳар бир ҳисобот даврида ёпиладиган вақтликлардан фарқли ўлароқ доимо сальдога эга бўла олиши билан боғлиқ.

Доимий ҳисобварақлар балансда кўрсатилган, шунинг учун улар баланс ҳисобварақлари деб ҳам аталади: булар активлар, мажбуриятлар ва ўзига тегишли сармоядир. Доимий ҳисобварақлар актив, пассив ва контрар (контр-актив ва контр-пассив) бўлиши мумкин.

Янги режанинг амалдагидан принципиал фарқи актив-пассив ҳисобварақларнинг йўқлигидир.

Актив ҳисобварақлар турли активларни акс эттиришга мўлжалланган ва фақат дебет сальдога эга бўлиши мумкин. Активларнинг ортиши актив ҳисобварақлар дебетлари бўйича кўрсатилади.

Пассив ҳисобварақлар мажбурият ёки сармояларни акс эттиришга мўлжалланган бўлиб, фақат кредит ҳисобвараққа эга бўлишлари мумкин, мажбурият ва сармоянинг ортиши бу ҳисобварақларнинг кредити бўйича кўрсатилади.

Контрар ҳисобварақлар – активлар ва мажбуриятларнинг соф қиймати молиявий ҳисобот беришда кўрсатиш учун уларнинг сальдоси у билан боғлиқ асосий ҳисобварақлардан айриладиган ҳисобварақлардир. Контр-актив ҳисобварақнинг мисоли – соф (баланс) нарҳини молиявий ҳисобот беришда кўрсатиш учун сальдоси уларнинг дастлабки нарҳидан айриладиган асосий воситалар амортизациясидир. Контр-пассив ҳисобварақнинг мисоли – ҳисобот беришда устав капиталининг реал нарҳини акс эттириш учун сальдоси «Устав капитали» ҳисобварағидан айриладиган сотиб олинган ўз акцияларидир.

Янги Режада «синтетик» ҳисобварақ, кичик ҳисобварақ, яъни иккинчи тартибли - синтетик ҳисобварақларнинг аналитик қисми тушунчалари йўқ. Барча ҳисобварақлар энди тўрт хонали рақамланишига эга ва активлар, мажбуриятлар ва сармоянинг ҳар бир хилига очилади. Масалан, амалдаги ҳисобварақлар Режасида «Материаллар» 10-синтетик ҳисобварағига 10-1 «Хом ашё ва материаллар», 10-2 «Сотиб олинadиган яримфабрикатлар ва комплектловчи буюмлар» ва ҳ.к. ҳисобварақлар очилади. Янги ҳисобварақлар Режасида моддий захираларнинг бундай хиллари алоҳида: 1010 «Хом ашё ва материаллар», 1020 «Сотиб олинadиган яримфабрикатлар ва комплектловчи буюмлар» ва ҳ.к. ҳисобварақларда ҳисобга олинади.

Корхоналар баланс ҳисоботларида айланма (жорий) ва узоқ муддатли активлар ва пассивларни фарқлашлари керак. Бу айланма сармоя сифатида айланувчи активлар ва яқин муддатда (йилда) олиш мўлжалланган активни корхонанинг узоқ муддатли операцияларида фойдаланиладиган активлардан ажратиш учун муҳимдир.

Схематик тарзда янги ҳисобварақлар Режаси тартиби қуйидаги кўринишга эга:

ЯНГИ ҲИСОБВАРАҚЛАР ТУЗИЛМАСИ

ГУРУХ	МАҚСАДИ	БЎЛИМ
АКТИВ ҲИСОБВАРАҚЛАР - ДЕБЕТ САЛЬДОСИГА ЭГА		
0110-0990	Узоқ муддатли активлар ҳисоби ҳисобварақлари	1
1010-2990	Товар-моддий захиралари ҳисоби ҳисобварағе	2
3110-3290	Келажақдаги даврлар харажатлари ва муддати кечиктирилган харажатларнинг ҳисоби	3
4010-4910	Олишга доир ҳисобварақлар - жорий қисми	4
5010-5910	Пул-маблағлари, қисқа муддатли инвестициялар ва бошқа жорий активлар	5
ПАССИВ ҲИСОБВАРАҚЛАР - КРЕДИТ САЛЬДОСИГА ЭГА		
6010-6990	Жорий мажбуриятлар ҳисоби ҳисобварақлари	6
7010-7920	Узоқ муддатли мажбуриятлар ҳисоби ҳисобварақлари	7
8310-8910	Сармоя, тақсимланмаган фойда ва захиралар ҳисоби ҳисобварақлари	8
ТРАНЗИТ (ВАҚТИНЧА) ҲИСОБВАРАҚЛАР		
9010- 9900	Даромадлар ва харажатлар ҳисоби ҳисобварақлари	9

Янги ҳисобварақлар Режасининг охириги, 9-бўлими транзит (вақтли) ҳисобварақлар – даромадлар ва харажатлар ҳисобварақларидан иборат ва ҳисобварақларни жойлаштириш тартиби бўйича «Молиявий натижалар ҳақида ҳисобот» шаклига мос келади.

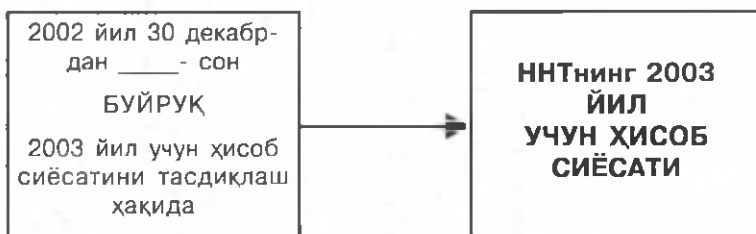
Ҳисобварақлар транзит (вақтли) дейилишининг сабаби улар ҳар бир ҳисобот даври якунида ёпилиши ва кейинги давр бошланишида ногла тенг сальдога эга бўлишларидир.

6.3. Ҳисоб сиёсати ва ҳисобварақлар ишчи Режаси

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 14 августда 474- сон билан рўйхатдан ўтказилган 1-сон БҲМС «Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот»га биноан ҳисоб сиёсати деганда уларнинг принципи ва асосларига мувофиқ бухгалтерия ҳисобини юритиш ҳамда молия ҳисоботини тузиш учун ҳўжалик юритувчи субъект раҳбари қабул қиладиган усулларнинг жами тушунилади. Ҳисоб сиёсати ҳўжалик юритувчи субъект фаолиятининг турли йилларда бериладиган молиявий ҳисоботдаги молиявий кўрсаткичлар қиёсланадиган бўлиши учун шаклантирилади.

Бухгалтерия ҳисобини юритиш усулларига ҳўжалик фаолияти далилларини гуруҳлаш ва баҳолаш, активлар қийматини сўндириш, ҳужжатлар айланмасини ташкил этиш, инвентаризация, бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларини қўллаш усуллари, ҳисоб регистрлари, аҳборотга ишлов бериш тизимлари ҳамда бошқа усуллар кирди.

Ҳўжалик юритувчи субъектнинг ҳисоб сиёсати унинг раҳбари тарафидан тегишли ташкилий-буйруқли ҳужжати (буйруқ, фармойиш ва ш.к.) билан расмийлаштирилиши лозим.

Субъект тарафидан ҳисоб сиёсатини шаклантиришда танланган бухгалтерия ҳисобини юритиш усуллари тегишли ташкилий-буйруқли ҳужжат чиқарилгандан кейинги йилнинг биринчи январидан қўлланилади, ҳисобот йили давомида янгитдан тузилган ҳўжалик юритувчи субъектлар бундан мустасно.

Бунда улар ҳўжалик юритувчи субъектнинг барча таркибий бўлинмалари (алоҳида балансга ажратилганлар ҳам шу жумладан) томонидан уларнинг жойлашган ўрнидан қатъи назар қўлланилади.

Янги тузилган ташкилот ўзи танлаган ҳисоб сиёсатини маъкур бандга биноан молиявий ҳисоботнинг биринчи эълонига қадар, лекин юридик шахс ҳуқуқини (давлат қайдини) олган кундан бошлаб 90 кундан ортиқ ўтказмай, расмийлаштиради. Танланган ҳисоб сиёсати юридик шахс ҳуқуқини (давлат қайдини) олган кундан бошлаб қўлланапти, деб ҳисобланади.

Бухгалтерия ҳисобининг усул ва услублари рўйҳати сифатида ташкилотнинг ҳисоб сиёсати амалий ишларда бошқариш мақсадларида ва солиқ тўловчилар ҳамда солиқ органлари орасидаги баҳсли саволларни ҳал қилишда бухгалтерия ҳисобининг тўғрилигини қонуний асословчи ҳужжат сифатида қўлланилади ва назорат қилувчи органлар (аудит, солиқ органлари ва ҳ.к.) томонидан ҳар қандай текширишнинг биринчи босқичида ўрганиладиган асосий ҳужжатлардан бири бўлиб ҳисобланади.

Ҳисоб сиёсати қуйидаги асосий усулларни ўз ичига олиши керак:

<p>1 Ҳисобварақлар ишчи Режаси</p>	<p>2 Ҳўжалик операцияларини ҳисобварақлар ишчи Режасида акс эттириш</p>	<p>3 Ички ҳисобот ҳужжатлари шакллари</p>
<p>4 Ҳужжатларни визалаш тизими ва ҳужжатлар айланмаси графиги</p>	<p>5 Активлар ва мажбуриятларни баҳолаш усуллари</p>	<p>6 Активлар ва мажбуриятларни инвентаризациялаш</p>

Ҳисоб сиёсатининг таркибида бошқа усуллар ҳам кўзда тутилиши мумкин, лекин юқорида саналганлари бухгалтерия ҳисобини тўғри ташкил этиш ва ҳисоботни шакллантириш учун мажбурийдир.

Ташкилотнинг ҳисоб сиёсати бухгалтерия ҳисобини юриштишнинг умумий белгиланган барча қоидалари ва меъёрларини санаб кўрсатишдан иборат бўлмаслиги керак.

Ҳисоб сиёсатини тузишда қуйидаги ҳолатларни ҳисобга олиш тавсия қилинади.

1. Ҳисоб сиёсатида амалдаги бухгалтерия ҳисоби ҳақидаги қонунчиликка биноан варинатлар назарда тутилган процедураларгина акс эттирилади. Меъёрий ҳужжатларда аниқ ёзилган процедуралар ҳисоб сиёсатида кўрсатилмайди.

2. Ҳисоб сиёсатига меъёрий ҳужжатларни тавсифлашни ёки зикр қилишни киритиш жоиз эмас.

Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақлар режаси асосида корхона айнан шу корхонада ҳисоб юритиш учун зарур бўлган ҳисобварақлар ва (ёки) илова ҳисобварақларни назарда тутувчи ўзининг ишчи режасини ишлаб чиқиши мумкин.

Ҳисобварақлар ишчи режасини тузиш - ҳисоб сиёсатини шакллантиришнинг жуда масъулиятли пайти. Бухгалтерия ҳисобининг очик-ойдинлиги, молиявий ва бошқа ҳисоботларни тўғри шакллантириш, ННТ фаолиятининг турли иқтисодий кўрсаткичларини тезкор олиш имконияти - ҳисобварақлар ишчи режаси қанчалик пухта ўйлаб тузилганлигига боғлиқдир. Ҳисобварақлар ишчи режасини тузишни қуйидаги изчилликда олиб бориш тавсия қилинади:

1. ННТ умумий таркиби ва фаолият ҳажмини баҳоланг. Филиаллар ва шуъба корхоналар борми? Агар бор бўлса, улар билан ҳисоб-китоблар қандай йўналишлар бўйича амалга оширилаяпти, марказий ННТ дастурлари бўйича ишда филиаллар иштирок этиши кутилаяптими?

2. Келгуси йил учун бюджетни қуйидаги ахборотни олиш нуқтаи назаридан диққат билан ўрганинг.

- Молиялашнинг қанча манбаи бор? Манбаларнинг характери қандай?

- Тадбиркорлик фаолияти амалга ошириладими?

- Дастурларнинг қанча миқдорини бажариш тахмин қилинаяпти?

3. Ҳўжалик операцияларининг келгуси йил учун рўйхатини тузинг.

4. Шакллантириш зараур бўлган ҳисоботлар реестрини тузинг. Бунда барча ҳисоботларни - назорат органларига, донорларга, статистика органларига, ички ҳисоботларни инобатга олинг.

5. Ушбу ҳисоботларни тузиш учун зарур бўлган ахборотлар реестрини тузинг.

6. Ҳисобварақлар намунавий режасида барча активлар ва мажбуриятлар ҳисоби учун зарур ҳисобварақларни танланг.

7. Агар намунавий режа ҳисобварақларидан бирортаси ННТ ўтказаетган хўжалик опрециялари ва мавжуд активларнинг иқтисодий мазмунига жавб бермаса, ишчи режага ҳисобварақлар намунавий режасида ишлатилмайдиган ҳисобварақларни киритинг.

8. Зарур таҳлилий ахборот олиш мақсадида ҳисобварақни илова ҳисобварақларга бўлинг (амалдаги ҳисобварақлар режасини қўллаганда).

9. Ҳисобварақлар ишчи режасида хўжалик опрецияларини акс эттириш тартибини тавсифланг.

Масалан, III бўлимда кўрилган бюджет тузишга оид мисолда ННТнинг нотижорий ва тижорий фаолияти ҳисоби учун алоҳида ҳисобварақлар кўзда тутилиши зарур, чунки бюджетда пулли хизматлар кўрсатиш ҳисобига молиялаш И6 манбаи кўзда тутилган.

Эслашимизга кўра, якуний бюджетда молиялашнинг 6 манбаи кўзда тутилган, улар учун алоҳида ҳисобварақлар (илова ҳисобварақлар) кўзда тутилиши мақсадга мувофиқдир.

Ишчи режага қуйидаги ҳисобварақлар (илова ҳисобварақлар) кириши мумкин:

8810 (96.1) – грант;

8830 (96.3) – аъзолик бадаллари;

8850 (96.5) – биргаликда фаолият бўйича шерикдан мақсадли

тушумлар;

8860 (96.6) – шуъба корхоналаридан тушумлар;

8870 (96.7) - ННТ устав мақсадларини бажаришга йўналтирилган тадбиркорлик фаолиятидан фойда (бизнинг мисолда – пулли хизматлар кўрсатишдан, депозит бўйича фоизли даромад);

8890 (96.9) – бошқа мақсадли тушумлар (бу ҳисобварақ – бюджетда кўзда тутилмаган мақсадли тушумлар ҳисоби учун).

Гарчи бюджет тузишга оид мисолда депозит бўйича фоизлар алоҳида молиялаш манбаи кўринишида белгиланган бўлсада, биз унинг ҳисоби учун алоҳида ҳисобварақ (илова ҳисобварақ) назарда тутмаганимизга эътибор беринг. Бу нарса молиявий фаолиятдан даромадлар «Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-сон шаклда, соф фойда иқтисодий фаолиятнинг барча турлари, шу жумладан молиявий фаолият бўйича умумий якун сифатида акс эттирилиши билан изоҳланади, шунинг учун, бизнингча, ўзини ўзи молиялашнинг барча манбаларини умумий ҳисобварақда акс эттириш мақсадга мувофиқдир.

Бюджетда бир вақтда тўрт дастурни бажариш (шу жумладан «Ресурсларни ривожлантириш» дастурини) кўзда тутилганлиги муносабати билан ҳисобварақлар ишчи режасига амалдаги ҳисоб-

варақлар режасида ишлатилмайдиганлари орасида алоҳида ҳисобварақлар (бир ҳисобварақ илова ҳисобварақлари) киритилишини тавсия қилиш мумкин, дастурлар бўйича барча харажатлар уларга йиғилади, масалан:

2210 (22.1) - «1 – дастур бўйича харажатлар»,

2220 (22.2) - «2 – дастур бўйича харажатлар»,

2230 (22.3) - «3 – дастур бўйича харажатлар»,

2290 (22.9) - «Ресурсларни ривожлантириш» дастури бўйича харажатлар»,

Ҳисоб сиёсатида инвентаризациялашни ўтказиш тартиби ва муддатларини ҳам кўзда тутиш зарур.

Мол-мулк ва мажбуриятларни инвентарлаш 19-сон БҲМС «Инвентарлашни ташкил қилиш ва ўтказиш»га биноан амалга оширилади; мақсадли молиялаш бўйича ҳисоб-китобларни инвентарлаш - ташкилот ихтиёрига кўра (ҳар ойда ёки ҳар чорақда).

Ташкилот ўзи ички ҳисоботлар юритишнинг таркиби ва шаклларини танлаб олиши, ҳужжатлар айланишининг графигини тузиши, унда бухгалтерияга моддий ҳисоботлар топширишнинг муддатини белгилаши лозим. Бухгалтерияга ҳужжатларни топшириш графиги Ҳисоб сиёсатидан кўчирма сифатида мазкур жараёнда иштирок қилувчи ҳар бир корхона ходимида бўлиши керак.

Ички ҳўжалик назорати тизимида товар-моддий бойликларни қабул қилиб олиш ва бериш тартибини белгилаш, мулкнинг айрим турларини тасарруф қилиш ҳуқуқи берилган ва ҳужжатларни имзолаш ҳуқуқига эга шахсларни аниқлаб қўйиш муҳимдир.

Ҳисоб сиёсатини тузишда шунингдек уни иложи борича узоқ муддат ўзгартирмаслик мақсадга мувофиқлигини ҳам эътиборга олиш керак, чунки молиявий ахборот фойдаланувчилар учун манфаатли бўлиши учун у турли ҳисобот даврларида таққосланадиган бўлиши керак.

Календар йили давомида ҳисоб сиёсатида ўзгартиришларни фақат қуйидаги ҳоллардагина жоиз қилади:

- субъектнинг қайта ташкил қилиниши;
- қонунчиликнинг ёки Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисобини меъёрий меърий тартибга солиш тизимининг ўзгариши.

Ҳисоб сиёсатидаги қонунчилик билан боғлиқ бўлмаган ўзгаришлар оқибатлари 1-сон БҲМСга биноан бухгалтерия ҳисобининг янги усуллари қўлланиладиган муддатга нархлаб баҳоланиши керак.

6.4. Бухгалтерия ҳисобида ННТ тузиш жараёнини акс эттириш

Юридик шахс шакллантирилишида ва давлат қайдидан ўтишида одатда даставвал қуйидаги бухгалтерлик ёзуви бажарилади: Дт 4710 (75.1.) «Низомий сармоёга бадаллар бўйича муассисларнинг мажбуриятлари», Кт 8300 (85.1) Эълон қилинган ва қайд қилинган суммага «Устав капитали». Натижада ҳар қандай юридик шахснинг дастлабки баланси муассисларнинг баланс активида акс эттирилган низомий фондга бадаллари бўйича мажбуриятлари ва баланс пассивида кўрсатилган таъсис ҳужжатларига мос низомий фонднинг қийматидан иборат бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида нотижорий ташкилотнинг низомий сармоясини шакллантириш назарда тутилмаган. Лекин амалда, қонунчиликда низомий сармоёни шакллантиришда очик тақиқнинг йўқлиги сабабли ННТнинг таъсис ҳужжатларига кўпинча низомий сармоёнинг ҳажми, шакллантириш тартиби, таъсисчиларнинг ҳиссалари ҳақида қоидалар киритилади. Биз қуйидаги сабабларга кўра буни қилмасликни қатъий тавсия қиламиз.

«Устав капитали» ҳисобварағи тузилаётган юридик шахснинг таъсисчилар олдидаги мажбуриятлари, уларнинг фойдадаги ҳиссаларини қайд қилишга мўлжалланган, демак, юридик нуқтаи назардан ННТ учун унинг аҳамияти йўқ, чунки ННТ ҳақидаги қонунга кўра унинг таъсисчилари ННТ мулкига ҳам, унинг фаолиятдан фойда олишга ҳам ҳақдор эмаслар.

Бухгалтерия ҳисоби нуқтаи назаридан ННТнинг устав капитални шакллантириш умуман жоиз эмас, чунки уни балансда акслантириш қуйидаги абсурд ҳолатга олиб келади:

Фараз қилайлик, муассислар низомий сармоёга омонат сифатида пул маблағларини, бошқа узоқ муддатли ва жорий активларни кўшдилар. Низомий фаолият бошланган. Фаолият жараёнида жорий активлар сарфланади. Асосий воситалар амортизацияланади (бизда барча юридик шахслар, шу жумладан ННТ ҳам мажбурий тартибда амортизация устамасини амалга оширади). Агар пассивлар фақат низомий сармоё бўлса, активларнинг камайиши билан боғлиқ пассивларнинг камайишини балансда қандай акс эттириш мумкин? Бунинг иложи йўқ, чунки бу ҳолда балансда зарарни ёки устав капитали камайишини акс эттиришга тўғри келади. Бироқ тижорий фаолият бўлмаганида ННТда зарар бўлиши мумкин эмас, устав капитални эса кейин қайта рўйхатдан ўтказиш таомили билан бирга уставга тегишли ўзгартиришлар киритмасдан камайтириб бўлмайди.

Агар таъсис ҳужжатларида устав капитали эмас, ННТга мулкларини ўтказиш бўйича муассислар (шериклар)нинг мажбуриятлари кўрсатилган бўлса, бундай муаммо келиб чиқмайди.

Ҳисобварақлар ишчи режасига 4690 (75.9.)- «Муассисларнинг бадаллар бўйича қарзи» ҳисобварағини киритиш тавсия қилинади. Бунда муассисларнинг мажбуриятлари Дт 4690 (75.9.)- «Муассисларнинг бадаллар бўйича қарзи», Кт 8831 (96) - «Муассисларнинг бадаллари» проводкаси билан акс эттирилади.

Активларнинг сарфи тегишли актив ҳисобварақнинг дебети ва 8831 (96) ҳисобварақнинг кредити бўйича проводка ёрдамида кўрсатилади, яъни активларнинг сарфланиши натижасидаги уларнинг камайиши пассивнинг камайиши билан корреспонденцияланади ва муаммо келиб чиқмайди.

6.5. ННТ даромадларини ҳисоб-китоб қилиш

Мақсадли молиялаш маблағларининг ҳолати ва характери, шунингдек аъзолик бадаллари ва қайтарилмайдиган, мақсадли тадбирларни амалга ошириш учун мўлжалланган бошқа маблағлар тушуми ва сарфланиши тўғрисидаги ахборотни умумлаштириш куйидаги ҳисобварақларда акс эттирилади:

8810 (96.1) – грантлар

8820 (96.2) – субсидиялар

8830 (96.3) – аъзолик бадаллари

8840 (96.4) – мақсадли фойдаланиладиган солиқ имтиёзлари

8890 (96.9) – бошқа мақсадли тушумлар

Бошқа мақсадли тушумларни табақалаштириш ва намунавий режада ишлатилмаган 8850, 8860, 8870, 8880 ҳисобварақларда акс эттиришга йўл қўйилади (ҳисобварақлар ишчи режасини ишлаб чиқишда буни қилган эдик).

Грант (субсидиялар ва ш.к.) ажратилгани ҳақидаги хабар олинганда унинг суммаси 8810 (8820 ва ҳоказо) ҳисобварақ кредити бўйича 4890 (76) «Бошқа дебиторларнинг қарзи» ҳисобварағи билан биргаликда акс эттирилади.

Мақсадли лойиҳанинг бюджетида назарда тутилган пул маблағлари ва мулкни олиш 5110, 5210 (51, 52) пул маблағлари ҳисобварақлари, капитал қўйилмалар (0820, 0830) ва ҳ.к. ҳисобварақлар дебети бўйича, мақсадли маблағлар эгаси қарзининг камайиши эса 4890 (76) -ҳисобварақнинг кредити бўйича акс эттирилади.

Хорижий валютадаги мақсадли тушумлар суммасини ЎЗР миллий валютаси (сўм)га қайта ҳисоб қилиш Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг нотижорий ташкилот ҳисобварағига ўтқа-

зиш кундаги курси бўйича амалга оширилади. Бунда юзага келган курс фарқи 8800 (96) ҳисобварақларида акс эттирилади.

Нотижорат ташкилоти шуъба тузилмалари тадбиркорлик фаолиятдан фақат низомий мақсадларни бажаришга ишлатадиган даромадлар олиши мумкин. Бундай даромадлар ҳам мақсадли тушум каби кўрсатилади ва солиққа тортиш объекти бўлмайди:

Дт 5110 (51) «Ҳисоб- китоб ҳисобварағи»

Кт 8890 (96.9) «Бошқа мақсадли тушумлар»

Ёки бизнинг ҳисобварақлар ишчи режаси мисолимизда,

Кт 8860 (96.6) «Шуъба корхоналардан тушумлар».

ННТнинг тадбиркорлик фаолиятдан даромадларни кўрсатиш бошқа хўжалик юритувчи субъектлардагидек амалга оширилади:

- маҳсулот-товарлар, ишлар, хизматларни бажаришдан даромадлар ҳисоби ҳисобварақлари орқали – 9010-9030 (46-ҳисобварақ)

– бошқа сотиш даромадлари ҳисоби ҳисобварағи орқали – 9210-9220 (47,48-ҳисобварақ)

– бошқа операцион даромадлар ҳақидаги ҳисобварағи орқали – 9330-9390 (80.3-ҳисобварақ)

– молиявий фаолиятдан даромадлар ҳисоби ҳисобварағи орқали – 9510-9590 (80.4-ҳисобварақ).

Шунга эътибор бериш керакки, 9010, 9020, 9030 ҳисобварақлари кредитлари бўйича юкланган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун олинган фойда суммаси ҚҚС, акцизлар ва олинган даромаддан бошқа чегирмаларни айириб кўрсатилади.

Масалан, 60000 сўмлик маҳсулот ҚҚС ни ҳисобга олиб таннархи 36000 сўмлик маҳсулот 100% олдиндан пул ўтказиш йўли билан сотилди.

1. Олдиндан тўлов олинди (Эски ҳисобварақлар режасига биноан 51-ҳисобварақ дебети, 64-ҳисобварақ кредити):

Дт 5110 «Ҳисоб-китоб ҳисобварағи» 60000

Кт 6310 «Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бўнақлар» 60000

2. ҚҚС ҳисобга олиниб маҳсулот сотилгани акс эттирилади (64-ҳисобварақ дебети, 46-ҳисобварақ кредити ва 46-ҳисобварақ дебети, 68-ҳисобварақ кредити):

Дт 6310 «Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бўнақлар» 60000

Кт 9010 «Тайёр маҳсулотни сотишдан даромадлар» 50000

Кт 6410 «ҚҚС бўйича бюджетдан қарз» 10000

3. Сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқаришдаги таннархи ҳисобдан чиқарилди (46-ҳисобварақ дебети, 40-ҳисобварақ кредити):

Дт 9110 «Сотилган маҳсулот таннархи» 36000

Кт 2810 «Омбордаги тайёр маҳсулот» 36000.

Янги ҳисобварақлар режасига биноан маҳсулот (товарлар, ишлар, хизматлар)ни сотишни акс эттиришнинг айрим хусусиятларини кўрсатиб ўтамиз:

1. ҚҚС, акцизлар сотиш даромадлари ҳисоби ҳисобварақларида кўрсатилмайди, яъни бир йўла соф даромад кўрсатилади;

2. Сотилган даромад ҳисобварақларида ҚҚС ва акцизлар чегирилган ҳолда соф даромад акс эттирилади;

3. Эски режадаги 46-ҳисобвараққа ўхшаш сотиш натижаси яққол кўриниб турадиган қиёсий ҳисобварақ йўқ. Сотилган даромад 9000-ҳисобварақнинг кредити бўйича кўрсатилса, сотилган маҳсулотнинг таннархи - 9100-ҳисобварақ дебети бўйича акс эттирилади;

Ҳисобот даври якунида 9000, 9100 ҳисобварақлар ёпилиши амалга оширилади:

Дт 9010 «Тайёр маҳсулотни сотилган даромадлар» 50000

Кт 9900 «Якуний молиявий натижа» 50000

ва

Дт 9900 «Якуний молиявий натижа» 36000

Кт 9110 «Сотилган маҳсулот таннархи» 36000.

9900 ҳисобварақ бўйича сальдо 9000, 9100 ҳисобварақлар ёпилган, сотилган умумий молиявий натижани кўрсатади (14000 сўм).

Бошқа қолган барча (9300, 9400, 9500, 9600, 9700) ҳисобварақлар ёпилгандан кейингина биз 9900 ҳисобварақда солиқни тўлашдан аввалги фойда (зарар)ни оламиз.

Фойдадан солиқни ҳисоблаб ёзиш проводкаси:

Дт 9810 «Даромад (фойда) солиғи бўйича харажатлар»

Кт 6410 «Фойдадан солиқ бўйича бюджетга қарз»,

9810 ҳисобварақи ҳам бундан кейин ёпилади:

Дт 9900 «Якуний молиявий натижа»

Кт 9810 «Даромад (фойда) солиғи бўйича харажатлар»

Ва энди 9900 ҳисобварақ бўйича сальдо корхонанинг ҳисобот давридаги соф фойдасини кўрсатади (амалдаги ҳисобварақлар режасида соф фойда – 80 - ҳисобварақ сальдоси).

Фойда ННТ ўз устав (нотижорат) фаолиятини амалга ошириш учун фойдаланиши сабабли, 9900 ҳисобварақ сальдоси ҳисобварақлар ишчи режасида кўзда тутилган мақсадли фойдаланишнинг тегишли ҳисобварақига (илова ҳисобварақига) ўтказиш (бизнинг мисолимизда 8870-ҳисобварақ ёки амалдаги режада – 96.7-ҳисобварақ) мақсадга мувофиқдир.

Бирок тадбиркорлик фаолияти натижасида зарар кўрилса, дебет сальдоси мақсадли молиялаш ҳисоби ҳисобварағига ўтказишга йўл қўйиб бўлмайди: бу мақсадли молиялашдан тадбиркорлик фаолиятидан зарарни коплаш учун фойдаланилган бўлар эди.

6.6. Моддий бойликларни ҳисобга олиш хусусиятлари

Узоқ муддатли активлар ҳисоби

Узоқ муддатли активлар қуйидаги воситалардир:

- бир йилдан ортиқ фойдали хизмат муддатига эга;
- корхона фаолиятида такрор-такрор қўлланилади;
- қайта сотилмайди.

Агар ННТ устав вазифаларига мувофиқ қандайдир бойликлар бошқа юридик ва жисмоний шахсларга бериш учун мўлжалланган бўлса, уларни айланма воситаларга киритиш керак. Масалан, рентген аппарати касалхона учун асосий восита ҳисобланса, уни берган ННТ учун айланма воситаларга киради. *Яъни асосий ва айланма активлар орасидаги фарқ уларнинг табиатида эмас, балки улардан фойдаланиш усулидадир.*

ННТда асосий воситаларнинг ҳисоб қилиш бошқа корхоналардагидан амалда фарқ қилмайди ва 5-сон БХМС «Асосий воситалар» асосида олиб борилади.

Асосий воситаларни харид қилиш нархига келтириш, ўрнатиш, ишга тушириш билан боғлиқ барча харажатлар киради, яъни объектнинг нархи унга сарфланган суммага, яъни харид нархи плус уни ташиш, суғурталаш, ўрнатиш ва бошқа зарурий харажатлар, чунки бу харажатларсиз улар нормал ишлай олмайдилар.

Асосий воситаларни харид қилиш билан боғлиқ харажатлар капитал харажатлар дейилади.

Капитал харажатлар ҳисоби амалдаги ҳисобварақлар режасининг 08 ҳисобварағида, янги режада - қуйидаги ҳисобварақларда амалга оширилади:

- 0810 – тугалланмаган қурилиш
- 0820 – асосий воситалар хариди
- 0830 – номоддий активлар хариди
- 0840 – асосий подани шакллантириш
- 0850 – ерни ободонлаштиришга капитал қўйилмалар
- 0860 – узоқ муддатли ижара шартномаси бўйича олинган асосий воситаларга капитал қўйилмалар
- 0890 – бошқа капитал харажатлар.

Масалан, ташкилот бино харид қилади. У харид нархи учун 2000

минг сўм, брокер хизматлари учун 20 минг сўм ва юрист хизматлари учун 15 минг сўм, ҳужжатларни расмийлаштириш учун 20 минг сўм тўлайди. Бухгалтерлик ёзуви қуйидагича:

Дт 0820-ҳисобварақ «Асосий воситалар хариди» (08-ҳисобварақ) 2060

Кт 5110-ҳисобварақ «Пул маблағлари» (51-ҳисобварақ) 2060
ва давомида

Дт 0120-ҳисобварақ «Бинолар, иншоотлар, узатувчи қурилмалар» (01-ҳисобварақ) 2060

Кт 0820-ҳисобварақ «Асосий воситалар хариди» (08-ҳисобварақ) 2060

Бухгалтерия ҳисоби тамойилларига биноан асосий воситалар қиймати уларни ишлатишга мўлжалланган муддатга улар фойдали бўладиган ҳисобот даврларига бўлиб текис тақсимланиши керак.

Бу жараён амортизация дейилади.

«Амортизация» термини жисмоний эскириш ёки маълум вақт ичида объект бозор нархининг камайиши сифатида эмас, балки уларни фойдали ишлаши даврида нархини ҳисобдан чиқариш, яъни ташкилотнинг илгариги харажатларини ҳисобдан чиқариш сифатида тушунилиши керак.

Бундан хулоса: агар нотижорий ташкилот асосий воситалар харидига ўз маблағларидан ҳеч нарса сарф қилмаган бўлса (яъни асосий воситалар мақсадли молиялаш маблағлари, грантлар ва ш.к.лар ҳисобига харид қилинган бўлса), у ҳолда амортизацияни харажатларга ҳисобдан чиқариш мумкин эмас.

Асосий воситаларни (масалан, усқунани) харид қилишга мақсадли молиялашни олиш:

Дт 5110 (51)

Кт 8810-8890 (08)

Асосий воситаларга олдиндан ҳақ тўланди:

Дт 4320 (61)

Кт 5110 (51)

Асосий воситалар етказиб берувчисидан олинди:

Дт 0820 (08)

Кт 6010 (60)

Асосий воситалар таркибига қўшилди:

Дт 0130 (01)

Кт 0820 (08)

Илгари тўланган бўнақ ҳисоби:

Дт 6010 (60)

Кт 4320 (61)

Молиялаш манбаидан фойдаланишни акс эттириш (мақсадли молиялаш суммаларини 21-сон БҲМСга мувофиқ ташкилотнинг резерв капитални тўлдиришга киритиш):

Дт 8810-8890 (96) «Грантлар ва субсидиялар»

Кт 8530 (85.3) «Текинга олинган мол-мулк»

Бизнингча, нотижорат ташкилотлари асосий воситалар ва амортизация ажратмалари ҳисобини бюджет ташкилотларида қилинаётганига ўхшаш тарзда юритсалар мақсадга мувофиқ бўларди.

Маълумки, бюджет ташкилотларида баланс пассивида «Асосий воситалардаги фонд» махсус ҳисобварағида асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати, яъни баланс қиймати билан ҳисоблаб ёзилган амортизация ўртасидаги фарқ акс эттирилади.

Ҳисобварақлар ишчи режасига 8200 (88)-ҳисобварақ «Асосий воситалар ва номоддий активларда ННТ фонди»ни киритамиз ва сонли мисолда амортизацияни ҳисоблаб ёзишни қараймиз.

Айталик, унга доир ишни бажариш муддати икки йилни ташкил этадиган грант бўйича қиймати 1000 минг сўмлик компьютер олинди. Компьютер олиш проводкаси:

Дт 0150 (01), Кт 8810 (96.1) – 1000.

Компьютерни ишлатишнинг меъёрий муддати 5 йилни ташкил этади (амортизация – йилига 20%). Грантнинг амал қилиш муддати тугагач, грант берувчига ҳисоботга компьютер харид қилинганлигидан гувоҳлик берувчи ҳужжатлар илова қилинади, яъни ҳисоботда компьютернинг бутун қиймати кўрсатилади. Шубҳасиз, грант ёпилаётганда 8810-ҳисобварақда (96.1-ҳисобварақ) қолдиқ бўлмаслиги керак. Бироқ, агар биз амортизацияни ҳисоблаб ёзишни Дт 8810 (96.1), Кт 0250 (02) проводкаси билан акс эттирсак, икки йилда ҳисоблаб ёзилган амортизация суммаси бор-йўғи 400 минг сўмни ташкил этади, 8810 (96.1)- ҳисобварақ бўйича қолдиқ компьютер қиймати бутунлай амортизацияланганига, яъни грант бўйича ишлар якунланганидан кейин яна уч йил «осилиб» туради.

Шунинг учун, бизнингча, компьютер олиш далили бўйича унинг қийматини мақсадли молиялаш ҳисобварағидан 8200 (88)-ҳисобварақ «Асосий воситалар ва номоддий активларда ННТ фонди» ҳисобварағига қуйидаги проводка билан ўтказиш мақсадга мувофиқдир:

Дт 8810 (96.1), Кт 8200 (88) – 1000

Сўнгги проводка мақсадли молиялаш маблағлари сарфлангани, улар бўйича қолдиқлар йўқлиги, улар ҳисобига олинган мол-мулк эса ташкилот капитали (фондлари)ни кўпайтиришидан гувоҳлик беради.

Юқорида кўрсатилганидек, АВни мақсадли молиялаш бўйича олинган амортизация харажатларга ҳисобдан чиқарилмайди, яъни харажатлар ҳисоби ҳисобварағи дебети ва ҳисоблаб ёзилган амортизация ҳисобварағи кредити бўйича анъанавий бухгалтерия ёзуви амалга оширилмайди. Бунинг ўрнига эскириш суммасига (зеро ҳар қандай ҳолда ва ҳар қандай мол-мулк дастлабки қийматини йўқотиш ва эскириш хоссасига эга) қуйидаги бухгалтерия ёзуви таклиф этилади:

Дт 8200 «Асосий воситалар ва номоддий активларда ННТ фонди»

Кт 0250 (02) «Компьютер ускунаси ва ҳисоблаш техникасининг эскириши»

Бу ёзув олинган мол-мулк дастлабки қийматининг камайишини ва, бунинг оқибатида, асосий воситаларда ННТ фондининг камайишини акс эттиради.

5 йил ичида 8200 (88)-ҳисобварақ дебетига компьютернинг тўлиқ қиймати – 1000 минг сўм ҳисобдан чиқарилади.

Товар-моддий захиралар ҳисоби

«Товар-моддий захиралар» ҳисоби унга ўзгартиришлар киритилган (АВ 2002 йил 20 ноябрда 486-1-сон рўйхат рақами) 4-сон БХМС билан тартибга солинади.

Товар-моддий захиралар (ТМЗ) хўжалик юритувчи субъект эгалигида мавжуд хом ашё, сотиб олинган яримфабрикатлар ва бутловчи буюмлар, ёқилғи, идиш, эҳтиёт қисмлар, инвентарь ва хўжалик анжомлари (арзон ва тез эскирувчан буюмлар), бошқа иш жараёнида фойдаланиладиган материаллар кўринишидаги активлардир.

Шуни таъкидлаш керакки, амалдаги ҳисобварақлар режасида арзон ва тез эскирувчан буюмлар ҳисоби алоҳида «Арзон ва тез эскирувчан буюмлар» 12- актив ҳисобварақда олиб борилади, АТЭБ эскириши эса «АТЭБ эскириши» 13-контрактив ҳисобварақда олиб борилади. Олдин АТЭБ фойдаланишга берилганда уларнинг қийматини ҳисобдан чиқаришда икки хил усулдан биттаси қўлланиларди: 50% қиймати ёки тўлиқ қиймати. АТЭБ эскириши 13- ҳисобварақ кредити ва тегишли харажатлар ҳисобварақлари дебетида акс эттириларди. Ҳозирги вақтда арзон ва тез эскирувчан буюмлар товар-моддий захиралар ҳисобварақлари таркибида ҳисобланади. Янги ҳисобварақлар режасида улар «Инвентарь ва хўжалик анжомлари» 1080-ҳисобварақда акс эттирилади.

Ушбу ҳисобварақда қуйидаги мезонлардан бирига жавоб берадиган мол-мулк ҳисоб қилинади:

а) хизмат муддати бир йилдан ошмайдиган;

б) Қиймати бир бирлик (комплект) учун хизмат муддатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасида белгиланган (харид қилиш пайтида) энг кам иш ҳақининг эллик бараваригача миқдорда бўлган буюмлар. Раҳбар ҳисобот йилига уларни инвентарь ва ҳўжалик анжомлари таркибида ҳисобга олиш учун буюмлар қийматининг бундан паст чегарасини белгилаш ҳуқуқига эгадир.

Ҳизмат муддати ва қийматидан қатъи назар инвентарь ва ҳўжалик анжомлари таркибига киритилади:

а) махсус асбоблар ва мосламалар (муайян буюмларни туркумли ва оммавий ишлаб чиқариш ёки якка тартибдаги буюртмани тайёрлаш учун мўлжалланган мақсадли вазифадаги асбоблар ва мосламалар);

б) махсус ва санитария кийимлари, махсус пойабзал;

в) кўрпа-тўшаклар;

г) ёзув-чизув анжомлари (калькуляторлар, стол устига қўйиладиган асбоблар ва ҳоказо);

д) ошхона инвентари, шунингдек сочиқ-дастурхонлар;

е) уларни барпо этиш қурилиш-монтаж ишларининг таннархига киритиладиган вақтинчалик (титулда бўлмаган) иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар;

ж) фойдаланиш муддати бир йилдан кам бўлган алмаштириладиган ускуналар;

з) овлаш қуроллари (граллар, ёйма тўрлар, тўрлар, анжомлар, матраплар ва ҳоказо).

Корхоналар инвентарь ва ҳўжалик анжомлари ҳисобини юриштиш учун уларнинг нима мақсадда фойдаланилиши ва молия-ҳўжалик фаолиятидаги ролига қараб мустақил равишда ҳисобварақлар очишлари мумкин. Уларнинг қиймати бериш вақтида тўлиқ ишлаб чиқариш ёки давр харажатларига киритилади. Кейинчалик фойдаланишдаги инвентарь ва ҳўжалик анжомлари бутлигини таъминлаш мақсадида уларнинг ҳисоби балансдан ташқари 014 «Инвентарь ва ҳўжалик анжомлари» ҳисобварағида цехлар омборлари ва якка фойдаланувчилар бўйича олиб борилади.

Инвентарь ва ҳўжалик анжомларининг фойдаланилишга яроқсиз ҳолатида уларнинг ҳисобдан чиқарилиши балансдан ташқари ҳисобварақдан белгиланган тартибда расмийлаштирилган ҳисобдан чиқариш тўғрисидаги далолатнома асосида амалга оширилади.

Товар-моддий захиралар ҳисоб ва ҳисоботда ҳақиқий таннархи бўйича акс эттирилади.

Моддий ресурсларнинг амалдаги таннархи уларни харид қилишга харажатлардан, жумладан, таъминотчи, ташқи иқтисодий ва бошқа ташкилотларга тўланган комиссия мукофотлар (хизматлар қиймати), божхона тўловлари, бошқа ташкилотлар кучлари ёрдамида амалга оширилган ташиш, сақлаш ва келтириш учун харажатлардан келиб чиқиб аниқланади.

Кулайлик учун материаллар хариди ҳақидаги ҳамма ахборот жамланган 15 (1510) «Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» ҳисобварағини қўллаш мумкин. Масалан, 560 минг сўмлик материаллар олинган:

Дт 1510 (15) 560

К 6010 (60) 560

Уларни келтириш учун харажатлар 30 минг сўм бўлди:

Дт 1510 (15) 30

Кт 6010 (60) 30

Материални харид қилиш билан боғлиқ барча харажатлар ягона жамғарма ҳисобварақда йиғилгач, харид қилинган материаллар 1010-1090 (10-ҳисобварақ) ҳисобварақда кўрсатилиши мумкин:

Дт 1010-1090 (10) 590

Кт 1510 (15) 590

Ишлаб чиқаришга ҳисобдан чиқариладиган моддий ресурсларнинг фактик таннархини аниқлашни, 4-сон БҲМС га биноан, захираларни баҳолашнинг қуйидаги усулларида бири ёрдамида амалга оширишга рухсат берилади:

ўртача таннарх бўйича

вақт бўйича дастлабки сотиб олиш таннархи бўйича (ФИФО).

ННТ нотижорий фаолияти учун материаллар сарфига келсак, уларни бажарилаётган дастур сметасига мувофиқликда ҳисобдан чиқариш зарур. Бу нарсга айниқса мақсадли молиялаш дастурини бажариш пайтида муҳимдир: агар грант берувчи томонидан тасдиқланган сметага мувофиқ ташкилот, масалан, қоғознинг ҳар бир пачкасини 6000 сўмдан сотиб олган бўлса, дастурни бажаришда ҳам ана шу нарҳда ҳисобдан чиқариш лозим бўлади, ҳолбуки, омборда илгари 4000 сўмдан харид қилинган қоғоз мавжуд бўлиб, бутун мавжуд қоғознинг ўртача қиймати эса 5000 сўмни ташкил этиши бунда аҳамиятга эга эмас.

Моддий-ишлаб чиқариш захиралари тегишли мақсадли молиялаш манбалари ҳисобига ҳисобдан чиқариладилар:

Дт 8810-8890 (96)

Кт 1010-1090 (10)

Ёки, агар ҳисобварақлар ишчи режасида дастурлар бўйича харажатлар ҳисоби кўзда тутилган бўлса

Дт 2200 (22)
Кт 1010-1090 (10)
Дт 8810-8890 (96)
Кт 2200 (22).

Нотижорат фаолияти билан бир қаторда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширганда товар-моддий захираларни ҳисобдан чиқариш «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида»ги (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарорига илова) Низомга мувофиқ амалга оширилади:

- таннархга
Дт 2010 (20)
Кт 1010-1090 (10),
- давр харажатлари
Дт 9410-9430 (26)
Кт 1010-1090 (10)

6.7. ННТ харажатларини ҳисоб қилиш

Маҳсулотни сотишдан олинган маблағни, унинг таннархини, фойдани кетма-кет ҳисобловчи тижорий корхоналардан фарқли ўлароқ ННТ ўзининг нотадбиркорлик фаолияти доирасида мақсадли даромадлар (тушумлар) ва мақсадли харажатларни ҳисобга олиши керак. Амалда бу даромадлар ва харажатлар сметасини тузишда ифодаланади, ҳисобот даври тугаганидан кейин эса одатда сметани бажариш ҳақида ҳисобот тузилади.

Низомий нотадбиркорлик фаолияти доирасида қилинган харажатлар иқтисодий элементлар бўйича эмас, балки смета (бюджет) бандлари бўйича ҳисобга олинади. Бундай бандлар рўйхатини ташкилот ўзи мустақил аниқлайди, мақсадли тушумларни ишлатиш йўналишларини фақат ўзининг донорлари, грант берувчилари, аъзолари билан келишиши мумкин.

Юқорида айтилганидек, кўп миқдорда дастурлар амалга оширилганда ва уларни турли манбалардан комбинациялашган ҳолда молиялаштирилганда ҳисобварақлар ишчи режасига мақсадли нотижорат дастурлар бўйича харажатлар ҳисобварақлари киритилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Дастурлар (ёки уларнинг босқичлари) бажарилишига қараб бу ҳисобварақлар сальдоси тегишли молиялаш манбаларига ўтказилади.

Агар бажарилаётган дастурлар миқдори кўп бўлмаса ва уларнинг хар бири аниқ молиялаш манбаи билан боғлиқ бўлса, ноти-

жорат фаолияти харажатларини бевосита тегишли молиялаш манбаларига ҳисобдан чиқариш мумкин. Масалан, ойлик ёзилди:

Дт 8810 (96) «Грантлар»

Кт 6710 (70) «Ходимлар меҳнат ҳақи бўйича туловлар»

ННТ фаолиятида устав фаолияти билан (нотижорий фаолият) боғлиқ харажатлар билан бир қаторда тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ харажатлар келиб чиқиши мумкин.

ННТ нинг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ харажатлари уларнинг иқтисодий элементлари бўйича Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом (Вазирлар Маҳкамасининг 05.02.1999 йилдаги 54-сон Қарори)га мувофиқ ҳисобга олинади. Бундай харажатлар 2010 (20) «Асосий ишлаб чиқариш» ва 9410-9440 (26) «Давр харажатлари» ҳисобварақларида ҳисобга олинади. Бу харажатлар молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда кўрсатилади.

Ишлаб чиқариш харажатлари 2010 «Асосий ишлаб чиқариш» (эски ҳисобварақлар режасидаги 20-ҳисобварақ билан айнан бир хил) ҳисобварағида акс эттирилади.

Зарарлар ҳам иқтисодий фойдаларнинг камайишини кўрсатади ва шунинг учун ўз табиатига кўра бошқа харажатлардан фарқ қилмайди.

Бевосита ишлаб чиқариш жараёни билан боғланмаган харажатлар давр харажатлари тоифасига киритилади. Яъни булар бошқариш харажатлари, тижорий харажатлар, умумхўжалик мақсадидаги бошқа харажатлар, шу жумладан илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари харажатларидир.

Бу харажатлар бевосита корхонанинг маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш бўйича фаолияти билан боғланмаганлиги, лекин уларни сотишга доир асосий фаолияти билан боғланганлиги учун операцион харажатлар деб ҳам аталади. Улар, асосан, ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига боғлиқ бўлмайди; лекин улар даромад олиш давомида қилинган харажатлардир ва, даромад ҳамда харажатларнинг мувофиқлиги тамойилига кўра, ушбу харажатлар туфайли олинган даромадлар акс эттирилган ҳисобот даврига киритилиши керак.

Давр харажатлари қуйидаги ҳисобварақларда ҳисобга олинади:

9410 «Сотиш харажатлари» (эски ҳисобварақлар режаси бўйича 26.1-ҳисобварақ билан айнан бир хил)

9420 «Маъмурий харажатлар» (эски ҳисобварақлар режаси бўйича 26.2-ҳисобварақ билан айнан бир хил)

9430 «Бошқа операцион харажатлар» (эски ҳисобварақлар ре-
жаси бўйича 26.3-ҳисобварақ билан айнан бир хил)

9440 «Ҳисобот даври харажатлари» (эски ҳисобварақлар ре-
жаси бўйича 26.4-ҳисобварақ билан айнан бир хил).

Давр харажатлари таркиби Маҳсулот (ишлар, хизматлар) иш-
лаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий на-
тижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида низом, шунингдек
4-сон Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти «Товар-моддий за-
хиралар» билан тартибга солинади.

9410-«Сотиш харажатлари» ҳисобварағида маҳсулотни сотиш
харажатлари, яъни маҳсулотни истеъмолчига етказиб бериш,
транспорт воситаларига ортиш билан боғлиқ харажатлар, марке-
тинг билан банд бўлимлар ва ходимларнинг сарф-харажатлари
ва ҳоказолар акс эттирилади.

Масалан, реклама харажатлари акс эттирилди:

Дт 9410 «Сотиш харажатлари»

Кт 5110 «Ҳисоб-китоб варағи».

9420-«Маъмурий харажатлар» ҳисобварағида корхонани
бошқариш харажатлари, умуммаъмурий мақсаддаги асосий
воситаларни таъмирлаш харажатлари, умумхўжалик мақсади-
даги хоналарнинг ижараси, ахборий, аудиторлик ва масла-
ҳат хизматларига ҳақ тўлаш ва бошқа харажатлар ҳисобга
олинади.

Масалан, маъмурий бино бўйича амортизация ҳисоблаб ёзилди:

Дт 9420 «Маъмурий харажатлар»

Кт 0220 «Бинолар, иншоотлар ва узатиш қурилмаларининг эс-
кириши».

9430-«Бошқа операцион харажатлар» ҳисобварағида ил-
мий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари ха-
ражатлари, корхона активларини сотиш ва бошқача чиқиб
кетишидан зарарлар, ТМЗ нархини туширишдан зарарлар,
табiiй йўқолишдан талафотлар, ходимларга (шу жумладан
ишлаб чиқариш ходимларига) моддий ёрдам, суд чиқимла-
ри ва хўжалик (операцион) фаолияти жараёнида юзага ке-
ладиган, ишлаб чиқариш жараёни, молиявий фаолият би-
лан боғланмаган ҳамда харажатларнинг фавқулудда модда-
лари ҳислатларига эга бўлмаган бошқа харажатлар кўрса-
тилади.

Масалан, номоддий активлар чиқиб кетишидан зарар акс эт-
тирилди:

Дт 9430 «Бошқа операцион харажатлар»

Кт 9220 «Бошқа активларнинг чиқиб кетиши».

Муддатда тўланмаган солиқлар бўйича пенялар акс эттирилди:

Дт 9430 «Бошқа операцион харажатлар»

Кт 6410 «Бюджетга тўловлар бўйича қарз».

Зарурат бўлганда корхона ҳисобварақлар ишчи режасига тегишли бўлимларда ҳар қандай қўшимча ҳисобварақлар киритиши ва уни ҳисоб сиёсати доирасида тасдиқлаши мумкин. Масалан, 9411-«Реклама харажатлари», 9421-«Маъмурий-бошқарув ходимлари иш ҳақининг харажатлари», 9431-«Асосий воситаларни ҳисобдан чиқаришдан зарарлар», 9437-«ИТТКИ харажатлари» ҳисобварақларини ёки мазкур корхона учун хос бўлган операцияларни акс эттириш учун зарур бўлган бошқа ҳар қандай ҳисобварақларни киритиш мумкин.

Хулосада шуни таъкидлаш жоизки, харажатларнинг қонун ҳужжатларида белгиланган меъёрларни ҳисобга олиб ҳисобдан чиқариладиган бир неча турлари мавжуд. Белгиланган меъёрлардан ошиб кетадиган харажатлар суммалари даромад (фойда) солиғи бўйича солиқ солинадиган базага қайтар тартибда киритилади.

Вакиллик чиқимлари

Вакиллик чиқимлари (Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ бошқармасининг 1993 йил 3 майдаги 31/23-сон биргаликдаги хатига биноан) – булар корхонанинг бошқа корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар (жумладан хорижий)дан ўзаро манфаатли ҳамкорлик ўрнатиш ва қўллаб-қувватлаш учун келган вакиллари, шунингдек корхонанинг кенгаши (бошқаруви) ва тафтиш ҳайъати мажлисларига келган қатнашчиларни қабул қилиш ва уларга хизмат кўрсатиш бўйича харажатлари.

Вакиллик чиқимларига вакиллар (қатнашчилар)ни расмий қабул қилиш билан боғлиқ, уларни транспорт билан таъминлаш, маданий-томоша тадбирларга бориш, маданий дастур тадбирлари ва музокаралар пайтида буфет хизматлари, корхона штатида бўлмаган таржимонлар хизматларини корхона кенгаши (бошқаруви) томонидан тасдиқланган сметаларга биноан тўлаш билан боғлиқ харажатлар киради.

Йилдаги вакиллик харажатлари меъёрлари

Маҳсулот (иш, хизмат)ларни сотишдан олинган тушумнинг йиллик ҳажми (ҚҚС билан қўшиб)	Вакиллар чиқимларининг смета бўйича энг катта миқёслари
Минимал ойликнинг уч минг беш юз мартагача миқдорида (жумладан)	Тушум ҳажмидан 1 фоиз
Минимал ойликнинг уч минг беш юз мартасидан то 35 минг мартасигача миқдорида (жумладан)	Тушум ҳажмининг минимал ойликнинг 3,5 минг марталик миқёсидан 1 фоиз плюс тушум ҳажмининг 3,5 минг марталик миқёсидан ортиқ қисмидан 0,2 фоиз
Минимал ойликнинг 35 минг мартасидан юқори миқдорида (жумладан)	Тушум ҳажмининг минимал ойликнинг 3,5 минг баравари миқдоридан 1 фоиз плюс тушум ҳажмининг 3,5 минг марталик миқёсидан ортиқ қисмидан 0,2 фоиз плюс тушумнинг минимал ойликдан 35 минг бараваридан ортиқ қисмидан 0,05 фоиз

Ходимларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашга чиқимлар

Ходимларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашга йиллик чиқимларнинг меъёрлари меҳнатга ҳақ тўлаш йиллик фондининг 2 фоизи миқдорида белгиланган.

Телефон сўзлашувларини тўлашга чиқимлар.

Шаҳарлараро ва халқаро телефон сўзлашувларини тўлашга йиллик чиқимлари меъёрлари маҳсулот (иш, хизмат)ларни сотишдан олинган ҚҚСсиз йиллик тушумдан 0,3 фоиз миқдорида.

Изоҳ. Даромад (фойда)дан солиқ тўловчи савдо, таъминот ва сотувчи корхоналар вакиллик чиқимлари чегара миқдорларини ҳисоблашда товарларни сотишдан олинган ялли даромад кўрсаткичини қўлайдилар.

*Даромад (фойда)дан солиқ солинадиган базани ҳисоблашда ҳисобот давридаги минимал иш ҳақи миқдори қўлланилади.

Нотижорат ташкилотининг бошқариш функцияларини амалга ошириш, бошқа низомий масалаларни бажариш билан боғлиқ харажатлари одатда бу ташкилотларни сақлаш бўйича мақсадли ажримлар ҳисобига амалга оширилишига, чунки ҳар қандай смета (бюджет) да маъмурий харажатлар назарда тутилганига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Шунинг учун ННТ бу харажатларни тадбиркорлик фаолияти бўйича харажатлар таркибида, яъни солиққа тортиладиган фойдани камайтирувчи харажатлар таркибида ҳисобга ола олмайди. Айнан шунинг учун харажатларнинг бу бандига алоҳида диққат билан қараш ва иложи борича батафсил кўрсатиш керак, мақсадли даромадлар ва харажатлар сметасида ҳисобга олинмаган маъмурий харажатларгина ННТ нинг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлиши мумкин.

Масалан, ташкилотнинг умуман ишлаши билан боғлиқ харажатларга хусусан қуйидагилар киради: ташкилот раҳбарлари, уларнинг муовинлари, бухгалтерлик ва бошқа хизматларнинг ижтимоий суғурталаш ишига чегирмалар билан маош; бошқарув аппарати банд қилган хоналар ижараси учун тўлов; банк хизматлари учун тўлов ва бошқа баъзилар. Ташкилот низомий фаолият билан бир қаторда тадбиркорлик фаолиятини бажарганда уни бажариш учун харажатлар таркибида юқорида кўрсатилган харажатлар фақат бундай фаолиятдан даромад олиш мавжудлиги ҳужжатлар билан тасдиқлангандагина ҳисобга олиниши мумкин.

Тадбиркорлик фаолияти олиб борилганда (устав фаолияти билан бир қаторда) маъмурият иш ҳақи (бошқариш билан боғлиқ бошқа шу каби харажатлар ҳам) ННТ нинг ҳисоб сиёсатида акс эттирилган ихтиёрий асосда икки хил фаолият кўриниши орасида тақсимланиши керак:

- Маъмуриятнинг маошлари икки хил фаолиятдан олинмаган маблағлар миқдорига пропорционал бўлинади;
- Маъмуриятга маошига қўшимча тадбиркорлик фаолияти бўйича устама тўланади;
- Тадбиркорлик фаолияти олиб борилганда икки хил фаолиятнинг раҳбарлигини олиб боровчи ходимлар маошлари оширилган янги ишлар жадвали белгиланади.

Маъмурий харажатларни бўлишнинг бошқа варианты ҳам бўлиши мумкин, лекин ҳар қандай вариант доимий асосда қўлланилиши ва корхонанинг ҳисоб сиёсатида акс эттирилиши керак.

6.8. Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби

Нотижорат ташкилотларида бир неча тоифадаги шахслар ишлаши мумкин:

-мазкур корхонада меҳнат дафтарчалари бўлган доимий ходимлар;

-ўриндошлар;

-Фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномалар тузилган шахслар;

-кўнгилчилар (волонтерлар).

ННТ да ходимлар учун меҳнат ҳақини тўлаш одатда штат жадвалига биноан аниқ ойликларда белгиланади.

Маошни ўтказиш қуйидагича расмийлаштирилади:

- мақсадли молиялаш ҳисобварағи ҳисобига -

Дт 8800 (96) «Мақсадли тушумлар»

Кт 6710 (70) «Ходимлар меҳнат ҳақи бўйича тўловлар»

- тадбиркорлик фаолияти бажарилганда -

Дт 2010,9400 (20-, 26-ҳисобварақлар) – харажатларни ҳисоб қилиш ҳисобварақлари

Кт 6710 (70) «Ходимлар меҳнат ҳақи бўйича тўловлар»

Даромаддан солиқ ушлаб қолинганда:

Дт 6710 (70) «Ходимлар меҳнат ҳақи бўйича тўловлар»

Кт 6410 (68) «Бюджетга тўловлар бўйича қарз»

Давлат ижтимоий суғуртаси, ташкилотлар ишчиларининг пенсия таъминоти ҳақидаги маълумотлар ва шуларга ўхшаш харажатларни акс эттириш қуйидаги ҳисобварақларда амалга оширилади:

6510 (69) «Суғурта бўйича тўловлар»

6520 (67) «Давлат мақсадли фондларига тўловлар»

Шулар билан айнан бир хил тўловларни таҳлилий ҳисоб қилиш учун қўшимча ҳисобварақлар очиш тавсия этилади, масалан:

6511 – ИХФдан Пенсия жамғармасига тўловлар

6512 - ИХФдан Иш билан таъминлашга кўмаклашиш жағармасига тўловлар

6513 - ИХФдан Касаба Уюшмалари Федерациясига тўловлар

6514 – фуқароларнинг иш ҳақидан мажбурий суғурта бадаллари

6521 - Пенсия жамғармасига сотиш хажмидан тўловлар ва ҳ.к.

Суғурта бўйича тўловларни ҳисоблаб ёзиш қуйидагича акс этирилади:

- ИХФдан Пенсия жамғармасига

Дт 8800 (мақсадли молиялаш ҳисоби ҳисобварақлари), ёки 2010, 9410, 9420 (харажатлар ҳисоби ҳисобварақлари)

Кт 6511 «ИХФдан Пенсия жамғармасига тўловлар»

- 2,5% Пенсия жамғармасига

Дт 6710 «Ходимлар билан иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар»
Кт 6514 «Фуқароларнинг иш ҳақидан мажбурий суғурта бадаллари».

6.9. Сафар харажатлари ҳисоби

Хизмат сафарларига қонунчиликка биноан қуйидаги харажатлар меъёрлари мавжуд:

- яшаш хоналари ижараси, сафар жойига бориш ва доимий иш жойига қайтиш харажатларини тўлаш, шунингдек:

- сафар жойига бориш ва доимий иш жойига қайтиш харажатларини тўлаш бўйича харажатлар транспортнинг умумий фойдаланиш барча хиллари (жумладан ижаравий ва тижорий, таксидан ташқари) йўлкира ҳақи миқдорида, шу жумладан транспортда мажбурий суғурта тўлашлари, йўл харажатларини олдиндан сотиб олиш бўйича хизматлар тўловлари, самолёт ва поездларда ўринларни бронлаш хизматлари учун тўловлар (*тасдиқловчи ҳужжатлар бўлганда*), поездларда ётаржой буюмларидан фойдаланиш учун харажатлар тўлашга ҳужжатсиз қабул қилинади.

Йўл ҳужжатлари бўлмаганда муассаса, ташкилот, корхона раҳбарига сафар қилинган ходим йўлкирасини тўлаш масаласини ҳар бир муайян ҳолда ҳал қилиш ҳуқуқи берилади:

- сафарда ва йўлда бўлиш вақти учун ходимларга суткалик харажатлар қуйидаги миқдорда - Ўзбекистон Республикасида белгиланган энг кам иш ҳақи миқдоридан коэффицентларда:

- Тошкент шаҳрида, Ўзбекистон Республикаси шаҳарларида - вилоят марказларида - 0,1;

- Ўзбекистон Республикасининг бошқа шаҳарларида ва аҳоли пунктларида - 0,08;

Сафар жойида яшаш хоналарини ижара қилиш бўйича харажатлар ходимга етиб келган кундан бошлаб чиқиб кетган кунигача тасдиқловчи ҳужжатлар бўлганда фактик харажатлар бўйича тўланади (люкс номерлари бундан мустасно), жумладан меҳмонхоналарда кўрсатиладиган қўшимча хизматлар учун ва жойларни бронлаш учун харажатлар.

Сафар қилинган ходимга шунингдек мустасно ҳолатларда тасдиқловчи ҳужжатлар бўлганда бирлашма, корхона, муассаса раҳбарининг руҳсати билан ҳаво, темир йўл, сув ва автомобиль транспортда юкларни ташиш учун харажатлар ҳам тўланади.

Люкс хоналарда яшашни тасдиқловчи ҳужжатлар топширилганда яшаш хоналари ижараси бўйича тўловлар бу номерлар умумий қийматининг 70 фоизи миқдорида тўланади.

Яшаш хоналари ижараси учун харажатларни тасдиқловчи ҳужжатлар бўлмаганда сафар қилинган ходимларга Ўзбекистон Республикасида белгиланган энг кам иш ҳақи 0,02 қисми миқдориди тўланади.

Сафар билан боғлиқ қўшимча харажатлар (телефонда сўзлашувлар, телеграф хизматлари) ходимларга тасдиқловчи ҳужжатлар бўлганда тўланади.

Сафар қилинган ходимга шунингдек станцияга, пристанга, аэропортга, агар улар аҳоли пунктидан ташқарида бўлса, бориш учун транспорт харажатлари ҳам тўланади (таксидан ташқари).

Ходимларни Ўзбекистон Республикасидан ташқарига сафар қилинганда сафар харажатлари меъёри Адлия вазирлиги томонидан 2000 йил 5 июнда 932-сон билан рўйхатдан ўтказилган Ўзбекистон Республикаси чегарасидан ташқарига сафар қилинганда сафар харажатларига маблағлар бериш тартибига биноан белгиланади.

Фойдадан солиққа тортишда сафарга харажатларни фақат меъёрлар чегарасида белгилайдиган тижорий ташкилотлардан фарқли ўлароқ ННТларда сафар учун барча харажатлар, агар улар смета ёки грантда назарда тутилган бўлса, мақсадли ҳисобланади. Бу сафар билан боғлиқ барча харажатларга тааллуқли: суткаликларни тўлаш, меҳмонхонада яшаш, йўлқирани тўлаш ва ш.к.

Шу билан бирга Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига биноан (58-модда) суткалик пул сифатида қонунда кўрсатилган меъёрлардан ортиқча тўланадиган суммалар жисмоний шахслар даромадлари солиғига тортилади.

ННТда маблағларни мақсадли ишлатаётганларни ишончли асослаш учун сафар бўйича бажарилган ишларни батафсил тавсифлаб ҳисобот тузиш мақсадга мувофиқ. Ҳисобот шакли белгиланмайди ва ташкилот тарафидан мустақил ишлаб чиқилади.

Ҳисобот учун сафар суммаларини бериш қўйидаги проводка билан акс эттирилади:

Дт 4420 (71) «Хизмат сафарлари учун берилган бўнақлар»

Кт 5010 (50) «Миллий валютадаги пул маблағлари»

Ҳисобот учун сафар суммаларини хорижий валютада бериш қўйидаги проводка билан акс эттирилади:

Дт 4420 (71) «Хизмат сафарлари учун берилган бўнақлар»

Кт 5020 (50) «Хорижий валютадаги пул маблағлари»

Бунда қўйидагини назарда тутиш керак: агар ташкилот нақд чет эл валютасини олса, унинг олинishi ва ҳисобот учун берилиши алоҳида касса китобида ҳисобга олиб борилиши керак (яъни иккита касса китоби тутиш керак).

Ҳисобот қилувчи шахсдан бўнақ ҳисоботи олинганда унга берилган суммалар 8800 (96)- мақсадли молиялаш ҳисобварағидан ёки агар сафар тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлса, харажатлардан ҳисобдан чиқарилади.

Сафар харажатларини ҳисобдан чиқариш:

- мақсадли молиялаш ҳисобига –

Дт 8800 (96) «Мақсадли молиялаш»

Кт 4220 (71) «Хизмат сафарлари учун берилган бўнақлар»

- харажатларга (тадбиркорлик фаолияти бажарилганда) –

Дт 2010, 9400 (20-, 26-ҳисобварақлар) харажатлар ҳисоби ҳисобварақлари

Кт 4220 (71) «Хизмат сафарлари учун берилган бўнақлар»

ННТ ходимларининг сафарларга боришларидан ташқари бошқа ҳолатлар ҳам юзага келиши мумкин, масалан, бошқа минтақалар ва чет элдан мутахассисларни таклиф қилиш, шунингдек турли конференциялар, съездлар, семинарлар ва ҳ.к.ларнинг йўлқираси, яшаши ва баъзан овқатланиши учун турли харажатлари тўланиши керак бўлган иштирокчиларни қабул қилиш.

Бу харажатлар фақат олувчилар билан вақтинчалик меҳнат шартномалари ёки фуқаровий-ҳуқуқий шартномалар тузилган бўлган тақдирдагина сафарларга харажатлар тоифасига киритилиб, жисмоний шахсларга нақд пулда қопланиши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, меҳнат шартномалари ёки фуқаровий-ҳуқуқий шартномаларини фақат меҳнатидан режалаштирилган тадбирларда фойдаланиш назарда тутилган (лекторлар, тренерлар, журналистлар ва бошқалар) жисмоний шахслар билан тузиш мумкин.

Бошқа мақсадларда келган шахсларни қабул қилиш бўйича харажатлар (билим олиш, тажриба алмашиш ва шу каби) умумий овқатланиш корхоналари, меҳмонхоналар, транспорт ташкилотлари билан шартномалар тузиш йўли билан фақат нақд бўлмаган шаклда тўланиши мумкин.

Бошқа вариант бўлиши мумкин.

Нотижорий ташкилот - тадбир ташкилотчиси тадбирнинг ҳар бир иштирокчисига йўл, яшаш ва овқатланиш харажатлари суммасини ҳисоблайди, шундан кейин бу суммани нақд пулсиз тартибда тадбирга келган иштирокчи ишлайдиган ННТнинг ҳисобкитоб ҳисобварағига «конференция (съезд ва ш.к.)да қатнашиш учун мақсадли бадал» тарзида ифодалаб ўтказлади.

Бухгалтерлик ёзуви қуйидагича бўлади:

Дт 8800 (96)

Кт 5110, 5210 (51,52)

Кўрсатилган сумма олувчида мақсадли маблағларга қўшила-ди, солиққа тортилмайди ва мазкур тадбирда қатнашувчи ташкилот ходими сафарсига ишлатилади. Бунда олувчи тарафидан қуйидаги бухгалтерлик ёзуви тузилади:

Дт 5110, 5210 (51,52)

Кт 8890 (96)

Бу ҳолдаги бирламчи ҳужжатлар (сафар гувоҳномаси, билетлар, квитанциялар ва бошқа ҳужжатлар) нотижорий ташкилот - «мақсадли бадал» олувчиси бухгалтериясида сақланиши керак. Бу ҳужжатлардан нусха олиб тадбир ташкилотчиси бўлган ННТ га пул маблағлари мақсадли ишлатилганини тасдиқлаш учун жўнатиш ортиқча бўлмайди, деб ўйлашга асос бор.

6.10. Курс тафовутлари ҳисоби

ННТ амалий фаолиятида қуйидаги валюта операциялари амалга оширилиши мумкин:

- грант сифатида валюта ҳисобварағига нақдсиз валюта маблағларини олиш;
- валюта маблағларини сўмга сотиш;
- хорижда семинарлар, конференциялар ўтказиш бўйича хизматлар кўрсатишга хорижий шерик билан тузилган контрактга кейин ҳақ тўлаш учун, шунингдек халқаро ташкилотларга аъзолик бадалларини тўлаш учун валюта маблағларини сўмга харид қилиш;
- ушбу хизматларга ва аъзолик бадалларини тўлаш учун нақдсиз валюта маблағларини ўтказиш;
- хизмат сафарлари харажатлари учун ҳисоботга нақд валюта маблағларини бериш ва ишлатилмаган қолдиқни банкка топшириш;
- хизмат сафарлари харажатлари учун ҳисоботга нақд валюта маблағларини бериш ва ҳисобот суммасининг ишлатилмаган қолдинини кассага қабул қилиш.

Бундан ташқари ННТ хориждан гуманитар ёрдам олиши мумкин.

Валюта операцияларини амалга оширадиган нотижорат ташкилотлари учун «курсдаги фарқлар» ҳисоби ва уларга солиқ солиш масаласи ғоятда муҳим ҳисобланади.

Курсдаги фарқ – тегишли актив ёки мажбуриятнинг сўмдаги баҳолари ўртасида фарқдир, уларнинг қиймати тўлаш бўйича мажбуриятларни бажариш санасида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича ҳисоблаб чиқарилган хорижий валютада ҳамда ҳисобга қабул қилиш санасида ёки олдинги ой охирида сўмдаги баҳосида ифодаланган.

ННТ фаолиятида курсдаги фарк, одатда, қуйидаги ҳисоб объек-тлари бўйича юзага келиши мумкин:

- ҳисобдор шахсларнинг хорижий валютада ифодаланган дебиторлик ёки кредиторлик қарзи;
- касса ва валюта ҳисобварағида хорижий валютадаги пул маблағлари қолдиғи;
- хорижий манбалардан грантлар доирасида олинган мақсад-ли молиялаш маблағларининг қолдиқлари.

Курс тафовутлари ҳисоби Бухгалтерия ҳисоби, статистик ва бошқа ҳисобот беришда хорижий валютадаги операцияларни кўрсатиш тартиби ҳақидаги низомга (АВ 2001 йил 16 ноябрдаги 1085-сон рўйхат рақами) биноан тартибга солинади.

Низомнинг 7-бандига биноан баланснинг валюта моддалари-га қуйидагилар киради:

- кассадаги, банкнинг депозит ва ссуда ҳисобварақларидаги валюта маблағлари, жумладан аккредитивлари;
- хорижий валютадаги пул ҳужжатлари;
- хорижий валютада ифодаланган қисқа ва узоқ муддатли қимматли қоғозлар;
- хорижий валютада олинган дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, кредитлар ва заёмлар киради.

Низомнинг 8-бандига биноан қуйидагилар қайта ҳисобланмайди:

- хўжалик юритувчи субъектнинг хорижий валютасига харид қилинган мулки (асосий воситалар, номоддий активлар, товар-моддий бойликлар, арзон ва тез эскирувчи буюмлар);
- устав капитали ҳажми ва таъсисчилар (қатнашчилар) ҳис-салари нисбатлари, шу жумладан хорижий инвестициялар иш-тироқида ташкил қилинган корхоналарда.

Мақсадли молиялаш маблағлари қолдиқлари Низомда тилга олинмаган: на қайта баҳоланадиган валюта моддалари қаторида на қайта баҳоланмайдиган баланс моддалари қаторида.

21-сон БҲМС янги таҳрири амалга киритилиши билан ННТ тўғрисидаги қонун ҳужжатларидаги бу камчилик бартараф эти-ляпти, чунки 21-сон БҲМСга 2-илованинг 366-бандига кўра:

Хорижий валютада олинган грант суммаси хўжалик опера-цияси амалга оширилган санада Ўзбекистон Республикаси Мар-казий банкининг курси бўйича Ўзбекистон Республикаси мил-лий валютасига қайтадан ҳисобланади.

Хорижий манбалардан грантлар доирасида олинган мақсадли молиялаш маблағларининг қолдиқлари қайта баҳоланиши кераклиги солиқ солиш нуқтаи назаридан олганда ННТ учун катта амалий аҳамиятга эга, чунки мақсадли молиялаш ҳисобварағида курсдаги фарқни акс эттириш чоғида даромад (фойда) солиғи солинадиган объект юзага келмайди.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки белгилаган, хорижий валюталарга нисбатан сўмнинг курси ўзгарганда юзага келадиган курсдаги фарқни қайта ҳисоблаш бўйича провондқалар бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади.

Мусбат курс тафовутида:

Дт 5210 (52) Мақсадли тушумлар ҳисобварақлари

Кт 8810 (96) «Грантлар ва субсидиялар»

Манфий курс тафовутида:

Дт 8810 (96) Мақсадли тушумлар ҳисобварақлари

Кт 5210 (52) «Валюта ҳисобварағи»

Грант маблағларини сарфлаш грант бюджетига мувофиқ юз беради. Одатда грант бюджети грант берувчи мамлакат валютасида тасдиқланади. Қилинган харажатлар бўйича грант берувчига харажатларни ҳисоблаб ёзиш ва ҳисоботлар учун ушбу харажатларга сарфланган валютанинг аниқ суммасини сўмларга конвертациялаш санасида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг курсидан фойдаланилади.

Агар валютани сотишдан олинган сўмлардан кейинчалик грант бюджетида белгиланган мақсадларга ишлатиш учун ННТ валютани МБ курсидан ошадиган курс бўйича сотган ҳолда ҳам курсдаги фарқларга солиқ солиш масаласи юзага келиши мумкин. Бунда юзага келадиган курсдаги фарқ Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг курси ўзгарган чоғдаги курсдаги фарққа қараганда бутунлай бошқача иқтисодий маъно касб этади ва солиқ солиш объекти сифатида баҳоланиши мумкин. Грант берувчига ҳисобдор мақсадли маблағларнинг олинган ўсишидан нотижорат фаолияти учун фойдаланадиган ННТ учун мазкур масала ҳозирги вақтда меъёрномалар билан тартибга солинмаган.

Банк валюта ҳисобварағидаги қолдиқ бўйича фоизлар ҳисоблаб ёзган тақдирда олинган сумма сотишдан ташқари даромад ҳисобланади ва умумбелгиланган тартибда фойда солиғи солинади.

Агар ННТ уставдаги нотижорат фаолияти билан бир қаторда нотижорат фаолиятини амалга оширса, курсдаги фарқларнинг бухгалтерия ҳисоби ва уларга солиқ солиш ҳам умумбелгиланган тартибда амалга оширилади.

Курс тафовутлари ҳисоби Бухгалтерия ҳисоби, статистик ва бошқа ҳисобот беришда хорижий валютадаги операцияларни кўрсатиш тартиби ҳақидаги низомга (АВ 2001 йил 16 ноябрдаги 1085-сон рўйхат рақами) биноан хўжалик юритувчи субъектлар балансининг валютали қисмларини ҳар ойда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича валюта ҳисобидан банк кўчирмалари асосида ҳосил бўлган курс тафовутларини қуйидаги ҳисобварақларга ўтказиб қайта баҳолашни амалга оширадilar:

- мусбатини - «Келажак даврлар даромадлари» ҳисобварағига,
- манфийини - «Келажак даврлар чиқимлари» ҳисобварағига.

Балансининг валюта қисмларини ҳар ойда қайта баҳолаш натижасида йиғилган мусбат курс тафовути молиявий-хўжалик фаолиятининг натижаларига қуйидагича тартибда киритилади:

- хорижий валютадаги дебиторлик ва кредиторлик қарзи бўйича - унинг тўланишига (ўчиришига) қараб;
- бошқа ҳолларда - баланснинг тегишли валюта моддалари билан хўжалик операциялари бажарилишига қараб.

Баланс валюта қисмларини сўм эквивалентида қайта баҳолаш Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳисобот ойининг сўнги санасидаги курси бўйича бажарилади.

Курс тафовути суммаси баланснинг валюта қисмларининг қайта баҳолашдан аввалги ва кейинги қийматларини таққослаш билан аниқланади.

Масалан, корхонанинг валюта ҳисобварағида 20 минг доллар бор.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг аввалги ойи охири кундаги курси 1 долларга 800 сўмни, ҳисобот ойининг сўнги кунига 1 долларга 810 сўмни ташкил қилди. Ҳисобот ойидаги курс тафовути қуйидагича аниқланади:

$$(810 - 800) \times 20 \text{ минг} = 200 \text{ минг сўм.}$$

Агар валюта маҳсулот (иш, хизмат)ларни амалга оширишдан, яъни ННТнинг тадбиркорлик фаолиятдан олинган бўлса, у ҳолда валюта курси бўйича курс тафовути қуйидагича ҳисобланади:

- мусбат

Дт 5210 (52) «Валюта ҳисобварағи»

Кт 6230 (83) «Муддати узайтирилган даромад» («Келгуси даврлар даромадлари»).

- манфий

Дт 3290 (31) «Бошқа муҳлат берилган харажатлар» ҳисобварақ «Келгуси даврлар харажатлари»)

Кт 5210 (52) «Валюта ҳисобварағи».

Валюта ҳисобварағи бўйича операциялар бажарилганда йиғилган тафовут даромадларга ёки жорий йил киримлари ва чиқимларига ҳисобдан чиқарилади:

- кирим ҳолида

Дт 6230 (83) «Муддати узайтирилган даромад» («Келгуси даврлар даромадлари»)

Кт 9540 «Курс тафовутларидан даромадлар» (80.4-ҳисобварақ «Молиявий фаолиятдан даромадлар»);

- чиқим ҳолида

Дт 9620 «Курс тафовутларидан зарарлар» (80.4-ҳисобварақ «Молиявий фаолият бўйича харажатлар»)

Кт 3290 «Бошқа муҳлат берилган харажатлар» (31-ҳисобварақ «Келажак даврлар харажатлари»).

Мисол тариқасида ННТнинг хорижий валютасида 2 минг долларлик ускуна харид қилишини кўриб чиқамиз.

Қийматни ҳисоблаб чиқариш учун миллий валютанинг бу операцияни қайд қилиш вақтидаги алмаштириш курси олинади. Агар бу курс ускуна учун тўлаш муддатидаги курсдан фарқ қилса, у ҳолда курсдаги тафовут фойда ёки зарар сифатида кўрсатилиши керак.

Ушбу усқунани олиш пайтидаги курс 1 долларга 800 сўмлигини ҳисобга олиб унинг қиймати 1600 минг сўм деб баҳоланади ва бу сумма валюта курси ўзгарганда ўзгармаслиги керак.

Лекин тўлаш пайтида курс 1 долларга 810 сўмни ташкил қилди ва бу ҳолат корхона 1600 минг сўм эмас, 1620 минг сўм тўлаши зарурлигини англатади.

Бу манфий курс тафовути (1600-1620) қуйидагича акслантирилади:

- курс тафовутидан зарар сифатида – ускуна ННТнинг тадбиркорлик фаолияти учун фойдаланилганда бажарганда;

- мақсадли молиялашнинг камайиши сифатида - мақсадли бадал ҳисобига усқуналар харид қилинганда.

6.11. Филиаллар ва шуъба корхоналар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби

ННТларнинг шуъба корхоналарига нисбатан солиққа тортиш бўйича мавжуд имтиёзлар ва ННТлар тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганларида қўшимча имтиёзлар мавжуд эмаслиги ҳисобга олинса, устав фаолиятини молиялаш учун ННТларнинг шуъба корхоналарини тузиш иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқдир.

Нотижорат ташкилоти бадаллари ҳисобига шуъба корхона устав капиталининг шаклланиши бухгалтерия ҳисобида қуйидагича проводкалар билан акс эттирилади:

- пул маблағлари билан -

Дт 0620 (06) «Шуъба хўжалик жамиятларига инвестициялар»

Кт 5110 (51) «Ҳисоб-китоб ҳисобварағи»

- асосий воситалар билан –

Дт 0620 (06) «Шуъба хўжалик жамиятларига инвестициялар»

Кт 0100 (01) «Асосий воситаларни ҳисоб қилиш ҳисобварақлари»
ва ҳ.к.

Эски ҳисобварақлар режасида шуъба тузилмаларда балансларро ҳисоб- китобларни юритиш учун 78-актив-пассив ҳисобварақ белгиланган эди.

Янги ҳисобварақлар режасида бу муносабатлар иккита ҳисобварақда ҳисобга олинади:

- актив – 4120-ҳисобварақ «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятларидан олишга доир ҳисобварақлар»

- пассив – 6120-ҳисобварақ «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятларига тўлашга доир ҳисобварақлар»

ва ҳисоб-китоб амалда бошқа ташкилотлар билан ҳисоб-китобдан фарқ қилмайди. Шуъба корхонанинг ҳар қандай дебиторлик қарзи 4120-ҳисобварақда, кредиторлик эса 6120-ҳисобварақда ҳисобга олинади.

Масалан, шуъба корхонанинг қандайдир хизматларини бажариши ифодаланиши:

Дт 4120 «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятларидан олишга доир ҳисобварақлар»

Кт 9030 «Ишларни бажариш ва хизматлар кўрсатишдан даромадлар»

Ёки, масалан, шуъба корхонадан қурилиш материаллари олишининг ифодаланиши:

Дт 1050 «Қурилиш материаллари»

Кт 6120 «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятларига тўлашга доир ҳисобварақлар»

Лекин, шуъба тузилмаларининг тадбиркорлик фаолиятдан олинган ва фақат низомий мақсадларни бажаришга ишлатилиши керак бўлган даромадлари мақсадли тушумлар сифатида акс эттирилади ва солиқ солиниш объекти бўлиб ҳисобланмайдилар:

Дт 5110 (51) «Ҳисоб-китоб ҳисобварағи»

Кт 8890 (96.9) «Бошқа мақсадли тушумлар»

ННТ тадбиркорлик фаолияти билан шуғулландиган шуъба корхоналари билан бир қаторда низомий нотижорат фаолиятини кенгайтириш учун филиаллар тузиши мумкин.

Юридик шахс бўлган (нотижорат ташкилотлари учун шундай имконият кўзда тутилган) филиаллар билан ўзаро муносабатларни ҳисоб-китоб қилиш шуъба корхоналари билан ҳисоб-китоб қилишга айнан ўхшаш бўлиб 4120 ва 6120 ҳисобварақлар (эски ҳисобварақлар режасида 78-ҳисобварақ)да акс эттирилади.

Филиаллар билан ҳисоб-китоб турли йўналишларда амалга оширилиши мумкин: таъсис ҳужжатлари билан назарда тутилган бош ННТга мажбурий тўловлар, алоҳида дастурлар бюджетларига мувофиқ филиалларнинг ННТ низомий фаолиятида иштироки бўйича, ННТ ривожланиши доирасида филиалларни моддий ресурслар билан таъминлаш бўйича.

Ҳисобнинг таҳлилийлигини таъминлаш мақсадида филиаллар билан ҳисоб-китобларни уларнинг йўналишларига қараб табақалаштириш тавсия этилади.

Масалан, филиаллар билан бош ННТга мажбурий тўловлар бўйича 4121 ва 6121 (78.1), мақсадли молиялаш доирасида бажарилаётган аниқ дастур бўйича – 4122 ва 6122 (78.2), ривожланиш дастури бўйича – 4123 ва 6123 (78.3), бошқа ҳисоб-китоблар бўйича – 4129 ва 6129 (78) ҳисобварақларини киритиш.

Масалан, грант доирасида бош ННТ филиалга конференция ўтказиш учун пул маблағларини ўтказиши. Бош ННТда бу қуйидагича акс эттирилади:

Дт 4120 (78) «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятларидан олишга доир ҳисобварақлар»

Кт 5110 (51) «Ҳисоб-китоб ҳисобварағи»

Филиалнинг бош ННТга маблағларни мақсадли фойдаланилгани тўғрисидаги ҳисоботидан сўнг:

Дт 8800 (96) Мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварақлари

Кт 4120 (78) «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятларидан олишга доир ҳисобварақлар»

Агар ННТ алоҳида балансга ўтказилмаган лекин, олиб борилаётган хўжалик операцияларини мустақил ҳисоб қиладиган ва ННТ бухгалтериясига яқунланмаган баланс тақдим этадиган филиаллар (бўлимлар)га эга бўлса баланс ичидаги ҳисоб-китобларни улар учун махсус мўлжалланган ҳисобварақларда юритиш мақсадга мувофиқдир:

- 4110 «Алоҳида ажратилган бўлинмалардан олишга доир ҳисобварақлар» актив ҳисобварақларда;

- 6110 «Алоҳида ажратилган бўлинмаларга тўлашга доир ҳисобварақлар» пассив ҳисобварақларда.

4110 ва 6110 ҳисобварақларида таҳлилий ҳисоб-китоб 4120 ва 6120 ҳисобварақлари бўйича кўрсатилганига ўхшаш тарзда ташкил қилинади.

Эски ҳисобварақлар ишчи режасида баланслар аро ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш учун 79 «Идора ичидаги ҳисоб-китоблар» актив-пассив ҳисобварағи мўлжалланган.

6.12. Бухгалтерия ҳисобида ННТ ни тугатиш жараёнини акс эттириш

Ўзбекистон Республикаси «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунининг 36-моддасига биноан ННТни тугатиш қуйидаги тартибда бажарилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсисчилари, қатнашчилари (аъзолари) ёки нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш ҳақида қарор қилган орган давлат қайдини бажарувчи адлия органи билан келишилган ҳолда тугатиш ҳайъатини тайинлайдилар.

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш ҳақидаги ёзув давлат қайдини юритувчи адлия органи юридик шахси томонидан қуйидаги ҳужжатлар асосида ягона давлат реестрига киритилади:

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш ҳақида ёзувни юридик шахслар ягона давлат реестрига киритиш ҳақида ариза (ихтиёрий тугатиш ҳолатида);

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш ҳақида тегишли органнинг қарори;

Нодавлат нотижорат ташкилотинининг низоми ва бошқа таъсис ҳужжатлари ва унинг давлат қайди ҳақидаги гувоҳномаси;

Тугатиш баланси ёки топшириш ҳужжати ёхуд бўлиш баланси.

Кредиторлар талаблари қаноатлантиргандан кейин қолган мулк ташкилотнинг иштирокчилари (аъзолари) шунингдек ННТнинг раҳбар органлар аъзолари ёки ходимлари орасида тақсимланиши мумкин эмас ва тегишли тартибда ишлатилади.

Қолган мулкни ишлатиш тартиби қонунчилик даражасида ишлаб чиқилмаган. Асос сифатида қуйидагини олиш тақлиф қилинади. ННТ тугатилганда кредиторлар талаблари қаноатлантиргандан кейин қолган мулк худди шундай (ёки ўхшаш) низомий фаолият йўналишига эга бошқа нотижорат ташкилотларига тақсимлаб берилиши мумкин.

Бунда қуйидаги бухгалтерия ёзувлари тузилади:

Дт 8800 (96) Мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварақлари

Дт 8520 (85.2) «Кўшилган сармоя»

Дт 8200 «ННТнинг асосий воситалар ва номоддий активлардаги фонди»

(молиялаш манбалари қайси ҳисобварақларда кўрсатилганига қараб).

Кт мол-мулк ҳисоби ҳисобварақлари (0100, 0400, 1000 ва ҳ.к.).

VII. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИ АКС ЭТТИРИШ ТАРТИБИ

Солиқ имтиёзлари ҳисобда Юридик шахсларга солиқ, боғхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича берилган имтиёзларни расмийлаштириш ва бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисида низомга мувофиқ акс эттирилади (АВ 2002 йил 25 июндаги 115-рўйхат рақами).

Низом қонун ҳужжатларига биноан қуйидаги солиқ имтиёзлари берилган хўжалик субъектларига татбиқ этилади:

солиқ солишдан озод қилиш натижасида бўшаган маблағларни мақсадли вазифаларни бажаришга йўналтириш шarti билан солиқлар, боғхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича;

бўшаётган маблағларни мақсадли ишлатиш назарда тутилмаган ҳолда, юқорида айtilган тўловлардан вақтинчалик озод этиш бўйича.

Мазкур Низом солиқ солишдан озод этиш имтиёзлари доимий тусга эга бўлган ва (ёки) мақсадли фойдаланиш назарда тутилмаган хўжалик субъектларига татбиқ этилмайди.

Солиқ имтиёзларини бухгалтерия ҳисобида акс эттириш уларнинг характерига боғлиқ.

Солиқ солишдан озод қилиш натижасида бўшаган маблағларни мақсадли вазифаларни бажаришга йўналтириш шarti билан солиқлар бўйича имтиёзлар берилганида *ҳисоблаб ёзилган мажбурий тўловлар ва солиқлар Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда (2-сон шакл) акс эттирилади ва молиявий натижалар шаклланишига таъсир қилади.*

Солиқ солишдан вақтинчалик озод қилишда ҳисоблаб ёзилган мажбурий тўловлар ва солиқлар суммалари Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда акс эттирилмайди ва молиявий натижалар шаклланишига таъсир қилмайди

Солиқ имтиёзларининг бухгалтерия ҳисобиини олиб бориш бухгалтерия ҳисобининг қуйидаги ҳисобварақларида акс эттирилади:

а) мақсадли тушумлар ҳисобварақларида «Мақсадли фойдаланиладиган солиқ имтиёзлари» ҳисобварағи очилади - бўшаган маблағларни мақсадли масалаларга йўллаш шarti билан бухгалтерия ҳисобида солиқ имтиёзларини ифодалаш ҳолатида;

масалан, «Мақсадли фойдаланиладиган солиқ имтиёзлари» 8840 (96.4) ҳисобварағи.

б) резерв сармоя ҳисобварақларида «Резерв сармоя - солиқ имтиёзлари» ҳисобварағи очилади;

масалан, 8590 (85.39) «Резерв сармоя - солиқ имтиёзлари» ҳисобварағи

в) бюджетга тўловлар бўйича қарзлар ҳисобварақларида тегишли солиқлар ва йиғимлар турлари бўйича 6490 (68.9) «Солиқ имтиёзлари» ҳисобварағи очилади.

Масалан, агар ННТ барча солиқларнинг тўловчиси бўлса, у ҳолда ҳар бир солиқ бўйича алоҳида ҳисоб юритиш керак ва ҳар бир солиқ тури бўйича қуйидаги ҳисобварақларни (илова ҳисобварақларни) очиши керак:

6491 (68.91) – ҚҚС бўйича имтиёзлар

6492 (68.92) – даромад (фойда)дан солиқ бўйича имтиёзлар

6493 (68.93)– мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар

6499 (68.99) – импорт учун божхона тўловлари бўйича имтиёзлар

Шунингдек 4410-«Бюджетга солиқлар ва йиғимлар бўйича бўнак тўловлари» ҳисобварағи бўйича (эски режа бўйича – 68-ҳисобварақ дебети) мол етказиб берувчиларга олинган ҳисобварақ-фактуралар бўйича тўланган қўшилган қиймат солиғи қисмида ҳисоб юритилиши лозим. Масалан:

4511 – ҚҚС бўйича бўнақлар.

Олиб кириладиган товарларнинг божхона расмийлаштируви, бюджетга солиқлар, божхона ва мажбурий тўловларни ҳисоблаб ёзиш умумий тартибда, амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Бунда:

- ҳисоблаб ёзилган божхона тўловларининг бутун суммаси божхона юк декларациясининг 47-устунида кўрсатилиб, ҳисоблаб ёзилган тўловлар имтиёзлар тақдим этилиши муносабати билан бюджетга тўланиши кераклиги тўғрисида белги қўйилади;

- уларга доир солиқ имтиёзлари тақдим этиладиган, бюджетга ҳисоблаб ёзилган солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар солиқ органларига белгиланган шакллар ва муддатлар бўйича тақдим этилади. Товар (ишлар, хизматлар) сотилиши чоғида ҳисобварақ-фактуралар ёзилади, уларда солиқ солинадиган айланмага ҳисолаб ёзилган ҚҚС суммаси ажратиб кўрсатилади.

Ҳисоблаб ёзилган божхона тўловлари, солиқлар (ушбу солиқни тўловчилар учун ҚҚСдан ташқари) ва бюджетга мажбурий тўловлар:

товарнинг сотилиш (харид) қийматига киритилади – бўшаётган маблағларни мақсадли вазифаларни бажаришга йўналтириш шarti билан солиқ солишдан озод этиш кўринишида солиқ имтиёзлари тақдим этилганида;

Товарнинг сотилиш (харид) қийматига киритилмайди – бўшаётган маблағлардан мақсадли фойдаланишни назарда тутмайдиган, солиқ олишдан вақтинча озод этганда.

Солиқ имтиёзлари бухгалтерия ҳисоби қуйидаги тартибда бажарилади:

а) умумий тартибда белгиланган солиқлар ва қонунчиликка биноан товар-моддий бойликларни ва ускуналарни харид қилишдаги нархига қўшиладиган божхона тўловлари суммасига (бу солиқни тўловчилари учун ҚҚС мустасно қилинади):

- товар-моддий бойликлар ҳисоби ҳисобварақлари дебети, капитал маблағлар, ўрнатишга ускуналар;
- бюджетга тўловлар бўйича қарзлар ҳисоби ҳисобварағи кредити.

Бир йўла бўшаган маблағлар суммасига:

- бюджетга тўловлар бўйича қарз ҳисоби ҳисобварағи дебети;
- мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварағи кредити.

Масалан, ускуна олинди; ННТ божхонанинг 850 минг сўм миқдоридagi йиғимини тўлашдан бўшаган маблағларни мақсадли ишлатиш шarti билан озод қилинган.

Божхона божини ўтказиш акс эттирилади:

Дт 0820 (08) «Асосий воситалар хариди» 850

Кт 6499 (68.99) – «Импорт божхона божи бўйича имтиёзлар» 850

Бир йўла бўшаган маблағлар суммасига:

Дт 6499 (68.99) – «Импорт божхона божи бўйича имтиёзлар» 850

Кт 8840 (96.40) «Мақсадли фойдаланиш билан солиқ имтиёзлари» 850

б) мазкур солиқни товар-моддий бойликларни харид қилишда, шу жумладан божхона расмийлаштирилишида ўтказилган тўловчилар учун тўланган ҚҚС суммасига:

- бюджетга тўловлар бўйича қарзни ҳисоб қилиш ҳисобварағи дебети;

- таъминотчилар ва пудратчилар турли кредиторлар билан ҳисоб ҳисобварақлари кредити.

Мазкур ҳолатда одатдаги бухгалтерия ёзуви бажарилади; масалан, тўланган ҚҚС суммаси 520 минг сўмни ташкил қилди:

Дт 4411 (68.1) «Солиқлар бўйича бўнак тўловлар» (турлари бўйича) 500

Кт 6010 (60) «Тўлашга доир ҳисобварақлар», 6990 (76) «Бошқа мажбуриятлар» 500

в) маҳсулот (иш, хизмат)ларни ва бошқа мулкни реализация қилишда ўтказишнинг ҚҚСи суммасига:

- маҳсулот (иш, хизмат)ларни ва бошқа мулкни реализация қилиш ҳисоби ҳисобварақлари дебети (Олишга доир ҳисобварақлар ҳисоби ҳисобварағи - 21-сон БҲМС Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий хўжалик фаолиятини бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқномага биноан);

- бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи кредити.

Бир йўла бўшаган маблағлар суммасига:

- бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи дебети;

- мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварағи кредити;

Масалан, сотилган маҳсулотдан ҚҚС 800 минг сўмни ташкил қилди; ҚҚС одатдагича ўтказилади ва ҳисобварақ-фактура ҚҚС ни ҳисобга олиб ёзиб берилади:

Дт 4010 (46) «Олишга доир ҳисобварақлар» 800

Кт 6491 (68.91) «ҚҚС бўйича имтиёзлар» 800

Олинган (800) ва тўланган (500) ҚҚС орасидаги фарқ мазкур ҳолатда бюджетга ўтказилмайди, балки имтиёзли солиқ солишда мақсадли молиялашни ҳисоб қилиш ҳисобварақларида акс эттирилади:

Дт 6491 (68.91) «ҚҚС бўйича имтиёз» 800

Кт 4411 (68.1) «Солиқлар бўйича бўнақ тўловлар» 500

Кт 8840 (96.9) «Мақсадли фойдаланиш билан солиқ имтиёзлари» 300

г) Бюджетга умумий белгиланган тартибда давр чиқимларига киритиладиган мажбурий тўловлар ва йиғимлар суммасига:

- давр чиқимлари ҳисобварағи ҳисоби дебети;

- бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи кредити.

Бир йўла бўшаган маблағлар суммасига:

- бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи дебети;

- мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварағи кредити;

Масалан, мол-мулкка солиқ ҳисоблаб ёзилди:

Дт 9430 (26.3) «Бошқа операцион харажатлар»

Кт 6493 (68.93) «Мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар»

Ҳисоблаб ёзилган солиқ бюджетга ўтказилмайди, балки мақсадли молиялашни ҳисоб қилиш ҳисобварағига киритилади:

Дт 6493 (68.93) «Мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар»

Кт 8840 (96.9) «Мақсадли фойдаланиш билан солиқ имтиёзлари» 300

д) хўжалик юритувчи субъект фойдаси ҳисобига киритиладиган бюджетга умумий белгиланган тартибда ўтказиладиган мажбурий тўловлар ва йиғимлар суммасига:

-солиқ ва йиғимларни тўлаш учун фойдани ишлатиш ҳисобварағи дебети;

- бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи кредити.

Бир йўла бўшаган маблағлар суммасига:

- бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи дебети;

- мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварағи кредити;

Масалан, даромадга (фойдага) солиқ ҳисоблаб ёзилди:

Дт 9810 (81) «Даромад (фойда) солиғи бўйича харажатлар»

Кт 6492 (68.92) «Даромад (фойда) солиғи бўйича имтиёзлар»

Ҳисоблаб ёзилган солиқ бюджетга ўтказилмайди, балки мақсадли молиялашни ҳисоб қилиш ҳисобварағига киритилади:

Дт 6492 (68.92) «Даромад (фойда) солиғи бўйича имтиёзлар»

Кт 8840 (96.4) «Мақсадли фойдаланиш билан солиқ имтиёзлари»

Ҳисоблаб ёзилган бюджетга мажбурий тўловлар ва солиқлар суммаси молиявий натижалар ҳисоботида (2-сон шакл) тегишли 020 (ҚҚС), 030 (акциз), 100 (давр чиқимларига киритилган) 180, 190 (фойдадан солиқлар сатрларда умумий белгиланган тартибда акс эттирилади):

- 8840 (96.4) «Мақсадли фойдаланиш билан солиқ имтиёзлари» ҳисобварағи дебети;

- 8590 (85.39) «Захира сармоияни ҳисобга олиш ҳисобварағи»нинг кредити.

Маблағларни солиққа солишдан озод қилиш натижасида бўшаган ва мақсадли тушумлар ҳисоби ҳисобварағида ҳисобга олинмаган сумма имтиёз даври кўрсатилган ҳолда - имтиёз даври тугаши бўйича, бошқа ҳолларда эса ҳар йили қуйидаги тартибда ўчирилади:

- мақсадли тушумларни ҳисоб қилиш ҳисобварағи дебети – 8840 (96.4);

- захира сармоияни ҳисобга олиш ҳисобварағининг кредити – 8590 (85.39).

Қонунчиликда солиқ солишдан бўшаган маблағлар мақсадли фойдаланилиши белгиланмаган вақтинчалик озод қилиш назарда тутилиши мумкин. Бу ҳолда ҳар бир тўлов тури бўйича алоҳида балансдан ташқари «Вақтинчалик солиқ имтиёзлари»

ҳисобварақлари очилиши мумкин. Уларнинг дебетида умум-белгиланган тартибда ҳисоблаб ёзилган солиқлар ва бюджетга тўловлар акс эттирилади.

Ҳисоблаб ёзилган бюджетга мажбурий тўловлар ва солиқлар суммалари Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда (2-сон шакл) акс эттирилмайди ва молиявий натижалар шаклланишига таъсир қилмайди

Имтиёз берилган давр тугаганидан сўнг, «Вақтинчалик солиқ имтиёзлари» номи балансдан ташқари ҳисобварақнинг дебитида ҳисобга олинадиган, солиқ солишдан озод этиш натижасида бўшаган маблағлар суммаси ушбу ҳисобварақларнинг кредитига ҳисобдан чиқарилади.

Бунда ҳисобдан чиқарилгандан сўнг, бўшаган маблағлар тўғрисидаги маълумот, имтиёз берилган давр тугаши билан 5 йил мобайнида корхонада сақланиши керак.

Корхона ва ташкилотлар солиқдан озод қилиш натижасида бўшаган маблағларни мақсадли ишлатишни тасдиқлаш учун ҳар йили йиллик молиявий ҳисобот билан тўловларни тўлашдан озод қилиш натижасида бўшаган маблағларни ишлатиш ҳақида қуйида кўрсатилган шаклда ҳисобот бериши керак.

Агар солиқ солишдан озод этиш натижасида ёки импорт қилинган товарларни сотиш (реализация қилиш) оқибатида бўшаган маблағлардан мақсадсиз фойдаланиш далиллари аниқланган тақдирда, мақсадсиз фойдаланилган маблағлар суммаси, шунингдек ўз эҳтиёжлари учун келтирилган мол-мулкни сотиши (реализацияси) бўйича ҳисобланган божхона тўловлари жазо чоралари қўлланилган ва пенялар ҳисобланган ҳолда бюджетга ундирилади.

Корхона ва ташкилотлар тўғри ва ўз вақтида ҳисобот беришга жавобгар бўладилар ва ҳисоботлар берилмаганда ёки ўз вақтида берилмаганда уларга амалдаги қонунчиликка биноан молиявий санкциялар қўлланилади.

**Солиқлар, божхона ва бюджетга мажбурий тўловлардан озод этиш натижасида бўшаган маблағлардан фойдаланиш тўғрисида
ҲИСОБ-КИТОБ**

(ҳисобот даври)

Тўловларнинг номи	Сумма	Асос, имтиёз даври
Суммага жами		
Белгиланган мақсадларга йўналтирилган маблағлар - жами		
Жумладан, қуйидаги мақсадларга:		

VIII. СОЛИҚ СОЛИШ ВА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ БЎЙИЧА ПРАКТИКУМ

1-мисол

ННТнинг символикасига эга бўлган халқ истеъмол товарлари ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи ННТнинг шуъба корхонаси 2003 йил 1 чорагида қуйидаги иқтисодий кўрсаткичларга эга:

Ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг таннархи 4800 минг сўм.

Сотилган маҳсулотнинг ҳажми (ҚҚСсиз) 10000 минг сўм.

Сотилган маҳсулотнинг таннархи 4000 минг сўм.

Маъмурий харажатлар 2000 минг сўм.

Бошқа операциялар харажатлар (солиқлар ва мажбурий тўловларсиз) 3000 минг сўм.

Шу жумладан даромад солиғини ҳисоблашда чегириб ташланмайдиган 2500 минг сўм.

Мол-мулк қолдиқ қийматининг ўртача миқдори (қайта баҳолашни ҳисобга олган ҳолда).

2003 йил 1 чорак учун 5000 минг сўм.

Биринчи чорақда бош ННТга устав фаолиятини амалга ошириш учун 2000 минг сўм ўтказилди.

Ўз ишлаб чиқариш хоналари ва маъмурий бинолар йўқ.

ННТ шуъба корхонасининг устав капиталидаги улуши 100% ташкил қилади.

Мазкур нотижорат ташкилоти ва унинг тузилмалари учун солиқ имтиёзларини бериш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарори ёки Президентнинг махсус фармони чиқарилмаган.

1. ННТнинг шуъба корхонаси мақомига эга бўлиши муносабати билан корхонага солиқлар ва йиғимлар бўйича қандай имтиёзлар берилади?

2. Таннарх ва маъмурий харажатлар таркибида ҳисобга олинган иш ҳақи фондига тўловлардан ташқари қандай солиқлар, йиғимлар ва мажбурий тўловлар ҳисоблаб ёзилиши ва бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга берилган имтиёзларни ҳисобга олган ҳолда шуъба корхона томонидан тўланиши лозим?

3. Тўловлар қандай ставкалар бўйича амалга оширилади?

4. Солиқларни тўлаш ва пул ўтказиш операциялари бухгалтерия ҳисобида қандай проводкалар билан акс эттирилади?

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддасига мувофиқ ННТнинг шуъба корхонаси мавқеи шу нотижорат ташкилотининг уставда белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун йўналтирилган ажратмалари суммасига солиқ солинадиган даромад базасини камайтириш ҳуқуқини беради. ННТга низомий вазифасини бажариш учун ўтказилган сумма 9340 «Бошқа операциялар» (26 «Давр харажатлари, 3 «Бошқа операциялар» харажатлар» (26 «Давр харажатлари, 3 «Бошқа операциялар» харажатлар» илова ҳисобварағи)да акс эттирилади.

Кўриб чиқилаётган вазиятда шуъба корхона ННТнинг мулкидадир, шунинг учун кўрсатиб ўтилган имтиёзни қўллаш учун асос мавжуд.

Бошқа солиқлар ва бюджетга ва бюджетдан ташқари фондларга мажбурий тўловлар бўйича ННТнинг шуъба корхонаси мавқеи туфайли ҳеч қандай имтиёзлар назарда тутилмаган ва солиқ солиш умумий тартибда амалга оширилади.

Кўриб чиқилаётган вазиятда корхона Ўзбекистон Республикаси СКнинг 6-моддасида санаб ўтилган умумдавлат солиқлари ҳамда 7-моддасида санаб ўтилган маҳаллий солиқлар ва йиғимларнинг тўловчиси ҳисобланади.

Куйидаги солиқлар учун солиқ солиш базаси мавжуд:

- Юридик шахслардан олинадиган даромад солиғи;
- Қўшилган қиймат солиғи;
- Мол-мулк солиғи;
- Экология солиғи;
- Инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ.

Бошқа солиқлар учун солиқ солинадиган база йўқ, чунки (корхона ишлаб чиқариш ва маъмурий хоналарни ижарага олади ва шунинг учун ер, ер ости бойликларидан фойдаланганлиги учун солиқ ва сув ресурсларидан фойдаланганлиги учун солиқ тўловчиси эмас, акциз солиғи солинадиган маҳсулот ишлаб чиқармайди ва ишлаб чиқариш жараёнида улардан фойдаланмайди.

Тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи юридик шахслар бюджетга солиқлардан ташқари тушумдан Республика йўл фондига ва Пенсия фондига ажратмаларни амалга оширадидлар.

Солиқлар, йиғимлар ва бюджетга мажбурий тўловлар ставкалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2003 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 455-сон қарори билан тасдиқланган.

Куйида берилган шартлардаги дастлабки маълумотларга мос равишда солиқларнинг ҳисоб китобини келтирамиз.

Қўшилган қиймат солиғи

Қўшилган қиймат солиғининг таърифи, ставкалари, ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби ҳамда солиқ бўйича имтиёзлар Ўзбекистон Республикаси СКнинг 65-79 моддаларида келтирилган. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг айтиб ўтилган моддаларидаги қоидалар «Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномада батафсил кўриб чиқилган (Адлия вазирлигида 1997 йил 29 декабрда 383-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

Мазкур йўриқнома бўйича товарларнинг реализацияси бўйича оборотлар миқдори қўшилган қиймат солиғини солиш объектидир (3.1-банд). Солиқ солинадиган оборотларнинг миқдори реализация қилинадиган товарлар қиймати асосида, қўлланиладиган нархлар ва тарифлардан келиб чиқиб, уларга қўшилган қиймат солиғи қийматини киритмасдан (4.1-банд).

Қўшилган қиймат солиғининг ставкаси 20%ни ташкил қилади.

2003 йил 1 чораги учун корхона томонидан ҳисоблаб ёзилган ҚҚС миқдори:

$$ҚҚС = 10\ 000 \times 20\% = 2\ 000 \text{ минг сўм}$$

Мол-мулк солиғи

Мол-мулк солиғини солиш объекти, ставкаси, ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби ҳамда солиқ бўйича имтиёзлар Ўзбекистон Республикаси СКнинг 89-95 моддаларида келтирилган. СКнинг айтиб ўтилган моддаларида қоидалар Юридик шахсларга солинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаб чиқиш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисидаги Йўриқномада (Адлия вазирлигида 2002 йил 11 мартда 1107-сон билан рўйхатдан ўтказилган) батафсил кўриб чиқилган.

Асосий воситалар ва номатериал активларнинг қолдиқ қийматининг ўртача миқдори солиқ солиш учун база ҳисобланади.

2003 йилда мол-мулк солиғининг ставкаси 3%ни ташкил қилади.

Кўриб чиқилаётган вазиятда номатериал активлар йўқ, 2003 йил 1 чораги учун асосий воситалар қолдиқ қийматининг ўртача миқдори 5000 минг сўмни ташкил қилади, 2003 йил 1 чораги учун мол-мулк солиғи:

$$МС = 5\ 000 \times 3\% = 150 \text{ минг сўм.}$$

(Тўлиқ йиллик ставка қўлланилишига эътибор беринг, солиқни йил учун эмас, балки чорак учун ҳисобланганлик ҳолати мол-мулкнинг ўртача йиллик қийматини ҳисоблашда эътиборга олинган).

Экология солиғи

Экология солиғи солинувчи объектнинг таърифи, ставкаси, ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби ҳамда солиқ бўйича имтиёзлар Ўзбекистон Республикаси СКнинг 110-115 моддаларида келтирилган. Айтиб ўтилган моддалардаги қоидалар «Экология солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномада (Адлия вазирлигида 1998 йил 15 январда 394-сон билан рўйхатдан ўтказилган) батафсил кўриб чиқилган. Солиқ солиш объекти бўлиб товарлар (ишлар, хизматларни)нинг ишлаб чиқариш таннархи (муомала чиқимлари) ҳисобланади. Маҳсулот (ишлар, хизматларни)нинг ишлаб чиқариш таннархи деганда корхонанинг ички обороти чегирилган ҳолда ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ҳисобварақларида акс эттириладиган ялпи харажатлар суммаси тушунилади.

Солиқ солиш объектнинг таърифига 2003 йилдан бошлаб ўзгартиришлар киритилди: энди солиқ солиш объекти бўлиб *ишлаб чиқариш харажатлари ва давр харажатлари тушунилади, бундан бюджетга мажбурий тўловлар, солиқлар, йиғимлар, давлат мақсадли фондларига ажратмалар мустасно.*

2002 йил 1 чораги учун экология солиғи:

$$ЭС = (4800 + 2000 + 3000) \times 1\% = 98 \text{ минг сум.}$$

Республика йўл фондига ажратмалар.

Республика йўл фондига ажратмалар Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йилдаги Республика йўл фондини ташкил қилиш тўғрисидаги 334-сон қарорида назарда тутилган. Ҳисоблаб чиқиш учун база мазкур Қарорнинг 1-иловасида келтирилган Республика йўл фонди маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги Низомга мувофиқ аниқланади. Ишлаб чиқариш корхоналари учун йўл фондига ажратмаларни ҳисоблаб чиқиш учун база сифатида бухгалтерия ва статистика ҳисоботлари маълумотлари ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми олинади.

Республика йўл фондига ажратмалар суммаси:

$$ЙФА = 10\,000 \times 1,5\% = 150 \text{ минг сўм.}$$

Пенсия фондига ажратмалар

Реализация қилинган маҳсулотнинг амалдаги ҳажмидан мажбурий ажратмаларни ҳисоблаб чиқиш тартиби ва тўлаш муддатлари Адлия вазирлигида 2001 йил 16 мартда 1018-сон билан рўйхатга

олинган Давлат ижтимоий сугуртаси бўйича бюджетдан ташқари Пенсия фондига мажбурий бадалларни ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномага мувофиқ аниқланади.

Мажбурий ажратмалар солиш объекти ҳисобот даврида (ойида) реализация қилинган маҳсулотнинг (ишлар, хизматларнинг) ҚҚС ва акциз солиғи чиқариб ташланган амалдаги ҳажмидир («Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-шаклнинг 050 сатри). Мажбурий ажратмалар ставкаси 0,7% ни ташкил қилади.

Кўриб чиқилаётган вазиятда 2003 йил 1 чораги учун реализация қилинган маҳсулот ҳажми 10000 минг сўмни ташкил қилади, реализация қилинган маҳсулот ҳажмидан Пенсия фондига ажратмалар суммаси:

$$\text{ПФА} = 10\,000 \times 0,7\% = 70 \text{ минг сўм.}$$

Солинган солиқлар ва бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга мажбурий тўловлар ўз моҳиятига кўра бошқа операцион харажатларга киради, 9440 «Бошқа операцион харажатлар» ҳисобварағи («Давр харажатлари» 26-ҳисобварақ, 3 «Бошқа операцион харажатлар» илова ҳисобварағи) дебети бўйича ҳисобга олинади ва «Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-шаклнинг 100-сатрида акс эттирилади. Умуман давр харажатларига ёзиб қўйиладиган қуйидаги солиқлар ва бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга мажбурий тўловлар тўланган:

$$C = \text{МС} + \text{ЭС} + \text{ЙФА} + \text{ПФА} = 150 + 98 + 150 + 70 = 468 \text{ минг сўм.}$$

Фойда солиғи

Ўзбекистон Республикаси СКнинг 19-моддасига мувофиқ даромад солиғи солинадиган даромадларни аниқлашда солиқлар, йиғимлар ва бюджетдан ташқари фондларга тўловлар бўйича харажатлар жами даромаддан чегириб ташланади. Шунинг учун даромад солиғи ҚҚС ҳамда давр харажатларига киритилувчи барча солиқлар, йиғимлар, бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга тўловлар аниқланганидан сўнг ҳисоблаб чиқилади.

Юридик шахслар Ўзбекистон Республикаси СКнинг 13-14 моддаларига мувофиқ даромад солиғи тўловчиларидир. Ўзбекистон Республикаси СКнинг кўрсатиб ўтилган бандларида қондалар Юридик шахслар томонидан даромад солиғини ҳисоблаб чиқиш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисида»ги Йўриқноманинг (Адлия

вазирлигида 2002 йил 13 мартда 1109-сон билан рўйхатга ўтказилган) 1-3 бандларида батафсил кўриб чиқилган.

Даромад солиғи бўйича базани аниқлаш куйидаги тартибда амалга оширилади:

А) Солиқ солингунга қадар даромад аниқланади («Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-шаклининг 170 сатри).

Фойдага солиқ солингунга қадар молиявий натижа:

10 000 (ҚҚСсиз сотилган махсулот хажми)

минус

4 000 (сотилган махсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи)

минус

2 000 (маъмурий харажатлар)

минус

3468 (бошқа операцион харажатлар)

тенг

532 минг сўм (фойдага солиқ солингунга қадар молиявий натижа).

Бошқа операцион харажатлар куйидагилардан таркиб топади:

- 2000 минг сўм миқдорида бош ННТга ажратмалар.
- 468 минг сўм миқдорида давр харажатларига киритиладиган солиқлар.

- 1000 минг сўм миқдорида бошқа операцион харажатлар.

Б) Солиқ солинадиган база Харажатлар таркиби тўғрисида низомга 1-иловага мувофиқ қайтар ҳисоб билан солиқ солинадиган базага киритиладиган ва ННТга ажратмалар суммасига камайтирадиган харажатлар суммасига ўзгартирилади (СК 32-моддаси). Бизнинг мисолимиз шартларига кўра у 2500 сўмни ташкил этади.

Солиқ солинадиган базага қайтариладиган харажатлар суммасига бош компанияга ўтказилган 2000 сўмлик сумма киришига эътибор беринг.

$532 + 2500 = 3032$ минг сўм.

В) СКнинг 32-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган база устав мақсадлари учун бош ННТ ажратмалари суммасига камайтирилади:

$3032 - 2000 = 1032$ минг сўм.

Шу тариқа, фойда солиғининг ҳисоби учун база 1032 минг сўм миқдорида белгиланган.

Фойда солиғи ҳукумат томонидан жорий йилга тасдиқланган ставка бўйича белгиланади. Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил

30 декабрдаги 455-сон қарорига мувофиқ 2003 йилда фойда солиғи бўйича ставка 20%ни ташкил этади, фойда солиғи:

$$ФС = 1032 \times 20\% = 206,4 \text{ минг сўм.}$$

Инфраструктурани ривожлантириш учун солиқ

Инфраструктурани ривожлантириш учун солиқ солинувчи объектнинг таърифи, ҳисоблаб чиқиш ва бюджетга тўлаш тартиби «Инфраструктурани ривожлантириш учун солиқни ҳисоблаб чиқиш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисида» Йўриқномада (Адлия вазирлиги томонидан 2002 йил 15 февралда 1100-сон билан рўйхатдан ўтказилган) келтирилган.

Инфраструктурани ривожлантириш учун солиқни ҳисоблаб чиқиш учун база сифатида даромад солиғи тўлангандан сўнг корхона ихтиёрида қолган даромад олинади. Солиқ бўйича ставка 8% ни ташкил қилади.

Инфраструктурани ривожлантириш учун солиқ:

$$ИРС = (532 - 206,4) \times 8\% = 26 \text{ минг сўм}$$

Солиқлар ва мажбурий тўловларни тўлаш бўйича проводкаларни амалга оширишдан мақсад бухгалтерия ҳисобида солиқлар ва йиғимлар бўйича бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармалар олдига қарзларни акс эттиришдир. 21-сон БҲМСга мувофиқ бюджетга ҳисоблаб ёзилган солиқлар «Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар» 6410-ҳисобварағида кредит бўйича акс эттирилади (68 «Бюджет билан ҳисоб-китоблар»), бюджетдан ташқари жамғармаларга эса – «Бюджетдан ташқари жамғармаларга тўловлар» 6520 ҳисобварағининг кредити бўйича акс эттирилади (67 «Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» ва 69 «Ижтимоий сугурта ва таъминот бўйича ҳисоб-китоблар»).

Дебет бўйича солиқларни ҳисоблаб ёзиш «Харажатлар таркиби тўғрисида»ги Низомга мувофиқ амалга оширилади.

Қўшилган қиймат солиғи билвосита солиқларга кироди, ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра (истеъмол учун солиқ) ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг харажати эмас, балки харидорлар ва буюртмачиларнинг харажатларидир ва шунинг учун «Харидорлар ва буюртмачилардан олинадиган ҳисобварақлар» 4010-ҳисобварағининг дебети бўйича акс эттирилади.

Ҳисобварақларнинг эски режасида реализациядан молиявий натижаларни шакллантириш учун «Маҳсулотлар (ишлар, хизмат-

лар) реализацияси» 46-таққослама ҳисобварағи ишлатилади, шунинг учун ҚҚСни тўлаш ва тўланган суммани харидорлар (буюртмачилар) билан ҳисоб-китобларга киритиш икки проводка билан расмийлаштирилади. ҚҚС бўйича бюджетга қарз 46-ҳисобварақнинг дебети ва 68-ҳисобварақнинг кредити билан тўланади, тўланган суммани харидорлар билан ҳисоб-китобларга киритиш «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» 62 ҳисобварақининг дебети ва 46-ҳисобварақнинг кредити бўйича реализациядан тушган барча тушум таркибида акс эттирилади.

Бевосита солиқлар бўйича харажатларни киритиш уларни ҳисоблаб чиқиш учун нима база қилиб олинишига боғлиқ. Даромаддан ҳисоблаб чиқиладиган солиқлар (даромад солиғи, инфрасуруқ солиғи) «Солиқлар ва йиғимлар тўлаш учун даромаддан фойдаланиш» 9800 ҳисобварағи, 9810 «Даромад солиғи бўйича харажатлар» ва 9820 «Йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича харажатлар» ҳисобварақларининг дебетига киритилади (81 «Даромаддан фойдаланиш»).

Корхонанинг солиқлар ва бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга йиғимлар бўйича қолган барча харажатлари давр харажатларига киритилади ва 9430 «Бошқа операцион харажатлар» ҳисобварақининг дебети бўйича акс эттирилади (26 «Давр харажатлари», 3-илова ҳисобварақ «Бошқа операцион харажатлар»).

Қуйида солиқлар ва бюджетга ҳамда бюджетдан ташқари жамғармаларга мажбурий тўловларни тўлаш ва пул ўтказиш бўйича проводкалар келтирилган. Бир турдаги проводкалар қайтарилишининг олдини олиш учун солиқлар ва мажбурий тўловларни тўлаш ва пул ўтказиш йил учун умумий сумма билан кўрсатилган:

№ т/р	Хўжалик операцияс мазмуни	Сумма	Ҳисобварақлар корреспонденцияси				Ўзуларни тасдиқловчи ҳужжатлар
			21-сон БҲМС бўйича		Амалдаги ҳисобварақлар режаси бўйича		
			Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	
1.	ҚҚС тўланган	2 000	4010	6410	46	68-илова ҳисобварақ "ҚҚС"	Ҳисобварақ-фактуралар, бухгалтерия маълумотномаси-ҳисобкитоб

2.	Тушум таркибида ҚҚС харидорлар билан ҳисоб-китобларга ўтказилган	2 000			62	46	Ҳисоб-варақ-фактуралар, бухгалтерия маълумот-номаси-ҳисоб-китоб
3.	Мол-мулк солиғи ёзилган	150	9430	6410	26 ил. \ в 3	68 илова ҳисоб-варақ "Мол-мулк солиғи"	Мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматини ҳисоблаш
4.	Экология солиғи ёзилган	98	9430	6410	26 ил. \ х в 3	68 илова ҳисоб-варақ "Экология солиғи"	Бухгалтерия маълумот-номаси ҳисоб-китоб
5.	Йўл жамғармас ажратмалар суммаси ёзилган	150	9430	6530	26 ил. \ х в 3	67 илова ҳисоб-варақ "Йўлжамғармаси"	Статистика ҳисоботи, бухгалтерия маълумот-номаси-ҳисоб-китоб
6.	Пенсия жамғармас ажратмалар суммаси ёзилган	70	9430	6530	26 ил. \ х в 3	69 илова ҳисоб-варақ "Реализациядан пенсия жамғармасига"	Бухгалтерия маълумот-номаси-ҳисоб-китоб
7.	Даромад солиғи ёзилган	206,4	9810	6410	81 ил. \ х в 1	68 илова ҳисоб-варақ "Фойда солиғи"	Даромад солиғининг ҳисоб-китоби, илова 1 бўйича харажатлар реестри
8.	Инфраструктура ривожланти учун солиқ ёзилган	26	9820	6410	81 ил. \ х в 1	68 илова ҳисоб-варақ "Фойдадан бошқа солиқлар солиқ"	Инфраструктура ривожлантириш учун солиқ ҳисоб-китоби

2 - мисол

Нодавлат нотижорат ташкилоти (ННТ) асосий устав (нотижорат) фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган тармоқли ахборот тизимини барпо қилиш учун 2 комплект компьютер ускуналари сотиб олиш мақсадида хорижий фонддан пул маблағлари кўринишида грант олган. Грант бюджетда ҳар бир комплектнинг нархи 1000 АҚШ долларарида баҳоланган. Грант маблағларидан фойдаланганлик тўғрисида ҳисобот грант берувчига компьютер ускунасини ўрнатгандан кейин 3 ойдан кейин тақдим этилган.

Грант тўғрисидаги шартнома бўйича олинган маблағларни қайси тартибда бухгалтерия ва солиқ ҳисоб-ки-тобларида акс эттириш лозим?

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқномага (21-сон БХМС, Адлия вазирлигида 2002 йил 23 октябрда 1181-сон билан рўйхатдан ўтказилган) мувофиқ, грантлар корхона фаолиятини молиялаш манбалари ҳисобланади ва корхонанинг хусусий капиталига киритилган.

Грант бўйича олинган маблағлар кейин бериладиган фойдаланиш тўғрисидаги ҳисобот билан бирга мақсадли тушумлардан иборат бўлади.

Грантдан фойдаланиш шартлари ва уларнинг мақсадли йўналтирилиши грант тўғрисидаги Шартномада назарда тутилади. Шартномаларнинг қоидаларига мувофиқ грант маблағларини сарфлаш грант олувчининг мувофиқлаштирилган бюджетдаги харажат қисмларига қатъий риоя қилган амалга оширилиши лозим.

Грант маблағларининг олиниши ва уларни сарфлаш тўғрисидаги маълумотлар ҳамма тасдиқловчи ҳужжатлар ва зарур асослашларни ўз ичига олиши керак. Грант бўйича пул маблағлари ва мол-мулкнинг келиб тушиши грант олувчининг бошқа маблағларидан алоҳида ҳисобга олиниши лозим.

Грант бўйича пул маблағларини тўлаш Ўзбекистон Республикаси валюта қонунчилигининг талабларига мувофиқ олувчининг банк ҳисобварағига нақд пулсиз пул ўтказиш йўли билан амалга оширилади*.

*Маълум ҳолларда грант берувчи грант олувчига товарлар етказиб берувчи ва хизматлар кўрсатуви фирмага бевосита тўлаши мумкин. Бундай ҳолларда тўловлар грант олувчи тақдим қилган маълумотлар асосида амалга оширилади ва грантнинг бир қисми деб ҳисобланади. Амалга оширилган тўловлар ҳақида грант берувчи хабарнома йўллайди.

Грант олувчи грант шартномасининг талабларига мувофиқ сотиб олинган мол-мулкка эгалик ҳуқуқига эгадир. Грант олувчи олинган мол-мулкни эҳтиётлик билан асраши ва ўз хоналарида уларнинг сақланиши ҳамда улардан соз ҳолатда фойдаланишини таъминлаши лозим.

21-сон БҲМСга мувофиқ грантларнинг мавжудлиги ва уларнинг ҳаракати ҳисоби 8810 «Грантлар» ҳисобварағида амалга оширилади. Амалдаги ҳисобварақлар режасида мақсадли чора-тадбирларни амалга ошириш учун йўналтирилган маблағларнинг ҳисобини олиб бориш учун 96 «Мақсадли молиялаш ва тушумлар» ҳисобварағи ишлатилади. Грант шартномаси бўйича ажратилган маблағлар 8810 (96) ҳисобварақнинг кредити бўйича турли дебиторларнинг қарзларини ҳисобга олиш ҳисобварағи 4890 «Бошқа шахсларнинг қарзлари» (олдинги 76 «Турли дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағи) билан корреспонденцияда акс эттирилади. Грант бўйича молиялаштирилувчи мақсадли лойиҳанинг бюджетда назарда тутилган пул маблағлари ва мол-мулкни олиш мос равишда пул маблағлари ҳисобварағининг (5110, 5210) дебети ва грант берувчи қарзининг камайиши эса 4890 (олдинги 76) ҳисобварағининг кредити бўйича акс эттирилади.

Грант суммасини Ўзбекистон Республикаси миллий валютасида (сўмда) қайта ҳисоблаб чиқиш Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича маблағларни грант олувчининг ҳисобварағига келиб тушган кунда амалга оширилади. Бунда пайдо бўлган курс фарқи 8810 (96) ҳисобварағида акс эттирилади ва солиқ солиш учун ҳисобга олинмайди.

Сотиб олинadиган асосий воситалар объектлари учун етказиб берувчига ҳақ тўлаш 4320 «Етказиб берувчилар ва пудратчиларга узок муддатли активлар учун берилган бўнақлар» ҳисобварағи дебети ва 5110 «Ҳисоб-китоб варағи» ҳисобварағи кредити бўйича акс эттирилади.

Компьютер техникасини сотиб олиш 0820 «Асосий воситаларни сотиб олиш» (олдинги 08 «Капитал қўйилмалар» ҳисобварағи, 08-1 «Асосий воситаларни қуриш ва сотиб олиш» илова ҳисобварағи) ҳисобварағида дебет бўйича 6010 «Етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўлаш учун ҳисобварақлар» ҳисобварағи (олдинги 60-ҳисобварақ) билан корреспонденцияда акс эттирилади. Компьютерлар сотиб олинган, 4320 ва 6010-ҳисобварақлар ёпилади.

Компьютер қурилмалари комплектлари асосий воситалар объектлари сифатида 0150 «Компьютер қурилмалари ва ҳисоблаш техникаси» ҳисобварағининг дебети бўйича 0820 ҳисобвара-

фининг кредитидан (олдинги 01 «Асосий воситалар» ҳисобварағи) кирим қилинади.

Грант бўйича келиб тушадиган компьютер қурилмаларининг амортизацияси компьютер қурилмасини ҳисобга қабул қилиш ойдан кейинги ойдан бошлаб грант олувчининг ҳисоб сиёсати-га мувофиқ тўғри чизиқли (бир маромли) амортизация усулини қўллаш йўли билан ҳисоблаб ёзилади. Компьютер амортизация-сининг йиллик меъёри – 20%.

ННТ учун асосий воситалар ва амортизациянинг ҳисоби ўз хусусиятларига эгаллиги сабабли, ҳисоб сиёсатида уларни бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида акс эттириш усули ҳам кўзда тутилиши керак. Айтайлик, ҳисоб сиёсатида молиялаш манбалари ҳисобварақларини ёпиш ҳисоботни грант берувчига тақдим этиш далили бўйича амалга оширилиши белгиланган, бунда асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати 8200 (88) «ННТ фонди асосий воситалар ва номоддий активларда» ҳисобварақларига Дт 8810 (96.1) «Грантлар», Кт 8200 (88) проводкаси билан ўтказилади. Компьютер қурилмасини ўрнатиш пайтидан бошлаб грант берувчига ҳисобот тақдим этишгача бўлган даврда (бизнинг мисолимизда 3 ой) компьютер қурилмасининг амортизацияси 8810 (96)- ҳисобварақ дебети бўйича 0250 «Компьютер қурилмалари ва ҳисоблаш техникасининг эскириши» (02) ҳисобварақи билан корреспонденцияда акс эттирилиши керак. Молиялаш манбаи ёпилганидан кейин амортизацияни бундан кейин ҳисоблаб ёзиш 8200 (88)- ҳисобварақ дебети бўйича амалга оширилади.

Грант олувчининг бухгалтерия ҳисобида грант маблағларини олиш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган оперциялар қуйидаги тартибда акс эттирилади:

№ т/р	Хўжалик операцияларнинг мазмуни	Сумма	Ҳисобварақлар корреспонденцияси				Ўзувларни тасдиқловчи ҳужжатлар
			21-сон БҲМС бўйича		Амалдаги ҳисобварақлар режаси бўйича		
			Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	
1.	Ажратилган грант тўғрисида тўлов хабарномаси олинган	1640000 (2000 x 820,0)*	4890	8810	76	96.1	Грант ажратиш тўғрисида қарор, Грант тўғрисидаги шартнома

2.	Грант бўйича ажратилган маблағлар олинган ва улар сўмга конвертацияланган	1697840 (2000 x 848,92)*	5210, 5110	4890 5210	52 51	76 52	Грант тўғрисидаги шартнома, ҳисоб-китоб ҳисобварағида банк кўчирмаси
3.	24.05.2001 г. Мусбат курс фарқи акс эттирилган	57840	4890	8810	76	96	Бухгалтерия ҳисоби
4.	Сотиб олинган компьютер қурилмалари учун сотувчи билан ҳисоб китоблар акс эттирилган	1697840	4320	5110	61	51	Шартнома, ҳисобварақ-савдо товар накладной
5.	Компьютерлар олиниши ва етказиб берувчига олдиндан ҳақ тўлаш акс эттирилди	1697840	0820 6010	6010 4320	08 60	60 61	Тўлов топшириқ-номаси, ҳисоб-китоб варағидан кўчирма
6.	АВлар объектлари компьютер қурилмаси ҳисобга олинди	1697840	0150	0820	01	08	Фойдаланишга топшириш далолат-номаси
7.	Грат берувчига ҳисобот топширишга қадар амортизация ҳисоблаб ёзилди	84892 (169784 x 20% : 12 x 3)	8810	0250	96	02	Амортизация ҳисоблаб ёзиш қайдномаси
8.	Грант берувчига ҳисобот тақдим этилгандан кейин молиялаш манбаини ёпиш	1612948 (169784 - 84892)	8810	8200	96	88	Грант берувчига томонидан маблағлардан фойдаланиш ҳисоботини имзолаш
9.	Компьютер қурилмалари тўла эскиришигача амортизацияни ҳар ойда ёзиш	28297 (169784 x 20% : 12)	8200	0250	88	02	Амортизация ҳисоблаб ёзиш қайдномаси

* Тегишли хўжалик операцияларини амалга ошириш кунда Ўзбекистон Республикаси МБ белгилаган сўмга нисбатан АҚШ доллари курси.

ННТнинг халқаро фонддан грант шартномаси бўйича олган маблағлари тадбиркорликдан олинган даромадларга кирмайди ва Ўзбекистон Республикаси СКнинг 31-моддасига мувофиқ *солиқ солиш объекти ҳисобланмайди*.

Ўзбекистон Республикаси СКнинг 92-моддасига мувофиқ грант бўйича олинган ННТнинг *нотижорат мақсадларга ишлатилаётган компьютер қурилмаларига мол-мулк солиғи солинмайди*.

3 - мисол

Халқ таълими Маркази республика бўйича бепул семинарлар туркумини ўтказиш учун чет эл фондидан грант олган. Грантнинг тасдиқланган бюджети харажатларнинг қуйидаги моддаларини кўзда тутуди (маълумотлар грант олувчининг ҳисоб-китоб варағига пул маблағлари келиб тушган кунга Ўзбекистон Республикаси МБ белгилаган, АҚШ доллари курси бўйича қайта ҳисобланган сўмларда келтирилади):

1. Лойиҳа маъмурияти ва жалб қилинган мутахассис маърузачиларнинг иш ҳақи - 2000 минг сўм;
 2. Иш ҳақи фондидан ижтимоий ажратмалар (37,2 %) – 744 минг сўм;
 3. Сафар харажатлари – 600 минг сўм;
 4. Сарфланувчи материаллар – 700 минг сўм;
 5. Махсус адабиёт сотиб олиш - 1300 минг сўм;
- ЖАМИ: 5400 минг сўм

Грант бўйича олинган пул маблағлари ва мол-мулкни бухгалтерия ва солиқ ҳисоби қайси тартибда олиб борилади?

Компьютер қурилмаларини сотиб олиш 6010 «Ўтказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланиши лозим бўлган ҳисобварақлар» ҳисобварағи билан корреспонденцияда 0820 «Асосий воситаларни сотиб олиш» ҳисобварағининг дебети бўйича акс эттирилади.

Грант бюджетида назарда тутилган сафар харажатлари учун лойиҳаларнинг алоҳида бажарувчиларига берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар тўғрисидаги ахборотни умумлаштириш 4420 «Хизмат сафарлари учун берилган бўнақлар» ҳисобварағида (олдинги 71 ҳисобварақ) акс эттирилади. Ушбу ҳисобварақнинг дебети бўйича сафар харажатларига ҳисобот бериш шarti билан берилган сумма пул маблағларини ҳисобга олиш ҳисобварақлари, хусусан 5010 «Миллий валютадаги пул маблағлари» ҳисобва-

рағи билан корреспонденцияда акс эттирилади. Таҳлилий ҳисоб ҳар бир ҳисобдор шахс ва берилган бўнак бўйича юритилади.

Нақд пул маблағларини бериш 1998 йил 24 январда Ўзбекистон Республикаси МБ томонидан тасдиқланган 376-сон юридик шахслар касса операцияларини олиб бориш Қоидаларига (Ўзбекистон Республикаси АВ томонидан 1998 йил 17 декабрда 565-сон билан рўйхатга олинган) мувофиқ тартибга солинади.

Грант бюджетида назарда тутилган бошқа харажатлар мақсадли молиялаш ҳисобварақларининг дебети бўйича 6890 «Бошқа мажбуриятлар» (олдинги 76 «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағи), 6710 «Ходимлар билан иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар» (олдинги 70 ҳисобварақ), 6520 «Ижтимоий сугурта бўйича тўловлар» (69 ҳисобварақ) ҳисобварақлари билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Грант олувчининг бухгалтерия ҳисобида грант маблағларини олиш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган харажатлар куйидаги тартибда акс эттирилади:

№ т/р	Ҳўжалик операциясининг мазмуни	Сумма	Ҳисобварақлар корреспонденцияси				Ўзувларни тасдиқловчи ҳужжатлар
			21-сон БХМС бўйича		Амалдаги ҳисобварақлар режаси бўйича		
			Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	
1.	Грант ажратилганлиги ҳақида хабарнома олинган	5400	4890	8810	76	96	Грант ажратиш тўғрисида қарор
2.	Грант бўйича ажратилган маблағлар олинган	5400	5110	4890	51	76	ҳисоб-китоб ҳисобварақидан банкнинг кўчирмаси
3.	Сафар харажатларига бўнак тўлаш учун банкдан маблағлар келиб тушган*	600*	5010	5110	50	51	Сафар тўғрисида буйруқ, бўнакни ҳисоблаш, банкнинг кўчирмаси, йўл чеки, кириш касса ордери

4.	Ҳисобот берувчи шахсларга хизмат сафарлари учун берилган бўнақлар*	600*	4220	5010	71	50	Кассирнинг ҳисоботи, касса чиқим ордери
5.	Хизмат сафарлари учун харажатлар акс эттирилган*	600*	8810	4220	96	71	Бўнақ тўғрисида ҳисобот
6.	Грант бюджетида назарда тутилган бошқа харажатлар акс эттирилган*	4800*	8810	6890 (6710, 6520 ва ҳ.к.)	96	76 (70, 69 ва ҳ.к.)	Техник хизмат кўрсатиш шартномаси, бошқа шартномалар, ҳисобварақ-фактуралар

*Хўжалик операциялари тўғрисидаги маълумотлар бир вақтнинг ўзида қайд этилмайди ва бухгалтерия ҳисобида тегишли вақт даврларида акс эттирилади.

ННТ Грант тўғрисидаги шартнома бўйича халқаро фонддан олган маблағлар тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромад ҳисобланмайди ва бинобарин, Ўзбекистон Республикаси СК 31-моддасига мувофиқ солиқ солиш объекти ҳисобланмайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 19 январдаги 31-сон Халқаро илмий-техникавий алоқалар, халқаро ва хорижий ташкилотлар ва фондларнинг грантлари бўйича илмий дастурлар ва лойиҳаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Илмий-техник ривожланиш бўйича Мувофиқлаштириш кенгаши ҳузуридаги Фан ва технологиялар маркази томонидан чет элдан грантлар бўйича олиб келинаётган пул маблағлари ва ускуналарнинг ажратилган грантларнинг мақсадларига мос келиши тўғрисида хулоса бериш тартиби ўрнатилган. Хулоса грант олувчининг ёзма аризаси ва тақдим қилинган ҳужжатларнинг илмий-техникавий экспертизаси натижаларига мувофиқ берилди. Хулосанинг асл нусхаси грант олувчи субъектнинг қўлига, унинг нотариусда тасдиқланган нусхаси эса солиқ, боғхона ва банк муассасаларига тақдим қилинади.

Хулоса мавжуд бўлганида халқаро ва хорижий ташкилотлар ва фондлардан ҳамда илмий-техникавий ҳамкорлик соҳасида халқаро битимлар доирасида олинган грант суммаси жисмоний шахсларнинг солиқ солиш мақсадида аниқланадиган жами даромадларига киритилмайди.

IX. МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАР

9.1. Ҳисобот беришнинг умумий тушунчалари ва та- мойиллари

Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳақида»ги Қонунининг 33-моддасига биноан ННТ «ўз фаолиятининг натижаларини ҳисобини юритади ҳамда статистик ва солиқ органларига белгиланган тартибда ҳисоботлар тақдим этади». Қонун ҳужжатларига мувофиқ нотижорат ишкитотлари бошқа ҳисоботларни ҳам тақдим этадилар.

Молиявий ҳисоботларни тўлдириш Қоидаларига мувофиқ (МВнинг 07.02.2002 даги 31-сон Буйруғи, Адлия вазирлигида 19.03.2002 да 1117-рақам билан қайд қилинган) молиявий ҳисоботни Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига биноан юридик шахс ҳисобланган, барча мулкчилик шаклидаги корхона ва ташкилотлар (хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар, аудиторлик ташкилотлари, суғурта ташкилотлари ва банклар бундан мустасно), шунингдек мулкида, хўжалик юритишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулки бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб-китоб варағига эга, солиқ қонунчилигига мувофиқ солиқ тўловчилар ҳисобланган алоҳида бўлинмалар тақдим этадилар.

Яъни нотижорат ташкилотлари ҳам тижорат ташкилотларидек молиявий ҳисобот бериш шаклларини тўлдиришлари керак, нотижорат ташкилотларининг филиаллари ва ваколатхоналари алоҳида бўлинмалар бўлиб, солиқ хизмати органларига мустақил равишда молиявий ҳисобот тақдим этадилар.

Молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан 2000 йил 15 июнда тасдиқланган Чораклик ва йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатлари тўғрисидаги Низомга (АВ рўйхат рақами № 942, 03.07.2000 йил) биноан белгиланади ва қуйидагича:

- чораклик молиявий ҳисоботлар учун - ҳисобот даври тугагач кейинги ойнинг 25-кунигача;
- йиллик молиявий ҳисоботлар учун - ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 февралигача.

Йиллик молиявий ҳисобот қуйидаги шакллар ҳажмида тақдим этилади:

- а) Бухгалтерия баланси - 1-сон шакл;
- б) Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот - 2-сон шакл;

- в) Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида ҳисобот - 3-сон шакл;
- г) Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот - 4-сон шакл;
- д) Хусусий сармоя тўғрисида ҳисобот - 5-сон шакл;
- е) Дебиторлик ва кредиторлик қарзи тўғрисида маълумотнома - 2а-сон шакл.

Йиллик молиявий ҳисоботга илова қилинади:

ҳисобот йилида корхона фаолиятининг якуний натижаларига, корхонада йиллик молиявий ҳисоботни кўриб чиқиш ва соф фойдани тақсимлаш якунлари бўйича қарорларга таъсир кўрсатган асосий омиллар баён этилган тушунтириш хати;

молиявий ҳисоботнинг тўғрилиги тўғрисида аудиторлик хулосаси (Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги қонуни 10-моддасига биноан).

Агар баланс йил бошида ўзгартирилган бўлса, тушунтириш хатида ўзгартириш сабаблари изоҳланади. Унда, агар кейинги йил учун қабул қилинган ҳисоб сиёсати ҳисобот йилида қабул қилинганидан фарқланса, у ҳам келтирилади.

Ярим йиллик ва чораклик молиявий ҳисобот қуйидаги шакллар ҳажмида тақдим этилади:

- а) бухгалтерия баланси - 1-сон шакл;
- б) молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот - 2-сон шакл;
- в) дебиторлик ва кредиторлик қарзи тўғрисида маълумотнома - 2а-сон шакл.

Ҳисобварақлар намунавий шакллари ННТ фаолиятининг ўзига хос жиҳатларини тўлиқ ҳажмда акс эттирмайди. Чунончи, масалан, ННТ тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланмаса, «Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-сон шакли умуман тўлдирилмаслиги кераклиги тушунарли. Бироқ, амалда солиқ органлари ушбу шаклни мантиқий маъносини тушуниш қийин усуллар билан тўлдиришни талаб қиладилар: «Сотишдан тушум» устунида нотижорат ташкилотларига мақсадли тушумларни, «Товар, ишлар, хизматлар таннари» устунида эса нотижорат дастурлар бўйича мақсадли харажатларни кўрсатишни талаб қиладилар ва ҳоказо. Аслида солиқ органларининг солиқ тўловчи фаолиятига қизиқиши қонуний бўлишини ҳисобга олиб, 2-сон шаклни тўлдириш ўрнига (ёки тадбиркорлик фаолияти мавжуд бўлса – у билан бир қаторда), тушунтириш хатига олинган даромадларни акс эттирувчи ва улардан нотижорий фойдаланишни акс эттирадиган қуйидаги шаклни қўшиб қўйишни тавсия қиламиз:

НОТИЖОРАТ УСТАВ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ҲАҚИДА ҲИСОБОТ

Ташкилот номи _____

са- тр №	Кўрсаткичлар номи	Ўтган йилнинг шу даврида		Жорий йилнинг ҳисобот даври	
		Даро- ма	Хара- жат	Даро- ма	Хара- жат
1	2	3	4	5	6
1	Ҳисобот йилининг бошида фойдаланилмаган маблағлар қолдиқи		x		x
2	I бўлим. Ташқи манбалардан тушумлар		x		x
	Шу жумладан:				
3	Аъзолик бадаллари		x		x
4	Хайрия ёрдами		x		x
5	Мақсадли тушумлар		x		x
6	Давлат субсидиялари		x		x
7	Халқаро ташкилотларнинг грантлари		x		x
8	Бошқа тушумлар		x		x
9	II бўлим. Ўзини ўзи молиялаш манбаларидан даромадлар, жами (Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботнинг 200 сатри)		x		x
10	ЖАМИ ДАРОМАДЛАР (1 ва 9 сатрлар жами)		x		x
11	III бўлим. - ИШЛАТИЛГАН МАБЛАҒЛАР, ЖАМИ (18 ва 28 сатрлар жами)	x		x	
12	Устав фаолиятини амалга оришириш учун жорий харажатлар - жами (13 дан 20 сатрларгача жами)	x		x	
	Шу жумладан:				
13	1 дастур бўйича	x		x	
14	2 дастур бўйича	x		x	
15	3 дастур бўйича	x		x	
15		x		x	
16		x		x	
17		x		x	
18		x		x	

19	"Захираларни ривожлантириш" дастури бўйича	x		x	
20	Дастурлар сметаларида ҳисобга олинмаган маъмурий ва ҳўжалик харажатлари	x		x	
21	Капитал харажатлар - жами (22 дан 25 сатргача жами)	x		x	
	Шу жумладан:				
22	Асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга йўналтирилган инвестициялар	x		x	
23	Шуъба корхоналарни ташкил қилишга йўналтирилган инвестициялар	x		x	
24	Капитал қурилиш	x		x	
25	Асосий воситаларни модернизациялаш	x		x	
26	Ҳисобот йилининг охирида фойдаланилмаган маблаглар қолдиғи (01 сатр+16 сатр-17 сатр)			x	x

ННТ учун шуъба корхоналар сифатида кичик корхоналарни ташкил этиш одатда оддий ва қулай йўлдир. Кичик корхона ва микрофирмалар, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 25 июндаги «Статистика ва молиявий ҳисоботларни янада такомиллаштириш тадбирлари тўғрисида» 227-сон қарорига ва МВнинг 2002 йил 12 июлдаги 86-сон Буйруғига (АВ 2002 йил 22 июлдаги 1117-1-сон билан рўйхатдан ўтказилган) мувофиқ фақат йиллик молиявий ҳисобот тақдим этадилар, у Бухгалтерия баланси – 1-сон шакл, «Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот» 2-сон шакл ва Дебиторлик ҳамда кредиторлик қарз тўғрисида маълумотнома – 2а-сон шаклдан иборатдир. Йиллик молиявий ҳисоботга тушунтириш хати, молиявий ҳисобот шакллари тўлдириш қоидаларида белгиланган ҳолларда эса – аудиторлик ҳулосаси илова қилинади.

Молиявий ҳисобот шаклларида барча назарда тутилган кўрсаткичлар келтирилади. Корхонада тегишли активлар, пасивлар, операциялар йўқлиги сабабли у ёки бу модда (сатр, устун) тўлдирилмаган тақдирда ушбу модда (сатр, устун) чизиб қўйилади.

Молиявий ҳисобот шакллариининг манзил қисми куйидаги тартибда тўлдирилади:

а) «Корхона, ташкилот» реквизи́ти - корхонанинг тўлиқ номи (белгиланган тартибда рўйхатга олинган таъсис ҳужжатларига мувофиқ) ва КТУТга биноан унинг коди кўрсатилади;

б) «Тармоқ (фаолият тури)» реквизи́ти - корхонанинг тармоғи (фаолият тури) ва ХХТУТга биноан тармоқ (фаолият тури)нинг коди кўрсатилади;

в) «Давлат мол-мулкани бошқариш органи» реквизи́ти - ихтиёрида корхона турган (агар шундай бўлса) ва унга молиявий ҳисобот юбориладиган органнинг номи кўрсатилади; ННТ лар бу сатрда «мустақил» деб ёзадилар;

г) «Манзил» реквизи́ти - корхонанинг тўлиқ юридик манзили кўрсатилади;

д) «Назорат суммаси» реквизи́ти - корхоналар томонидан тўлдирилмайди.

Молиявий ҳисоботни тузиш чоғида Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуни, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари, шунингдек бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисобот тузиш масалалари бўйича бошқа амалдаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга амал қилиш лозим.

Ташкилотнинг барча алоҳида бўлинмалари фаолиятининг кўрсаткичлари бош ННТ молиявий ҳисобот шакллари кўрсаткичларининг маълумотларига киритилиши керак.

Молиявий ҳисоботни тузиш чоғида ҳисобот санаси бўлиб ҳисобот даврининг охирига тақвимий куни ҳисобланади.

Ҳисобот йилида тугатилган ёки қайта ташкил этилган корхона йил бошидан тугатиш (қайта ташкил этиш) пайтига қадар бўлган давр учун йиллик молиявий ҳисоботнинг амалдаги шакллари бўйича ҳисобот тақдим этади.

Янги ташкил этилган корхоналар молиявий ҳисоботда маблағлар ва уларнинг манбаларини белгиланган тартибда улар рўйхатга олинган ойнинг 1-кунидан ҳисобот йилининг 31 декабрига қадар, ҳисобот йилининг 1 октябридан кейин ташкил этилган корхоналар эса давлат рўйхатига олинган санадан бошлаб кейинги йилнинг 31 декабрига қадар кўрсатадилар (мазкур тартиб тугатилган (қайта ташкил этилган) корхоналар ва уларнинг алоҳида бўлинмалари негизда барпо этилган корхоналарга татбиқ этилмайди).

Корхона баланси моддалари пухта ўтказилган активлар ва пассивлар инвентаризацияси билан асосланиши керак. Инвентаризация Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги 1999 йил 19 октябрда тасдиқлаган «Инвентарлашни ташкил этиш ва ўтказиш» Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти (19-сон БҲМС) (рўйхат рақами 833, 1999 йил 2 ноябрь) билан белгиланган тартибда ўтказилади. Бунда йиллик молиявий ҳисоботни

тақдим этишга қадар доимий фаолият кўрсатадиган инвентаризация комиссиялари инвентаризация давомида аниқланган, бойликларнинг ҳақиқатдаги мавжудлиги билан бухгалтерия ҳисоби маълумотларидаги тафовутларни тартибга солиши керак. Шунингдек, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари инвентаризация қилиниши керак, у солиштириш далолатномалари ёки ўзаро ҳисоб-китоблар сальдосини тасдиқлаш хатлари билан расмийлаштирилади. Ўтказилган инвентаризациялар сони ва натижалари, шунингдек уларни ўтказмаслик сабаблари йиллик молиявий ҳисоботга илова қилинадиган тушунтириш хатида акс эттирилиши керак.

Ҳисобот йилидаги инвентарлашлар миқдори, уларни ўтказиш санаси, мол-мулк ва молиявий мажбуриятлар рўйхати хўжалик юритувчи субъект раҳбари томонидан белгиланади, 19-сон БҲМСнинг 1.5 ва 1. 6-бандларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Қуйидаги ҳолларда инвентарлаш ўтказилиши шарт:

- мол-мулк ижарага берилганда, сотиб олинганда, сотилганда;
- йиллик молиявий ҳисоботни тузиш олдида, инвентарлаш ҳисобот йилининг 1 октябрдан кечиктирмай ўтказиладиган мол-мулкдан ташқини.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 28.08.98 йилда 486-сон билан рўйхатга олинган «Товар-моддий захиралар» деб номланган 4-сон БҲМСга биноан товар-моддий захиралар бир йилда камида бир марта инвентарланади. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 23.09.98 йилда 491-сон билан рўйхатга олинган «Асосий воситалар» деб номланган 5-сон БҲМС га мувофиқ асосий воситалар икки йилда камида бир марта, кутубхона фондлари эса беш йилда бир марта инвентарланади.

Пул маблағлари, пул ҳужжатлари, бойликлар ва қатъий ҳисобдаги бланклар ойда бир марта, ёнилғи-мойлаш материаллари, озиқ-овқат маҳсулотлари - ҳар чорақда, қимматбаҳо металллар - тармоқ йўриқномаларига мувофиқ инвентарланади.

Айрим жойлар ва мавсумий тусда ишлайдиган корхоналарда ишлаб чиқариш захиралари улар энг кам миқдорда қолганда қуйидаги ҳолларда инвентарланади:

- асосий воситалар ва товар-моддий бойликлар қайта баҳоланганда;
- моддий жавобгар шахслар алмашганда (ишларни қабул қилиш - топшириш кунда);
- ННТ тугатилганда (қайта ташкил этилганда) тугатиш (ажратиш) балансини тузиш олдида ва қонунчиликда назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Умумий (жамоавий) моддий жавобгарлик шароитида инвентарлаш жамоа раҳбари ўзгарганда, жамоадан унинг эллик фоиздан ортиқ аъзолари чиқиб кетганда, шунингдек жамоанинг битта ёки бир нечта аъзоси талаби билан ўтказилади.

Инвентарлаш ва бошқа текширишлар пайтида аниқланган бойликларнинг ҳақиқатда мавжудлигининг бухгалтерия ҳисоби маълумотларидан фарқлари қуйидагича тартибга солинади:

- ортиқча чиққан асосий воситалар, моддий бойликлар, пул маблағлари ва бошқа мол-мулк кирим қилиниши ва ННТнинг молиявий натижаларига ёки бюджет ташкилотини молиялашни (фондларни) кўпайтиришга қайд этилиши, кейинчалик ортиқча чиқиш сабаблари ва айбдор шахслар аниқланиши керак;

- белгиланган меъёрлар доирасида бойликларнинг йўқолиши ННТ раҳбарларининг фармойишига кўра ишлаб чиқариш ва муомала чиқимларига ёки бюджет ташкилотини молиялашни (фондларни) камайитиришга ҳисобдан ўчирилади. Йўқолиш меъёрлари ҳақиқатда камомад аниқланган тақдирдагина қўлланиши мумкин.

Бунда белгиланган меъёрлар доирасида бойликларнинг йўқолиши бойликлар камомати қайта навларга ажратишдати ортиқча мол билан ҳисобга олгач белгиланишига эътибор берилади. Агар белгиланган тартибда ўтказилган қайта навларга ажратиш бўйича ҳисобга қилингандан кейин ҳам бойликлар камомати мавжуд бўлса, табиий йўқолиш меъёрлари камомад аниқланган бойликлар номи бўйичагина қўлланиши мумкин.

Тасдиқланган меъёрлар бўлмаган тақдирда йўқолиш меъёрлардан ортиқча камомад сифатида қаралади;

- йўқолиш меъёрларидан ортиқча бойликлар камомати, шунингдек, бойликлар бузилишидан кўрилган талафотлар айбдор шахсларга юкланади.

Суиистеъмолликлар оқибати бўлган камомад ва талафотлар аниқланганда тегишли материаллар камомад ва талафотлар аниқлангандан сўнг 5 кун давомида тергов органларига берилиши керак, аниқланган камомад ва талафотлар суммасига эса фуқаролик даъвоси тақдим этилади;

- бойликларнинг йўқолиши ва бузилиши туфайли бойликларнинг талафотлар меъёрларидан ортиқча камомати, камомад ва бузилишларнинг аниқ айбдорлари аниқланмаган ҳолларда, маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби тўғрисидаги Низомга мувофиқ ташкилот томонидан ишлаб чиқариш ва муомала чиқимларига ҳисобдан чиқарилиши ёки

бюджет ташкилотида мақсади молиялашни (фондларни) камай-тиришга ҳисобдан чиқарилиши мумкин.

Бунда бойликларнинг йўқолиш ва бойликлар бузилиши туфайли талафотлар меъёрларидан ортиқча камомадини ҳисобдан ўчиришни расмийлаштириш учун тақдим этиладиган ҳужжатларда ана шундай камомад ва талафотларнинг олдини олиш бўйича қабул қилинган чоралар кўрсатилиши керак.

Бойликлар бузилиши факти тўғрисидаги хулосалар техник назорат бўлими (агар у мавжуд бўлса) ёки сифат бўйича тегишли инспекциялардан олинishi керак.

Табиий йўқолиш меъёрларидан ортиқча бойликлар камомади ва бузилишини ҳисобдан чиқаришни расмийлаштириш учун тақдим этиладиган ҳужжатларда тергов еки суд органларининг айбдор шахслар йўқлигини тасдиқлайдиган ёки айбдор шахслардан зарар ундирилиши рад этилган қарорлари ёки техник назорат бўлими ёки тегишли ихтисослаштирилган ташкилотлардан (сифат бўйича инспекциялар ва ҳоказолардан) олинган бойликлар бузилиши факти тўғрисида хулоса бўлиши керак.

Қайта навларга ажратиш натижасида ортиқча чиқиш ва камомадларнинг ўзаро ҳисобга олинishiга биргина текширилаётган давр учун, биргина текширилаётган шахсда, биргина номдаги товар-моддий бойликларга нисбатан ва ишончли шахс рухсатига кўра айнан бир хил миқдорларда истисно тарзида йўл қўйилиши мумкин.

Йўл қўйилган қайта навларга ажратиш тўғрисида моддий жавобгар шахслар ишончли шахсга батафсил тушунтириш тақдим этадилар.

Моддий жавобгар шахслар айби бўлмаган ҳолда қайта навларга ажратишда ҳосил бўлган қийматдаги камомад фарқига инвентарлаш баённомаларида бундай фарқ айбдор шахсларга киритилмаслиги хусусида муфассал тушунтириш берилиши керак.

Инвентарлаш натижалари инвентарлаш тугаган ойдаги ҳисоб ва ҳисоботда, йиллик инвентарлашда эса йиллик молиявий ҳисоботда акс эттирилиши керак.

Ҳисобот йилида ўтказилган инвентарлашлар натижалари маълумотлари инвентарлашда аниқланган натижалар қайдномасида умумлаштирилади.

Инвентарлаш пайтида аниқланган натижалар қайдномаси

Ҳисобварақнинг номи	Ҳисобварақ рақами	Инвентарлаш-да аниқланган натижа		Мол-мулкнинг шикастланиши аниқланган	Камомадлар ва мол-мулк шикастланишидан талафотлар умумий суммасидан				
		Камомад	Ортиқча		сумма	Навларга қайта ажратиш бўйича ҳисобланган	Йўқотишлар меъёрдоираси ҳисоб-дчиқарилган	айбдор шахслар ёзилган	Йўқотишлар меъёридан ташқари ишлаб чиқариш ва муомала қилинган ҳисобдан чиқарилган
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1. Асосий воситалар	01,03								
2. Номоддий активлар	04								
3. Молиявий қўйилмалар	06,08,58								
4. Хом ашё ва материаллар, ёқилги, қурилиш материаллари, эҳтиёт қисмлар	10								
5. Еш ҳайвонлар ва сўқимга боқилаётган ҳайвонлар	11								
6. Арзонбаҳо ва тез эскирувчан буюмлар	12								
7. Асосий ишлаб чиқариш, ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар	20,21								

8.Тайёр маҳсулот, товарлар	40,41							
9.Касса, пул ҳужжатлари ва бошқа бойликлар	50, 56, 57							
10.Қолганлари								

Раҳбар
Бош бухгалтер
Инвентарлаш комиссиясининг раиси

Инвентарлаш вақтида аниқланган бойликлар ҳақиқатда мавжудлиги билан бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ўртасидаги тафовутларни тартибга солиш тўғрисидаги таклифлар кўриб чиқиш учун ННТ раҳбарларига тақдим этилади.

Инвентарлаш ўтказилганидан кейин молиявий ҳисоботни тузишга киришиш мумкин.

Молиявий ҳисобот шакллари раҳбар ва бош бухгалтер томонидан имзоланади, имзолар муҳр билан тасдиқланади.

Молиявий ҳисоботда тузатиш ва ўчиришлар бўлмаслиги керак. Хатолар тузатилган тақдирда тегишли таъкидлар қилинади, молиявий ҳисоботга имзо чеккан шахслар тузатиш санасини кўрсатган ҳолда уларни тасдиқлайдилар.

Жорий ва ўтган йиллардаги ҳисобот маълумотларини тузатишлар (улар тасдиқланганидан кейин) унинг маълумотлари бузилиши аниқланган ҳисобот даври учун тузилган ҳисоботда амалга оширилади, бунда тузатишлар ҳисобот даври (чорак, йил бошидан) учун маълумотларга киритилади.

Йиллик молиявий ҳисоботни текшириш давомида ишлаб чиқариш харажатларига (ёки муомала чиқимларига) у билан боғлиқ бўлмаган харажатларни киритиш натижасида даромадларни яшириш ёки молиявий натижаларни пасайтириш ҳоллари аниқланганда ўтган йил учун бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботга тузатишлар киритилмайди, балки ҳисобот даврида аниқланган ўтган йиллар фойдаси сифатида жорий йилда акс эттирилади.

9.2. Бухгалтерия баланси (1-сон шакл)

Бухгалтерия балансини (бундан кейин - баланс) тузишга қадар таҳлилий ҳисобварақлар бўйича оборотлар ва қолдиқлар ҳисобот даври охирида Бош дафтар ҳисобварақлари бўйича оборотлар ва қолдиқлар билан солиштирилиши керак.

3-устунда баланс бўйича йил бошидаги маълумотлар, яъни аввалги йил учун йиллик молиявий ҳисобот баланси 4-устунининг маълумотлари кўрсатилади.

Йил боши ва охиридаги баланс маълумотларини таққослаб олиш учун тасдиқланган баланс моддалари номенклатураси йил охиридаги баланс учун белгиланган улардаги бўлимлар ва моддаларнинг номенклатураси ва гуруҳланишига мувофиқлаштирилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг
2002 йил 7 февралдаги 31-сонбуйруғига 1-сон
илова, ЎзР АВ томонидан 2002 й. 19 мартда
рўйхатга олинган N 1117

Приложение N 1 к Приказу министра финан-
сов от 7 февраля 2002 г. N 31, зарегистриро-
ванному МЮ 19 марта 2002 г. N 1117

БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИ - 1 – сон шакл
БУХГАЛТЕРСКИЙ БАЛАНС - форма N 1

_____ 200__ йилга
на _____ 200__ год

□□□□□□□□□□

Корхона, ташкилот _____ Предприятие, организация _____	БХУТ бўйича 1- шакл Форма N 1 по ОКРУД	0710001
Тармоқ (фаолият тури) _____ Отрасль (вид деятельности) _____	Сана (йил, ой, кун) Дата (год, число, месяц)	
Давлат мулкани бошқариш органи _____ Орган управления государственным имуществом _____	КТУТ бўйича по ОКПО ХХТУТ бўйича по ОКНХ КТУТ бўйича по ОКПО	
Ўлчов бирлиги, минг сўм Единица измерения, тыс. сум.	Назоратдаги миқдор Контрольная сумма	
Манзилгоҳ Адрес _____	Жўнатилган сана Дата высылки Қабул қилинган сана Дата получения Топшириш муддати Срок представления	

Кўрсаткичлар Показатели	Сатр коди Код стр.	Хисо- бот йили бошига на начало отчет- ного года	хисобот йили охирига на конец отчет- ного года
1	2	3	4
АКТИВ I. Узоқ муддатли активлар I. Долгосрочные активы			
Асосий воситалар: Основные средства:			
бошланғич (қайта тиклаш) қиймат (01, 03) первоначальная (восстановительная) стоимость (01, 03)	010		
эскириш (02) износ (02)	011		
қолдиқ қиймат (010 011) остаточная стоимость (стр.010 011)	012		
Номоддий активлар: Нематериальные активы:			
бошланғич қиймат(04) первоначальная стоимость (04)	020		
Эскириш (05) Износ (05)	021		
қолдиқ қиймат (020 021) остаточная стоимость (стр.020 021)	022		
Капитал қўйилмалар (07, 08) Капитальные вложения (07, 08)	030		
Шўба хўжалик жамиятларидаги акциялар (06) Акции в дочерних хозяйственных обществах (06)	040		
Шўба хўжалик жамиятларига берилган қарзлар (06) Займы, предоставленные дочерним хозяйственным обществам (06)	050		
Қарам хўжалик жамиятлардаги акциялар (06) Акции в зависимых хозяйственных обществах (06)	060		

Қарам хўжалик жамиятларига берилган қарзлар (06) Займы зависимым хозяйственным обществам (06)	070		
Узоқ муддатли инвестициялар (06) Долгосрочные инвестиции (06)	080		
Бошқа қарзлар (06) Прочие займы (06)	090		
Бошқа активлар Прочие активы	100		
I БЎЛИМ БЎЙИЧА ЖАМИ 012+022+030+040+050+060+070 +080+090+100 ИТОГО ПО РАЗДЕЛУ I 012+022+030+040+050+060+070 +080+090+100	110		
II. Жорий активлар II. Текущие активы			
Ишлаб чиқариш зақиралари (10, 11, 12-13, 15, 16) Производственные запасы (10, 11, 12-13, 15, 16)	120		
Тугалланмаган ишлаб чиқариш (20, 21, 23, 29) Незавершенное производство (20, 21, 23, 29)	130		
Тайёр маҳсулот (40) Готовая продукция (40)	140		
Олиб сотиладиган товарлар (41-42) Товары для перепродажи (41-42)	150		
Келгуси давр сарфлари (31) Расходы будущих периодов (31)	160		
Пул маблағлари (51, 55, 56, 57) Денежные средства (51, 55, 56, 57)	170		
Валюта маблағлари (50, 52, 55, 56, 57) Валютные средства (50, 52, 55, 56, 57)	180		
Ҳазнадаги пул маблағлари (50) Денежные средства в кассе (50)	190		
Қисқа муддатли молиявий кўйилмалар (58) Краткосрочные финансовые вложения (58)	200		

Сотиб олинган хусусий акциялар (56) Выкупленные собственные акции (56)	210		
Дебиторлар, жами (230+240+250+260+270+280+290+300) Дебиторы, всего (стр.230+240+250+260+270+280+290+300)	220		
шундан: тўлов муддати ўтган дебиторлик қарзлари из нее: просроченная дебиторская задолженность	221		
Харидор ва буюртмачилар билан қисоблашишлар (62-82) Расчеты с покупателями и заказчиками (62-82)	230		
Бўнак (аванс) тўловлари (61) Авансовые платежи (61)	240		
Бюджет билан қисоблашишлар (68) Расчеты с бюджетом (68)	250		
Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоблашишлар (73) Расчеты с персоналом по прочим операциям(73)	260		
Шўба ва қарам жамиятлар билан ҳисоблашишлар (78) Расчеты с дочерними и зависимыми хозяйственными обществами (78)	270		
Хўжалик ичидаги ҳисоблашишлар (79) Внутрихозяйственные расчеты (79)	280		
Таъсисчилар билан ҳисоблашишлар(75) Расчеты с учредителями (75)	290		
Бошқа дебиторлик қарзлари (63, 70, 71, 76) Задолженность прочих дебиторов (63, 70, 71, 76)	300		
II. БЎЛИМ БЎЙИЧА ЖАМИ (120+130+140+150+160+170+180+190+200+210+220) ИТОГО ПО РАЗДЕЛУ II (120+130+140+150+160+170+180+190+200+210+220)	310		
Балансинг активи бўйича ЖАМИ (110+310) ВСЕГО по активу баланса (110+310)	320		

Кўрсаткичлар Показатели	Сатр коди Код стр.	Хисо- бот йили бошига на начало отчет- ного года	хисобот йили охирига на конец отчет- ного года
1	2	3	4
ПАССИВ			
I. Ёзлик маблағларнинг манбалари			
I. Источники собственных средств			
Устав капитали (фонди) (85/1) Уставный капитал (фонд) (85/1)	330		
Кўшилган капитал (85/2) Добавленный капитал (85/2)	340		
Резерв капитали (85/3) Резервный капитал (85/3)	350		
Таксимланмаган фойда (қопланмаган зарар) (87) Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) (87)	360		
Мақсадли молиялаштириш ва тушумлар (96) Целевые финансирования и поступления (96)	370		
Келгуси давр сарфлари ва тўловлари учун резервлар (89) Резервы предстоящих расходов и платежей (89)	380		
Келгуси давр даромадлари (83) Доходы будущих периодов (83)	390		
I бўлим бўйича жами (330+340+350+360+370+380+390) Итого по разделу I (стр.330+340+350+360+370+380+390)	400		
II. Мажбуриятлар			
II. Обязательства			
Узоқ муддатли қарзлар (95, 97) Долгосрочные займы (95, 97)	410		
Узоқ муддатли банк кредитлари (92) Долгосрочные кредиты банков (92)	420		

Қисқа муддатли қарзлар (94) Краткосрочные займы (94)	430		
Қисқа муддатли банк кредитлари (90, 93) Краткосрочные кредиты банков (90, 93)	440		
Харидор ва буюртмачилардан олинган бўнақлар (64) Авансы, полученные от покупателей и заказчиков (64)	450		
Кредиторлар, жами (470+480+490+500+510+520+530+540) Кредиторы, всего (стр. 470+480+490+500+510+520+530+540)	460		
шундан: тўлов муддати ўтган кредиторлик қарзлари из нее: просроченная кредиторская задолженность	461		
Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар (60) Поставщики и подрядчики (60)	470		
Бюджет бўйича қарзлар (68) Задолженность по бюджету (68)	480		
шу жумладан: Хукумат қарори билан кечиктирилганлари в том числе: отсроченная по решениям Правительства	481		
Меқнатга ҳақ тўлаш бўйича қарзлар (70) Задолженность по оплате труда (70)	490		
Мулкий ва шахсий суғурталар бўйича қарзлар (65) Задолженность по имущественному и личному страхованию (65)	500		
Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича қарзлар (67, 69) Задолженность по внебюджетным платежам (67, 69)	510		
Шўъба ва қарам жамиятлари билан ҳисоблашишлар (78) Расчеты с дочерними и зависимыми хозяйственными обществами (78)	520		
Хўжалик ичидаги ҳисоблашишлар (79) Внутрихозяйственные расчеты (79)	530		
Бошқа кредиторлар (75, 71, 73, 76) Прочие кредиторы (75, 71, 73, 76)	540		

II бўлим бўйича ЖАМИ (410+420+430+440+450+460) ИТОГО по разделу II (410+420+430+440+450+460)	550		
Балансинг пассиви бўйича ЖАМИ (400+550) ВСЕГО по пассиву баланса (400+550)	560		

Раҳбар

Руководитель _____

Бош бухгалтер

Главный бухгалтер _____

«Асосий воситалар» моддаси бўйича (010-сатр) амалдаги ва консервациядаги асосий воситаларга доир маълумотлар кўрсатилади.

Мол-мулкни асосий воситалар таркибига киритишни бухгалтерия Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги 1998 йил 7 сентябрда 46-сон билан тасдиқлаган «Асосий воситалар» Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти (5-сон БХМС)га (АВ рўйхат рақами 491, 1998 йил 23 сентябрь) биноан ва паспорт ҳамда тавсифлар, фойдаланиш бўйича йўриқномалар ва уларни харид қилиш чоғида олинган бошқа техник ҳужжатларга асосан амалга оширади.

Ушбу модда бўйича ерларни яхшилаш (мелиоратив, қуритиш, ирригацион ва бошқа ишлар)га капитал қўйилмалар ҳам акс эттирилади. Корхона томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ мулк сифатида харид қилинган ер участкалари ушбу модда бўйича харидга доир ҳақиқатдаги харажатлар ҳажмида кўрсатилади.

Ушбу модда бўйича асосий воситаларга тааллуқли, «Узоқ муддатга ижарага олинадиган асосий воситалар» ҳисобварағида ҳисобга олинган узоқ муддатга ижарага олинадиган бинолар, иншоотлар, ускуналар ва бошқа объектлар ҳам акс эттирилади.

Алоҳида модда бўйича (011-сатр) корхона томонидан «Асосий воситалар» ва «Узоқ муддатга ижарага олинадиган асосий воситалар» ҳисобварақларида ҳисобга олинган асосий воситалар бўйича эскиришнинг ҳисоблаб ёзилган суммаси келтирилади.

Асосий воситалар бўйича амортизация Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси ва Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти (5-сон БХМС) да назарда тутилган белгиланган меъёрлар ва усуллар бўйича ҳисоблаб ёзилади.

«Номоддий активлар» моддаси бўйича (020-сатр) корхонанинг узоқ муддатли давр давомида хўжалик фаолиятида ишлатиладиган ва даромад келтирадиган номоддий объектларга, табиий ресурслар, ер участкалари, патентлар, лицензиялар, интеллектуал мулк, ташкилий харажатлардан фойдаланиш ҳуқуқи ташкилий сарф-харажатлари кўрсатилади. Номоддий активларни корхона муассислари (мулкдорлари) корхонанинг устав сармоясига улушлар ҳисобига киритишлари, шунингдек корхона томонидан унинг фаолият жараёнида харид қилиниши мумкин.

Мазкур модда бўйича номоддий активлар қиймати дастлабки ва қолдиқ баҳоларда алоҳида кўрсатилади, шунингдек ҳисоблаб ёзилган эскириш суммаси қайд этилади. Номоддий активлари эскириши «Номоддий активлар» Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти (7-сон БХМС) да назарда тутилган қўлланиладиган усулларга биноан ҳисоб қилинган меъёрлар бўйича давр харажатларига киритилади. Ишлатилиш муддатини белгилаш мумкин бўлмаган номоддий активлар бўйича эскириш меъёрлари беш йил ҳисобидан (лекин корхонанинг фаолият кўрсатиш муддатидан кўп эмас) белгиланади.

«Капитал қўйилмалар» моддаси бўйича (030-сатр) хўжалик ва пудрат усуллари билан амалга ошириладиган тугалланмаган қурилишнинг қиймати кўрсатилади.

Ушбу модда бўйича ўрнатиладиган ва корхона омборларида бўлган ускуналар захиралари ҳақиқий қиймати бўйича акс эттирилади.

«Шуъба корхоналардаги акциялар» моддаси бўйича (040-сатр) шуъба хўжалик жамиятлари акцияларига қўйилган, таҳлилий тарзда «Узоқ муддатли молиявий қўйилмалар» ҳисобварағида («Пай ва акциялар» илова ҳисобварағи) ҳисобга олинadиган маблағлар суммаси кўрсатилади.

«Шуъба корхоналарга берилган қарзлар» моддаси бўйича (050-сатр) шуъба корхоналарга берилган, «Узоқ муддатли молиявий қўйилмалар» ҳисобварағида («Берилган қарзлар» илова ҳисобварағи) ҳисобга олинadиган қарзлар суммаси акс эттирилади.

«Уюшган корхоналардаги акциялар» моддаси бўйича (060-сатр) уюшган корхоналар акцияларига қўйилган, таҳлилий тарзда «Узоқ муддатли молиявий қўйилмалар» ҳисобварағида («Пай ва акциялар» илова ҳисобварағи) ҳисобга олинadиган маблағлар суммаси кўрсатилади.

«Уюшган корхоналарга қарзлар» моддаси бўйича (070-сатр) уюшган корхоналарга берилган, «Узоқ муддатли молиявий қўйил-

малар» ҳисобварағида («Берилган қарзлар» илова ҳисобварағи) ҳисобга олинадиган қарзлар суммаси акс эттирилади.

«Узоқ муддатли инвестициялар» моддаси бўйича (080-сатр) корхонанинг давлат даромадли активлари (қимматли қоғозлар - акциялар, облигациялар)га, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида ташкил этилган бошқа корхоналарнинг (шуба ва уюшган корхоналардан ташқари) устав фондларига ва ҳоказоларга узоқ муддатли (бир йилдан ортиқ муддатга) инвестициялари, корхона томонидан бошқа корхоналарга берилган қарзлардан ташқари, кўрсатилади.

Молиявий қўйилмалар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳақиқий харажатлар суммасида ҳисобга олинади.

Тўлиқ тўланмаган акция ва пайлар баланс активида уларнинг тўлиқ харид қийматида кўрсатилади, инвестор дивиденд олиш ҳуқуқига эга бўлган ва ушбу қўйилмалар учун тўлиқ жавобгар бўлган ҳолларда кредиторлар моддаси бўйича сўндирилмаган сумма баланс пассивига киритилади. Қолган ҳолларда харид қилинадиган акция ва пайлар ҳисобига киритилган суммалар баланс активида дебиторлар моддаси бўйича кўрсатилади.

«Бошқа қарзлар» моддаси бўйича (090-сатр) юқорида саналган моддаларда ҳисобга олинмаган ва «Узоқ муддатли молиявий қўйилмалар» ҳисобварағида ҳисобга олинадиган узоқ муддатли қарзлар суммалари кўрсатилади.

«Бошқа активлар» моддаси бўйича (100-сатр) олдинги моддаларда саналмаган бошқа узоқ муддатли маблағлар ва қўйилмалар кўрсатилади. Хусусан, мазкур модда бўйича ижарага берувчи корхона узоқ муддатли ижарага берилган, «Тушумга доир ижара мажбуриятлари» ҳисобварағида қайд қилинган асосий воситалар бўйича қарз қолдиғини кўрсатади.

Нотижорат ташкилотлари мазкур модда бўйича тасдиқланган дастурлар, графиклар ва ҳ.к. га биноан кейинги тақсимот учун олинган узоқ муддатли активлар (асосий воситалар) қийматини кўрсатишлари мумкин.

«I бўлим бўйича жами» моддаси бўйича (110-сатр) сатрлар бўйича сумма кўрсатилади: 012-сатр+022-сатр+030-сатр+040-сатр+050-сатр+060-сатр+070-сатр+080-сатр+090-сатр+100-сатр.

Баланс активининг «Жорий активлар» деган II бўлимида корхона жорий активларининг суммаси кўрсатилади.

«Ишлаб чиқариш захиралари» моддаси бўйича (120-сатр) хом ашё, асосий ва ёрдамчи материаллар, қайтарма чиқиндилар, ёқилғи, харид қилинган ярим тайёр маҳсулотлар ва бутловчи бу-

юмлар, эҳтиёт қисмлар, идишлар ва «Материаллар» ҳисобварағида ҳисобга олинадиган бошқа моддий бойликларнинг ҳақиқатдаги таннархи, арзон ва тез эскирувчан буюмлар, шу жумладан махсус асбоблар ва махсус мосламалар, махсус пойабзал ва чойшаб-ёстиқлар, ёзув-чизув анжомлари ва овлаш қуроллари (траллар, ёйма тўрлар, тўрлар, матраплар ва ҳоказо) хизмат муддатидан қатъи назар, шунингдек бир йилдан кам муддат фойдаланиладиган алмаштириладиган ускуналар кўрсатилади.

«Тугалланмаган ишлаб чиқариш» моддаси бўйича (130-сатр) ҳисоби корхоналар молия-ҳўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби Ҳисобварақлар режасининг «Ишлаб чиқариш харажатлари» бўлими бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида амалга ошириладиган тугалланмаган ишлаб чиқариш ва тугалланмаган ишлар (хизматлар)га доир харажатлар кўрсатилади. Бунда тугалланмаган ишлаб чиқариш корхона томонидан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги низом, маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги тармоқ йўриқномаларига мувофиқ қабул қилинган баҳо бўйича акс эттирилади.

«Тайёр маҳсулот» моддаси бўйича (140-сатр) буюртмачилар билан тузилган шартноманинг шартларига кўра синовдан ўтган ва қабул қилинган, барча қисмлар билан бутланган ҳамда техник шартлар ва стандартларга мувофиқ келадиган, ишлаб чиқарилиши тугалланган буюмлар қолдигининг ҳақиқатдаги ишлаб чиқариш таннархи кўрсатилади. Кўрсатилган талабларга жавоб бермайдиган маҳсулот ва топширилмаган ишлар тугалланмаган ҳисобланади ҳамда тугалланмаган ишлаб чиқариш таркибида кўрсатилади.

«Қайта сотиш учун товарлар» моддаси бўйича (150-сатр) ўз фаолиятини савдо ва умумий овқатланишда амалга оширадиган корхоналар харид қиладиган товарлар қолдигининг қиймати кўрсатилади. Бунда умумий овқатланиш корхонаси ушбу модда бўйича ошхона ва омборхоналардаги хом ашё қолдиқлари, буфетлардаги товарлар қолдиқларини ҳам акс эттиради.

Ушбу модда бўйича саноат корхоналари ва бошқа ишлаб чиқариш корхоналари сотиш учун махсус харид қилинган буюмлар, материаллар, озиқ-овқат маҳсулотларини, шунингдек саноат корхонасида бутлаш учун харид қилинадиган, ишлаб чиқариладиган

махсулот таннархига киритилмайдиган ва харидорларга алоҳида қайтариладиган тайёр буюмлар қийматини кўрсатишади.

Мазкур модда бўйича чакана савдо корхоналари товарларнинг харид қийматини кўрсатадилар, яъни товарларнинг сотилиш қийматидан савдо устамаси суммаси олиб ташланади.

«Бўлғуси даврлар харажатлари» моддаси бўйича (160-сатр) ҳисобот йилида қилинган, лекин улар тааллуқли бўлган муддат давомида харажатларга киритиш йўли билан кейинги ҳисобот даврларида сўндирилиши керак бўлган харажатлар суммаси кўрсатилади. Бундай харажатларга, шу жумладан, оммавий ахборот воситаларига обуна харажатлари, олдиндан тўланган ижара тўлови, манфий курс фарқи ва ҳоказолар киради.

«Пул маблағлари» моддаси бўйича (170-сатр) корхонанинг «Ҳисоб-китоб варағи», «Банклардаги махсус ҳисобварақлар», «Пул ҳужжатлари», «Йўлдаги ўтказмалар» ҳисобварақларида ҳисобга олинадиган пул маблағлари қолдиги сўмларда кўрсатилади. Баланснинг ушбу моддасида акс эттирилган суммалар банк кўчирмаларига мувофиқ келиши керак.

«Валюта маблағлари» моддаси бўйича (180-сатр) корхона банклардаги валюта ҳисобварақлари ва корхонанинг валюта кассасида бўлган, ҳисобот даврининг охири санасида Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки курси бўйича миллий валютада баҳоланган валюта маблағлари қолдигини кўрсатади.

«Кассадаги пул маблағлари» моддаси бўйича (190-сатр) ҳисобот даврининг охири санасида корхона кассаларида бўлган, миллий валютадаги пул маблағларининг қолдиги кўрсатилади.

«Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» моддаси бўйича (200-сатр) корхоналарга қисқа муддатли (бир йилдан ортиқ бўлмаган муддатга) молиявий қўйилмалар (инвестициялар), бошқа корхоналарнинг қимматли қоғозлари, давлат ва маҳаллий заёмларнинг фоизли облигациялари ва ҳоказолар, шунингдек корхона томонидан бошқа корхоналарга берилган қарзлар кўрсатилади.

«Сотиб олинган ўз акциялари» моддаси бўйича (210-сатр) корхона томонидан чиқарилган ва кейин тарқатиш учун чиқарилган кунидан бошлаб бир йил давомида корхонада бўлган сотиб олинган ўз акцияларининг суммаси кўрсатилади. Сотиб олинган ўз акциялари «Пул ҳужжатлари» ҳисобварағида ҳисобга олинади. *ННТ учун бу сатр тўлдирилмайди, чунки ННТ акциядорлик жамияти шаклида мавжуд бўла олмайди.*

«Дебиторлар, жами» моддаси бўйича (220-сатр) 230-сатр+240-сатр+250-сатр+260-сатр+270-сатр+280-сатр+290-сатр+300-сатрлар йиғиндиси кўрсатилади.

221-сатрда маълумот учун ҳисобот давридаги муддати кечиктирилган дебиторлик қарзи кўрсатилади.

«Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» моддаси бўйича (230-сатр) улар учун корхонанинг ҳисоб-китоб варағига (ёки бошқа ҳисобварағига) тўловлар келиб тушиши йўли билан ушбу қарзни сўндириш пайтига қадар буюртмачилар (харидорлар)га сотилган маҳсулот, товарлар, топширилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун қарз кўрсатилади.

«Бўнак тўловлари» моддаси бўйича (240-сатр) бўлажак ҳисоб-китоблар бўйича бошқа корхоналарга тўланган бўнаклар суммаси кўрсатилади. Берилган бўнаклар ҳисоби «Берилган бўнаклар бўйича ҳисоб-китоблар» ҳисобварағида юритилади.

«Бюджет билан ҳисоб-китоблар» моддаси бўйича (250-сатр) солиқлар, йиғимлар ва бюджетга бошқа тўловларга доир ортиқча тўловни қўшганда молия ва солиқ органларининг қарзи кўрсатилади. Ушбу модда бўйича умумбелгиланган тартибда ҳисобга олинган қўшилган қиймат солиғининг суммаси ҳам кўрсатилади.

«Ходимлар билан бошқа операциялар бўйича ҳисоб-китоблар» моддаси бўйича (260-сатр) корхона ходимларининг ушбу корхона маблағлари ёки банк кредити ҳисобига уларга берилган ссудалар ва қарзлар, корхонага етказилган моддий зарарни қоплаш бўйича ва ҳоказо қарзлари кўрсатилади. Хусусан, ушбу модда бўйича яқка тартибдаги ва кооператив уй-жой қурилишига ёки боғ уйчаларини харид қилиш ва боғ участкаларини ободонлаштиришга ссудалар, уй-жой шароитини яхшилаш ёки уй-рўзгор анжомларини сотиб олишга ёш оилаларга бериладиган фоизсиз ссудалар ва ҳоказо ссудалар акс эттирилади.

Баланс активи ва пассивида «Шуъба ва тобе хўжалик жамиятлари билан ҳисоб-китоблар» моддаси бўйича (270-сатр ва 520-сатр) ҳисоби «Шуъба корхоналар билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағида юритиладиган, шуъба ва (ёки) тобе хўжалик жамиятлари билан жорий операциялар бўйича маълумотлар (балансларро ҳисоб-китоблар) акс эттирилади. Корхоналарни шуъба ва (ёки) тобе корхоналарга киритиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 67 ва 68-моддалари билан белгиланади. Шуъба ва (ёки) тобе хўжалик жамиятларига инвестицияларнинг ҳисоби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги 1998 йил 14 октябрда 50-сон билан тасдиқлаган «Консолидацияланган моли-

явий ҳисоботлар ва шуъба хўжалик жамиятларига инвестициялар ҳисоби» Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти (8-сон БҲМС) (рўйхат рақами 580, 1998 йил 28 декабрь)га биноан бош жамиятнинг алоҳида молиявий ҳисоботида консолидацияланиши керак.

Баланс активи ва пассивида «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» моддаси бўйича (280-сатр ва 530-сатр) уларнинг ўзаро ҳисоб-китоблари ҳисоби «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» ҳисобварағида юритиладиган ваколатхоналар, филиаллар ва бошқа алоҳида юридик шахс бўлмаган бўлинмалар билан жорий операциялар бўйича маълумотлар кўрсатилади.

«Муассислар билан ҳисоб-китоблар» моддасида (290-сатр) масъул шахслар қарзи, қабул қилиб олишда топилган таъминотчилар билан товар-оддий бойликлар камомати бўйича ҳисоб-китоблар қарзи кўрсатилади. Шунингдек бу моддада қарздорларга тан олинган ёки суд ва бошқа органларнинг уларни ундириш ҳақидаги қарори олинган жарималар, пенялар ва неустойкалар кўрсатилади.

«II-бўлим бўйича жами» моддасида (310-сатр) қуйидаги сатрлар йиғиндиси натижаси кўрсатилади: 120-сатр + 130-сатр + 140-сатр + 150-сатр + 160-сатр + 170-сатр + 180-сатр + 190-сатр + 200-сатр + 210-сатр + 220-сатр.

«Баланс активи бўйича жами» моддасида (320-сатр) 110- ва 310-сатрлар йиғиндиси сифатида олинган актив якуний суммаси кўрсатилади.

«Устав капитали (фонд)» моддасида (330-сатр) таъсис ҳужжатларида корхона муассисларининг омонатлари (ҳиссалари, номинал қиймати бўйича акциялар, пай бадаллари) мажмуаси сифатида қайд қилинган устав капиталининг миқдори кўрсатилади.

ННТ учун мазкур сатр кўпинча тўлдирилмайди, чунки нотижорат ташкилотларига устав капитали яратишнинг маъноси йўқ (сабаблари ҳақида юқорида кўринг).

«Кўшилган сармоя» моддасида (340-сатр) акцияларни номинал қийматидан юқори нархда биринчи сотишда олинган эмиссион даромад суммаси кўрсатилади. Кўшилган сармоя ҳисоби «Устав капитали» ҳисобварағининг «Кўшилган сармоя» илова ҳисобварағида олиб борилади. *Бу қисмда ННТда кўшилган сармоя бўлиши мумкин эмас.*

Мазкур моддада шунингдек корхонанинг устав капиталини шакллантиришда юзага чиқадиган Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг таъсис ҳужжатларини қайд қилиш санасига ва устав капиталига маблағларни ҳақиқий бадал қилиш санасига курслари орасидаги фарқ суммаси акс эттирилади.

«Резерв сармоя» моддасида (350-сатр) корхона низомига биноан мулкни қайта баҳолашда ҳосил бўладиган фойда ҳисобига яратиладиган резервлар суммаси кўрсатилади (корхона мулкни кўпайтирувчи пул маблағлари ва бошқа тушумлар бундан мустасно). Резерв сармоя ҳисоби «Устав капитали» ҳисобварағининг «Резерв сармоя» илова ҳисобварағида олиб борилади.

Мазкур моддада шунингдек божхона тўловлари, солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича солиқ имтиёзлари суммаси ҳам маблағларни солиққа тортишдан озод қилинган қисмини имтиёз даври тугагач «Мақсадли молиялаш ва тушумлар» ҳисобварағидан «Устав капитали» ҳисобварағининг «Резерв капитал» илова ҳисобварағи кредитига ўчирилиш ва мақсадли вазифаларни бажаришга йўналтириш шарти билан акс эттирилади.

«Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» моддасида (360-сатр) чораклик ҳисоботларда фойда-нетто, яъни тайёр маҳсулот, ярим фабрикатлар, сотиладиган буюмлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларни амалга оширишдан молиявий натижа, шунингдек «Давр харажатлари» ҳисобварағидан ҳисоб қилинадиган операцион даромад ва тушумлар, харажатлар, мазкур корхона учун хос бўлмаган тасодифий фаолиятдан фойда ва даромадлар кўрсатиладиган «Фойдалар ва зарарлар» ҳисобварағи билан корхона йил давомида солиқларни тўлашни кўрсатадиган «Фойда (даромад)дан ўтказилган ва тўланган солиқлар» ҳисобварағи орасидаги фарқ акс эттирилади.

Ҳисобот йили тугагач «Фойда (даромад)дан ҳисоблаб ёзилган ва тўланган солиқлар» ҳисобварағининг дебети бўйича ҳисобга олинган суммалар «Фойдалар ва зарарлар» ҳисобварағи дебети-га ўтказилади, «Фойда (даромад)дан ўтказилган ва тўланган солиқлар» ҳисобварағи ёпилади ва биринчи январга сальдога эга бўлмайди.

Ҳисобот йили соф фойдаси (зарари) қоладиган «Фойдалар ва зарарлар» ҳисобварағи сальдони «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» ҳисобварағининг дебети (зарари)га ёки кредити (соф фойдаси)га ўтказиб ёпилади.

Йиллик ҳисоботда «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» ҳисобварағининг кредитига ўтказилган фойда 360-сатрда ҳам кўрсатилади. Шу билан бирга агар мазкур ҳисобварақда (алоҳида илова ҳисобварақда) аввалги йиллар тақсимланмаган фойдасининг қолдиғи бўлган бўлса, у ҳолда тақсимланмаган фойданинг қолдиғи суммаси олинади ва йиғилган фҳисобот йили бўйича ойда кўрсатилади.

Агар корхона зарар қилган бўлса, у ҳолда чорак охирида бу зарар худди шу модда бўйича «минус» ишора билан кўрсатилади. Шунингдек, «Ҳисоблаб ёзилган ва тўланган фойда (даромад)га тўловлар» ҳисобварағи сальдосининг «Фойда ва зарарлар» ҳисобварағи сальдосидан ортиқча суммаси ҳам «минус» ишораси билан кўрсатилади.

ННТ учун сатр фақат тадбиркорлик фаолияти олиб борилгандагина тўлдирилади.

«Мақсадли молиялаш ва тушумлар» моддасида (370-сатр) бюджетдан, тармоқ ва нотармоқ махсус фондларидан, бошқа корхоналар, жисмоний шахслардан мақсадли тадбирларни амалга ошириш учун олинган ва «Мақсадли молиялаш ва тушумлар» ҳисобварағида ҳисобга олинган пул маблағлари қолдиқлари кўрсатилади.

ННТ мазкур сатрда мақсадли характерга эга барча тушумларни кўрсатади.

Бюджетга божхона тўловлари, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўшаган маблағларни мақсадли ишлатиш шарти билан озод қилинган корхона ва ташкилотлар қонунчиликка биноан мазкур модда бўйича умумий тартибда ҳисобга олинган, лекин бюджетга ўтказилмаган солиқлар суммасини акс эттирадилар.

Имтиёз даври тугагач маблағларни солиққа тортишдан озод қилиш натижасида бўшаган ва «Мақсадли молиялаш ва тушумлар» ҳисобварағи кредити бўйича ҳисобга олинадиган суммаси «Устав сармояси» ҳисобварағининг «Захира сармоя» илова ҳисобварағига ҳисобдан чиқарилади.

«Бўлғуси харажатлар ва тўловлар захиралари» моддаси бўйича (380-сатр) харажатларни маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннарига бир меъёردа киритиш мақсадида асосий воситаларни капитал таъмирлашни амалга ошириш учун корхона томонидан захира қилинган маблағлар кўрсатилади. Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги низомга кўра капитал таъмирлаш ишларини бажариш учун захира Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг руҳсатига биноан барпо этилади.

ННТ учун бу сатр кўпинча тўлдирилмайди.

«Бўлғуси даврлар даромадлари» моддаси бўйича (390-сатр) ҳисобот йилида олинган, лекин бўлғуси ҳисобот даврларига тааллуқли маблағлар (ижара тўлови ва ҳоказо), шунингдек амалдаги тартибга мувофиқ «Бўлғуси даврлар даромадлари» ҳисобварағида ҳисобга олинадиган бошқа суммалар кўрсатилади.

ННТ учун бу модда фақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганда тўлдирилади.

І бўлим бўйича жами» моддаси бўйича (400-сатр) 320-сатр+330-сатр+340-сатр+350-сатр+360-сатр+370-сатр+380-сатрлар суммаси кўрсатилади.

«Узоқ муддатли қарзлар» моддаси бўйича (410-сатр) бошқа корхоналар ва муассасалардан (банклардан ташқари) олинган узоқ муддатли (сўндириш муддати бир йилдан ортиқ бўлган) қарзлар бўйича қарз суммалари кўрсатилади.

Ана шу модда бўйича ижарачи ижарага берувчилар билан уларга узоқ муддатли ижара шартларида берилган ва улар томонидан «Узоқ муддатга ижарага олинадиган асосий воситалар» ҳисобварағида ҳисобга олинадиган асосий воситалар учун ҳисоб-китоблар ҳолати («Ижара мажбуриятлари» ҳисобварағи бўйича ҳисобга олинадиган ижарага берувчи олдидаги кредиторлик қарзи)ни акс эттиради.

«Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» моддаси бўйича (420-сатр) банклар билан келишилган ва улардан олинган узоқ муддатли (сўндириш муддати бир йилдан ортиқ бўлган) кредитлар бўйича қарз суммалари кўрсатилади.

«Қисқа муддатли қарзлар» моддаси бўйича (430-сатр) бошқа корхоналар ва муассасалардан (банклардан ташқари) олинган, «Қисқа муддатли қарзлар» ҳисобварағида ҳисобга олинган қисқа муддатли (сўндириш муддати бир йилдан кам бўлган) қарзлар бўйича қарз суммалари кўрсатилади.

«Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» моддаси бўйича (440-сатр) банклар билан келишилган, улардан олинган (сўндириш муддати бир йилгача бўлган) кредитлар бўйича қарз суммалари кўрсатилади.

Ана шу моддада ходимлар учун берилган, «Ходимлар учун банк кредитлари» ҳисобварағида ҳисобга олинган банк кредитлари акс этирилади ва корхона томонидан яқка тартибдаги уй-жой қурилиши, боғ уйчаларини қуриш ва бошқа мақсадларга ходимларга ссуда бериш учун, шунингдек кредитга сотган товарлари учун савдо ташкилотларига тўлаш учун олинган банк кредитлари бўйича қарз суммаси кўрсатилади.

«Ҳаридорлар ва буюртмачилардан олинган бўнақлар» моддаси бўйича (450-сатр) «Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» ҳисобварағида ҳисобга олинган бўлғуси ҳисоб-китоблар бўйича чет ташкилотлардан олинган бўнақлар суммаси кўрсатилади.

ННТ учун бу модда фақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганда тўлдирилади.

«Кредиторлар, жами» моддаси бўйича (460-сатр) 470-сатр+480-сатр+490-сатр+500-сатр+510-сатр+520-сатр+530-сатр+540-сатр+550-сатрларни қўшиш билан корхонанинг кредиторлик қарзи суммаси акс этирилади.

461-сатрда маълумот учун ҳисобот даврида муддати кечиктирилган кредиторлик қарзи кўрсатилади.

«Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар» моддаси бўйича (470-сатр) келиб тушган моддий бойликлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчилардан қарзлар суммаси кўрсатилади.

«Бюджет бўйича қарз» моддаси бўйича (480-сатр) бюджетга тўловларнинг барча турлари, шу жумладан жисмоний шахсларнинг даромад солиғи суммаси бўйича қарзлар кўрсатилади.

«Ҳукумат қарорларига кўра кечиктирилган қарзлар» моддаси бўйича (481-сатр) Ҳисоб-китоблар механизмини такомиллаштириш ва бюджетга тўловлар интизомини мустақкамлаш бўйича Ҳукумат комиссиясининг қарорига кўра бюджетга тўловлар кечиктирилган ва (ёки) улар бўлиб-бўлиб тўлаш ҳуқуқи берилган бюджетга тўловлар бўйича қарзлар суммаси акс эттирилади.

«Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича қарз» моддаси бўйича ҳисоблаб ёзилган, лекин ҳали тўланмаган меҳнатга ҳақ тўлаш суммалари кўрсатилади.

Меҳнатга ҳақ тўлаш ва суғурталаш бўйича ҳисоб-китобларни акс эттирувчи ҳисобварақлар бўйича дебет сальдоси «Бошқа дебиторларнинг қарзлари» моддаси бўйича баланс активида кўрсатилади.

«Мулкий ва шахсий суғурта бўйича қарзлар» моддаси бўйича (500-сатр) ходимлари ва мол-мулкни мажбурий ва ихтиёрий суғурталаш бўйича тўловларга доир қарзлар кўрсатилади.

«Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича қарзлар» моддаси бўйича (510-сатр) корхонанинг давлат мақсадли жамғармалари (Республика йўл жамғармаси, Ўзбекистон Республикасининг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси, Давлат бандликка кўмаклашиш жамғармаси)дан, шунингдек қонунда белгиланган тартибга мувофиқ Ўзбекистон Қасаба уюшмалари федерацияси кенгашидан қарзлари кўрсатилади.

Мазкур модда бўйича ҳисоб-китоблар механизмини такомиллаштириш ва бюджетга тўловлар интизомини мустақкамлаш бўйича Ҳукумат комиссиясининг қарорига кўра давлат мақсадли жамғармаларига тўловлар кечиктирилган ва (ёки) бўлиб-бўлиб тўлаш ҳуқуқи берилган давлат мақсадли жамғармаларига тўловлар бўйича қарзлар суммаси ҳам акс эттирилади.

«Бошқа кредиторлар» моддаси бўйича (540-сатр) корхонанинг кредиторлар гуруҳи бошқа моддалари бўйича ўз аксини топмаган ҳисоб-китоблар бўйича қарзи кўрсатилади.

«II бўлим бўйича жами» моддаси бўйича (550-сатр) 400-сатр+410-сатр +420-сатр +430-сатр +440-сатр +450-сатр +460-сатрларни қўшиш натижаси кўрсатилади.

«Баланс пассиви бўйича жами» моддаси бўйича (560-сатр) 400

ва 550-сатрлар бўйича суммалар натижаси сифатида олинган пас-сивнинг якуний суммаси акс эттирилади.

9.3. Молиявий натижалар ҳақида ҳисобот (2-сон шакл)

ННТ учун мазкур шакл фақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғуллангандагина тўлдирилиши керак, чунки шу ҳолатдагина ННТ да даромад ва харажатларни ҳисобга олиш ҳисобварағи ишга туширилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг
2002 йил 7 февралдаги 31-сон буйруғига 2-сон илова, ЎЗР АВ томонидан 2002 й. 19 мартда рўйхатга олинган N 1117.
Приложение N 2 к Приказу министра финансов от 7 февраля 2002 г. N 31, зарегистрированному МЮ 19 марта 2002 года N 1117

**МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ТЎҒРИСИДАГИ
ҲИСОБОТ - 2-сон
ОТЧЕТ О ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТАХ - форма N 2
1 январдан _____ 200__ йилгача
с 1 января по 1 _____ 200__ года**

□□□□□□□□

Корхона, ташкилот _____ Предприятие, организация _____	БХУТ бўйича 2 шакл Форма N 2 по ОКУД Сана (йил, ой, кун) Дата (год, число, месяц)	0710002
Тармоқ (фаолият тури) _____ Отрасль (вид деятельности) _____	КТУТ бўйича по ОКПО ХХТУТ бўйича по ОКНХ	
Давлат мулкани бошқариш органи _____ Орган управления государственным имуществом _____	КТУТ бўйича по ОКПО Назоратдаги сумма Контрольная сумма Жўнатилган сана Дата высылки	
Ўлчов бирлиги, минг сўм Единица измерения, тыс. сум.	Қабул қилинган сана Дата получения Топшириш муддати Срок представления	
Манзил _____ Адрес _____		

Кўрсаткичларнинг номи Наименование показателя	Сатр рақами N строк	Етган йилнинг шу даврида. За соответствующий период прошлого года		Ҳисобот даврида За отчетный период	
		Даромадлар (фойда) Доходы (прибыль)	Харажатлар (зарар) Расходы (убытки)	Даромадлар (фойда) Доходы (прибыль)	Харажатлар (зарар) Расходы (убытки)
Махсулот (иш, хизмат) сотишдан тушган тушум Выручка от реализации продукции (работ, услуг)	010		x		x
Кўшилган қиймат солиғи Налог на добавленную стоимость	020	x		x	
Акциз солиғи Акцизный налог	030	x		x	
Экспорт буйича божжона божлари Экспортные таможенные пошлины	040	x		x	
Махсулот (иш, хизмат) ларни сотишдан олинган соф тушум (010-020-030-040) Чистая выручка от реализации продукции (работ, услуг) (010-020-030-040)	050				
Сотилган махсулот (иш, хизмат) ларнинг ишлаб чиқариш таннархи Производственная себестоимость реализованной продукции (работ, услуг)	060	x		x	
Махсулот (иш, хизмат) ларни сотишдан тушган ялли фойда (зарар) (050-060) Валовая прибыль (убыток) от реализации продукции (работ, услуг) (050-060)	070				
Сотиш харажатлари Расходы по реализации	080	x		x	
Маъмурий харажатлар Административные расходы	090	x		x	
Асосий фаолиятнинг бошқа жараёнларидан даромадлари ва харажатлари Прочие операционные расходы и доходы от основной деятельности	100				
Келгусида солиққа тортиладиган базадан чиқариладиган ҳисобот даври харажатлари Расходы отчетного периода, исключаемые из налогооблагаемой базы в будущем	105	x		x	

Асосий фаолиятнинг фойдаси (зарари) (070-080-090-105+100) Прибыль (убыток) от основной деятельности (070-080-090-105+100)	110				
Шўъба ва қарам хўжалик жамиятларидан олинган дивидендлар Дивиденды, полученные от дочерних и зависимых хозяйственных обществ	120		x		x
Бошқа олинган дивидендлар Прочие дивиденды полученные	125		x		x
Шўъба ва қарам хўжалик жамиятларидан олинган ва берилган қарзлар бўйича фоизлар Проценты по займам, полученным и выданным дочерним и зависимым хозяйственным обществам	130				
Бошқа тўланган ва олинган фоизлар Прочие проценты уплаченные и полученные	135				
Валюта курс фарқи Курсовые валютные разницы	140				
Молиявий фаолият бўйича бошқа даромад ва харажатлари Прочие доходы и расходы по финансовой деятельности	145				
Умумхўжалик фаолиятининг фойдаси (зарари) (110+120+125+130+135+140+145) Прибыль (убыток) от общехозяйственной деятельности (110+120+125+130+135+140+145)	150				
Фавқуллоддаги фойда ва зарар Чрезвычайные прибыли и убытки	160				
Даромад (фойда) солиги тўлангунга қадар фойда (зарар) (150-/+160) Прибыль (убыток) до уплаты налога на доход (прибыль) (150-/+160)	170				
Даромад (фойда) дан солиқ Налог на доходы (прибыль)	180	x		x	
Юқоридаги моддаларга кирмайдиган бошқа солиқ ва ажратмалар Прочие налоги и отчисления, не входящие в вышеперечисленные статьи	190	x		x	
Ҳисобот давридаги соф фойда (зарар) (170-180-190) Чистая прибыль (убыток) отчетного периода (170-180-190)	200				

**БЮДЖЕТГА ТЎЛАНМАЛАР ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ
СПРАВКА О ПЛАТЕЖАХ В БЮДЖЕТ**

Кўрсаткичнинг номи Наименование показателя	Сатр коди № стро- ки	Ҳисоб- ланган миқдор Причитается по расчету	Ҳақиқатда тўланган Фактически внесено
Даромад (фойда) дан солиқ шу жумладан: Налог на доходы (прибыль) в том числе:	210		
юрідик шахслардан с юридических лиц	211		
жисмоний шахслардан с физических лиц	212		
Ялпи даромаддан солиқ Налог на валовой доход	220		
Ягона ер солиғи Единый земельный налог	230		
Ягона солиқ Единый налог	240		
Кўшилган қиймат солиғи Налог на добавленную стоимость	250		
Акциз солиғи Акцизный налог	260		
Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ Налог за пользование недрами	270		
Экология солиғи Экологический налог	280		
Сувдан фойдаланиш тўловлари Налог за пользование водными ресурсами	290		
Экспорт бўйича боғжона боғжлари Экспортные таможенные пошлины	300		
Импорт бўйича боғ тўловлари Импортные пошлины	310		
Мол-мулк солиғи Налог на имущество	320		

Ер солиғи (ер учун тўланма) Земельный налог	330		
Реклама солиғи Налог на рекламу	340		
Инфраструктурани ривожлантириш солиғи Налог на развитие инфраструктуры	350		
Бошқа солиқлар Прочие налоги	360		
Мақаллий бюджетга тўланмалар Платежи в местный бюджет	370		
Бюджет тўловларининг кечиктирилиши тўғрисида белгиланган молиявий огоҳлантиришлар Финансовые санкции за просроченные платежи в бюджет	380		

Раҳбар

Руководитель _____

Бош бухгалтер

Главный бухгалтер _____

«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушум» моддаси бўйича (010-сатр) корхона ва ташкилотлар, харидор ва буюртмачилар томонидан тушум таркибида тўланадиган солиқлар билан биргаликда маҳсулот ва товарларни сотишдан, иш ва хизматлар учун бутун тушумни (қайтарилган товарлар ва тайёр маҳсулотлар қийматини, сотиш нархларидан харидор чегирмаларини чиқариб ташлаб) акс эттирадилар.

010-сатр «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» ҳисобварағининг кредит обороти маълумотлари бўйича тўлдирилади.

Асосий фаолияти мол-мулкни ижарага бериш ҳисобланган корхона ва ташкилотлар 010-сатр бўйича ҳисоблаб ёзилган ижара тўлови суммасини (молиявий ижара (лизинг)дан ташқари) акс эттирадилар. Мазкур ижара тўлови бўйича ҚҚС суммаси 020-сатрда акс этирилади.

«Қўшилган қиймат солиғи» моддаси бўйича (020-сатр) қўшилган қиймат солиғини тўловчи корхоналар реализация ҳисобва-

рағи бўйича тушум таркибида ҳисобга олинган ва «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» ҳисобварағи дебети ва «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағи кредити бўйича «Қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» илова ҳисобварағида кўрсатилган суммани акс эттирадилар. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонунчилигига мувофиқ амалга оширилади.

«Акциз солиғи» моддаси бўйича (030-сатр) акциз солиғини тўловчи корхоналар реализация ҳисобварағи бўйича тушум таркибида ҳисобга олинган ҳамда «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» ҳисобварағи дебети ва «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағи кредити бўйича «Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» илова ҳисобварағида кўрсатилган суммани акс эттирадилар. Акциз солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонунчилигига мувофиқ амалга оширилади.

040-сатрда экспорт божхона тўловлари акс эттирилади.

«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан олинган соф тушум» моддаси бўйича (050-сатр) маҳсулот, товарлар, ишлар, хизматлар сотилишидан, шунингдек корхонанинг ёрдамчи, кўмакчи ва хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлари маҳсулотини четга сотишдан олинган молиявий натижа кўрсатилади. Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан олинган соф тушум ҳисобот даврининг 020, 030, 040-сатрлари кўрсаткичларига камайтирилган 010-сатрдаги кўрсаткичига тенгдир.

060-«Сотилган маҳсулот, ишлар, хизматларнинг ишлаб чиқариш таннархи» сатри бўйича (060-сатр) Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги низога мувофиқ «Асосий ишлаб чиқариш», «Ёрдамчи ишлаб чиқариш», «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва ҳўжалиklar» ҳисобварақларида харажатларни умумлаштириш йўли билан олинган сумма кўрсатилади. Савдо ташкилотлари ушбу сатр бўйича сотилган товарларнинг харид қийматини акс эттирадилар. Товар оборотида (товарларни қабул қилиш ва сотиш) иштирок этмасдан, хизматлар учун тўлов сифатида даромад оладиган воситачи ташкилотлар бу сатрни тўлдирмайдилар.

060-сатр «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» ҳисобварағининг дебет обороти маълумотлари бўйича «Тайёр маҳсулот» ёки «Товарлар» ҳисобварақлари билан корреспонденцияда тўлдирилади.

«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан ялпи фойда (зарар)» (070-сатр) сотишдан соф тушум билан ишлаб чиқариш тан-нархи ўртасидаги фарқ (050-сатр - 060-сатр) сифатида белгиланади.

080-«Сотиш харажатлари», 090-«Маъмурий харажатлар», 100-«Асосий фаолият бўйича бошқа операцион харажатлар ва даромадлар» (харажатлар қисмида) ва 105-«Келгусида солиқ солинадиган базадан чиқариб ташланадиган ҳисобот даври харажатлари» сатрлари «Фойда ва зарарлар» ҳисобварағининг «Давр харажатлари» илова ҳисобварағида умумлаштирилган ҳисоб маълумотлари бўйича тўлдирилади. 100-сатрнинг операцион даромадлар қисми «Фойда ва зарарлар» ҳисобварағининг «Операцион даромадлар ва тушумлар» илова ҳисобварағининг маълумотлари бўйича тўлдирилади.

Асосий фаолиятга доир фойда (зарар)ни белгилаш учун («Асосий фаолиятга доир фойда (зарар)» моддасининг 110-сатри) маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишига доир ялпи фойда (зарар)дан (070-сатр) сотиш харажатлари (080-сатр), маъмурий харажатлар (090-сатр), бошқа операцион харажатлар (100-сатр бўстунни) суммаси, келгусида солиқ солинадиган базадан чиқариб ташланадиган ҳисобот даври харажатлари суммаси (105-сатр) чегирилади ва бошқа операцион даромадлар суммаси қўшилади (100-сатр 5-устуни).

120 («Шуъба ва тобе ҳўжалик жамиятларидан олинган дивидендлар»), 125 («Олинган бошқа дивидендлар»), 130 («Олинган ва шуъба ҳамда тобе ҳўжалик жамиятларига берилган қарзлар бўйича фоизлар»), 135 («Олинган ва тўланган бошқа фоизлар»), 140 («Валюта курсидаги фарқлар»), 145 («Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар ва харажатлар») - ҳисобот сатрлари «Фойда ва зарарлар» ҳисобварағининг «Молиявий фаолиятга доир фойда ва зарарлар» илова ҳисобварағида умумлаштирилган маълумотлар бўйича тўлдирилади.

«Умумҳўжалик фаолиятига доир фойда (зарар)» (150-сатр) - асосий фаолиятга доир фойда (зарар) қўшув (ёки айирув) корхонанинг молиявий фаолиятига доир натижалар.

160-сатр («Фавқулудда фойда ва зарарлар») «Фойда ва зарарлар» ҳисобварағининг «Фавқулудда фойда ва зарарлар» илова ҳисобварағининг маълумотлари бўйича тўлдирилади.

170-сатрда 150 ва 160-сатрларни қўшиш натижаси (+/- белгисини ҳисобга олиб) сифатида олинган «Даромад (фойда) солиғини тўлашга қадар фойда (зарар)» кўрсатилади. Ушбу сатр на-

тижаси даромад (фойда) солиғини ҳисоблаш чоғида асос ҳисобланади.

180-«Даромад (фойда) солиғи» сатри бўйича бюджетга тўланадиган ва «Ҳисоблаб ёзилган ва тўланган фойда (даромад) солиқлари» ҳисобварағи дебети бўйича ҳисобга олинган, ҳисобот даври бошидан ҳисоблаб ёзилган даромад (фойда) солиғи суммаси кўрсатилади.

190-«Юқорида саналган моддаларга кирмайдиган бошқа солиқлар ва ажратмалар» сатри бўйича йил бошидан ҳисоблаб ёзилган, бюджет ва давлат мақсадли жамғармаларига тўланиши керак бўлган, корхона томонидан фойда ҳисобига тўланадиган ва ҳисобот шаклининг юқорида саналган моддаларида акс этмаган солиқ ва ажратмалар суммаси акс эттирилади.

Амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқ солишнинг алоҳида тартиби назарда тутилган корхона ва ташкилотлар 190-сатр бўйича ҳисоблаб ёзилган ягона солиқ, ялпи даромад солиғи, ягона ер солиғи суммасини акс эттирадилар.

200-«Ҳисобот даврининг соф фойдаси (зарари)» сатри бўйича корхоналар 170-сатр - 180-сатр - 190-сатрлар фарқи сифатида олинган тақсимланмаган соф фойда (ёки қопланмаган зарар) суммасини кўрсатадилар.

210-380-«Бюджетга тўловлар тўғрисида маълумотнома» сатрларбвда корхоналар ва ташкилотлар томонидан солиқ қонунчилигига мувофиқ ҳисоблаб ёзиладиган ҳамда бюджетга тўланадиган тўловлар кўрсатилади.

9.4. Асосий воситаларнинг ҳаракати тўғрисида ҳисобот (3-сон шакл)

Асосий воситаларнинг ҳаракати тўғрисида ҳисоботда корхона асосий воситаларининг мавжудлиги ва ҳаракати кўрсатилади.

3-устун ва 6-устунда корхонанинг балансида қайд этилган барча асосий воситалари қиймати (тегишлича ҳисобот даврининг боши ва охиридаги ҳолат бўйича), шу жумладан ижарага топширилган, бепул тақдим этилган ёки ишлатилмаётган (консервация, захирада бўлган ва ҳоказо) асосий воситалар айрим турлари ҳам акс эттирилади. Маълумотлар дастлабки қиймат бўйича келтирилади.

4-устунда ҳисобот даврида асосий воситаларнинг умумий ҳолати барча манбалар бўйича акс эттирилади, шу жумладан: қўшимча баҳолаш, илгари ҳисобга олинмаган, ҳақ эвазига харид қилинган воситалар, оборотдаги воситалардан асосий воситаларга ўтиш, бошқа корхоналар ва ташкилотлардан бепул тушумлар (агар

баланс йил бошида ўзгарган бўлса), шунингдек ҳисобот йилида молиялашнинг барча манбалари бўйича ишга туширилган янги асосий воситалар, шу жумладан банк кредитлари ҳисобига кирим қилинган воситалар.

5-устунда ҳисобот йилида асосий воситаларнинг умумий чиқиб кетиши акс эттирилади, шу жумладан: нархни тушириш, ортиқча ва ишлатилмайдиган мол-мулкни сотиш тартибида пулга сотилган асосий воситалар, асосий воситалардан оборот воситалар сирасига ўтказиш, бошқа корхона ва ташкилотларга бепул берилганлари, шунингдек ҳисобот йилида тўзилиши ва эскириши, табиий офатлар ва авариялар оқибатида, таъмирлаш ва янги қурилиш сабабли ва бошқа сабабларга кўра тугатилган асосий воситаларнинг тўлиқ қиймати (эскиришни чегирмасдан).

7-устун ва 10-устунда йил бошидаги ва ҳисобот даври охиридаги ҳолат бўйича асосий воситалар турларига доир жамланган эскириш суммаси акс эттирилади.

8-устунда ҳисобот даврида барча манбалар бўйича асосий воситаларнинг ҳисоблаб ёзилган эскириш суммаси, шу жумладан қўшимча баҳолаш чоғида эскиришни қўшимча ҳисоблаш, илгари ҳисобга олинмаган эскириш, илгари фойдаланишда бўлган асосий воситалар бўйича эскириш акс эттирилади.

9-устунда асосий воситаларни тугатиш, сотиш ва уларнинг бошқача чиқиб кетиши жараёнида чиқиб кетган воситалар бўйича ҳисоблаб ёзилган эскириш акс эттирилади.

11-устунда асосий воситаларнинг йил бошида 3-устун ва 7-устун маълумотлари ўртасидаги айирма натижаси сифатида олинган қолдиқ қиймати акс эттирилади.

12-устунда асосий воситаларнинг ҳисобот даври охирида 6-устун ва 10-устун маълумотлари ўртасидаги айирма натижаси сифатида олинган қолдиқ қиймати акс эттирилади.

«Жами асосий воситалар» моддаси бўйича ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш асосий воситаларининг ҳаракати алоҳида сатрлар бўйича кўрсатилади.

Ишлаб чиқариш асосий воситаларига саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш, қурилиш, қишлоқ хўжалиги, савдо ва умумий овқатланиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш ва моддий ишлаб чиқариш соҳасига тааллуқли бошқа фаолият турлари билан боғлиқ воситалар киради.

Ноишлаб чиқариш асосий воситаларига уй-жой ва коммунал хўжалик, соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия, ижтимоий таъминот, халқ таълими, маданиятга оид ва ҳоказо воситалар киради.

«Тугалланмаган қурилиш» моддаси бўйича (140-сатр) пудрат ва хўжалик усули билан бажариладиган объектлар қурилишига, шунингдек асосий воситаларни харид қилишга доир корхона харажатларининг ҳаракати акс эттирилади.

Кичик бўлимнинг 4-устунида объектлар қурилиши (пудрат ташкилотларининг тўлашга қабул қилинган ва тўланган тўловномалари) ва асосий воситаларни харид қилишга доир корхона қилган харажатлар кўрсатилади.

Кичик бўлимнинг 5-устунида фойдаланишга топширилган қурилиш объектлари ва харид қилинган асосий воситаларнинг, шунингдек асосий воситалар қийматини кўпайтирмайдиган ҳисобдан чиқарилган харажатларнинг қиймати кўрсатилади.

«МАЪЛУМОТ УЧУН» кичик бўлимида кўрсатилади:

а) 150-сатр бўйича - йил давомида харид қилинган асосий воситаларнинг қиймати;

б) 151 - 153-сатрлар бўйича - корхона томонидан йил давомида объектлар қурилишини молиялашга ва манбалар гуруҳлари бўйича асосий воситаларни харид қилишга ишлатилган маблағларни очиб бериш;

в) 160-сатр бўйича - бошқа корхоналарга ижарага берилган корхона асосий воситалари алоҳида турларининг қиймати (маълумотлар асосий воситалар қандай акс эттирилган бўлса, барча устунлар бўйича келтирилиши керак);

г) 170-сатр бўйича - ижарадаги корхона таркибида қайд этилган, ижарага олинган алоҳида турлардаги ва умуман асосий воситалар қиймати (маълумотлар асосий воситалар қандай акс эттирилган бўлса, барча устунлар бўйича келтирилиши керак).

9.5. Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот (4-сон шакл)

Пул оқимлари тўғрисида ҳисоботда корхонанинг молия ресурсларидаги барча ўзгаришлар пул оқимлари ҳаракати нуқтаи назаридан акс эттирилади. Ушбу ҳисобот тижорат корхоналари учун мўлжалланган, чунки қолган ҳисобот шакллари тузишда ҳисоблаб ёзиш усули ишлатилишини ҳисобга олган ҳолда инфляция шароитида корхона ликвидлигини янада объектив баҳолаш имконини беради.

Жорий хўжалик, инвестицион ва молиявий фаолиятнинг боришида пул маблағларининг барча ўзгаришлари шундай акс эттириладики, бу ҳол ҳисобот даврининг боши ва охирида пул маблағлари қолдиқлари ва улар эквивалентлари (яъни қисқа муддатли, юқори ликвидли, маълум суммадаги пул маблағларига эр-

кин айлантириладиган, қиймати ўзгариш қаторига озгина учрайдиган инвестициялар) ўртасидаги ўзаро боғлиқликни белгилаш имконини беради.

«Харидорлардан олинган пуллар» моддаси бўйича (010-сатр) сотилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун корхонанинг банкдаги ҳисобварақларига ҳисобот даврида келиб тушган маблағлар суммаси кўрсатилади.

ННТ учун бу модда фақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганда тўлдирилади.

«Мол етказиб берувчиларга тўланган пуллар» моддаси бўйича (011-сатр) мол етказиб берувчиларга моддий бойликлар ва хизматлар (телефон, телеграф ва ҳоказо) учун тўланган пул маблағлари суммаси кўрсатилади, тўланиши тегишлича 040- ва 041-сатрларда акс этгириладиган узоқ муддатли активларни харид қилишга тўловлардан ташқари.

«Хизматчиларга ва хизматчилар номидан тўланган пуллар» моддаси бўйича (012-сатр) ходимларга тўланган пул маблағлари суммаси (меҳнатга ҳақ тўлаш кўринишида), шунингдек давлат мақсадли жамғармаларига тўланган маблағлар суммалари, бюджетга тўланган жисмоний шахслар даромад солиғи, алиментлар, уй-жой фондига, ходимларга берилган банк кредитлари учун тўлов, корхонанинг ходимларга кўрсатиладиган хизматларга ҳақ тўлаши ва кассадан ҳамда ходимлар билан ва улар номидан операцияларга тўғри келадиган банк ҳисобварақларидан бошқа сарфлар ва пул маблағлари ҳамда уларнинг эквивалентларини сарфлаш билан боғлиқ қолган сарфлар кўрсатилади.

«Бошқа пул тўловлари ва тушумлари» моддаси бўйича (013-сатр) «Чиқим» устунида роялти, турли хил тақдирлашлар, комиссия йиғимлар ва бошқа даромадларнинг тўланган пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари суммаси, савдо ва дилерлик мақсадларида тузилган контрактлар бўйича комиссия тўловлар, конвертациялагани учун банкка комиссия тўловлар ва ҳоказолар кўрсатилади, «Кириш» устунида эса уларнинг олинган суммалари кўрсатилади.

ННТ бу модда бўйича мақсадли молиялаш сифатида келган маблағларни акс эттиради.

«Жами соф пул оқими/хўжалик фаолиятдан чиқим» моддаси бўйича (014-сатр) «Кириш» устуни бўйича «+» ва «Чиқим» устуни бўйича «-» белгисининг таъсирини ҳисобга олган ҳолда 010, 011, 012, 013-сатрларни қўшиш натижаси кўрсатилади.

«Олинган фоизлар» моддаси бўйича (020-сатр) ва «Тўланган фоизлар» моддаси бўйича (021-сатр) тегишлича банк ҳисобварақ-

ларига ва корхона кассасига олинган сумма ҳамда тўланадиган фоизлар суммаси кўрсатилади. Олинган ва тўланган фоизлар ҳисоби «Фойда ва зарарлар» ҳисобварағининг «Молиявий фаолиятга доир фойда ва зарарлар» илова ҳисобварағида юритилади.

«Олинган дивидендлар» (022-сатр) моддаси ва «Тўланган дивидендлар» моддаси (023-сатр) бўйича пул маблағлари ҳамда пул эквивалентлари кўринишида олинган ва тўланган дивидендлар суммаси кўрсатилади.

«Жами соф пул оқими/фойдадан инвестициялар ва молиявий хизматга чиқим» моддаси бўйича (024-сатр) «Кирим» устуни бўйича «+» ва «Чиқим» устуни бўйича «-» белгисининг таъсирини ҳисобга олган ҳолда 020, 021, 022, 023-сатрларни қўшиш натижаси кўрсатилади.

«Тўланган даромад (фойда) солиғи» моддаси бўйича (030-сатр) тўланган даромад (фойда) солиғи суммаси кўрсатилади.

ННТ учун бу модда фақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганда тўлдирилади.

«Тўланган бошқа солиқлар» моддаси бўйича (031-сатр) барча тўланган солиқлар, божлар ва уларга тенглаштирилган йиғимлар ва ажратмалар, юридик ва жисмоний шахсларнинг даромад (фойда) солиқлари бундан мустасно, суммаси кўрсатилади.

«Жами тўланган солиқлар» моддаси бўйича (032-сатр) 030 ва 031-сатрлар суммаси акс эттирилади.

«Номоддий активларнинг хариди ва сотилиши» моддаси бўйича (040-сатр) «Чиқим» устунида номоддий активларни харид қилиш учун мол етказиб берувчига тўланган (шу жумладан, олдиндан тўланган) пул маблағлари ва эквивалентлари суммаси кўрсатилади. «Кирим» устунида номоддий активларни сотиш улар учун бошқа сотиш ҳисобланган корхоналар номоддий активларни сотганлик учун келиб тушган маблағлар суммаси (шу жумладан, билвосита солиқлар суммаси) ни акс эттирадilar.

«Узоқ муддатли моддий активларни харид қилиш ва сотиш» моддаси бўйича (041-сатр) «Чиқим» устунида узоқ муддатли моддий активлар - кўчмас мулк, бинолар, ускуналар ва бошқа асосий воситаларни харид қилганлик учун мол етказиб берувчига тўланган (шу жумладан, олдиндан ҳақ тўлаш билан) пул маблағлари ҳамда уларнинг эквивалентлари суммаси кўрсатилади. «Чиқим» устунида узоқ муддатли моддий активларни сотиш улар учун бошқа сотиш ҳисобланган корхоналар узоқ муддатли моддий активларни сотишдан келиб тушган маблағлар суммасини (шу жумладан, билвосита солиқлар суммасини) акс эттирадilar.

«Харид қилинган ва қўйилма қилинган узоқ муддатли ва қисқа муддатли қўйилмалар» моддаси бўйича (042-сатр) «Чиқим» устунида шу жумладан воситачиларга қимматли қоғозлар хариди учун тўланган комиссия пуллар суммаси ва биржада тўланган фоизлар кўрсатилади. «Кирим» устунида ўзиники бўлмаган эмиссияланган қимматли қоғозларни сотишдан тушган маблағлар суммаси, шунингдек банклар ва бошқа юридик шахсларнинг қисқа муддатли ва узоқ муддатли ссудалари ҳамда қарзлари акс эттирилади.

Тажриба-конструкторлик ишларига капиталлаштирилган харажатлар билан боғлиқ тўловлар ҳам ушбу модда бўйича акс эттирилади.

«Жами соф пул оқими/инвестиция фаолиятдан чиқим» моддаси бўйича (043-сатр) «Кирим» устунида «+» ва «Чиқим» устунида «-» белгисининг таъсирини ҳисобга олган ҳолда 040, 041, 042-сатрларни қўшиш натижаси кўрсатилади.

«Жами соф пул оқими/молиялашгача чиқим» моддаси бўйича (044-сатр) «Кирим» устуни бўйича «+» ва «Чиқим» устуни бўйича «-» белгисининг таъсирини ҳисобга олган ҳолда 014, 024, 032, 043-сатрларни қўшиш натижаси кўрсатилади.

«Сармоёга акциялар чиқаришдан тушумлар» моддаси бўйича (050-сатр) ҳисобот даврида чиқарилган акциялар учун акциядорлардан келиб тушган пул маблағлари суммаси акс эттирилади.

ННТ учун бу модда тўлдирилмайди.

«Узоқ муддатли ва қисқа муддатли қарзлар (ссудалар) келиб тушиши» моддаси бўйича (051-сатр) «Кирим» устунида ҳисобот даврида келиб тушган, «Чиқим» устунида тўланган кредит ва қарзларнинг пул маблағлари суммаси кўрсатилади.

«Ижара мажбуриятлари бўйича тўловлар» моддаси бўйича (052-сатр) «Чиқим» устунида ижарага берувчига тўланган, «Кирим» устунида ижарачидан келиб тушган пул маблағлари ва улар эквивалентлари суммаси кўрсатилади.

«Жами соф оқим/молиявий фаолиятдан чиқим» моддаси бўйича (053-сатр) «Кирим» устунида «+» ва «Чиқим» устунида «-» белгиларининг таъсирини ҳисобга олган ҳолда 050, 051, 052-сатрлар суммаси кўрсатилади.

«Соф ўсиш/пуллар ва пул эквивалентларининг камайиши» моддаси бўйича (060-сатр) қуйидаги сатрлар суммасининг натижаси сифатида (+/- белгилари таъсирини ҳисобга олган ҳолда) олинган кирим ёки чиқим суммаси (тегишлича «Чиқим» ёки «Кирим» устунида) кўрсатилади: 044-сатр+053-сатр.

«Ҳисобот даври бошидаги ҳолат бўйича пул маблағлари ва пул эквивалентлари» моддаси бўйича (070-сатр) олдинги йилнинг 31

декабридаги ҳолат бўйича пул маблағларини ҳисобга олиш ҳисобварақларида (50, 51, 52, 55, 56, 57, 58) пул маблағлари қолдиқлари суммаси ва корхона балансида қайд этилган қисқа муддатли қимматли қоғозлар қиймати кўрсатилади.

«Ҳисобот даври охиридаги ҳолат бўйича пул маблағлари ва пул эквивалентлари» моддаси бўйича (080-сатр) ҳисобот даврининг охириги тақвимий санасидаги ҳолат бўйича пул маблағларини ҳисобга олиш ҳисобварақларида (50, 51, 52, 55, 56, 57, 58) пул маблағлари қолдиқлари суммаси ва корхона балансида қайд этилган қисқа муддатли қимматли қоғозлар қиймати кўрсатилади.

«Валюта маблағлари ҳаракати» бўлимида ҳисобот йилида корхона валюта маблағларининг ҳаракати кўрсатилади.

Валюта ҳисобварағи бўлмаганда бу бўлим тўлдирилмайди.

Валюта маблағлари Ўзбекистон Республикаси валютасида ҳисобот даврининг охириги санасидаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича акс эттирилади.

«Йил бошидаги қолдиқ» моддаси бўйича (090-сатр) йил бошида корхона валюта ҳисобварақларида ва кассасида бўлган валюта маблағлари суммаси кўрсатилади.

«Жами келиб тушди» моддаси бўйича (100-сатр) йил бошидан валюта тушумлари умумий суммаси, «Шу жумладан:» моддаси бўйича эса валюта маблағларини олиш манбалари кўрсатилади:

а) 101-сатр - «сотилшдан тушум» - йил бошидан корхона олган валюта тушуми суммаси;

б) 102-сатр - «конвертацияланган» - биржадан ташқари валюта бозорида сотиб олинган валюта суммаси;

в) 103-сатр - «олинган кредит» - хорижий валютада олинган кредит суммаси;

г) 104-сатр - «бошқа манбалар» - 101 - 103-сатрларда санаб ўтилмаган манбалар ҳисобига корхонанинг валюта ҳисобварақлари ва кассасига бошқа валюта тушумлари суммаси.

«Жами сарфланган» моддаси бўйича (110-сатр) корхона томонидан турли мақсадларга сарфланган валюта маблағларининг умумий суммаси акс эттирилади. Валютани сарфлаш йўналишларини санаш «Шу жумладан:» моддаси бўйича 111 - 114-сатрларда очиб берилди:

а) 111-сатр - «маҳсулот таннархи ва давр харажатларига киритиладиган харажатлар» - маҳсулот таннархи ва давр харажатларига киритилган сарфланган валюта маблағлари суммаси. Масалан, банк хизматларига ҳақ тўлаш;

б) 112-сатр - «мол етказиб берувчиларга тўловлар» - хом ашё, материаллар, товарлар ва бошқа оборот маблағларни харид қилишга сарфланган валюта маблағлари суммаси;

в) 113-сатр - «кредиторлар бўйича тўловлар, шу жумладан фоизлар» - валюта кредитлари бўйича кредитларни сўндиришга ва фоизларни тўлашга сарфланган валюта маблағлари суммаси;

г) 114-сатр - «бошқа мақсадларга» - 111 - 114-сатрларда санаб ўтилмаган бошқа мақсадларга сарфланган валюта суммаси.

«Ҳисобот даври охиридаги қолдиқ» моддаси бўйича (120-сатр) ҳисобот даври охирида корхонанинг валюта ҳисобварақларида ва кассасида бўлган валюта маблағлари суммаси акс эттирилади. Бу сумма: 090-сатр+100-сатр - 110-сатрга тенг.

9.6. Хусусий сармоя тўғрисида ҳисобот (5-сон шакл)

ННТ бу шаклнинг фақат: тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганда тақсимланмаган фойда қисмини ва агар ҳисобот даврида содир бўлган бўлса, мол-мулк текинга олинган тақдирда - «Узоқ муддатли активларни қайта баҳолаш» моддасини тўлдиради.

Бошқа барча устунлар тўлдирилмайди. ННТ учун устав сармоясини шакллантириш, юқорида кўрсатилганидек, тавсия этилади.

«Йил бошидаги қолдиқ» моддаси бўйича барча корхоналар учун қуйидаги ахборот акс эттирилади:

а) «Устав сармояси» 3-устунида таъсис ҳужжатларида қайд этилган устав сармояси (фонди) суммаси кўрсатилади;

б) «Кўшилган сармоя» 4-устунида «Устав сармояси» ҳисобварағининг «Кўшилган сармоя» илова ҳисобварағида қайд этилган кўшилган сармоя суммаси кўрсатилади;

в) «Захира сармоя» 5-устунида қонун ҳужжатларига мувофиқ барпо этилган захира сармоя маблағлари суммаси акс эттирилади;

г) «Тақсимланмаган фойда» 6-устунида йил бошидаги тақсимланмаган фойда суммаси кўрсатилади;

д) «Қопланмаган зарарлар» 7-устунида йил бошидаги корхона балансида қайд этилган зарар суммаси акс эттирилади.

«Хусусий (акциядорлик) сармоянинг ўсиши» моддаси бўйича (020-сатр) хусусий сармоянинг ўсиш суммаси акс эттирилади.

«Хусусий (акциядорлик) сармоянинг камайиши» моддаси бўйича (030-сатр) хусусий сармоянинг камайиш суммаси акс эттирилади.

«Қимматли қоғозлар эмиссияси» моддаси бўйича (040-сатр) белгиланган тартибда тегишли эмиссиялар суммаси акс эттирилади.

«Узоқ муддатли активларни қайта баҳолаш» моддаси бўйича (050-сатр) асосий фондлар, номоддий активлар ва бошқа узоқ муддатли активларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўтказилган қайта баҳолаш суммаси акс эттирилади.

«Устав сармоясини шакллантириш чоғида курсдаги фарқ» моддаси бўйича (060-сатр) бухгалтерия ва статистика ҳисобида «Устав сармояси» ҳисобварағининг «Кўшилган сармоя» илова ҳисобварағида қўшилган сармоя сифатида акс эттирилдиган, корхона устав сармоясини шакллантириш чоғида таъсис ҳужжатларини рўйхатга олиш санаси ва маблағларни устав сармоясига ҳақиқатда киритиш санасида Марказий банк курслари ўртасида юзага келадиган курс фарқи акс эттирилади.

«Захирага ажратмалар» моддаси бўйича (070-сатр) барпо этилиши таъсис ҳужжатлари ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган захира фондига ҳисоблаб ёзилган маблағлар суммаси акс эттирилади.

«Жорий йилнинг тақсимланмаган фойдаси (зарари)» моддаси бўйича (080-сатр) ҳисобот даврида олинган тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар) суммаси кўрсатилади.

«Тўланган дивидендлар» моддаси бўйича (090-сатр) олдинги йил учун ҳисобот даври бошидаги тақсимланмаган фойдадан ҳисоблаб ёзилган дивидендлар суммаси кўрсатилади.

«Ҳисобот даври охиридаги қолдиқ» моддаси бўйича (100-сатр) тегишли устунлар бўйича «Устав сармояси» ҳисобварағининг «Устав сармояси», «Кўшилган сармоя», «Захира сармоя» илова ҳисобварақлари бўйича ҳисобот даври охиридаги сальдо ва тақсимланмаган фойда суммаси кўрсатилади.

«Ҳисобот даври охирида устав сармоясига киритилган бадаллар» моддаси бўйича (130-сатр) муассислар ва акциядорлар томонидан корхона устав сармоясига ҳақиқатда киритилган маблағлар суммаси кўрсатилади.

120 - 142-сатрларни фақат акциядорлик жамиятлари тўлдирлади.

9.7. Дебиторлик ва кредиторлик қарзлари тўғрисида маълумотнома

«Дебиторлар ва кредиторлар рўйхати» 2-устунида корхона ва ташкилотнинг ҳисобот даврининг охириги санасидаги ҳолат бўйича ўзаро ҳисоб-китоблари ҳолати акс эттирилади. Мазкур устунда дебитор ва кредиторлар рўйхати дебитор (кредитор)дан юқори турувчи вазирликлар (идоралар) бўйича келтирилади. Агар де-

битор (кредитор) юқори турувчи вазирлик (идора)га эга бўлма-са, юридик шахснинг тўлиқ номини кўрсатиш зарур.

Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги қарзлар бўйича дебитор (кредитор)нинг номи (тўлиқ ёки умумқабул қилинган қисқартишлар билан) кўрсатилади, шунингдек қавсларда мамлакат номи кўрсатилади.

2-устунда 2, 2.1.2, 3, 5, 5.1.2, 6-сатрлар бўйича албатта дебиторнинг номини кўрсатиш лозим.

3-устунда қарзнинг умумий суммаси кўрсатилади, хусусан:

а) 1-сатр бўйича дебиторлик қарзининг умумий суммаси кўрсатилади, у 3-устуннинг 2.1 ва 3.1-сатрлари суммасига тенг бўлиши керак;

б) 4-сатр бўйича кредиторлик қарзининг умумий суммаси кўрсатилади, у 3-устуннинг 5.1 ва 6.1-сатрлари суммасига тенг бўлиши керак.

Дебиторлик қарзининг умумий суммаси ўз ичига: тушумга доир ижара мажбуриятлари бўйича ҳисоб-китоблар, харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар, берилган бўнак тўловлари бўйича ҳисоб-китоблар, бюджет билан ҳисоб-китоблар, бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар, шуъба ва тобе хўжалик жамиятлари билан ҳисоб-китоблар, ички хўжалик ҳисоб-китоблари, даъволар бўйича ҳисоб-китоблар, ҳисобот берувчи шахслар билан ҳисоб-китоблар, устав сармоясига улушлар бўйича муассислар билан ҳисоб-китоблар, бошқа дебиторлар билан ҳисоб-китоблар, шу жумладан идора ичидаги корхоналар билан ҳисоб-китобларни олади. Бунда идора ичидаги ҳисоб-китоблар деганда мустақил балансга эга бўлган ва бир муайян вазирлик, идора, корпорация, уюшма, концерн ҳамда бирлашма таркибига кирадиган корхоналар ва ташкилотлар ўртасидаги ҳисоб-китоблар тушунилади. Бухгалтерия балансида идора ичидаги ҳисоб-китоблар суммаси ёйиб кўрсатилади: дебиторлик суммаси - 280-сатр бўйича баланс активида, кредиторлик суммаси - 530-сатр бўйича баланс пассивида. Дебиторлик қарзининг умумий суммаси бухгалтерия баланси 1-сон шаклининг 220-сатри суммасига мувофиқ келиши керак.

Кредиторлик қарзининг умумий суммаси ўз ичига: олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар, мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар, бюджет билан ҳисоб-китоблар, меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича қарз, мулкӣ ва шахсий суғурта бўйича қарз, давлат мақсадли жамғармаларидан қарз, шуъба ва тобе хўжалик жамиятларидан қарз, дивидендлар тўлаш бўйича қарз,

бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар, бошқа кредиторлар билан ҳисоб-китоблар, шу жумладан идора ичидаги корхоналар билан ҳисоб-китобларни олади. Кредиторлик қарзининг умумий суммаси бухгалтерия баланси 1-сон шаклининг 460-сатри суммасига мувофиқ келиши керак.

3-устунда 2, 2.1, 2.1.2, 2.2, 3, 3.1-сатрлар бўйича 1-сатрда акс эттирилган дебиторлик қарзининг умумий суммаси қуйидаги тартибда очиб берилади:

а) 2-сатр бўйича Ўзбекистон Республикаси ичидаги дебиторлик қарзи кўрсатилади;

б) 2.1-сатр бўйича Ўзбекистон Республикаси ичидаги дебиторлик қарзи умумий суммаси, шу жумладан 2-сатр бўйича ҳисобланган идора ичидаги қарз кўрсатилади;

в) 2.1.2-сатр бўйича 2.1-сатрдан ажратилган, идора ичидаги дебиторлик қарзи суммаси кўрсатилади;

г) 2.2-сатр бўйича 2.1.2-сатр бўйича ҳисобланган идора ичидаги дебиторлик қарзининг умумий суммаси берилади;

д) 3-сатр бўйича Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги дебиторлик қарзи кўрсатилади;

е) 3.1-сатр бўйича 3-сатр бўйича ҳисобланган, Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги дебиторлик қарзининг умумий суммаси кўрсатилади.

5, 5.1, 5.1.2, 5.2, 6, 6.1-сатрлар 146-бандга кўра дебиторлик қарзига ўхшаш тартибда тўлдирилади.

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси 1998 йил 26 июнда 17-07/62, 98-106-сон билан тасдиқлаган Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида дебиторлик ва кредиторлик қарзларини ягона нархларда акс эттириш тартибига (АВ рўйхат рақами 458, 1998 йил 29 июнь) биноан ҳисобга олинади.

4-устунда муддати кечиктирилган, қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда сўндирилмаган қарзнинг умумий суммаси кўрсатилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 19 июлдаги «Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 12 майдаги «Халқ ҳўжалигида ҳисоб-китоблар ўз вақтида амалга оширилиши учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг масъулиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПФ-1154-сон Фармони қисман ўзгартириш ҳақида» ПФ-2340-сон Фармони 1-бандига мувофиқ товарлар амалда юклаб жўнатилган, ишлар бажарилган, хизматлар кўрсатилган кундан бошлаб 90 кун ўтгач дебиторлик қарзи кечиктирилган деб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 29 июндаги «Биржадан ташқари валюта бозорини янада ривожлантириш ва мустаҳкамлаш чора-тадбирлари тўғрисида» 245-сон қарорига кўра марказлаштирилмаган экспорт операциялари бўйича тушумнинг келиб тушиш ёки қайтадан олиб кириш муддати 60 кундан ошмаслиги керак.

Бюджет ва давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий тўловлар бўйича кредиторлик қарзи қонун ҳужжатларида белгиланган тўлов муддатлари тугаган кундан кейинги кундан бошлаб кечиктирилган ҳисобланади.

Бошқа кредиторлик қарзлари бўйича кечиктириш муддати сўндиришнинг муайян муддатлари белгиланган хўжалик шартномалари асосида белгиланади.

Корхонага боғлиқ бўлмаган сабаблар бўйича ҳосил бўлган қарзларга доир:

а) 5-устунда корхонага боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ҳосил бўлган умумий қарз кўрсатилади, хусусан:

1-сатр бўйича дебиторлик қарзининг умумий суммаси кўрсатилади, у 1-сатр бўйича 7, 9, 11, 12-устунларда кўрсатилган суммага тенг бўлиши керак;

4-сатр бўйича кредиторлик қарзининг умумий суммаси кўрсатилади, у 4-сатр бўйича 7, 9, 11, 12-устунларда кўрсатилган суммага тенг бўлиши керак;

б) 6-устунда кечиктирилган қарзнинг умумий суммаси кўрсатилади;

в) 7-устунда ҳукумат қарорига кўра ҳақини тўламасдан юклаб жўнатилган (олинган) маҳсулот (ишлар, хизматлар) бўйича корхона ва ташкилотнинг умумий дебиторлик (кредиторлик) қарзи кўрсатилади. Ундан кечиктирилган қарз 8-устунда акс эттирилади;

г) 9-устунда улар бўйича давлат ресурслари ва фондларидан хом ашё ва материаллар юклаб жўнатилиши назарда тутилган, ҳисоблаб ўтказилган бўнак тўловлари суммаси кўрсатилади. Ундан кечиктирилган дебиторлик қарзи 10-устунда кўрсатилади. 9 ва 10-устунларда акс эттириладиган ахборот фақат дебиторлик қарзи қисмида тўлдирилади;

д) 11-устунда унга доир белгиланган тартибда қарзни сўндиришни кечиктириш ҳуқуқи берилган корхона ва ташкилотнинг қарзи акс эттирилади;

е) 12-устунда унга доир қонун ҳужжатларига мувофиқ тақдим этилган даъволар бўйича суд таҳлили жараёни бораётган қарз суммаси кўрсатилади. Шу ерда унга доир хўжалик судининг кре-

дитордан ундириш тўғрисида қарори чиққан қарз акс эттирилади.

Зарурат туғилганда корхона ва ташкилотларга, агар ҳукуматнинг тегишли қарори мавжуд бўлса, «Корхонага боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ҳосил бўлган қарз» бўлимида қўшимча устунлар очишга рухсат берилади.

2а-шаклнинг сатрлари сони тегишлича 2, 2.1.2, 3 ва 5, 5.1.2, 6-сатрлар бўйича кўрсатиладиган дебиторлар ва кредиторлар сонига боғлиқ бўлади.

2а-шаклга раҳбар ва бош бухгалтер имзо чекади ҳамда ҳар бир саҳифада муҳр билан тасдиқланади.

9.8. Статистик ва бошқа ҳисоботлар

Нотижорат ташкилотлар, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланмасалар ҳам ҳар йил чорагида статистика органларига меҳнат бўйича ҳисобот топширишлари лозим. Ҳисобот Адлия вазирлигида 1999 йил 30 июлда қайд қилинган 788-сон Ёлланиб ишловчилар сони статистикаси ва меҳнат ҳақи бўйича йўриқнома асосида тузилади.

Нотижорат ташкилотлари шунингдек бошқа ташкилотлар ва корхоналар каби Давлат мақсадли фондларига ҳисобот тузишлари керак.

Пенсия фондига қуйидаги ҳисобот шакллари тақдим ҳилинади:

- ишловчиларнинг меҳнат ҳақи фондидан 37,3 % суғурта бабини ўтказиш бўйича;
- ходимлар маошининг 2,5% ини ўтказиш бўйича;
- тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланилганда моллар (иш, хизматлар) ни сотиш фойдасидан 0,7%.

Бандликка кўмаклашиш фондига ходимлар иш ҳақи фондидан 1,5% ни ўтказиш бўйича ҳисобот топширилади.

Касаба уюшмалари Федерацияси Кенгашига ишчиларнинг иш ҳақи фондидан 0,7% ни ўтказиш бўйича ҳисобот тақдим этилади.

Йўл фондига ННТ фақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланганда йўл йиғимларини ўтказиш ҳақида (тижорат фаолиятида автотранспорт воситаларини сотганлик ва фойдаланганлик учун) ҳисобот беради.

Инсонпарварлик ёрдамани олиш ва тақсимлашда қатнашувчи нотижорат ташкилотлари шунингдек Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 26 июлдаги «Инсонпарварлик ёрдамидан ва текинга техник кўмақдан мақсадли фойдаланилишини таъминлаш бўйича

чора-тадбирлар тўғрисида»ги 268-сон Қарорига биноан ҳисобот берадилар (Иловага қаранг).

9.9. Рўйхатга олиш органларига ҳисобот бериш

Ўзбекистон қонунларида «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги қонуннинг 8-моддасида кўрсатилган молиявий ва статистик ҳисобот бериш мажбуриятлари билан бир қаторда *рўйхатга олиш органлари олдида ҳисобот бериш мажбуриятини* кўзда тутувчи қоидалар ҳам мавжуд. Чунончи, рўйхатга олиш органларига ҳисобот бериш муддатлари, ҳисоботнинг тартиби ва мазмуни Ўзбекистон ҳудудида фаолият юритувчи жамоат бирлашмаларининг низомларини рўйхатга олиш тўғрисидаги аризаларини кўриб чиқиш қоидаларида кўрсатилган. (Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 12 мартдаги 132-сон қарори билан тасдиқланган). 1993 йилда тасдиқланган мазкур қоидалар, ҳозирги кунда ҳам ўз кучини йўқотмаган, рўйхатга олиш жойидаги адлия органларига ҳисобот бериш мажбурияти 1999 йил 14 апрелдаги «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги қонунга зид келмайди. Хусусан, ННТлар тўғрисидаги қонуннинг молиявий ва статистик ҳисобот бериш мажбуриятларини белгилаб берувчи ушбу 8-моддасида нодавлат нотижорат ташкилоти қонунда кўзда тутилган бошқа мажбуриятларга ҳам эга эканлиги кўрсатилган.

Юқорида келтирилган Қоидалар бўйича рўйхатга олиш органларига бериладиган ҳисобот икки хил кўринишда бўлади:

- чораклик;
- йиллик.

Қоидаларнинг 12-бандига мувофиқ ҳар чоракда бериладиган ҳисоботда қабул қилинган қарорлар (нухаси) ва режалаштириладиган чора-тадбирлар тўғрисида маълумотлар бўлиши керак. Ҳисобот жамоат бирлашмаларининг раҳбар органлари томонидан топширилади. Кўрсатилган маълумотлар етказиб берилмаган ҳолатларда рўйхатга олиш органи ёзма огоҳлантиришдан сўнг тегишли жамоат бирлашмасининг тугатилиши тўғрисида тақдимнома бериш ҳуқуқига эга.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолиятини тўхтатиш тартиби ва оқибатлари «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги қонуннинг 34-35-моддалари билан тартибга солинади. Кўрсатилган моддалардан маълум бўладики, кўриб чиқиладиган ҳолатда, ташкилот раҳбариятига ёзма огоҳлантириш (ННТлар

тўғрисидаги қонун талаблари бузилган ҳолларни тўғрилаш ҳақида тақдимнома) берилганда, адлия органи қоида бузганликни тўғрилаш учун зарур муддатни белгилаб беради. Ушбу муддат давомида қоида бузиш тўғриланмаса, - келтирилган ҳолатда ҳар чорақда бериладиган ҳисоботни ташкил этувчи маълумотларни тақдим этмаслик, - адлия органи ташкилот фаолиятини олти ойгача бўлган муддатга тўхтатиш тўғрисида тақдимнома билан судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Суднинг ташкилот фаолиятини тўхтатиш тўғрисидаги қароридан сўнг, ташкилот, суд томонидан белгиланган тўхтатиш муддати давомида, қарор чиқаришга асос бўлган қоида бузилишини тўғриласа, суд томонидан белгиланган муддат тугаганидан сўнг ўз фаолиятини бошқатдан бошлаши мумкин.

Агар, фаолиятни тўхтатиш учун асос бўлган қоида бузилиши суд томонидан белгиланган тўхтатиш муддати давомида ҳам тўғриланмаса, у ҳолда, ушбу нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолиятини тўхтатиш тўғрисида тақдимнома берган орган, судга унинг тугатилиши тўғрисида тақдимнома билан мурожаат қилиши мумкин.

Қоидаларнинг 17-бандига мувофиқ, йиллик ҳисобот ўтган йилда амалга оширилган ишлар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олади. *Йиллик ҳисоботга молиялаш манбалари ва маблағларни сарфлаш тўғрисидаги декларация киритилиши шарт.*

Йиллик ҳисобот ташкилот раҳбар органлари томонидан рўйхатга олиш органига ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 февралигача тақдим этилади.

Рўйхатга олиш органига ташкилотнинг йиллик ҳисоботини ташкил этувчи маълумотларнинг белгиланган муддатда тақдим этмаслик юқорида келтирилган ҳар чорақда бериладиган ҳисоботга тааллуқли оқибатларга олиб келиши мумкин.

**Фойдаланилган ва тавсия қилинувчи
адабиётлар рўйхати:**

1. Гамольский П.Ю. Некоммерческие организации. Бухгалтерский учет и налогообложение в 2001 году. Москва, Бухгалтерский учет, 2001г.
2. Гонорская А. Административное и финансовое управление негосударственными некоммерческими организациями (Практическое руководство)\ Под редакцией и при участии С. Куца. Ташкент, 1999 г.
3. Коллектив авторов МЦНП. Налогообложение некоммерческих организаций: Сборник материалов. Киев, 2001 г.
4. Ни В.П., Янцев Н.А. Каримов Н.А. Правовой статус некоммерческих организаций в Республике Казахстан (практическое руководство). Алматы. МЦНП, 2002 г.
5. Ньюман К. Сравнительные исследования и законы по вопросам социального партнерства. Алматы. МЦНП, 2001 г.
6. Хван Л.Б., Налоговое право. Ташкент, Консаудитинформ, 2001г.

ИЛОВАЛАР*

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING
КОНСТИТУЦИЯСИ (кўчирмалар)

Ўн иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сесссиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрдаги 989-XII-сон Қонунига биноан ўзгартиришлар киритилган.

VIII БОБ. СИЁСИЙ ҲУҚУҚЛАР

32-модда. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай иштирок этиш ўзини-ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш йўли билан амалга оширилади.

33-модда. Фуқаролар ўз ижтимоий фаолликларини Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ митинглар, йиғилишлар ва намойишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эгадирлар. Ҳокимият органлари фақат хавфсизлик нуқтаи назаридангина бундай тадбирлар ўтказилишини тўхтатиш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга.

34-модда. Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касаба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар.

Сиёсий партияларда, жамоат бирлашмаларида, оммавий ҳаракатларда, шунингдек ҳокимиятнинг вакиллик органларида озчиликни ташкил этувчи муҳолифатчи шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва кадр-қимматини ҳеч ким камситиши мумкин эмас.

35-модда. Ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан бирга-лиқда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Аризалар, таклифлар ва шикоятлар қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда кўриб чиқилиши шарт.

* Матни иловада келтирилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг расмий манбалари китоб мундарижасининг «Иловалар» бўлимида кўрсатилган.

ХIII боб. ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ

56-модда. Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган касаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари жамоат бирлашмалари сифатида эътироф этилади.

57-модда. Конституциявий тизимни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўювчи, республиканинг суверенитети, яхлитлиги ва хавфсизлигига, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши чиқувчи, урушни, ижтимоий, миллий, irqий ва диний адоватни тарғиб қилувчи, халқнинг соғлиғи ва маънавиятига тажовуз қилувчи, шунингдек ҳарбийлаштирилган бирлашмаларнинг, миллий ва диний руҳдаги сиёсий партияларнинг ҳамда жамоат бирлашмаларининг тузилиши ва фаолияти тақиқланади.

Махфий жамиятлар ва уюшмалар тузиш тақиқланади.

58-модда. Давлат жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради.

Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашшига, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашшига йўл қўйилмайди.

59-модда. Касаба уюшмалари ходимларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини ва манфаатларини ифода этадилар ва ҳимоя қиладилар. Касаба ташкилотларига аъзо бўлиш ихтиёрийдир.

60-модда. Сиёсий партиялар турли табақа ва гуруҳларнинг сиёсий иродасини ифодалайдилар ва ўзларининг демократик йўл билан сайлаб қўйилган вакиллари орқали давлат ҳокимиятини тузишда иштирок этадилар. Сиёсий партиялар ўз фаолиятларини молиявий таъминланиш манбалари ҳақида Олий Мажлисга ёки у вакил қилган органга белгиланган тартибда ошкора ҳисобот бериб турадилар.

61-модда. Диний ташкилотлар ва бирлашмалар давлатдан ажратилган ҳамда қонун олдида тенгдирлар. Давлат диний бирлашмаларнинг фаолиятига аралашмайди.

62-модда. Жамоат бирлашмаларини тарқатиб юбориш, улар фаолиятини тақиқлаб ёки чеклаб қўйиш фақат суд қарори асосидагина амалга оширилади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ФУҚАРОЛИК КОДЕКСИ (кўчирмалар)

Биринчи қисм Ўзбекистон Республикасининг 1995 йил 21 декабрдаги 163-І сон Қонуни билан тасдиқланган

Иккинчи қисм Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 29 августдаги 256-І сон Қонуни билан тасдиқланган

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1996 йил 29 августдаги 256-І сон қарори билан 1997 йил 1 мартдан амалга киритилган

Мазкур Кодексга қуйидаги Қонунларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган:

- ЎзРнинг 1996 йил 27 декабрдаги № 357-І,
- ЎзРнинг 1997 йил 30 августдаги № 485-І,
- ЎзРнинг 1998 йил 1 майдаги № 621-І,
- ЎзРнинг 1998 йил 25 декабрдаги № 729-І,
- ЎзРнинг 2000 йил 15 декабрдаги № 175-ІІ,
- ЎзРнинг 2001 йил 30 августдаги № 271-ІІ,
- ЎзРнинг 2001 йил 7 декабрдаги № 320-ІІ,
- ЎзРнинг 2002 йил 8 августдаги № 405-ІІ.

39-модда. Юридик шахс тушунчаси

Ўз мулкида, хўжакик юритишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз номидан мулккий ёки шахсий номулкий ҳуқуқларга эга бўла оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажара оладиган, судда даъвогар ва жавобгар бўла оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади.

Юридик шахслар мустақил баланс ёки сметага эга бўлишлари керак.

40-модда. Юридик шахсларнинг турлари

Фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган (тижоратчи ташкилот) ёки фойда олишни ана шундай мақсад қилиб олмаган ташкилот (тижоратчи бўлмаган ташкилот) юридик шахс бўлиши мумкин.

Тижоратчи ташкилот бўлган юридик шахс хўжалик ширкати ва жамияти, ишлаб чиқариш кооперативи, унитар корхона ва қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда тузилиши мумкин.

Тижоратчи бўлмаган юридик шахс жамият бирлашмаси, ижтимоий фонд ва мулкдор томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассаса шаклида, шунингдек қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда ташкил этилиши мумкин.

Тижоратчи бўлмаган ташкилот ўзининг уставда белгиланган мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин.

Юридик шахслар уюшмалар (иттифоқлар)га бирлашишлари мумкин.

Юридик шахс ушбу Кодекс, бошқа қонун ҳужжатлари, шунингдек устав ва бошқа таъсис ҳужжатлари асосида иш олиб боради.

73-модда. Матлубот кооперативи

Иштирокчиларнинг моддий (мулкий) эҳтиёжларини қондириш мақсадида фуқароларнинг аъзоликка асосланган ихтиёрий бирлашмаси матлубот кооперативи ҳисобланиб, бу бирлашув унинг аъзолари томонидан ўз мулкий (пай) бадалларини қўшиш йўли билан амалга оширилади.

Матлубот кооперативининг уставида ушбу Кодекс 40-моддасининг тўртинчи ва бешинчи қисмларида кўрсатилган маълумотлардан ташқари қўйидаги маълумотлар бўлиши керак: кооператив аъзолари қўшадиган пай бадалларининг миқдори тўғрисидаги; кооператив аъзоларининг пай бадалларининг таркибий ва уларни қўшиш тартиби ҳамда уларнинг бадални қўшиш мажбуриятини бузганлик учун жавобгарлиги тўғрисидаги; кооперативни бошқариш органларининг таркиби ҳамда ваколатлари ва улар томонидан қарор қабул қилиш тартиби, шу жумладан қарорлар бир овоздан овозларнинг малакали кўпчилиги билан қабул қилинадиган масалалар тўғрисидаги.

Матлубот кооперативининг номида унинг фаолиятининг асосий мақсади кўрсатилиши, шунингдек «кооператив» сўзи ёки «матлубот уюшмаси» ёхуд «матлубот жамияти» деган сўзлар бўлиши керак.

Матлубот кооперативининг аъзолари кўрилган зарарни йиллик баланс тасдиқланганлигидан кейин уч ой мобайнида қўшимча бадаллар тўлаш йўли билан қоплашлари шарт. Ушбу бурч бажарилмаган тақдирда кооператив кредиторларнинг талабларига мувофиқ суд томонидан тугатилиши мумкин.

Матлубот кооперативининг аъзолари унинг мажбуриятлари бўйича ҳар бир кооператив аъзоси тўлайдиган қўшимча бадал-

нинг туланмаган қисми доирасида субсидиар жавобгар бўладилар. Бу ҳолда кооператив аъзолари солидар жавоб берадилар.

Матлубот кооперативининг тижорат фаолиятига нисбатан ушбу Кодекснинг тижоратчи ташкилотлар тўғрисидаги қоидалари қўлланилади.

Матлубот кооперативининг ҳуқуқий мавқеи, шунингдек улар аъзоларининг ҳуқуқ ва бурчлари ушбу Кодексга ва бошқа қонунларга мувофиқ белгиланади.

74-модда. Жамоат бирлашмалари

Маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қаноатлантириш учун ўз маблағларининг муштараклиги асосида қонунда белгиланган тартибда бирлашган фуқароларнинг ихтиёрий бирлашмалари жамоат бирлашмалари ҳисобланади.

Жамоат бирлашмалари ўз уставларида назарда тутилган ишлаб чиқариш ёки ўзга тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишга ҳақлидирлар.

Жамоат бирлашмаларининг иштирокчилари (аъзолари) ушбу бирлашмаларга мулк қилиб берган мол-мулкларига, шу жумладан аъзолик бадалларига бўлган ҳуқуқларини сақлаб қолмайдилар. Улар аъзо сифатида иштирок этаётган жамоат бирлашмаларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайдилар, мазкур бирлашмалар эса – ўз аъзоларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайдилар.

Жамоат бирлашмалари ҳуқуқий мавқеининг хусусиятлари қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

75-модда. Ижтимоий фондлар

Фуқаролар ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрий мулк бадаллар қўшиш асосида таъсис этилган, хайрия, ижтимоий, маданий, маърифий ёки бошқа ижтимоий-фойдали мақсадларни кўзлайдиган, аъзолари бўлмаган ташкилот ижтимоий фонд ҳисобланади.

Фондга унинг муассислари томонидан берилган мол-мулк фонднинг мулкдир. Муассислар ўзлари ташкил этган фондларнинг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайдилар, фонд эса – ўз муассисларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Ижтимоий фонд мол-мулкдан ўз уставида белгиланган мақсадлар учун фойдаланади. Фонд ўз уставида назарда тутилган тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга ҳақли. Фондлар тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун хўжалик жамиятлари тузишга ёки уларда иштирок этишга ҳақлидирлар.

Фонд ҳар йили ўз мол-мулкидан қандай фойдалангани ҳақида ҳисобот босиб чиқариши шарт.

Ижтимоий фондни бошқариш ва унинг органларини шакллантириш тартиби унинг устави билан белгиланади. Ижтимоий фонднинг уставида ушбу Кодекс 43-моддасининг тўртинчи ва бешинчи қисмларида кўрсатилган маълумотлардан ташқари қуйидаги маълумотлар бўлиши керак: фонднинг органлари тўғрисидаги; шу жумладан фонднинг фаолиятини назорат қилиб борувчи ҳомийлик кенгаши ҳақидаги; фонднинг мансабдор шахсларини тайинлаш ва уларни озод қилиш тартиби; фонд тугатилганида унинг мол-мулкни тақсимлаш тартиби тўғрисидаги.

76-модда. Муассасалар

Бошқарув, ижтимоий-маданий вазифаларни ёки тижоратчиликдан иборат бўлмаган бошқа вазифаларни амалга ошириш учун мулкдор томонидан ташкил этилган ва тўла ёки қисман молиявий таъминлаб туриладиган ташкилот муассаса ҳисобланади.

Муассасанинг ўзига бириктириб қўйилган ва ўзи сотиб олган мол-мулкка бўлган ҳуқуқлари ушбу Кодекснинг 178 ва 180-моддаларига мувофиқ белгиланади.

Муассаса ўз мажбуриятлари бўйича ихтиёридаги пул маблағлари билан жавоб беради. Бу маблағлар етарли бўлмаса, тегишли мол-мулкнинг эгаси унинг мажбуриятлари юзасидан субсидияр жавобгар бўлади.

Айрим турдаги давлат муассасари ва бошқа муассасалар ҳуқуқий мавқеининг хусусиятлари қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

77-модда. Юридик шахслар бирлашмалари (уюшма ва иттифоқлари)

Юридик шахслар ўзларининг фаолиятларини мувофиқлаштириш, шунингдек муштарак манфаатларини ифода этиш ҳамда химоя қилиш мақсадида уюшмалар (иттифоқлар) шаклида бирлашмалар тузишлари мумкин.

Агар иштирокчиларнинг қарорига мувофиқ уюшмага (иттифоққа) тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш вазифаси юклатилса, бундай уюшма (иттифоқ) ушбу Кодексда назарда тутилган тартибда хўжалик ширкати ёки жамиятига айлантирилиш керак. Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун уюшмалар (иттифоқлар), башарти бу уларнинг устав мақсадларига зид келмаса, хўжалик жамиятлари тузишга ёки уларда иштирок этишга ҳақлидирлар.

Нотижорат ташкилотлари ўз фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида ҳамда умумий манфаатларини ифодалаш ва ҳимоя қилиш мақсадида уюшмалар шаклида бирлашмалар тузиши мумкин.

Уюшмалар (иттифоқлар) ва бошқа бирлашмалар юридик шахс ҳисобланади.

Уюшма (иттифоқлар) ва бошқа бирлашмалар аъзолари ўз мустақилликларини ва юридик шахс ҳуқуқларини сақлаб қоладилар.

Уюшма (иттифоқ) ва бошқа бирлашмалар аъзолари уларнинг мажбуриятлари бўйича уюшма ва бошқа бирлашманинг таъсис ҳужжатларида назарда тутилган тартибда ва миқдорда субсидиялар жавобгардирлар.

Уюшма (иттифоқ) ва бошқа бирлашма ўз аъзоларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Уюшма аъзолари унинг мажбуриятлари бўйича уюшманинг таъсис ҳужжатларида назарда тутилган миқдорда ва тартибда субсидиялар жавобгар бўладилар.

Уюшма (иттифоқ)нинг номи унинг асосий фаолиятини кўрсатиши, унга «уюшмаси» ёки «иттифоқи» сўзлари киритилган бўлиши керак.

Қонун ҳужжатларида юридик шахслар бирлашмалари ҳуқуқий мавқеининг хусусиятлари белгиланиши мумкин.

78-модда. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарув органлари

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарув органлари юридик шахс сифатида фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларнинг қатнашчиларидир.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари яратган ёки сотиб олган мол-мулк уларнинг мулкидир.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мавқеи қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING
ҚОНУНИ
14.04.1999 й.
N 763-I**

**НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ
ТАШКИЛОТЛАРИ ТЎҒРИСИДА**

I. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-модда. Ушбу қонуннинг мақсади

Ушбу қонуннинг мақсади нодавлат нотижорат ташкилотларининг, шунингдек халқаро нодавлат нотижорат ташкилотларининг, чет эл нодавлат нотижорат ташкилотлари ваколатхоналари ва филиалларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги фаолияти билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишдан иборат.

2-модда. Нодавлат нотижорат ташкилоти тушунчаси

Нодавлат нотижорат ташкилоти - жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир.

Нодавлат нотижорат ташкилоти жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия фаолиятини амалга ошириш учун ҳамда бошқа ижтимоий фойдали мақсадларда тузилади.

**3-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотлари
тўғрисидаги қонун ҳужжатлари**

Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу қонун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборат.

Сиёсий партиялар, касаба уюшмалари, диний ташкилотлар ҳамда бошқа айрим нодавлат нотижорат ташкилотларини тузишнинг, улар фаолиятининг, қайта ташкил этилиши ва тугатилишининг хусусиятлари махсус қонунлар билан тартибга солинади. Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолияти соҳасининг у ёки бу муносабатлари махсус қонунлар билан тартибга солинмаган ҳолларда ушбу қонуннинг нормалари қўлланилади.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

4-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг давлат органлари билан ўзаро муносабатлари

Давлат нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг алоҳида ижтимоий фойдали дастурларига давлат кўмак кўрсатиши мумкин.

Давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятига аралashiшига, худди шунингдек нодавлат нотижорат ташкилотининг давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг фаолиятига аралashiшига йўл қўйилмайди.

5-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг халқаро алоқалари

Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун ҳужжатларига мувофиқ халқаро нодавлат нотижорат ташкилотларига кириши, улар билан тўғридан тўғри халқаро алоқалар ўрнатиши, ҳамкорлик тўғрисида тегишли битимлар тузиши мумкин.

II. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИ, ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ

6-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг ҳуқуқий мақоми

Нодавлат нотижорат ташкилоти юридик шахс бўлади.

Нодавлат нотижорат ташкилоти, агар унинг таъсис ҳужжатларида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, фаолият муддати чекланмаган ҳолда ташкил этилади.

7-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг ҳуқуқлари

Нодавлат нотижорат ташкилоти қуйидаги ҳуқуқларга эга:

ўз аъзолари ва қатнашчиларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ифодалаш ҳамда ҳимоя қилиш;

ижтимоий ҳаётнинг турли масалаларига доир ташаббуслар билан чиқиш, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига таклифлар киритиш;

давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг қарорларини ишлаб чиқишда қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда иштирок этиш;

ўз фаолияти тўғрисида ахборот тарқатиш;

оммавий ахборот воситаларини таъсис этиш ҳамда белгиланган тартибда ноширлик фаолиятини амалга ошириш;

уставда белгиланган вазифаларни бажариш учун тадбиркорлик тузилмаларини ташкил этиш;

ўз рамзий белгиларини таъсис этиш;

ўз фаолиятига тааллуқли масалалар юзасидан йиғилишлар, конференциялар ўтказиш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ ваколатхоналар очиш ва филиаллар ташкил этиш.

Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга ҳам эга.

8-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг мажбуриятлари

Нодавлат нотижорат ташкилоти:

қонун ҳужжатларига риоя этиши;

ўз мол-мулки ва пул маблағларидан фойдаланиш тўғрисидаги ахборот билан танишиш эркинлигини таъминлаши;

нодавлат нотижорат ташкилотини рўйхатдан ўтказувчи органга ўзи ўтказаетган тадбирларга эркин кириш имконини бериши;

солиқ ва статистика органларига ўз фаолияти тўғрисида ҳисоботлар тақдим этиши шарт.

Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа мажбуриятларга ҳам эга бўлади.

9-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг ваколатхоналари ва филиаллари

Нодавлат нотижорат ташкилотининг ваколатхонаси у турган ердан ташқарида жойлашган алоҳида бўлинма бўлиб, нодавлат нотижорат ташкилотининг манфаатларини ифодалайди ва ҳимоя қилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг филиали у турган ердан ташқарида жойлашган алоҳида бўлинма бўлиб, унинг барча вазифаларини ёки вазифаларининг бир қисмини, шу жумладан ваколатхона вазифаларини амалга оширади.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг ваколатхоналари ва филиаллари давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан юридик шахс мақомига эга бўлиши мумкин.

10-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари

Нодавлат нотижорат ташкилотлари жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд, муассаса шаклида, шунингдек қонунларда назарда тутилган бошқа шаклда ташкил этилиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилотлари ўзларининг фаолиятини мувофиқлаштириб бориш, шунингдек умумий манфаатларини ифодалаш ҳамда ҳимоя қилиш мақсадида уюшмалар (иттифоқлар) шаклида бирлашмалар тузиши мумкин.

11-модда. Жамоат бирлашмаси

Маънавий ёки бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш учун ўз манфаатларининг муштараклиги асосида қонунда белгиланган тартибда бирлашган фуқароларнинг ихтиёрий бирлашмаси жамоат бирлашмаси деб эътироф этилади.

Жамоат бирлашмаси қатнашчилари мазкур бирлашмага мулк қилиб берган мол-мулкларига, шу жумладан аъзолик бадалларига бўлган ҳуқуқларини сақлаб қолмайдилар. Улар аъзо сифатида қатнашаётган жамоат бирлашмасининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайдилар, мазкур бирлашма эса ўз аъзоларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

12-модда. Ижтимоий фонд

Жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрий мулкӣ бадаллар асосида таъсис этилган, хайрия, ижтимоий, маданий, маърифий ёки бошқа ижтимоий фойдали мақсадларни кўзлайдиган, аъзолиги бўлмаган ташкилот ижтимоий фонд деб эътироф этилади.

Ижтимоий фондга унинг муассислари томонидан берилган мол-мулк фонднинг мулки бўлади. Муассислар ўзлари тузган фонд мажбуриятлари бўйича жавоб бермайдилар, фонд эса ўз муассисларининг мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Ижтимоий фонд мол-мулкдан ўз уставида белгиланган мақсадлар учун фойдаланади.

Ижтимоий фонд ҳар йили ўз мол-мулкидан қандай фойдаланганлиги тўғрисида ҳисоботлар эълон қилади.

13-модда. Муассаса

Ижтимоий, маданий ва бошқа нотижорат тусдаги вазифаларни амалга ошириш учун жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан тузилган нодавлат нотижорат ташкилоти муассаса деб эътироф этилади.

14-модда. Халқаро нодавлат нотижорат ташкилоти

Ўз уставиға ва Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳамда битта ёки ундан кўпроқ чет эл давлати ҳудудида фаолият олиб бориши мумкин бўлган халқаро ташкилот халқаро нодавлат нотижорат ташкилоти деб ҳисобланади.

**III. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТИНИ
ТУЗИШ ТАРТИБИ****15-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини ташкил этиш**

Нодавлат нотижорат ташкилоти унинг муассислари (аъзолари) қарори асосида қонун ҳужжатларига мувофиқ тузилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг уюшмалари (иттифоқлари) камида иккита нодавлат нотижорат ташкилоти ташаббуси билан тузилиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг ташаббускорлари ёки муассислари таъсис съездини (конференциясини) ёки умумий йиғилишни чақирадилар, унда устав қабул қилинади ҳамда раҳбар органлари тузилади.

Нодавлат нотижорат ташкилоти давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан тузилган деб ҳисобланади.

16-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсис ҳужжатлари

Нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсис ҳужжатлари қуйидагилардан иборат:

муассислар (аъзолар) томонидан тасдиқланган устав;
қатнашчилар томонидан тузилган таъсис шартномаси ва улар тасдиқлаган устав - уюшма (иттифоқ) учун.

Нодавлат нотижорат ташкилоти таъсис ҳужжатларининг талаблари нодавлат нотижорат ташкилотининг ўзи учун, унинг муассислари ва қатнашчилари (аъзолари) учун мажбурийдир.

Таъсис шартномасида тарафлар (муассислар) нодавлат нотижорат ташкилотлари уюшмасини (иттифоқини) тузиш мажбу-

риятини оладилар, уни тузиш соҳасида биргаликда фаолият кўрсатиш тартибини, унга ўз мол-мулкни бериш ҳамда унинг фаолиятида иштирок этиш, нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятини бошқариш, муассисларнинг унинг таркибидан чиқиш шартларини белгилаб берадилар. Таъсис шартномасига муассисларнинг келишувига биноан бошқа шартлар ҳам киритилиши мумкин.

17-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг устави

Нодавлат нотижорат ташкилотининг уставида қуйидагилар назарда тутилади:

нодавлат нотижорат ташкилотининг номи, мақсад ва вазифалари, унинг ташкилий-ҳуқуқий шакли, у ўз фаолиятини амалга оширадиган ҳудуд;

нодавлат нотижорат ташкилотининг тузилмаси ва раҳбар органлари, заруратга қараб унинг назорат-тафтиш органлари (ижтимоий фондлар учун - мажбурий) ёки аудиторларни (аудиторлик фирмаларини) жалб этишнинг мажбурийлиги;

раҳбар органларнинг ваколат доираси ва уларни шакллантириш тартиби, уларнинг ваколат муддатлари, доимий асосда ишлайдиган раҳбар орган жойлашган ер;

аъзолик белгиланган бирлашмалар учун - аъзо бўлиш ва аъзолликдан маҳрум бўлиш шартлари ва тартиби, аъзоларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

пул маблағлари ва бошқа мол-мулкни шакллантириш манбалари, нодавлат нотижорат ташкилоти ҳамда унинг таркибий бўлинмаларининг мол-мулкни бошқариш борасидаги ҳуқуқлари;

қайта ташкил қилиш ва тугатиш тартиби;

уставга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тартиби.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг уставида унинг рамзий белгилари тавсифи бўлиши мумкин.

Уставда нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолиятига тааллуқли, қонун ҳужжатларига зид бўлмаган бошқа қоидалар ҳам назарда тутилиши мумкин.

18-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг муассисларига, қатнашчиларига (аъзоларига) қўйиладиган умумий талаблар

Агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, ўн саккиз ёшга тулган жисмоний шахслар, шунингдек юридик

шахслар нодавлат нотижорат ташкилотининг муассислари, қатнашчилари (аъзолари) бўлиши мумкин.

Ёшларнинг нодавлат нотижорат ташкилотига ўн тўрт ёшга тўлган шахслар, болаларнинг нодавлат нотижорат ташкилотига эса ўн ёшга тўлган шахслар аъзо бўлиши мумкин. Нодавлат нотижорат ташкилотига аъзо бўлиш, аъзоликдан маҳрум бўлиш шартлари ва тартиби, шу жумладан ёшига кўра аъзоликдан чиқиш шартлари тегишли нодавлат нотижорат ташкилотларининг уставлари билан белгиланади.

Расмий ҳужжатларда у ёки бу нодавлат нотижорат ташкилотига аъзолик ёки унинг фаолиятидаги иштирокнинг кўрсатилишини талаб қилишга йўл қўйилмайди. Фуқароларнинг нодавлат нотижорат ташкилотига мансублиги ёки мансуб эмаслиги уларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш учун асос бўла олмайди.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан тенг равишда нодавлат нотижорат ташкилотининг муассислари, қатнашчилари (аъзолари) бўлиши мумкин, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва халқаро шартномаларида белгиланган ҳоллар бундан мустасно.

19-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг рамзий белгилари

Нодавлат нотижорат ташкилоти байроқ, эмблема, вимпел ва бошқа рамзий белгиларга эга бўлиши мумкин. Нодавлат нотижорат ташкилотининг рамзий белгилари давлат рамзий белгиларига ўхшамаслиги керак.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг рамзий белгилари уставга мувофиқ унинг раҳбар органи томонидан тасдиқланади ҳамда давлат рўйхатидан ўтказилиши керак.

20-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини қайта ташкил этиш

Нодавлат нотижорат ташкилотини қайта ташкил этиш унинг юқори органи қарорига биноан бирлашиш, қўшилиш, бўлиниш, ажралиб чиқиш ва ўзгартириш йўли билан амалга оширилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотини қайта ташкил этиш қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

IV. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТИНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ

21-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш

Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш адлия органлари томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган халқаро нодавлат нотижорат ташкилотлари, чет эл нодавлат нотижорат ташкилотларининг ваколатхоналари ва филиаллари, республика, вилоятлараро нодавлат нотижорат ташкилотлари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтказилади.

Вилоят, туман, шаҳар, шаҳарча, қишлоқ ва овул ҳудудларида фаолият олиб борадиган нодавлат нотижорат ташкилоти Қорақалпоғистон Республикаси Адлия вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар адлия бошқармаларида рўйхатдан ўтказилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотини рўйхатга олган орган унинг фаолияти устав мақсадларига мувофиқлигини назорат қилади.

22-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш учун талаб этиладиган ҳужжатлар

Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш учун рўйхатга олувчи органга қуйидаги ҳужжатлар тақдим этилади:

мазкур нодавлат нотижорат ташкилотининг раҳбар-органи аъзолари ҳар бирининг фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган йили ва жойи, яшаш жойи ҳамда манзилини кўрсатган ҳолда улар томонидан имзоланган ариза;

нодавлат нотижорат ташкилотининг икки нусхадаги устави;

таъсис съезди (конференцияси) ёки умумий йиғилишнинг нодавлат нотижорат ташкилотини ташкил этиш тўғрисидаги, муассислари хусусидаги, унинг уставини тасдиқлаш ҳақидаги, раҳбар органлари ва бошқа органларини шакллантириш тўғрисидаги маълумотлар албатта мавжуд бўлган баённомаси;

рўйхатга олганлик учун йиғим тўланганлиги тўғрисидаги банк тўлов ҳужжати.

Давлат рўйхатидан ўтказиш учун ҳужжатлар таъсис съезди (конференцияси) ёки умумий йиғилиш ўтказилган кундан эътиборан икки ой ичида тақдим этилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг ваколатхоналари ва филиалларини давлат рўйхатидан ўтказиш ваколатхона ва филиал томонидан тақдим этилган, нодавлат нотижорат ташкилотининг

марказий раҳбар органи томонидан тасдиқланган ҳужжатлар асосида, шунингдек нодавлат нотариат ташкилоти давлат рўйхатидан ўтганлиги тўғрисидаги гувоҳноманинг нотариал тартибда тасдиқланган нусхаси асосида тегишли адлия органлари томонидан амалга оширилади.

Нодавлат нотариат ташкилотининг юридик шахс бўлмаган ваколатхоналари ва филиалларини ҳисобга олиш нодавлат нотариат ташкилоти марказий раҳбар органлари томонидан тақдим этилган ва тасдиқланган ҳужжатлар асосида, шунингдек нодавлат нотариат ташкилоти давлат рўйхатидан ўтганлиги тўғрисидаги гувоҳноманинг нотариал тартибда тасдиқланган нусхаси асосида тегишли адлия органлари томонидан амалга оширилади.

Чет эл нодавлат нотариат ташкилотининг ваколатхоналари ва филиаллари учун асосий ташкилот рўйхатдан ўтганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ҳамда уставнинг давлат тилига таржима қилинган матни тақдим этилиши зарур.

23-модда. Нодавлат нотариат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги қарор

Нодавлат нотариат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш учун ҳужжатларни қабул қилиб олган адлия органи уларни икки ойлик муддат ичида кўриб чиқади ҳамда нодавлат нотариат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида ёки давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилади ва қарор қабул қилинган пайтдан эътиборан уч кун ичида муассисларга давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида гувоҳнома ёки қонун ҳужжатларининг қайси қоидалари бузилганлиги давлат рўйхатидан ўтказишни рад этишга олиб келганлиги ҳақида аниқ кўрсатилган ҳужжат беради.

24-модда. Нодавлат нотариат ташкилотининг маълумотларини юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритиш

Давлат рўйхатидан ўтган нодавлат нотариат ташкилотлари юридик шахсларнинг ҳамма танишиб чиқиши учун очиқ бўлган ягона давлат реестрига киритилади.

Юридик шахсларнинг ягона давлат реестрида қуйидагилар кўрсатилади:

- таъсис этилган сана;
- номи ва жойлашган ери;
- раҳбар органлари;

вакиллар сифатида иш олиб боришга ваколатли шахслар;
фаолият соҳаси.

25-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш асослари

Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш, агар:
нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсис ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини зўрлик билан ўзгартиришни, суверенитети, яхлитлиги ва хавфсизлигига путур етказишни, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини камситишни, урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ва диний адоватни тарғиб қилишни, фуқароларнинг соғлиги ва маънавиятига тажовуз қилишни мақсад қилиб қўйган бўлса;

ҳужжатлар рўйхат бўйича тўлиқ тақдим этилмаган ёки улар лозим даражада расмийлаштирилмаган бўлса;

ҳужжатлар устав қабул қилинган пайтдан бошлаб икки ойлик муддат ўтганидан кейин тақдим этилган бўлса;

илгари худди шу номдаги нодавлат нотижорат ташкилоти рўйхатдан ўтказилган бўлса;

нодавлат нотижорат ташкилотини тузишнинг қонунда белгиланган тартиби бузилган бўлса ёки унинг таъсис ҳужжатларида қонунга номувофиқликлар бўлса;

рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилган таъсис ҳужжатларида атайин нотўғри маълумотлар келтирилганлиги аниқланган бўлса;

нодавлат нотижорат ташкилотининг номи ёки рамзий белгилари маънавиятга фуқароларнинг миллий ва диний туйғуларига дахл қилса;

нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсис ҳужжатларида ҳарбийлаштирилган бирлашмалар тузиш назарда тутилган бўлса, рад этилиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш таъсис ҳужжатларида Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ва қонунларига зид қоидалар мавжуд бўлган бошқа ҳолларда ҳам рад этилиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилотини тузиш мақсадга мувофиқ эмас деган важ билан уни рўйхатдан ўтказишни рад этишга йўл қўйилмайди.

Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказишнинг рад этилиши рад этиш сабаблари бартараф этилган тақдирда ҳужжатларни давлат рўйхатидан ўтказиш учун такроран тақдим этишга тўсқинлик қилмайди.

Нодавлат нотижорат ташкилотини рўйхатдан ўтказувчи адлия органига такрорий қилинган мурожаатни кўриб чиқиш ва бу мурожаат юзасидан қарор чиқариш ушбу қонунда назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

26-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг рўйхатдан ўтказиш рад этилганлиги устидан шикоят қилиш

Нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш рад этилганлиги, шунингдек рўйхатдан ўтказиш муддатлари бузилганлиги устидан судга шикоят қилиш мумкин.

27-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини қайта рўйхатдан ўтказиш

Нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсис ҳужжатларига кiritиладиган ўзгартириш ва қўшимчалар нодавлат нотижорат ташкилотининг ўзини давлат рўйхатидан ўтказиладиган тартибда ва муддатларда давлат рўйхатидан ўтказилиши керак.

Нодавлат нотижорат ташкилоти халқаро нодавлат нотижорат ташкилотига ёки унинг филиалига айлантирилган тақдирда уни қайта рўйхатдан ўтказиш мажбурийдир.

V. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТИ ФАОЛИЯТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАРИ

28-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг мол-мулки

Бинолар, иншоотлар, турар жойлар, ускуналар, инвентар, пул маблағлари, шу жумладан чет эл валютасидаги пул маблағлари, қимматли қоғозлар ва бошқа мол-мулк нодавлат нотижорат ташкилотининг мулки бўлиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг мулки қонун билан муҳофаза қилинади.

Нодавлат нотижорат ташкилоти ўз мажбуриятлари юзасидан қонунларга мувофиқ ундириш қаратилиши мумкин бўлган мол-мулки билан жавоб беради.

29-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг мол-мулкини шакллантириш манбалари

Нодавлат нотижорат ташкилотининг мол-мулкини шакллантириш манбалари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

кириш ва аъзолик бадаллари, агар улар уставда назарда тутилган бўлса;

муассислардан, қатнашчилардан (аъзолардан) бир мартаба ва мунтазам равишда келадиган тушумлар;
ихтиёрий мулкӣ бадаллар ва эҳсонлар;
тадбиркорлик фаолиятидан олинган, фақат устав мақсадлари учун ишлатиладиган даромадлар (фойда);
қонунларда тақиқланмаган бошқа тушумлар.

30-модда. Нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятининг турлари

Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун билан тақиқланмаган ҳамда ўзининг таъсис ҳужжатларида назарда тутилган мақсадларга мувофиқ бўлган фаолиятнинг ҳар қандай турини амалга ошириши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилоти томонидан айрим фаолият турлари фақат лицензиялар асосидагина амалга оширилиши мумкин. Бундай фаолият турларининг рўйхати қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

31-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг тадбиркорлик фаолияти

Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун ҳужжатларига мувофиқ ўз устав мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин.

32-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотига солиқ солиш

Нодавлат нотижорат ташкилоти қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқлар, йиғимлар ҳамда бюджетга ва бюджетдан ташқари фондларга бошқа тўловлар тўлайди, шунингдек имтиёзлардан фойдаланади.

VI. ЯКУНЛОВЧИ ҚОИДАЛАР

33-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг ҳисоб ва ҳисоботи

Нодавлат нотижорат ташкилоти ўз фаолиятининг натижалари ҳисобини юритади ҳамда статистика ва солиқ органларига белгиланган тартибда ҳисоботлар тақдим этади.

34-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолиятини тўхтатиб қўйиш

Нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолияти у Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонун ҳужжатларини бузган тақдирда суд томонидан тўхтатиб қўйилиши мумкин.

Нодавлат нотижорат ташкилоти томонидан нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилган, шунингдек устав мақсадларига зид ҳаракатлар содир этилган тақдирда прокуратура органлари ёки адлия органлари кўрсатилган қоидабузарликлар тўғрисида мазкур нодавлат нотижорат ташкилотининг раҳбар органларига тақдимнома киритади ҳамда бу қоидабузарликларни бартараф этиш муддатини белгилайди. Агар бу қоидабузарликлар белгиланган муддатда бартараф этилмаса, нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолияти прокуратура ва адлия органларининг тақдимномаси асосида суднинг қарори билан олти ойгача бўлган муддатга тўхтатиб қўйилади.

Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида фавқулодда ҳолат жорий этилган тақдирда нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолиятини тўхтатиб қўйиш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

35-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолиятини тўхтатиб қўйиш оқибатлари

Нодавлат нотижорат ташкилотининг фаолияти суднинг қарори билан белгиланган муддатга тўхтатиб қўйилган тақдирда унинг оммавий ахборот воситалари муассиси тариқасидаги ҳуқуқлари тўхтатиб қўйилади, унга оммавий тадбирлар ташкил этиш, банк омонатларидан фойдаланиш тақиқланади, хўжалик фаолияти, меҳнат шартномалари, ўз ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) оқибатида етказилган зарарларнинг ўрнини қоплаш ва жарималар тўлашга доир харажатлар бундан мустасно.

Агар нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятини тўхтатиб қўйишнинг суд томонидан белгиланган муддати мобайнида у ўз фаолиятининг тўхтатилишига сабаб бўлган қоидабузарликни бартараф этса, мазкур муддат тугаганидан сўнг нодавлат нотижорат ташкилоти ўз фаолиятини қайтадан бошлаши мумкин. Нодавлат нотижорат ташкилоти кўрсатилган қоидабузарликни бартараф этмаган тақдирда унинг фаолиятини тўхтатиб қўйиш тўғрисида судга тақдимнома киритган орган бу ташкилотни тугатиш тўғрисида судга тақдимнома киритиши мумкин.

36-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш унинг юқори органи қарорига биноан ёки суд тартибида амалга оширилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотининг муассислари, қатнашчилари (аъзолари) ёки нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш

тўғрисида қарор қабул қилган орган давлат рўйхатидан ўтказувчи адлия органи билан келишган ҳолда тугатиш комиссиясини тайинлайди.

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш тўғрисидаги ёзув уни давлат рўйхатидан ўтказган адлия органи томонидан қуйидаги ҳужжатлар асосида юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритилади:

нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш тўғрисидаги ёзувни юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритиш тўғрисидаги ариза (ихтиёрий равишда тугатилаётган тақдирда);

тегишли органнинг нодавлат нотижорат ташкилотини тугатиш тўғрисидаги қарори;

нодавлат нотижорат ташкилотининг устави ва бошқа таъсис ҳужжатлари ҳамда у давлат рўйхатидан ўтганлиги тўғрисидаги гувоҳнома;

тугатиш баланси ёки топшириш ҳужжати ёхуд тақсимлаш баланси.

Кредиторларнинг талаблари қондирилгандан кейин қолган мол-мулк ташкилот қатнашчилари (аъзолари), шунингдек раҳбар органларнинг аъзолари ёки нодавлат нотижорат ташкилотларининг ходимлари ўртасида тақсимланиши мумкин эмас ҳамда ундан белгиланган тартибда фойдаланилади.

37-модда. Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузишда айбдор бўлган шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

*Ўзбекистон Республикасининг Президенти
И.Каримов*

Тошкент ш.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING
ҚОНУНИ
15.02.1991 й.
N 223-XII**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА
ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ ТЎҒРИСИДА**

«Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги қонунга Ўзбекистон Республикасининг куйидаги Қонунларига мувофиқ ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган:

ЎзР 03.07.1992 й. 664-XII-сон қонуни,

ЎзР 25.04.1997 й. 421-1-сон қонуни,

ЎзР 26.12.1997 й. 549-1-сон қонуни.

Инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги Умумий декларацияга, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига асосланиб, ушбу қонунда фуқароларнинг жамоат бирлашмаларини тузиш эркинлиги уларнинг ажралмас ҳуқуқи сифатида мустаҳкамлаб қўйилади.

I БОБ. УМУМИЙ ҚОНДАЛАР

1-модда. Жамоат бирлашмаси тушунчаси

Ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоши-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма жамоат бирлашмасидир.

Сиёсий партиялар, оммавий ҳаракатлар, касаба уюшмалари, хотин-қизлар, ёшлар ва болалар ташкилотлари, ветеранлар ва ногиронлар ташкилотлари, илмий-техникавий, маданий-маърифий, физкультура-спорт ва бошқа кўнгилли жамиятлар, ижодий уюшмалар, юртдошлар уюшмалари, фондлар, ассоциациялар ва фуқароларнинг бошқа бирлашмалари жамоат бирлашмалари деб эътироф этилади.

Ушбу қонун тижорат мақсадларини кўзлайдиган ёхуд бошқа корхоналар ва ташкилотлар фойда (даромад) орттиришига кўмаклашадиган кооператив ташкилотларга ҳамда бошқа ташкилотларга, диний ташкилотларга, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига, шунингдек ташкил этиш ва фаолият кўрсатиш тар-

тиби бошқа қонун ҳужжатлари билан белгиланадиган ўзга органларга нисбатан татбиқ этилмайди.

2-модда. Ўзбекистон Республикасининг жамоат бирлашлари тўғрисидаги қонунлари

Ўзбекистон Республикасининг жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонунлари жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқий ҳолати асосларини белгилаб берадиган ушбу қонундан, Қорақалпоғистон Республикасининг жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонундан, Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатларидан иборат бўлади.

3-модда. Жамоат бирлашмаларини тузишдан кўзда тутилган мақсад

Жамоат бирлашмалари фуқаролик, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий, ҳуқуқлар ҳамда эркинликларни рўёбга чиқариш ва ҳимоя қилиш; фуқароларнинг фаоллиги ва ташаббускорлигини, давлат ва жамият ишларини бошқаришда уларнинг иштирок этишини ривожлантириш; қасб-кор ва хаваскорлик қизиқишларини кондириш; илмий, техникавий ва бадиий ижодкорликни ривожлантириш; аҳолининг сихат-саломатлигини сақлаш, хайрия фаолиятида қатнашиш; маданий-маърифий, физкультура-соғломлаштириш ва спорт ишларини ўтказиш; табиатни, тарих ва маданият ёдгорликларини муҳофаза қилиш; ватан-парварлик ва инсонпарварлик тарбияси; республикалараро ва халқаро алоқаларни кенгайтириш, халқлар ўртасида тинчлик ва дўстликни мустаҳкамлаш; қонунда тақиқланмаган бошқа фаолиятни амалга ошириш мақсадида тузилади.

Фаолияти жамиятнинг ахлоқий негизларини, умумбашарий инсонпарварлик қадриятларини бузишга қаратилган, шунингдек конституцион тузумни ғайриқонуний йўл билан ўзгартириш ёки Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон ҳудудининг бирлигини бузиш, урушни, зўравонликни ва шафқатсизликни, жамиятни парчалашга олиб борадиган ижтимоий, шу жумладан синфий шунингдек ирқий, миллий ва диний адоватни авж олдириш, қонун билан тақиқланган бошқа хатти-ҳаракатлар қилиш мақсадини кўзлайдиган жамоат бирлашмаларининг тузилишига йўл қўйилмайди.

Ҳарбийлаштирилган жамоат бирлашмалари ва қуроли тузилмалар, шунингдек диний характерга эга партиялар, уларнинг фи-

лиаллари ва бошқа структура бўлаклари ташкил этиш тақиқланади.

Жамоат бирлашмалари ва уларнинг идоралари томонидан қонуний ва демократик йўл билан шакллантирилган ҳокимият ва бошқарув идоралари ҳамда ҳокимият ваколатларига эга бўлганларга нисбатан ғайридемократик тарзда қуч ишлатиб тазйиқ ўтказиш тақиқланади. қонуний равишда амал қилиб турган ҳокимият ва бошқарув идоралари ҳамда мансабдор шахсларга демократик усулда хал этиш бахонаси билан тазйиқ ўтказишга бўлган ҳар қандай уринишга қонун билан барҳам берилади.

Аҳолининг саломатлиги ва ахлоқига, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларига тажовуз қиладиган жамоат бирлашмаларини тузиш ва уларнинг фаолияти қонунга мувофиқ таъқиб қилинади.

4-модда. Жамоат бирлашмалари тузилиши ва фаолиятининг қоидалари

Жамоат бирлашмалари ўз аъзолари (қатнашчилари)нинг ихтиёрийлиги, тенгҳуқуқлилиги, ўзини ўзи бошқариш, қонунийлик ва ошкоралик асосида тузилади ва ҳаракат қилади.

Барча жамоат бирлашмалари ўз уставларида, бошқа ҳужжатларида кўзда тутилган вазифаларни бажаришда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Қорақалпоғистон Республикасида эса шунингдек Қорақалпоғистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунлари доирасида иш қўрадилар.

Фуқаронинг жамоат бирлашмаси фаолиятида қатнашиши ёки қатнашмаслиги унинг ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш ёки унга имтиёзлар бериш учун, шу жумладан давлат ташкилотида лавозимни эгаллаш шарти ёки қонунда кўзда тутилган мажбуриятларни бажармаслик учун асос бўла олмайди.

Мехнат тўғрисидаги қонунлар, шунингдек мехнаткашларнинг ижтимоий таъминоти ва ижтимоий сугурта қилдириш тўғрисидаги қонунлар жамоат бирлашмалари аппарати ходимларига нисбатан жорий этилади.

5-модда. Давлат ва жамоат бирлашмалари

Давлат жамоат бирлашмалари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди ҳамда Конституцияга мувофиқ улар ўз уставларидаги вазифаларни бажаришлари учун шарт-шароит яратилишига кафолат беради.

Давлат ёшлар ва болалар ташкилотларига моддий ва маънавий мадад беради, уларга тисбатан имтиёзли солиқ сиёсати ўтказилишини таъминлайди, болалар ташкилотларига, мактаб, мактабдан ташқари муассасалар биноларидан, клублардан, маданият саройлари ва уйларида, спорт иншоотлари ва бошқа иншоотлардан бепул ёки имтиёзли шартлар билан фойдаланиш ҳуқуқини беради.

қонунда кўзда тутилган ҳоллардан ташқари давлат идоралари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашшига, худди шунингдек, жамоат бирлашмаларининг давлат идоралари ва мансабдор шахсларнинг фаолиятига аралашшига йўл қўйилмайди.

Жамоат бирлашмалари ташкилотларининг тадбирлари улар аъзоларининг (қатнашчиларнинг) асосан ишдан бўш вақтида ва мазкур бирлашмалар маблағи ҳисобидан амалга оширилади.

Сиёсий партиялар ва сиёсий мақсадни кўзловчи оммавий жамоат ҳаракатлари фаолиятининг давлат томонидан молиявий таъминланиши тақиқланади, қонун ҳужжатларига мувофиқ сайлов кампанияларини молиявий таъминлаш ҳоллари бундан мустасно.

Жамоат бирлашмалари манфаатларига дахлдор масалалар қонунларда кўзда тутилган ҳолларда тегишли жамоат бирлашмалари иштироқида ёки улар билан келишилган ҳолда давлат идоралари ва ҳўжалик ташкилотлари томонидан ҳал қилинади.

6-модда. Республика жамоат бирлашмалари ва бошқа жамоат бирлашмалари

Уставда белгиланган вазифаларга мувофиқ фаолияти бутун республика ҳудудида амалга ошириладиган жамоат бирлашмалари республика жамоат бирлашмаларига киради. Бунда сиёсий партиянинг камида саккизта ҳудудий субъектда (вилоятда), шу жумладан Қорақалпоғистон Республикаси ва Тошкент шаҳрида яшаётган камида беш минг, қасаба уюшмасининг эса, камида уч минг аъзоси бўлиши керак.

Вилоят, ноҳия, шаҳар, поселка ва қишлоқ жамоат бирлашмалари маҳаллий жамоат бирлашмаларига киради.

Уставда белгиланган вазифаларга мувофиқ фаолияти бутун вилоят ҳудудиде, Тошкент шаҳрида эса бутун шаҳар ҳудудида амалга ошириладиган жамоат бирлашмалари вилоят, Тошкент шаҳар жамоат бирлашмаларига киради.

Уставда белгиланган вазифаларга мувофиқ фаолияти бутун ноҳия (шаҳар) ҳудудида амалга ошириладиган жамоат бирлашмалари ноҳия (шаҳар) жамоат бирлашмаларига киради.

Уставда белгиланган вазифаларга мувофиқ фаолияти посёлка, қишлоқ худудида амалга ошириладиган жамоат бирлашмалари посёлка, қишлоқ жамоат бирлашмаларига киряди.

Зарурат пайдо бўлган холларда вилоятлараро ва ноҳиялараро жамоат ташкилотлари тузилиши мумкин.

7-модда. Жамоат бирлашмаларининг иттифоқлари

Жамоат бирлашмалари ихтиёрийлик асосида жамоат бирлашмаларининг иттифоқларига уюшишга ҳақлидирлар.

Жамоат бирлашмаларининг иттифоқлари ушбу қонунда жамоат бирлашмалари учун белгилаб қўйилган тартибда тузилади, амал қилади ва ўз фаолиятини тўхтатади.

II БОБ. ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИНИНГ ТУЗИЛИШИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ТЎХТАТИЛИШИ

8-модда. Жамоат бирлашмаларини тузиш

Жамоат бирлашмаси камида ўн нафар фуқаронинг ташаббуси билан тузилади.

Жамоат бирлашмасини тузиш ташаббускорлари таъсис съездини (конференциясини) ёки умумий йиғилишини чакирадилар, унда устав (низом, ўзга асосий ҳужжат) қабул қилинади ва раҳбар идоралар тузилади.

9-модда. Жамоат бирлашмасига аъзолик

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари жамоат бирлашмаси аъзолари (қатнашчилари) бўладилар. Сиёсий партиялардан ташқари жамоат бирлашмаларининг уставида чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг бирлашмага аъзо бўлишлари кўзда тутилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг ўн саккиз ёшга тўлган фуқаролари республика сиёсий партияларининг аъзолари бўлишлари мумкин.

Бир сиёсий партиянинг аъзоси айна вақтда бошқа сиёсий партиянинг аъзоси бўла олмайди.

Сиёсий партиялар ва касаба уюшмаларидан ташқари жамоат бирлашмаларининг фаолиятида уларнинг уставларида кўзда тутилган холларда жамоа аъзолари: корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг меҳнат жамоатари, фуқароларнинг бирлашмалари иштирок этишлари мумкин.

10-модда. Жамоат бирлашмасининг устави

Жамоат бирлашмасининг уставида қўйидагилар кўзда тутилиши керак:

- 1) жамоат бирлашмасининг номи, мақсади ва вазифаси;
- 2) жамоат бирлашмасининг ички тузилиши, унинг ўз фаолиятини амалга оширадиган ҳудуд;
- 3) жамоат бирлашмаси аъзолигига қабул қилиш шартлари ва тартиби, агар бирлашма рўйхатда қайд этиладиган аъзоларга эга бўлса, бундай ҳолларда ундан чиқиш шартлари ва тартиби;
- 4) жамоат бирлашмаси аъзолари (қатнашчилари)нинг ҳуқуқлари ва бурчлари;
- 5) жамоат бирлашмаси ҳамда унинг ташкилотлари раҳбар идораларининг ваколатлари ва уларни тузиш тартиби, уларнинг ваколат муддати;
- 6) жамоат бирлашмаси ҳамда унинг ташкилотларининг маблағлари ва бошқа мол-мулкни ҳосил қилишнинг пул билан таъминланиш манбалари;
- 7) жамоат бирлашмасининг раҳбар идораси қаерда жойлашганлиги;
- 8) жамоат бирлашмаси уставиға ўзгартишлар, қўшимчалар киритиш тартиби;
- 9) жамоат бирлашмаси фаолиятини тўхтатиш тартиби. Уставда жамоат бирлашмаси фаолиятига тааллуқли бошқа қоидалар ҳам кўзда тутилиши мумкин. Жамоат бирлашмасининг устави амалдаги қонунларга зид бўлмаслиги керак.

11-модда. Жамоат бирлашмалари уставларини рўйхатга олиш

Ўзбекистон Республикасида амал қилувчи халқаро, жамоат ташкилотларининг республика, вилоятлараро бирлашмаларининг уставлари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинади.

Қорақалпоғистон Республикасида жамоат бирлашмасининг уставини рўйхатга олиш тартиби Қорақалпоғистон Республикаси қонунлари билан белгиланади.

Вилоят, ноҳия, шаҳар, поселка, қишлоқ ҳудудида ёки икки ва ундан ортиқ ноҳия, шаҳар, поселка, қишлоқ ҳудудида фаолиятини амалга оширадиган жамоат бирлашмаларининг уставлари вилоятлар, Тошкент шаҳар ҳокимликларининг адлия бошқармалари томонидан рўйхатга олинади.

Жамоат бирламаси уставини рўйхатга олиш учун устав қабул қилинган кундан бошлаб бир ой муддат ичида мазкур жамоат

бирлашмаси рахбар идораси аъзолари томонидан имзоланган ва шу аъзолар хар биринг фамилияси, исми, отасининг исми, тўғилган йили, истиқомат жойи кўрсатилган ариза топширилади. Аризага устав, уставни қабул қилган таъсис съезди (конференцияси) ёки умумий йиғилиш протоколи, ушбу қонунинг 6 ва 8-моддалари талаблари бажарилганлигини тасдиқловчи бошқа материаллар илова қилинади.

Уставни рўйхатга олиш ҳақидаги ариза у топширилган кундан бошлаб икки ой муддатда кўриб чиқилади.

Жамоат бирлашмалари уставларига киритилган ўзгаришлар, қўшимчалар ҳам уставларни рўйхатга олиш тартиби ва муддатларига мувофиқ рўйхатга олиниши лозим.

Жамоат бирлашмалари уставларини рўйхатга олувчи идоралар ана шу бирлашмалар рўйхатини тузиб борадилар.

Жамоат бирлашмаси ёки унинг ташкилотлари (идоралари) уларнинг уставлари рўйхатга олинган кундан бошлаб ушбу қонунда белгилаб қўйилган тартибда ўз фаолиятларини амалга оширадilar ва граждaнлик қонунларига мувофиқ ҳуқуқий шахс, деб тан олиниши мумкин.

Халқаро жамоат бирлашмаларининг уларнинг бўлинмаларининг филиаллари, шу жумладан оммавий ҳаракатлари ва уларнинг тармоқ бўлинмаларининг шунигдек республика ва маҳаллий жамоат бирлашмалари (шу жумладан оммавий ҳаракатларининг) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида ва унинг жойлардаги идораларида ўз уставларини рўйхатдан ўтказмаган бўлсалар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатишларига йўл қўйилмайди.

Жамоат бирлашмаси уставини, кейин унга киритилган ўзгаришлар ва қўшимчаларни рўйхатга олиш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Кабинети, Қорақалпоғистон Республикасида эса - Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши томонидан белгиланган тартибда рўйхатга олиш ҳақи ундирилади.

12-модда. Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатга олишни рад этиш

Агар жамоат бирлашмасининг устави ушбу қонуннинг 3, 4 ёки 10-моддалари қоидаларига зид бўлса, ёхуд илгари худди шу номдаги жамоат бирлашмаси рўйхатга олинган бўлса, жамоат бирлашмаси уставини рўйхатга олишни рад этиш мумкин.

Уставни рўйхатга олиш рад этилган тақдирда бу ҳақда тақдим этилган устав қайси қонуннинг қоидаларига зид эканлиги кўрсатилиб, ариза берувчиғ ёзма равишда хабар қилинади.

Жамоат бирлашмасининг уставини рўйхатдан ўтказининг рад этилиши устидан судга шикоят қилиш мумкин ва бу иш Ўзбекистон Республикаси гражданлик процессуал қонунида кўзда тутилган тартибда қараб чиқилади.

Халқаро, республика ва вилоятлараро жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказишнинг рад этилиши устидан - Ўзбекистон Республикаси Олий судига, маҳаллий жамоат бирлашмалари уставини рўйхатдан ўтказишнинг рад этилиши устидан эса - тегишли вилоят, Тошкент шаҳар судига шикоят қилиш мумкин.

13-модда. Жамоат бирлашмаларининг рамзлари

Жамоат бирлашмалари рамз сифатида ўз тимсолига, байроғига ва вимпелига эга бўлиши мумкин.

Жамоат бирлашмаларининг тимсоллари уставга мувофиқ, уларнинг раҳбар идоралари томонидан тасдиқланади. Жамоат бирлашмаларининг тимсоллари ва вимпеллари ушбу қонуннинг 3-моддаси иккинчи қисмида кўрсатилган мақсадларни тарғиб этишга хизмат қилмаслиги керак.

Байроқлар ва вимпеллар белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтказилиши лозим.

14-модда. Жамоат бирлашмалари фаолиятининг тўхтатилиши

Жамоат бирлашмаларининг фаолияти уларни қайта ташкил этиш (қўшилиш, бирлашиш, ажралиш) ёки тугатиш йўли билан тўхтатилиши мумкин.

Жамоат бирлашмалари уларнинг съездлари (конференциялари) ёки умумий йиғилилари қарори билан қайтадан ташкил этилади. Жамоат бирлашмаларини қайта ташкил этгандан сўнг янгидан тузилган жамоат бирлашмасининг устави ушбу қонуннинг 11-моддасида кўзда тутилган тартибда рўйхатга олинади.

Жамоат бирлашмаси съезд (конференция) ёки умумий йиғилиш қарорига мувофиқ, ёхуд ушбу қонуннинг 22-моддасида кўзда тутилган асосларга мувофиқ ва тартибда тугатилади.

Съезд (конференция) ёки умумий йиғили қарорига мувофиқ тугатилган жамоат бирлашмасининг мол-мулки унинг уставида кўзда тутилган мақсад йўлида сарфланади.

Сиёсий партиянинг фаолиятини тугатиш ёки тўхтатиб туриш «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига мувофиқ амалга оширилади.

III БОБ. ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИНИНГ ХУҚУҚЛАРИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

15-модда. Жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари

Жамоат бирлашмалари қонун олдида тенгдирлар.

Жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари уларнинг уставларида қайд этилади.

Жамоат бирлашмалари уставларда, дастурий, бошқа ҳужжатларда белгиланган мақсадлар ва вазифаларни амалга ошириш учун ўз мақсадлари ва фаолияти тўғрисидаги ахборотни эркин тарқатади, қонунда кўзда тутилган ҳолларда ва тартибда эса:

давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларини тузишда қатнашади;

давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларининг қарорларини тайёрлашда иштирок этади;

давлат ва жамоат идораларида ўз аъзолари (қатнашчилари) номидан иш юритади ва уларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилади;

ушбу қонунда ҳамда Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатларида Қорақалпоғистон Республикасида эса - Қорақалпоғистон Республикасининг ҳам ўзга қонун ҳужжатларида кўзда тутилган ваколатларни амалга оширади.

16-модда. Сиёсий партиялар, оммавий жамоат ҳаракатлари,

касаба уюшмалари

Сиёсий партиялар давлат ҳокимияти органларини шакллантиришда жамият муайян қисмининг сиёсий иродасини рўёбга чиқаришга интилади ҳамда ўз вакиллари орқали давлат ва жамоат ишларини идора этишда қатнашади.

Партияларнинг дастурий ҳужжатлари бўлади, улар омманинг эътибори учун матбуотда эълон қилинади.

Сиёсий партиялар депутатликка номзодлар кўрсатиш, сайловолди ташвиқот ишларини олиб бориш, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида фракциялар ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорги Кенгеси ҳамда маҳаллий давлат ҳокимияти вакилик органларида партия гуруҳлари тузиш ҳуқуқига эгадир.

Оммавий жамоат ҳаракатлари сиёсий ёки ўзга мақсадларни кўзлайдилар ҳамда уларнинг рўйхатга олинган аъзолари бўлмайди.

Ҳарбий хизматчилар ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларида лавозимни эгаллаб турган шахслар ўз хизмат фаолиятида қонун

талабларига амал қиладилар ва сиёсий партиялар ҳамда сиёсий мақсадларни кўзловчи оммавий жамоат ҳаракатларининг қарорлари билан боғлиқ бўлмайдилар.

Касаба уюшмалари давлат идоралари, хўжалик ташкилотлари, кооператив ва ўзга жамоат бирлашмалари билан ўзаро муносабатларда касаба уюшмалари тўғрисидаги амалдаги қонунларга мувофиқ касаба уюшмаси аъзоларининг ишлаб чиқариш, ижтимоий-иқтисодий ва маданий соҳадаги манфаатларини кўзлаб иш олиб боради ва уларни химоя қилади.

Сиёсий партиялар ва касаба уюшмаларининг фақат яқка тартибда рўйхатга олинадиган аъзолари бўлади.

17-модда. Жамоат бирлашмаларининг ишлаб чиқариш ва бошқа тадбиркорлик фаолияти

Жамоат бирлашмалари қонунларда белгилаб қўйиладиган тартибда ишлаб чиқариш ва бошқа тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадилар ҳамда фақат уставдаги вазифаларни бажариш мақсадида ҳуқуқий шахс мақомига эга бўлган корхоналар ва хўжалик ҳисобидаги ташкилотларни барпо этадилар.

Жамоат бирлашмаларининг ишлаб чиқариш ва бошқа тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлар ана шу бирлашмалар аъзолари (қатнашчилари) ўртасида қайта тақсимланмайди ва ундан фақат устав вазифаларини бажариш учун фойдаланилади; жамоат бирлашмалари ўз маблағларидан хатто ўз уставида кўрсатилмаган бўлса ҳам, хайрия мақсадлари йўлида фойдаланишларига йўл қўйилади.

Жамоат бирлашмалари тузадиган корхоналар ва ташкилотлар қонунда белгилаб қўйилган тартибда ва миқдорда бюджетга пул ўтказадилар.

18-модда. Жамоат бирлашмалари мулки

Жамоат бирлашмалари, уларнинг ташкилотлари бинолар, иншоотлар, уй-жой фонди, ускуналар, асбоблар, маданий-маърифий ва соғломлаштириш мақсадлари учун мўлжалланган мулкларга, пул маблағига, акцияларга, бошқа қимматбаҳо қоғозларга ҳамда уларнинг уставларида кўзда тутилган фаолиятни моддий таъминлаш учун зарур бўлган ўзга мол-мулкка, шунингдек интеллектуал мулк объектларига эгалик қилишлари мумкин. Бирлашмаларнинг уставларида кўрсатилган мақсадларга мувофиқ уларнинг маблағи ҳисобидан барпо этилган нашриётлар, бошқа корхоналар, хайрия, муассасалари жамоат бирлашмаларининг мулки бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида, Қорақалпоғистон Республикасида эса - Қорақалпоғистон Республикасининг ҳам қонун ҳужжатларида давлат ва жамоат хавфсизлиги мулохазалари билан ёки халқаро шартномаларга мувофиқ жамоат бирлашмалари мулки бўла олмайдиган мол-мулк турлари белгилаб қўйилиши мумкин.

Жамоат бирлашмаларининг пул маблағлари, агар уставда кўзда тутилган бўлса, бирлашмага кириш ва аъзолик бадалларини тўлашдан; ихтиёрий равишда ўтказилган пул ва хайриялардан; уставга мувофиқ ўтказилган лекциялар, кўргазмалар, спорт тадбирлари ҳамда бошқа тадбирлар, лотереялар тушумларидан, ишлаб чиқариш, хўжалик ва ноширлик фаолиятдан олинadиган даромадлардан; қонун билан тақиқланмаган бошқа тушумлардан ташкил топади.

Сиёсий мақсадларни кўзловчи сиёсий партиялар ва оммавий жамоат ҳаракатларининг диний ташкилотлардан, чет эл давлатлари, ташкилотлари ва фуқароларидан молиявий ва ўзга ёрдам олиши ман этилади, улардан тушган маблағларни эса Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги давлат фойдасига утказиб юборади.

Сиёсий партиялар ўз бюджетларини омманинг эътибори учун хар йили эълон қиладилар.

Жамоат бирлашмаларининг мулки қонун билан мухофаза қилинади.

Иттифоқларнинг ва уларга кирувчи бирлашмаларнинг ана шу иттифоқ ва унга қўшилган бирлашмаларга карашли мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш, тасарруф этишга доир ваколатлари жамоат бирлашмалари иттифоқларининг уставларида белгилаб қўйилади.

19-модда. Жамоат бирлашмаларининг оммавий ахборот воситалари ва ноширлик фаолияти

Жамоат бирлашмалари оммавий ахборот воситаларини таъсис этишга ҳамда амалдаги матбуот ва бошқа оммавий ахборот воситалари тўғрисидаги қонунларга мувофиқ ноширлик фаолияти билан шуғулланишга ҳақлидирлар.

IV БОБ. ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ ҚОНУНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК

20-модда. Жамоат бирлашмалари фаолиятини назорат қилиш ва кузатиб бориш

Молия идоралари жамоат бирлашмаларини маблағ билан таъминлаш ва улар даромадларининг манбаларини, улар олган маб-

лағ миқдорини ва солиқлар тўғрисидаги қонунларга мувофиқ солиқ тўланишини назорат қилиб борадилар.

Жамоат бирлашмаларининг қонунларни бажаришини прокуратура идоралари назорат қилиб борадилар.

Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатга олган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ва унинг жойлардаги идоралари жамоат бирлашмаси фаолиятининг мақсадларига тааллуқли устав қоидаларига риоя этилишини назорат қилади. Рўйхатга олувчи идора жамоат бирлашмасининг раҳбар органидан қабул қилинган қарорларни тақдим этишни талаб қилишга, жамоат бирлашмалари ўтказадиган тадбирларда қатнашиш учун ўз вакилларини юборишга, жамоат бирлашмаси уставига риоя қилиш билан боғлиқ масалалар юзасидан жамоат бирлашмаси аъзоларидан ва бошқа фуқаролардан тушунтириш олишга ҳақлидир.

21-модда. Жавобгарлик асослари

Жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонунни бузиш амалдаги қонунларга мувофиқ жиноий, маъмурий, моддий ёки ўзга жавобгарликка сабаб бўлади.

Жамоат биллашмалари тўғрисидаги қонунни бузганлик учун бу ишда айбдор бўлган давлат ва жамоат идораларининг мансабдор шахслари, шунингдек фуқаролар жавобгар бўладилар.

Жамоат бирлашмаси, шу жумладан ўз уставини рўйхатдан ўтказмаган жамоат бирлашмаси жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонунни бузган тақдирда қонунга мувофиқ жавобгар бўлади.

Жамоат бирлашмаси унинг уставида белгилаб қўйилган мақсадлар ва вазифалар доирасидан четга чиқадиган ёки қонунни бузадиган хатти-ҳаракатлари содир этган тақдирда ана шу жамоат бирлашмасининг раҳбар идораси жамоат бирлашмаси уставини рўйхатга олган идора ёки прокурор томонидан ёзма равишда огохлантирилиши мумкин.

22-модда. Жамоат бирлашмаси устав ёки қонун талабларини бузган тақдирда уни тугатиш

Жамоат бирлашмаси ушбу қонун 3-моддасининг 2, 3, 4-қисмида ва 18-моддасининг тўртинчи қисмида кўзда тутилган хатти-ҳаракатларни содир этган тақдирда суд қарорига биноан тугатилиши мумкин.

Жамоат бирлашмаси ушбу қонуннинг 21-моддаси тўртинчи қисмида кўзда тутилган ҳаракатларни бир йил давомида такрон содир этганлиги учун суд уни тугатиши мумкин.

Суд қарори билан тугатилган жамоат бирлашмасининг мол-мулки қайтариб бермаслик шарти билан давлат мулкига айлантирилиши мумкин.

Халқаро жамоат бирлашмалари, унинг бўлинмалари, филиаллари, республика ва вилоятлараро жамоат бирлашмалари Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг, Бош Давлат солиқ бошқармасининг, шунингдек Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан ваколат берилган бошқа идоралари ва мансабдор шахсларнинг тақдими-га асосан Ўзбекистон Республикаси Олий суди чиқарган қарорга мувофиқ тугатилади. Ўзбекистон Республикаси Олий судининг жамоат бирлашмасини тугатиш тўғрисидаги қарори устидан шикоят қилинмайди.

Махаллий жамоат бирлашмалари тегишли вилоят, Тошкент шаҳар судлари томонидан тугатилади. Бунда суднинг қарори устидан Ўзбекистон Республикаси Олий судига шикоят қилиниши мумкин.

V БОБ. ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО АЛОҚАЛАРИ ХАЛҚАРО ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ, ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАР

23-модда. Жамоат бирлашмаларининг халқаро алоқалари

Жамоат бирлашмалари Ўзбекистон Республикаси қонунларига ва ўз уставларига мувофиқ халқаро жамоат (ноҳукумат) бирлашмаларига кўшилиши, бевосита халқаро алоқалар ўрнатишлари, тегишли битимлар тузишлари мумкин.

24-модда. Халқаро жамоат бирлашмалари

Агар Ўзбекистон Республикасида тузилган жамоат бирлашмасининг фаолияти уставга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва битта ёки ундан кўпроқ хорижий давлат ҳудудида амал қилса, у халқаро жамоат бирлашмаси деб эътироф этилади.

Башарти, чет элда тузилган халқаро жамоат бирлашмаси таркибига республика жамоат бирлашмаси коллектив аъзо сифатида кирса, республика жамоат бирлашмасининг устави ҳам ушбу қонунга мувофиқ рўйхатга олиниши керак.

Ўз фаолиятини хорижий давлат ҳудудида ҳам амалга оширадиган жамоат бирлашмаси зарур ўзгартишлар ва қўшимчалар қиритилган устави қайта рўйхатдан ўтказиш учун Ўзбекистон

Республикаси Адлия вазиригига тақдим этади.

Тинчликни мустаҳкамлашни, халқаро ҳамкорликни ривожлантиришни, инсонпарварлик фаолиятининг ўзга турларини мақсад қилиб қўйган жамоат бирлашмалари қонунда белгиланган имтиёزلардан фойдаланишлари мумкин.

Ушбу қонуннинг қоидалари хорижий давлатлар жамоат бирлашмаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тузилган бўлимлари (филиаллари ва бошқа таркибий бўлинмалари) фаолиятига нисбатан қўлланади.

25-модда. Халқаро шартномалар

Агар Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномасида ушбу қонундагидан ўзга қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартномадаги қоидалар қўлланади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти
И.Каримов

Тошкент ш.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING
ҚОНУНИ
14.12.2000 й.
N 160-II**

НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ТЎҒРИСИДА

I. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-модда. Ушбу қонуннинг асосий вазифалари

Ушбу қонун норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тушунчаси, турлари ва уларга қўйиладиган асосий талабларни белгилайди.

2-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат тушунчаси

Ушбу қонунда белгиланган шаклда қабул қилинган, умуммажбурий давлат кўрсатмалари сифатида қонун ҳужжатлари нормаларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган расмий ҳужжат норматив-ҳуқуқий ҳужжат деб ҳисобланади.

3-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу қонун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир.

Қорақалпоғистон Республикаси норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг турлари ва уларга қўйиладиган асосий талаблар Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам белгиланади.

4-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилувчи органлар ёки мансабдор шахслар

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилувчи органлар ёки мансабдор шахслар (бундан буён матнда органлар деб юритилади) ҳисобланадилар.

**II. НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРНИНГ
ТУРЛАРИ ВА ЎЗАРО НИСБАТИ**

5-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг турлари

Қуйидагилар норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳисобланади:

- а) Ўзбекистон Республикаси Конституцияси;
- б) Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;
- в) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари;
- г) Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари;
- д) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари;
- е) вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг ҳужжатлари;
- ж) Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари.

6-модда. Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қонун ҳужжатлари ҳисобланади ва улар Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари мажмуини ташкил қилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари қонунлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари қонун ости ҳужжатлари ҳисобланади.

7-модда. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устунлиги

Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси олий юридик кучга эга ва Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида қўлланади.

Ўзбекистон Республикасида қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш учун қабул қилинади ҳамда унинг нормалари ва принципларига зид келиши мумкин эмас.

8-модда. Ўзбекистон Республикасининг қонунлари

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари энг муҳим ва барқарор ижтимоий муносабатларни тартибга солади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан ёки референдум ўтказиш орқали қабул қилинади.

9-модда. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

10-модда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун фармонлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

11-модда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорларига мувофиқ қарорлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

12-модда. Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари

Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идоралари ўз ваколатлари доирасида буйруқлар ва қарорлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. Низомлар, қоидалар ва йўриқномалар тарзида қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. Низомлар, қоидалар ва йўриқномалар тарзида қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар буйруқ ҳамда қарорлар билан тасдиқланади.

Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг, Ўзбекистон Республикасининг Президенти ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари бир неча вазирликлар, давлат кўмиталари ва идоралари билан биргаликда ёки уларнинг биттаси томонидан бошқалари билан келишилган ҳолда қабул қилиниши мумкин.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг тармоқ бўлинмалари ва ҳудудий органлари норматив-ҳуқуқий тусдаги ҳужжатлар қабул қилишга ҳақли эмас, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

13-модда. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ўз ваколатлари доирасида қарорлар шаклида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, шунингдек, юқори турувчи маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари асосида ва уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

14-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзаро нисбати

Турли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг юридик кучи бўйича ўзаро нисбати Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган органнинг ваколатига ва мақомига, шунингдек, ҳужжатларнинг турларига мувофиқ белгиланади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат ўзига қараганда юқорироқ юридик кучга эга бўлган бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ бўлиши шарт.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бир-бирига тўғри келмаган ҳолларда юқорироқ юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжат қўлланилади.

Тенг юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бир-бирига тўғри келмаган ҳолларда кейинроқ қабул қилинган ҳужжат қоидалари амал қилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган вазирлик, давлат қўмитаси ёки идорасининг ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини тартибга солиш учун махсус ваколати бўлса, ушбу орган қабул қилган ҳужжат бир хил даражадаги бошқа вазирлик, давлат қўмитаси ёки идорасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатига нисбатан юқорироқ юридик кучга эга бўлади.

III. НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРГА ҚЎЙИЛАДИГАН АСОСИЙ ТАЛАБЛАР

15-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг тайёрланишини ташкил этиш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиқаётган орган, қоида тариқасида, лойиҳани тайёрлаш юзасидан комиссия тузади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлашга манфаатдор давлат органлари, илмий муассасалар ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари, айрим фуқаролар жалб этилиши мумкин.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи орган норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳасини тайёрлашни давлат органлари, илмий муассасалар ва бошқа ташкилотларга, айрим фуқароларга белгиланган тартибда топшириши ёки шартнома асосида буюртма бериши мумкин.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи орган бир неча давлат органлари, илмий муассасалар ва бошқа ташкилотларга, айрим фуқароларга муқобил лойиҳалар тайёрлашни топширишга ёки улар билан шартномалар тузишга, шунингдек, энг яхши лойиҳа учун танловлар эълон қилишга ҳақлидир.

Иқтисодиётнинг алоҳида тармоқлари, давлат бошқарувининг бошқа соҳаларига доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳаларини тайёрлашга тегишли тармоқлар ёки бошқарув соҳаларининг ҳолати ва ривожланиши учун маъсул бўлган вазирликлар, давлат кўмиталари ёки идоралари жалб этилади.

Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлаш бўйича ишини мувофиқлаштириб туриш, қонун ҳужжатларига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилади.

16-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тайёрлашда норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг қўлланиш амалиётини ҳамда жамоатчилик фикрини ўрганиш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни тайёрлашда лойиҳани ишлаб чиқувчи орган:

лойиҳа мавзусига доир қонун ҳужжатларининг қўлланилиш тажрибасини ўрганади ва ҳисобга олади, ҳуқуқни тартибга солишга бўлган жамоатчилик эҳтиёжини, қонун ҳужжатларининг самарадорлигига таъсир этувчи сабаблар ва шароитларни аниқлайди;

давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоат бирлаш-

малари, шунингдек, фуқароларнинг таклифларини, оммавий ахборот воситаларининг материалларини, илмий муассасалар, олимлар ва мутахассисларнинг тавсияларини, жамоатчилик фикрини аниқлашнинг бошқа воситалари маълумотларини умумлаштиради ва улардан фойдаланади;

бошқа давлатлардаги қонунчилик йўли билан тартибга солиш тажрибасини ҳисобга олади.

қонун лойиҳалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда умумхалқ муҳокамасига қўйилиши мумкин. Бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари жамоатчилик ёки мутахассислар муҳокамасига қўйилиши мумкин.

17-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳасини норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи органга киритиш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг тайёрланган лойиҳаси норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи органга тақдимнома билан киритилади. Тақдимномада ҳужжатни қабул қилишнинг зарурлиги асослаб берилади, уни ишлаб чиқувчилар кўрсатилади, ҳужжат мазмунининг қисқача тавсифи берилади, лойиҳа келишилган давлат органлари, шунингдек, ташкилотларнинг рўйхати келтирилади, келишмовчиликларнинг мазмуни ва улар ҳақидаги асосли фикр қисқача баён этилади.

Зарурат бўлганда, норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасига уни асослаш учун молиявий-иқтисодий ҳисоб-китоблар, статистикаси маълумотлари ва бошқа ахборотлар илова қилинади.

18-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг экспертизаси

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари ҳуқуқий экспертизадан ўтказилиши шарт.

ҳуқуқий экспертиза давомида норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳаси Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонун ҳужжатларига, шунингдек, қонунчилик техникаси қоидаларига мувофиқлиги текширилади.

ҳуқуқий экспертиза норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаган органнинг ёки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қиладиган органнинг юридик хизмати, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилиши мумкин.

Киритилган лойиҳанинг сифатига баҳо бериш учун норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи органнинг қарорига биноан нор-

матив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳаси бошқа хил (иқтисодий, молиявий, илмий-техникавий, экология ва ўзга) экспертизадан ҳам ўтказилиши мумкин. Экспертлар сифатида тегишли лойиҳани тайёрлашда илгари бевосита иштирок этмаган ташкилотлар ва шахслар жалб этилади. Экспертиза ўтказиш учун бошқа давлатлар ва халқаро ташкилотлардан олимлар ва мутахассислар таклиф этилиши мумкин. Экспертлар норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳа-зишни топширган органнинг нуқтаи назари билан боғлиқ эмасдир.

19-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг мазмунига нисбатан қўйиладиган талаблар

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг матни лўнда, оддий ва равон тилда баён этилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатда фойдаланиладиган тушунчалар ва атамалар уларнинг амалдаги қонун ҳужжатларида қабул қилинган мазмунига мувофиқ, турлича шарҳлаш имкониятини истисно этадиган тарзда бир хилда қўлланилади. Эскирган ҳамда қўп маънони англатадиган сўзлар ва иборалар, мажозий таққослашлар, сифатлашлар, киноялар қўлланилишига йўл қўйилмайди.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатда уни амалга оширишнинг ҳуқуқий воситалари, шу жумладан, молиялаштириш манбалари, рағбатлантириш, мукофотлаш ва назорат қилиш чора-тадбирлари кўрсатилиши мумкин.

Давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоат бирлашмалари, шунингдек, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг мажбуриятларини белгилловчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатда ушбу мажбуриятларни бузганлик учун жавобгарлик чоралари (агар бундай чоралар қонун ҳужжатларида назарда тутилган бўлмаса ёки маҳсус ҳужжатда белгиланиши керак бўлмаса) назарда тутилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатга уни қабул қилиш сабаблари ва мақсадларини тушунтиришдан иборат бўлган муқаддима киритилиши мумкин. Норматив кўрсатмалар муқаддимага киритилмайди.

қонунларда норматив кўрсатмалар тартиб рақамига эга бўлган моддалар тарзида баён этилади. қонунларнинг моддалари қисмларга бўлиниши мумкин. Моддаларнинг қисмларида бандлар, кичик бандлар ва хатбошилар бўлиши мумкин. Бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда норматив кўрсатмалар тартиб рақамига эга бўлган бандлар тарзида баён этилади. Бандлар кичик бандларга ва хатбошиларга бўлиниши мумкин.

ҳажм жиҳатдан йирик норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг мазмун жиҳатдан яқин бўлган моддалари (бандлари) параграфлар ва боб-

ларга бирлаштирилади. Зарур ҳолларда боблар бўлимларга ва кичик бўлимларга бирлаштирилиши мумкин. Бўлимлар, кичик бўлимлар, боблар ва параграфлар сарлавҳаларга ва тартиб ракамларига эга бўлади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда қонун ҳужжатларига киритилаётган юридик, техникавий ва бошқа махсус атамаларнинг таърифлари берилиши мумкин.

Зарур ҳолларда норматив-ҳуқуқий ҳужжатда юқорироқ юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг айрим қоидалари мазкур ҳужжатларга ҳавола қилинган ҳолда айнан такрорланади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, қоида тариқасида, худди шундай юридик кучга эга бўлган амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг норматив кўрсатмалари қайта айнан такрорланмайди.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг моддаларида (бандларида) унинг бошқа моддаларига (бандларига), шунингдек, амалдаги бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга, уларнинг айрим қоидаларига ҳаволалар норматив кўрсатмаларнинг ўзаро боғлиқлигини кўрсатиш зарурати бўлган ҳолларда ёки такрорлашларга йўл қўймаслик учун қўлланилади.

20-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг расмий матнини имзо қўйиб тасдиқлаш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг расмий матни қуйидаги тарзда имзо қўйиб тасдиқланади:

Ўзбекистон Республикасининг қонуни - Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан;

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг қарори - Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Раиси томонидан;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони - Ўзбекистон Республикасининг Президенти томонидан;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Раиси томонидан ёки унинг топшириғига биноан Ўзбекистон Республикаси Бош вазири томонидан;

вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари - ҳужжатни қабул қилган орган раҳбари томонидан;

маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари - тегишли ҳоким томонидан.

21-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг реқвизитлари

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қуйидаги реқвизитларга эга бўлади:
 ҳужжатнинг тури ва номи;
 ҳужжат қабул қилинган жой, сана ва ҳужжат рақами;
 тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни имзо қўйиб тасдиқлаш-
 га расман ваколати бўлган шахсларнинг фамилияси, лавозими ва
 имзолари.

22-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни давлат рўйхатидан ўтказишга тақдим этиш

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган кундан эътиборан ўн кун ичида уларни давлат рўйхатидан ўтказиш учун Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига тақдим этади.

23-модда. Янги норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинганлиги муносабати билан илгари қабул қилинган ҳужжатларни қайта кўриб чиқиш

Янги норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинганлиги муносабати билан илгари қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга зарур ўзгартиришлар ёки қўшимчалар киритилади ҳамда илгари қабул қилинган барча ҳужжатлар ёки уларнинг қисмлари, агар улар янги норматив кўрсатмаларга зид бўлса ёхуд янги ҳужжат билан тўлалигича қамраб олинган ёки амалда ўз аҳамиятини йўқотган, лекин расман ўз кучини йўқотган деб эътироф этилмаган бўлса, ўз кучини йўқотган деб эътироф этилмоғи керак.

IV. НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРНИ ЭЪЛОН ҚИЛИШ, УЛАРНИНГ КУЧГА КИРИШИ ВА АМАЛ ҚИЛИШИ

24-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни эълон қилишга қўйиладиган талаблар

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар расмий нашрларда эълон қилиниши керак. ҳамманинг эътибори учун расман эълон қилинмаган қонун асосида ҳеч ким судланиши, жазога тортилиши ёки мол-мулкдан маҳрум қилиниши мумкин эмас.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат расман баён тарзида эълон қилинишига йўл қўйилмайди.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат расман эълон қилинганда унинг барча реқвизитлари кўрсатилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни норасмий нашрларда эълон қилишга, шунингдек, уларни қонун ҳужжатларининг электрон маълумот тизимлари орқали тарқатишга бу ҳужжатлар расмий манбаларда эълон қилинганидан сўнг ҳамда барча реквизитлари, эълон қилинган расмий манбалари ва кучга кириш санасини кўрсатиш шарти билан рухсат этилади.

25-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни эълон қилишнинг расмий манбалари

«Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси», «Халқ сўзи» ва «Народное слово» газеталари Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари эълон қилинадиган расмий манбалар ҳисобланади.

«Ўзбекистон Республикаси ҳукумати қарорларининг тўплами», «Халқ сўзи» ва «Народное слово» газеталари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари эълон қилинадиган расмий манбалар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан нашр этиладиган «Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат кўмиталари ва идораларнинг меъёрий ҳужжатлари Ахборотномаси», вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларининг расмий нашрлари Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат кўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари эълон қилинадиган расмий нашрлар ҳисобланади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари мазкур органларнинг расмий нашрларида эълон қилинади.

26-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг кучга кириши

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари, агар ҳужжатларнинг ўзида бошқа муддат кўрсатилган бўлмаса, расман эълон қилинганидан сўнг ўн кундан кейин кучга кириди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари тегшинча Ўзбекистон Республикаси Президенти ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгиланган тартибда кучга кириди ва улар эълон қилиниши шарт.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, агар ҳужжатнинг ўзида кечроқ муддат кўрсатилган бўлмаса, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилганидан сўнг ўн кундан кейин кучга киради.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларининг ўтказилган кундан эътиборан ўн кунлик муддат ичида барча манфаатдор шахслар эътиборига етказилиши лозим. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни манфаатдор шахслар эътиборига етказиш норматив-ҳуқуқий ҳужжат матни билан монеликсиз (эркин) танишиш ҳуқуқини таъминловчи ҳар қандай шаклда амалга оширилиши мумкин.

27-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг орқага қайтиш кучи

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар орқага қайтиш кучига эга эмас ва улар амалга киритилганидан кейин юзага келган муносабатларга нисбатан татбиқ этилади.

Қонун, у амалга киритилишига қадар юзага келган муносабатларга нисбатан, агар бу ҳоллар қонунда бевосита назарда тутилган бўлса, татбиқ этилиши мумкин. Агар қонун хатти-ҳаракатлар содир этилган пайда жавобгарликка сабаб бўлмаган ёки энгилроқ жавобгарликка сабаб бўлган хатти-ҳаракатлар учун юридик ва жисмоний шахсларнинг жавобгарлигини белгилаш ёки кучайтиришни назарда тутса ёхуд юридик ва жисмоний шахсларга моддий зарар келтирса, қонунга орқага қайтиш кучини бериш мумкин эмас.

28-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг амал қилиш муддати

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат, агар унинг матнида бошқа изоҳ берилмаган бўлса, муддатсиз амал қилади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат амал қилишининг вақтинчалик муддати бутун ҳужжат учун ёки унинг қисмлари учун белгиланиши мумкин. Бундай ҳолда унда ҳужжат (ёки унинг қисми) қайси муддатга ёки қандай ҳодиса юз бергунига қадар ўз кучини сақлаб қолиши кўрсатилиши зарур.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган орган белгиланган муддат тугагунига қадар ҳужжатнинг амал қилинишини янги муддатга, бошқа ҳодиса юз бергунига қадар узайтириш тўғрисида ёки ҳужжатга муддатсиз тус бериш ҳақида қарор қабул қилиши мумкин.

29-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг шахслар доираси бўйича амал қилиши

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг амал қилиши Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ва юридик шахсларига, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида бошқача қоида белгиланмаган бўлса, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги чет эллик юридик шахсларга, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга татбиқ этилади.

30-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат амал қилишининг тугатилиши

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) қуйидаги ҳолларда амал қилишини тугатади:

норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) мўлжалланган муддат тугаганда ёки ҳодиса бошланганда;

норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) қонунда белгиланган тартибда конституциявий эмас деб топилганда;

норматив-ҳуқуқий ҳужжат (унинг қисми) ўз кучини йўқотган деб топилганда;

норматив-ҳуқуқий ҳужжат қонунда назарда тутилган ҳолларда бекор қилинганда.

V. ЯКУНЛОВЧИ ҚОИДАЛАР

31-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни шарҳлаш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни шарҳлаш норматив-ҳуқуқий ҳужжатда ноаниқликлар топилган, у амалиётда нотўғри ёки мантиққа зид тарзда қўлланилган ҳолларда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ қонунларнинг нормаларига Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди шарҳ беради.

қонун ости ҳужжатларига уларни қабул қилган органлар расмий шарҳ беради.

Шарҳлаш жараёнида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга тузатишлар, қўшимчалар ва аниқлаштирувчи нормалар киритилишига йўл қўйилмайди.

32-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни мунтазам нашр этиш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилувчи ҳужжатларнинг тўпلامлари ва мажмуаларини қонун ҳужжатларида белгиланган

тартибда нашр этади ёхуд уларни бошқа органлар ва ташкилотлар нашр этиши тўғрисида топшириқлар беради.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралари ўзлари қабул қилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг бир тизимга солинган мажмуаларини нашр этади, мажмуаларни назорат ҳолатида сақлайди, уларга қўшимчалар нашр этади, уларни қайта нашр этади.

33-модда. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни давлат томонидан ҳисобга олиш

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни давлат томонидан ҳисобга олиш бундай ҳужжатларни марказлашган тарзда йиғиш ва рўйхатга олишдан, уларнинг фондларини ҳамда бу ҳужжатлар ҳақидаги марказлашган ахборотларни яратиш ва назорат ҳолатида сақлаб туришдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини давлат томонидан ҳисобга олиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

*Ўзбекистон Республикаси Президенти
И. Каримов*

Тошкент ш.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР
МАҲКАМАСИНИНГ ҚАРОРИ**

1993 йил 12 март
№132

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЖАМОАТ
БИРЛАШМАЛАРИНИ РЎЙХАТДАН ЎТКАЗИШНИ
ТАРТИБГА СОЛИШ ТЎҒРИСИДА**

*Мазкур қарорга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамасининг 1993 йил 19 августдаги 423-сон,
1997 йил 8 апрелдаги 177-сон қарорларига биноан
ўзгартиришлар киритилган.*

Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 3 июлдаги Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги қонунига биноан ҳамда жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказишни тартибга солиш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси **ҚАРОР ҚИЛАДИ:**

1. Илова қилинган Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатувчи жамоат бирлашмаларини рўйхатдан ўтказиш ҳақидаги аризаларини кўриб чиқиш Қоидалари тасдиқлансин.

Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлигига мазкур Қоидаларни жорий қилиш тартиби бўйича тушунтиришлар беришга рухсат этилсин.

2. Бугунги кунгача рўйхатдан ўтган барча жамоат бирлашмалари ҳамда уларнинг тузилмавий бўлинмалари 1993 йилнинг II ва III кварталларида илова қилинаётган Қоидаларда кўзда тутилган тартибда қайта рўйхатдан ўтишлари зарурлиги тан олинсин. Қайта рўйхатдан ўтмаган жамоат бирлашмалари ва уларнинг тузилмавий бўлинмаларининг фаолияти тўхтатиб турилади.

3. Жамоат бирлашмалари уставини рўйхатдан ўтказиш учун қуйидаги миқдорда тўловлар белгилансин:

-халқаро жамоат бирлашмалари	йигирма энг кам иш ҳақи ҳамда 100 АҚШ доллари миқдорига эркин конвертацияланувчи валютада
- республика ва вилоят	йигирма энг кам иш ҳақи
-бошқа жамоат бирлашмалар	ўн энг кам иш ҳақи

4. Мазкур Қарорнинг 3-бандида кўрсатилган ногиронлар, ветеранлар, аёллар ва болалар жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳномани бериш учун 25 фоиз миқдорида тўлов олинади.

5. Рўйхатдан ўтказилганлиги ҳақидаги гувоҳнома йўқотилган тақдирда дубликат бериш учун рўйхатдан ўтказиш учун тўловнинг 50 фоизи олинади.

6. Қайта рўйхатдан ўтказиш ҳамда жамоат бирлашмасининг уставига киритилаётган ўзгартиришлар ва қўшимчаларни мувофиқлаштириш учун тўлов рўйхатдан ўтказиш учун тўловнинг 50 фоиз миқдорида олинади.

7. Жамоат бирлашмасини рўйхатдан ўтказиш ёки қайта рўйхатдан ўтказишда рад жавоби берилганда ва мазкур қарор ўзгартиришсиз қолдирилганда тўланган тўлов қайтариб берилмайди.

8. Ариза кўриб чиқилмасдан қолганидан уч ой ўтганидан сўнг уставни рўйхатдан ўтказиш ёки қайта рўйхатдан ўтказиш учун ариза берилганда рўйхатдан ўтказиш учун тўлов умумий асосда олинади.

9-банд Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 19 августдаги 423-сон қарорига биноан ўз кучини йўқотган.

9. Мазкур қарорга биноан олинаётган тўловлар белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлигининг ҳисоб-рақамига ўтказилади.

10. Ўзбекистон Республикаси Президенти қошидаги Вазирлар Маҳкамасининг 1991 йил 2 апрелдаги 83-сон Қарори ўз кучини йўқотган деб тан олинсин.

*Ўзбекистон Республикасининг
Бош Вазири А. Муталов.*

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамасининг 1993 йил 12 мартдаги
132-сон қарори билан
тасдиқланган

**Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатувчи
жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан
ўтказиш тўғрисидаги аризаларни кўриб чиқиш
ҚОИДАЛАРИ**

Мазкур Қоидаларга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 8 апрелдаги 177-сон Қарорига биноан ўзгартиришлар киритилган.

1. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатувчи халқаро, республика ва вилоятлараро жамоат бирлашмалари, партиясар, оммавий жамоат ҳаракатлари ва касаба уюшмаларининг уставларини рўйхатдан ўтказиш Ўзбекистон Республикасининг адлия Вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Халқаро жамоат бирлашмалари тузилмавий бўлинмаларининг (бўлимлари, филиаллари) уставларини (низомлари) рўйхатдан ўтказиш ҳам Ўзбекистон Республикаси адлия Вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Республика ва вилоятлараро жамоат бирлашмалари структуравий бўлинмаларининг ҳамда вилоят, туман, шаҳар, поселка, қишлоқ ҳудудида ёки икки ва ундан ортиқ туманлар ва шаҳарлар, поселкалар ва қишлоқлар ҳудудида фаолият кўрсатувчи жамоат бирлашмаларининг уставлари (низомлари) вилоятларнинг адлия бошқармалари, Тошкент шаҳар ҳокимияти томонидан рўйхатдан ўтказилади.

Ўз уставига (низомига) эга бўлмаган структуравий бўлинмалар рўйхатга олувчи тегишли адлия органларида ҳисоб рўйхатидан ўтадилар.

2. Жамоат бирлашмаси уставини (низомни) рўйхатдан ўтказиш учун «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» қонуннинг 11 моддасида кўзда тутилган тартиб ва муддатларда рўйхатдан ўтказувчи органга ариза берилади. У жамоат бирлашмасининг раҳбар органи аъзолари томонидан исми, фамилияси, отасининг исми, сайланган лавозими, туғилган йили, яшаш жойи ва телефони кўрсатилган ҳолда имзоланган бўлиши лозим. (1-илова).

Рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги аризага нотариус томонидан тасдиқланган (ёки уларни берган органлар томонидан тасдиқланган) қуйидаги ҳужжатлар илова қилиниши лозим (3 нусхада):

а) «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» Қонуннинг 10 моддасининг талабларига жавоб берувчи жамоат бирлашмасининг устави

б) уставни қабул қилган таъсис йиғилиши (конференция) ёки умумий йиғилишнинг баённомаси.

в) рўйхатдан ўтказиш учун тўлов тўланганлигидан далолат берувчи банк тўлов ҳужжати.

г) «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» қонуннинг 6-, 8- ва 11-моддаларининг талаблари бажарилганлигини тасдиқловчи бошқа материаллар, шу жумладан:

- жамоат бирлашмасини ташкил қилиш ташаббускорлари (таъсисчилар) тўғрисида маълумотлар (ташаббускорлар – фуқаролар учун фамилиси, исми, отасининг исми, туғилган йили, яшаш жойи);

- жамоат бирлашмалари учун – бирлашманинг номи, раҳбар органнинг манзилгоҳи, уставни рўйхатдан ўтказилган санаси ва жойи).

«Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» қонун киритилмасдан олдин барпо қилинган жамоат бирлашмалари ташаббускорлар тўғрисидаги маълумотларни давлат ва жамоат органларининг далолатномалари, архив ҳужжатларининг нусхалари, ишга тегишли хатлар шаклида тақдим қилишлари мумкин;

- фамилияси, исми, отасининг исми, сайланган лавозими, туғилган йили, манзилгоҳи ва телефони кўрсатилган ҳолда раҳбар орган аъзолари тўғрисида маълумотлар. Бунда бир жамоат бирлашмаси раҳбар органининг аъзоси бир вақтда бошқа жамоат бирлашмаси раҳбар органининг аъзоси бўла олмайди;

- мазкур жамоат бирлашмасининг бошқа мамлакатлар, Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва Ўзбекистон Республикасининг вилоятларида ташкилотлари борлиги тўғрисидаги ҳужжатлар (мазкур ҳужжатлар халқаро, республика ёки вилоятлараро жамоат бирлашмалари ташкил қилинаётган ҳолда тақдим қилинади);

- фаолиятни, нашриёт фаолияти ва босма органларини таъминлашни ўз ичига олган ҳолда, молиялаштириш манбалари тўғрисидаги декларация;

- илк бор ташкил қилинаётган жамоат бирлашмалари учун – ижарага берувчининг тегишли хоналарни беришга розилиги ҳақида хати;

-сиёсий партиялар учун – Қорақалпоғистон Республикаси ва Тошкент шаҳрини ўз ичига олган ҳолда камида саккиз ҳудудий субъектларда (вилоятларда) истиқомат қилувчи камида беш минг партия аъзоларининг рўйхати, қасаба уюшмалари учун – камида уч минг фуқаро рўйхати. (Гап Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 8 апрелдаги 177-сон Қарори таҳририда) (Олдинги таҳририга қара). Рўйхатларда имзодан ташқари имзо кўювчининг фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган йили, доимий яшаш жойи кўрсатилади. Имзо ва маълумотлар мос равишда фуқаронинг яшаш жойида (иш, ўқиш ёки ҳарбий хизмат жойи) тасдиқланади.

Жамоат бирлашмасининг тузилмавий бўлинмалари уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги аризага нотариус томонидан тасдиқланган устав (низом) ва Бош жамоат бирлашмасини рўйхатдан ўтказилганлиги тўғрисидаги далолатномаларнинг нусхаси ва жамоат бирлашмасининг марказий раҳбар органи томонидан тасдиқланган таъсис ҳужжатлари илова қилинади.

Рўйхатдан ўтказувчи орган жамоат бирлашмаси томонидан тақдим қилинган материалларнинг ишончлилиги ва жорий қонунчиликка мос эканлигини текширади.

3. Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги ариза ўзбек ва рус тилида барча зарур ҳужжатлар келиб тушгандан сўнг икки ой ичида кўриб чиқилади.

Зарур бўлган ҳолларда рўйхатдан ўтказувчи орган тегишли ташкилотларга жамоат бирлашмасининг уставини экспертизадан ўтказишни топшириши мумкин, шу сабаб туфайли аризани кўриб чиқиш муддати узайтирилиши мумкин, лекин бир ойдан ошмаслиги лозим.

Аризани кўриб чиқиш натижасида рўйхатдан ўтказувчи орган қуйидаги қарорлардан бирини қабул қилади:

- 1) уставни рўйхатдан ўтказиш;
- 2) рўйхатдан ўтказишга рад жавобини бериш;
- 3) аризани кўриб чиқмасдан қолдириш.

4. «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» қонун киритилмасдан олдин ташкил қилинган жамоат бирлашмасининг устави кўрсатилган қонуннинг 10-моддаси талабларига мос келмаган ҳолларда, агар бу номослик бирлашманинг мақсад ва вазифалари, унинг аъзоларининг ҳуқуқларига тегишли бўлмаса, у жамоат бирлашмаси раҳбар органининг бирлашманинг энг яқин йиғилишида (съезди, конференцияси) уставга зарур ўзгартиришлар ва қўшимчалар ки-

ритиши тўғрисидаги ёзма мажбурияти бўлганида рўйхатдан ўтказилиши мумкин.

5. Қандай турдалигидан қатъий назар бир хил номли халқаро, республика ва бошқа жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказишга йўл қўйилмайди.

Уставни рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги ариза билан икки ёки ундан ортиқ бир хил номли бирлашмалар мурожаат этган ҳолларда уставни рўйхатдан ўтказиш учун устунлик ҳуқуқига «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» қонун жорий қилинмасдан олдин ташкил қилинган жамоат бирлашмаси эга бўлади. Бундай бирлашма бўлмаса, у ҳолда бошқалардан олдин ушбу ном билан уставни рўйхатдан ўтказиш учун ариза топширган жамоат бирлашмасига афзаллик берилади.

6. Жамоат бирлашмасининг уставини рўйхатдан ўтказиш, унга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш учун миқдори ва тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган рўйхатдан ўтказиш тўловлари олинади.

7. Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказиш учун рад жавоби берилган ҳолларда рўйхатдан ўтказувчи орган бу ҳақда асосланган қарор қабул қилади. Рўйхатдан ўтказишга рад жавобига жамоат бирлашмасининг раҳбарияти Ўзбекистон Республикасининг фуқаро-процессуал кодексига кўзда тутилган тартиб ва муддатларда тегишли судга шикоят аризаси топшириши мумкин.

8. Агар жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги ариза ҳужжатларни тақдим қилинмасдан топширилган бўлса ёки мазкур Қоидаларнинг 2- ва 5-бандларида кўрсатиб ўтилган ҳолатларнинг бири мавжуд бўлганида ариза кўриб чиқилмайди. Аризани кўриб чиқмаслик тўғрисидаги қарор ариза берувчига ёзма шаклда маълум қилинади. Уларга камчиликлар бартараф қилингандан сўнг жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказиш учун тўловларни тўламасдан қайта мурожаат қилиш ҳуқуқлари тушуштирилади. Қайта ариза билан мурожаат қилинганда аризани кўриб чиқмаслик учун қарор қабул қилингандан уч ой ўтганидан сўнг рўйхатдан ўтказиш учун тўлов умумий асосда олинади. Аризани кўриб чиқмасликка қарор қабул қилиш учун асос бўлган сабаблар бартараф қилинганда, ариза «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисидаги» Қонун ва мазкур Қоидаларда белгиланган тартиб ва муддатларда кўриб чиқилади.

9. Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилинганда ариза берувчига рўйхатдан ўтказил-

ганлиги тўғрисида белгиланган намунада гувоҳнома берилади. (3-ва 4-иловалар).

Гувоҳнома йўқотилганда унинг дубликاتини бериш учун рўйхатдан ўтказиш тўловининг 50 фоизи миқдориди тўлов ундирилади.

10. Устави рўйхатдан ўтказилган жамоат бирлашмасига рўйхатдан ўтказувчи орган томонидан жамоат бирлашмалари реестрига ёзиб қўйилувчи тегишли рўйхатдан ўтказиш тартиб рақами берилади.

Реестрга қуйидагилар киритилади: номи, тури, бирлашмани ташкил қилиш мақсадлари ва фаолияти, оти, манзилгоҳи, раҳбар органларнинг таркиби ва сайланган санаси, устав қабул қилинган сана, реестрга киритилган сана, фамилия, исми, лавозими, реестрга киритган шахснинг имзоси (5-илова).

11. Агар уставда жорий қонунчиликка зид ҳолатлар мавжуд бўлса ёки таъсис ҳужжатларида бошқа қоида бузилишлари аниқланса, жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги қарор рўйхатдан ўтказувчи орган томонидан бекор қилинади.

12. Белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган жамоат бирлашмаларининг раҳбар органлари ҳар чорақда рўйхатдан ўтказувчи органга қабул қилинган қарорлар (нусхаси) ва режалаштирилаётган тадбирлар тўғрисида маълумотларни тақдим қилиб туришлари лозим. Кўрсатилган маълумотлар тақдим қилинмаган тақдирда, рўйхатдан ўтказувчи орган ёзма огоҳлантириш берганидан сўнг тегишли жамоат бирлашмасини тугатиш тўғрисида илтимоснома киритади.

13. Жамоат бирлашмасининг уставини қайта рўйхатдан ўтказиш, уставга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги аризалар мазкур Қоидаларга биноан кўриб чиқилади. Жамоат ташкилотилари уставдаги ўзгартиришлар ва қўшимчалар тўғрисида ҳамда жамоат ташкилотининг жойлашган жойи ўзгарганида бир ой муддат ичида рўйхатдан ўтказувчи органга хабар беришлари лозим. Бундай ўзгартиришлар ва қўшимчалар тўғрисида белгиланган муддатда хабар берилмаганда уставни қайта рўйхатдан ўтказишда тўлов тўлиқ миқдорда олинади.

14. Жамоат бирлашмалари уставини қайта рўйхатдан ўтказиш мазкур Қоидаларнинг 2-бандида санаб ўтилган нотариус томонидан (ҳужжатларни берган орган томонидан) тасдиқланган ҳужжатлар ҳамда жамоат бирлашмасининг охириги йилдаги фаолияти тўғрисидаги ҳисоботни тақдим қилингандан сўнг амалга оширилади.

15. Уставлари Адлия Вазирги ва вилоятлар, Тошкент шаҳар ҳокимиятларининг адлия бошқармаларида рўйхатга олинган жа-

моат бирлашмаларининг реестрлари оммавий ахборот воситаларида ошкор этилиши мумкин.

16. Жамоат бирлашмаларининг уставларини рўйхатдан ўтказилганлиги тўғрисидаги маълумотлар ўн кун ичида тегишли давлат статистика органларига белгиланган шаклда берилиши лозим.

17. Белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган жамоат бирлашмалари, шу жумладан партиялар ва қасаба уюшмалари, ҳар йили 1 февралгача рўйхатдан ўтказувчи органга фаолиятни молиялаш манбалари ва маблағларни сарфлаш тўғрисида декларацияни қўшган ҳолда ўтган йилдаги фаолияти тўғрисида ҳисобот ҳамда мавжуд аъзолар сони тўғрисида маълумот тақдим қилишлари лозим.

18. Тугатилганда жамоат бирлашмасининг раҳбар органлари уч кун ичида рўйхатдан ўтказувчи органга тегишли аризалари лозим. Рўйхатга олинганликни бекор қилиш бу ҳолда жамоат бирлашмаси энг юқори органининг мажлиси баённомасидан кўчирма ёки тегишли суд қарори асосида амалга оширилади.

Агар аъзолари сони жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонуннинг 6-моддасининг 1-қисми ва 8-моддасининг 1-қисмига биноан жамоат бирлашмасини таъсис қилиш учун зарур миқдордан кам бўлиб қолган тақдирда ҳам жамоат бирлашмаси ўз фаолиятини тугатган ҳисобланади.

Жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги аризаларни кўриб чиқиш Қоидаларига

1-ИЛОВА

АРИЗА

Туғилган йили, доимий турар жойи, телефон рақамини кўрсатган ҳолда _____

жамоат ташкилотининг бошқарув органи аъзолари – фуқароларнинг _____

_____ фамилияси, исми, отасининг исми

_____ (жамоат бирлашмасининг номи)

Рўйхатдан ўтказиш учун _____
(уставни қабул қилиш вақти - йил, ой, сана)

_____ (уставни қабул қилган органнинг номи)

_____ уставни тақдим қилади

Бирлашма устав фаолиятининг асосий мақсадлари

_____ (қисқа баён этилади)

Жамоат бирлашмаси бошқарув органининг номи ва жойлашган жойи (манзилгоҳи)

Ариза берувчиларнинг фамилияси имзоси сана

Жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги аризаларни кўриб чиқиш Қоидаларига

2-ИЛОВА

жамоат бирлашмаларини молиялаштириш манбалар ҳақида

ДЕКЛАРАЦИЯ

(номи)

199_ 199_ йиллар учун

Таъсис қилувчилар ажратган сумма

- а) _____ 199_ _____
корхона, ташкилот раҳбарининг имзоси, муҳр тасдиғи билан)
- б) _____ 199_ _____
(корхона, ташкилот раҳбарининг имзоси, муҳр тасдиғи билан)
- в) _____ 199_ _____
корхона, ташкилот раҳбарининг имзоси, муҳр тасдиғи билан

1. Аъзо бўлиш бадаллари суммаси _____

2. Аъзолик бадаллари суммаси _____

3. Фуқаролар ва корхоналардан кўнгилли тўловлар _____

5. Нашриётчилик фаолиятини молиялаштирувчи манба _____

6. Хўжалик ишлаб чиқариш, нашриётчилик, реклама фаолиятлари, ўқитиш курсларини ташкил қилиш, проспектлар, маданий-маиший тадбирлардан келадиган фойдалар _____

7. Бошқа фойдалар _____

8. Банкда маблағларнинг мавжудлиги
х/р №, валюта ҳисобрақами
«№ _____

9. Юқорида кўрсатилган маълумотларнинг
тўғрилигини тасдиқлайман:

« _____ » _____ 199_ й. _____

жамоат бирлашмаси

бошлигининг имзоси

Жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги аризаларни кўриб чиқиш Қоидаларига

3-ИЛОВА

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ**

Ўзбекистон Республикаси
Герби

Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказилганлиги ҳақида
ГУВОҲНОМА

« _____ » _____ 199_ й.

Бирлашманинг номи _____

Бирлашманинг тури _____
(республика, халқаро, вилоятлараро)

Бирлашманинг раҳбар органи _____
(тўлиқ номи, манзили)

Фаолиятнинг асосий мақсадлари _____

Ўзбекистон Республикаси
Адлия Вазирлиги

Жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказиш тўғри-
сидаги аризаларни кўриб чиқиш Қоидаларига

4-ИЛОВА

ХОКИМИЯТИНИНГ

АДЛИЯ БОШҚАРМАСИ

Ўзбекистон Республикаси
Герби

Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатдан ўтказилганлиги ҳақида
ГУВОҲНОМА

«__» _____ 199__ й.

Бирлашманинг номи _____

Бирлашманинг тури _____
(вилоят, туман, шаҳар)

Бирлашманинг раҳбар орган _____
(тўлиқ номи, манзил)

Фаолиятнинг асосий мақсадлари _____

_____ ҲОКИМИЯТИНИНГ
Адлия бошқармаси бошлиғи

Жамоат бирлашмаларининг уставини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги аризаларни кўриб чиқиш Қоидаларига

5-ИЛОВА

Рўйхатдан ўтказиш рақами ва санаси	Жамоат бирлашмасининг номи ва тури	Асосий мақсадлари	Устав ва раҳбар органни қабул қилинган сана, унинг таркиби	Раҳбар органнинг номи ва манзили, телефон	Реестрга киритилган сана, ёзувни киритган шахснинг лавозими ва имзоси
1	2	3	4	5	6

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР
МАҲКАМАСИНИНГ
Қ А Р О Р И
1999 ЙИЛ 17 НОЯБРЬ, № 502**

**ХАЙРИЯ ҲАМДА БОШҚА ЖАМҒАРМАЛАР ВА ЖАМИЯТ-
ЛАРГА, ШУНИНГДЕК, УЛАР ТОМОНИДАН ТАШКИЛ
ҚИЛИНГАН ҚОРХОНАЛАР ВА ШЎЪБА ТУЗИЛМАЛАРИГА
СОЛИҚЛАР, ЙИҒИМЛАР ҲАМДА БОЖХОНА ТЎЛОВЛАРИ
БЎЙИЧА БЕРИЛГАН ИМТИЁЗЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИШ ТАР-
ТИБИ ТЎҒРИСИДА**

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Давлат бюджетига солиқлар ва тўловлар бўйича имтиёзлар беришни тартибга солиш тўғрисидаги» 1999 йил 26 июлдаги ПФ-2343-сон Фармони нини бажариш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси **қарор қилади:**

1. Хайрия ҳамда бошқа жамғармалар ва жамиятларга, шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган қорхоналар ва бошқа шўъба тузилмаларига солиқлар, йиғимлар ҳамда божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзларнинг қўлланиш тартиби тўғрисидаги Низом иловога мувофиқ тасдиқлансин.

2. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари Б.С. Ҳамидов зиммасига юклатилсин.

*Вазирлар Маҳкамасининг Раиси
И. Каримов*

Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил
17 ноябрдаги 502-сон қарорига
ИЛОВА

**Хайрия ҳамда бошқа жамғармалар ва жамиятларга,
шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган
қорхоналар ва шўъба тузилмаларига солиқлар,
йиғимлар ҳамда божхона тўловлари бўйича берилган
имтиёзларнинг қўлланиш тартиби тўғрисида
Н И З О М**

1. Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси Президентининг хайрия ҳамда бошқа жамғармалар ва жамиятларга* (бундан кейин

нотижорат ташкилотлар деб аталади), шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва бошқа шўъба тузилмаларига нисбатан «Давлат бюджетига солиқлар ва тўловлар бўйича имтиёзлар тўғрисида» 1999 йил 26 июлдаги ПФ-2343-сон Фармони ни амалга ошириш механизмини белгилайди.

2. Юқорида қайд этилган Фармоннинг амал қилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг алоҳида фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан Ўзбекистон Республикасининг Солиқ, Божхона Кодексларида ва «Бож тарифи тўғрисида»-ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида назарда тутилган солиқлар, йиғимлар ва божхона тўловлари бўйича имтиёзларга қўшимча белгиланган имтиёзлар нотижорат ташкилотларга, улар томонидан ташкил этилган корхоналарга ҳамда бошқа тузилмаларга тадбиқ этилади.

3. Берилган қўшимча имтиёзлар доирасида:

3.1. Қуйидагилардан божхона тўловлари (божхона расмийлаштириш учун йиғимлар бундан мустасно) ундирилмайди:

а) ўзининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш учун нотижорат ташкилотлар, шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва шўъба тузилмалари томонидан олиб келинаётган товарлардан;

б) устав вазифалари ижро этилишига мувофиқ мурувват мақсадида олиб келинган товарлардан.

3.2. Қуйидагилардан солиқлар ва йиғимлар ундирилмайди:

а) қуйидаги:

- таъсис ҳужжатларида назарда тутилган тадбиркорлик фаолиятдан даромад олишни кўзламайдиган ижтимоий-хайрия мақсадлари ва бошқа мақсадлар учун ташкил этилган нотижорат ташкилотларидан;

- мазкур ташкилотнинг ходимлари, муассислари ёки аъзоларининг шахсий манфаатларига қаратилмаган молиявий ва бошқа маблағларни тақсимловчи ва инвестицияловчи нотижорат ташкилотлардан (қонун ҳужжатларида белгиланган меҳнат учун тақдирлашдан ташқари);

б) уставда назарда тутилган фаолиятни амалга ошириш учун нотижорат ташкилотлар томонидан олинган юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳомийлик бадаллари ва бошқа ажратмалардан.

* Қонун ҳужжатларига мувофиқ нотижорат ташкилотларга мансуб бўлган, фаолиятининг асосий мақсади фойда олиш бўлмаган ташкилотлар бошқа жамғармалар ва жамиятлар ҳисобланади.

4. Олиб келинган товарлардан мазкур Низомнинг 3.1-кичик баъдида назарда тутилмаган мақсадларда фойдаланилганда, ёхуд кейинчалик товарлар беш йил мобайнида ҳақи тўланган ҳолда сотилганда Ўзбекистон Республикасига олиб келишда божхона тўловлари тўлашдан озод қилинган товарлар кийматидан амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланган миқдорларда бўнак қўшилган ва жазолар қўлланилган ҳолда, божхона декларацияси расмийлаштирилган санада амалда бўлган барча божхона тўловлари ундирилади.

5. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 32-моддасида назарда тутилган ҳолларда Президентнинг алоҳида фармонлари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан нотижорат ташкилотларнинг мулки бўлган корхоналар учун даромад (фойда)дан олинадиган солиқ юзасидан солиқ солинадиган база ушбу нотижорат ташкилотларнинг уставида қайд этилган фаолиятини амалга оширишга йўналтириладиган даромад (фойда)дан ажратмалар миқдорида камайтирилади.

Кўрсатиб ўтилган имтиёз фақат нотижорат ташкилотлар мулки бўлган, яъни устав сармояси 100 фоиз миқдорда жамғармалар ва жамиятлар томонидан шакллантирилган корхоналарга ва бошқа тузилмаларга татбиқ этилади.

Агар нотижорат ташкилотлар корхона ва бошқа тузилмаларнинг муассисларидан бири бўлган тақдирда, яъни ташкил этилаётган корхонанинг устав сармояси нотижорат ташкилотлар маблағлари ҳисобига тўлиқ шакллантирилмаган бўлса, у ҳолда бундай корхоналарга ва бошқа тузилмаларга юқорида кўрсатиб ўтилган имтиёз татбиқ этилмайди. Корхоналарнинг мазкур тоифасига, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллардан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига мувофиқ солиқ солинади.

6. Нотижорат ташкилотлар ҳамда улар томонидан ташкил этилган корхоналар ва бошқа тузилмалар томонидан тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган тақдирда уларга нисбатан Ўзбекистон Республикасининг Солиқ, Божхона кодексларида ва «Бож тарифи тўғриси»даги Ўзбекистон Республикаси Қонунида назарда тутилган солиқлар, йиғимлар ва божхона тўловлари ундириш тартиби татбиқ этилади.

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамасининг
Қ А Р О Р И**

2002 йил 26 июль, № 268

**МУРУВВАТ ЁРДАМИДАН ВА БЕҒАРАЗ ТЕХНИК КЎМАК-
ДАН МАҚСАДЛИ ФойДАЛАНИЛИШINI ТАЪМИНЛАШ
ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ ТЎҒРИСИДА**

Ўзбекистон Республикасига халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар, шунингдек хорижий ҳукумат ташкилотлари ва ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотлар томонидан кўрсатилаётган мурувват ёрдамидан ва беғараз техник кўмақдан қатъий мақсадли фойдаланилишини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси **қарор қилади:**

1. Қуйидагилар:

Мурувват ёрдами юқларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисидаги Низом 1-иловага мувофиқ;

Техник кўмаклашиш маблағлари мониторинги ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби тўғрисидаги Низом 2-иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Қуйидагилар:

мурувват лойиҳаларнинг амалга оширилиши, шунингдек Ўзбекистон республикасида мурувват ёрдами юқларини тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш билан боғлиқ бўлган масалаларнинг мувофиқлаштирилиши учун масъулият – Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига;

техник кўмаклашиш маблағларидан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш билан боғлиқ бўлган масалаларнинг мувофиқлаштирилиши учун масъулият - Вазирлар Маҳкамасининг Ташки иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаментига юқлатилсин.

3. Ўзбекистон Республикасига мурувват ёрдами ва беғараз техник кўмаклашиш доирасида тушган товарлардан тижорат мақсадларида фойдаланиш қатъий тақиқлансин.

Кўрсатиб ўтилган товарлар сотилган, ижарага берилган ёки улардан бошқа мақсадларда фойдаланилган тақдирда айбдор шахслар қонун ҳужжатларига мувофиқ қатъий жавобгарликка тортиладилар.

4. Вазирлар Маҳкамасининг Ихтимойй комплекси икки ҳафта муддатда Вазирлар маҳкамасига мурувват ёрдами бўйича доимий ишловчи ишчи гуруҳнинг янгиланган таркибини тасдиқлаш учун киритсин, унга қўшимча равишда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Давлат божхона қўмитаси ва Давлат солиқ қўмитасининг мутахассисларини киритсин.

5. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ҳамда манфаатдор вазирликлар ва идоралар тасдиқланган Мурувват ёрдами юklarини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисидаги Низомни ҳисобга олган ҳолда мурувват ёрдами бўйича тегишли равишда ҳудудий ва тармоқ комиссиялари ташкил этсинлар.

6. Ўзбекистон Республикаси Макроиктисодиёт ва статистика вазирлиги:

икки ҳафта муддатда «Мурувват ёрдам олиниши ва ундан мақсадли фойдаланилиши тўғрисидаги ҳисобот» ва «Техник кўмаклашиш маблағлари олиниши, тақсимланиши ва улардан мақсадли фойдаланилиши тўғрисидаги ҳисоботнинг давлат статистика ҳисоботи шакллари ишлаб чиқсин ва тасдиқласин;

Статистика давлат департаменти тузилмасида, ходимларнинг штатдаги белгиланган сони доирасида, махсус гуруҳ ташкил этсин, унга мурувват ёрдами ва беғараз техник кўмак олиниши ва улардан мақсадли фойдаланилиши бўйича материалларни умумлаштиришни юклатилсин;

хар чорақда мурувват ёрдами ва техник кўмаклашиш маблағлари олиниши ва улардан мақсадли фойдаланилиши тўғрисидаги умумлаштирилган ахборотни Вазирлар Маҳкамасига ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Девонига тақдим этсин.

7. Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги мурувват ёрдами юklarини кузатиб боровчи ва беғараз кўмаклашиш лойиҳаларини амалга оширишда қатнашувчи шахсларга келиш визалари консуллик йиғимлари ундирилмасдан расмийлаштирилишини таъминласин.

8. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги:

мурувват ёрдам юklари Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб транспортда ташилиши чоғида уларнинг сақланишини таъминласин;

беғараз кўмаклашиш дастурлари доирасида ишловчи хорижий фуқароларга давлат божлари ундирилмасдан кўп марталик визалар берсин ва уларнинг муддатини узайтирсин, вақтинча рўйхатдан ўтказсин ва рўйхатдан ўтказиш муддатини узайтирсин.

9. Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг 3-иловага мувофиқ қарорлари ўз кучини йўқотган деб ҳисоблансин.

10. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикасининг Бош вазири Ў.Т. Султонов зиммасига юклатилсин.

*Вазирлар Маҳкамасининг Раиси
И. Каримов*

Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил
26 июлдаги 268-сон қарорига
1-ИЛОВА

**Мурувват ёрдам юқларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисида
Н И З О М**

I. Асосий қоидалар

1. Мазкур низом Ўзбекистон Республикасида мурувват ёрдами юқларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартибини, шунингдек мурувват лойиҳалари мониторинги масалаларини белгилайди ва тартибга солади.

2. Мурувват ёрдами – бу аҳолининг ижтимоий ночор гуруҳларига тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш, ижтимоий соҳа муассасаларини қўллаб-қувватлаш, табиий офатлар ҳамда бошқа фақулотда ҳодисалар оқибатларини тугатиш учун бериладиган мақсадли беғараз кўмакнинг бир туридир.

Мурувват ёрдами тиббиёт товарлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, халқ истеъмол товарлари ва бошқа товарлар, шу жумладан асбоб-ускуналар, транспорт ва техника, шунингдек грантлар, ихтиёрий эҳсонлар, бажарилган ишлар ва хизматлар, шу жумладан мурувват ёрдами юқларини транспортда ташаш, кузатиб бориш ва сақлаш шаклида кўрсатилади.

Мурувват ёрдами сифатида олинган товарлар божхонада расмийлаштириш тартиботлари амалга оширилгандан кейин олувчилар томонидан «Мурувват ёрдами» ёзувини қайд этган, олувчининг реквизитларини кўрсатган ҳолда тамғаланади.

Мурувват ёрдами хорижий давлатлар, уларнинг федерал ёки муниципал тузилмалари, халқаро ва хорижий ташкилотлар, шунингдек бошқа юридик ва jisмоний шахслар (кейинги ўринларда донор ташкилотлар деб аталади) томонидан кўрсатилиши мумкин.

Бюджет, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фаолияти фойда олишга йўналтирилмаган бошқа юридик шахслар (кейинги ўринларда олувчилар деб аталади) кейинчалик республика истеъмолчилари ўртасида тақсимлаш мақсадида мурувват ёрдамининг олувчилари бўлишлари мумкин.

Мурувват ёрдами юкларини олувчилар дастурлар ва донорлар билан тузилган битимлар ёки мурувват ёрдами билан боғлиқ тadbирларни мувофиқлаштириш учун масъул бўлган Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг қарорлари асосида аниқланади.

Тамаки маҳсулотлари, вино-ароқ ва бошқа алкоғолли маҳсулотлар, ҳарбий мақсадлардаги товарлар, шунингдек олиб келиниши тақиқланган товарлар мурувват ёрдами юклари жумласига киритилиши мумкин эмас.

Мурувват ёрдами юкларининг пул ифодасидаги қийматидан асосан божхонада расмийлаштириш мақсадлари учун фойдаланилади.

3. Ўзбекистонга мурувват ёрдами кўрсатувчи халқаро ва хорижий ноҳукумат ташкилотлари ваколатхоналари Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигида аккредитация қилинади. Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг хулосаси халқаро ноҳукумат ташкилотини аккредитация қилишга тақдим этиш ва унинг аккредитация муддатини узайтириш учун асос ҳисобланади.

4. Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг мурувват ёрдами масалалари бўйича қарорлари вазирликлар, идоралар, ташкилотлар ва маҳаллий ҳокимият органларининг бажариши учун мажбурий ҳисобланади ва протоколлар шаклида қабул қилинади.

Шахсий таркиби Вазирлар Маҳкамасининг фармойиши билан тасдиқланадиган доимий ишлайдиган ишчи гуруҳ (кейинги ўринларда ишчи гуруҳ деб аталади) Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг мурувват ёрдамини мувофиқлаштириш масалалари бўйича ижро этувчи органи ҳисобланади.

5. Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, божхонада расмийлаштириш, транспортда ташиш, тўплаш, сақлаш, хатловдан

ўтказиш, юкларнинг хавфсизлиги бўйича қўриқлаш ва бошқа карантин тадбирларини ўтказиш, мурувват ёрдамани аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан самарали, мақсадли фойдаланиш учун масъулият:

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлари ҳузурида тузиладиган мурувват ёрдами бўйича ҳудудий комиссияларга (кейинги ўринларда ҳудудий комиссиялар деб аталади);

Ижтимоий соҳа вазирликлари ва идоралари, шунингдек давлат нотижорат ташкилотлари ҳузурида тузиладиган мурувват ёрдами бўйича тармоқ комиссияларга (кейинги ўринларда тармоқ комиссиялари деб аталади) юкланади.

1. Мурувват ёрдамидан белгиланмаган мақсадда фойдаланишда айбдор бўлган шахслар қонунда белгиланган тартибда жавоб берадилар.

II. Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби

7. Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш ушбу Низомга 1-иловага мувофиқ схема бўйича амалга оширилади.

8. Мурувват ёрдами сифатида Ўзбекистон Республикасига келтириладиган юкларни божхонада расмийлаштириш Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ, Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг кўрсатилган юкларнинг мурувват ёрдамига мансублиги тўғрисидаги хулосаси асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасига келтирилган мурувват ёрдами юклари тўғрисидаги маълумотлар белгиланган тартибда ҳар чоракда Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси томонидан Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексига ҳамда Макроиктисодиёт ва статистика вазирлигининг статистика давлат департаментига тақдим этилади.

9. Юкларнинг мурувват ёрдамига мансублигини тасдиқлаш учун мурувват ёрдамани олувчи Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига куйидаги ҳужжатларни тақдим этади:

дастур ёхуд донор ташкилот билан мурувват ёрдами бўйича ҳамкорлик тўғрисидаги битим;

юкни жўнатувчининг юк мурувват ёрдамига мансублиги тўғрисидаги инвойси (ҳисобварақ-фактура);

юкни олувчининг юкнинг фойдаланиш мақсади тўғрисидаги хати;

йўл-транспорт юк хатлари;

зарурият бўлганда, карантин ва бошқа инспекция хизматларининг юкнинг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ республикага келтирилишига рухсат этилган юклар рўйхатига мувофиқлиги тўғрисидаги хулосаси.

10. Юкларнинг мурувват ёрдамига мансублиги тўғрисидаги хулосалар Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг протоколи тарзида расмийлаштирилади ва унинг раҳбари томонидан тасдиқланади.

Мурувват ёрдами юкларини божхонада тезкорлик билан расмийлаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг масъул ходимларидан тайинланган мувофиқлаштирувчи томонидан уларнинг мурувват ёрдамига мансублиги тўғрисидаги дастлабки хулосаси берилишига йўл қўйилади, кейинчалик мазкур хулоса Ижтимоий комплекснинг протоколи билан тасдиқланади.

11. Аэропортларда, темир йўл ва автотранспорт станцияларининг омборларидаги мурувват ёрдами юкларидан сақлаш, хабардор қилиш, божхона тартиботлари, декларациялаш, бекор туриб қолиш, тушириш-юклаш ишлари ва бошқа хизматлар учун божлар, йиғимлар ва бошқа хил тўловлар олинмайди.

12. Мурувват ёрдами юклари сифатини ва уларнинг хавфсизлигини назорат қилиш белгиланган тартибда, тўлов ундирмасдан давлат назоратининг ваколатли органлари томонидан амалга оширилади.

13. Мурувват ёрдами юкларининг уларни ташиш вақтидаги сақланиш тегишли транспорт ташкилотлари ва Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Давлат йўл ҳаракати хавфсизлиги хизмати бўлинмалари томонидан, тўлов ундирмасдан таъминланади.

14. Мурувват ёрдами юкларини олувчилар мурувват юкларининг ҳисобга олиншини, сақланишини, улардан мақсадли фойдаланилишини ва уларни аниқ йўналтирилган тарзда тақсимланишини таъминлашга мажбурдирлар.

Мурувват ёрдами сифатида келтирилган товарларни ҳисобга олиш ва сақлаш тижорат товарларидан алоҳида амалга оширилади.

15. Худудий ва тармоқ комиссиялари протокол билан тасдиқлаш учун Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига мурувват ёрдами юкларини аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш бўйича таклифлар тақдим этадилар: улар ҳар йили бериладиган бюртманомаларга мувофиқ бўлиши (ушбу Низомга 2 ва 3-иловаларга мувофиқ шакл бўйича), донор ташкилотлар ва республика жамоат бирлашмалари таклифларига, халқ депутатлари ва жойлардаги ўзини-ўзи бошқариш органлари сўровларига асосланиши керак.

16. Мурувват ёрдами юкларининг мақсадли фойдаланилиши ва уларни аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш устидан назорат худудий ва тармоқ комиссиялари томонидан амалга оширилади. Мурувват ёрдами юкларини олувчи бюджет ташкилотлари бўйича назорат шунингдек юқори ташкилотлар томонидан ҳам амалга оширилади.

17. Хузурида худудий ва тармоқ комиссиялари ташкил этилган Ўзбекистон Республикаси вазирликлари ва идоралари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлигининг Статистика давлат департаментига мурувват ёрдами юклари олингани ва улардан мақсадли фойдаланилгани тўғрисида ҳар чорақда Давлат статистика ҳисоботи шакли бўйича ҳисоботлар тақдим этадилар.

Статистика давлат департаменти Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплекси ишчи гуруҳи билан биргаликда худудий ва тармоқ комиссиялари томонидан тақдим этилган маълумотларни ҳар чорақдаги йиғим статистик ҳисобот тарзида умумлаштиришни таъминлайди.

18. Мурувват ёрдами юкларининг мақсадли фойдаланилиши ва аниқ йўналтирилган тарзда тақсимланишини текширишлар белгиланган тартибда, ишчи гуруҳи томонидан Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплекси тасдиқлаган жадвал бўйича, зарурият бўлганда, мустақил экспертлар, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Давлат божхона қўмитаси ва Давлат солиқ қўмитаси вакиллари жалб этган ҳолда ўтказилади.

19. Мурувват ёрдами юкларини олувчилари ёки истеъмолчилари ҳисобланадиган бюджет ташкилотларининг молия-ҳўжалик фаолиятини режали текширишларни ўтказиш вақтида давлат молия органлари томонидан уларни текшириш режаларига мурувват ёрдами юкларининг мақсадли фойдаланилиши ва уларни аниқ йўналтирилган тарзда тақсимланишини назорат қилиш ҳам киритилади.

20. Ўтказилган текширишлар яқунлари бўйича далолатнома тузилади, унда мурувват ёрдами юқларини боқхонада расмийлаштириш, қабул қилиш, ҳисобга олиш ва аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш талабларига мувофиқлик, шу жумладан:

мурувват ёрдами юқларини сақлаш ва тақсимлаш шароитлари;

мурувват ёрдами сифатида келтирилган товарларда тамғанинг мавжудлиги;

олинган мурувват ёрдами юқлари бўйича ҳисобга олиш ҳужжатларининг (ҳисобга олиш дафтарлари, китоблари, ведомостлар ва шу қабилар) мавжудлиги ва тўлиқлиги;

мурувват ёрдами юқлари истеъмолчиларининг юқларнинг олинганлиги тўғрисида белги қўйилган ҳолдаги номлари кўрсатилган рўйхатларини тузиш;

мурувват ёрдами сифатида олинган фойдаланилмаган товарлар миқдорининг ҳисоби, сабаблари, фойдаланишга яроқлик муддати ўтиб кетган товарлар (маҳсулотлар) ни кўрсатган ҳолда;

фуқароларнинг хатлари ва шикоятлари бўйича ишларнинг амалга оширилганлиги акс эттирилади.

III. Мурувват лойиҳаларининг амалга оширилиши мониторингини юритиш тартиби

21. Мурувват лойиҳалари амалга оширилиши мониторинги ушбу Низомга 4-иловага мувофиқ схема бўйича юритилади.

22. Донор ташкилотлар томонидан мурувват ёрдами доирасида берилган маблағлар, товарлар ва хизматлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мурувват лойиҳаларини амалга ошириш мониторингининг мақсади ҳисобланади.

23. Мурувват ёрдами бўйича ҳудудий ва тармоқ комиссиялари мурувват лойиҳаларини амалга ошириш бўйича тақлифлар тўғрисидаги маълумотларни йиғади, ишлайди ва умумлаштиради ҳамда ушбу маълумотларни мунтазам равишда Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига тақдим этади.

Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплексининг ишчи гуруҳи тақдим этилган ахборотни таҳлил қилади, ҳар йили йиғма ҳисобот тузади ва Ижтимоий комплекс учун устувор лойиҳалар рўйхатини шакллантириш бўйича тақлифлар тайёрлайди.

24. Мурувват лойиҳаларининг устувор рўйхатини донор ташкилотларга юбориш ишчи гуруҳ томонидан Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги ҳамда республикада аккредита-

ция қилинган донор ташкилотлари ваколатхоналари орқали амалга оширилади.

Донор ташкилотлар томонидан мурувват лойиҳасини амалдан оширишдан манфаатдорлик тасдиқланган тартибда тегишли ижрочи ҳудудий ва тармоқ комиссиялари орқали дастурни тайёрлаш ва амалга оширишнинг асосланган режа-жадвалини протол билан тасдиқлаш учун Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига жўнатади.

25. Мурувват лойиҳалари мониторингининг мунтазам равишда ўтказилиши юзасидан масъулият ҳудудий ва тармоқ комиссияларига юкланади.

26. Мурувват лойиҳаларини амалга ошириш мониторингини амалга ошириш кўйидаги ҳужжатларни тайёрлаш ва йиғиш, шунингдек тасдиқлашни назарда тутати;

а) Режа-жадвал (ушбу Низомга 5-иловага мувофиқ шакл бўйича);

б) Ишларнинг бажарилиши тўғрисидаги ҳисобот (ушбу Низомга 6-иловага мувофиқ шакл бўйича);

в) Ишларнинг бажарилиши тўғрисидаги ҳисоботга тушунтириш хати (ихтиёрий шаклда), унда қўйидаги маълумотлар бўлади:

лойиҳа тўғрисида умумий маълумотлар (тармоқ сектори, лойиҳанинг номи, унинг жойлашган жойи ва қўйидаги натижалари, мурувват лойиҳасининг ижрочилари, амалга ошириш даври, смета қиймати, молиялаштириш манбалари);

молиялаштиришнинг бориши ва ажратилган маблағларнинг ўзлаштирилиши, мурувват лойиҳасини амалга оширишда пайдо бўлган муаммолар тўғрисида ахборот;

импорт қилинаётган товарлар ва хизматлар тўғрисида маълумотлар;

27. Мурувват ёрдами бўйича ҳудудий ва тармоқ комиссиялари томонидан ҳисоботлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига ва Статистика давлат департаментига:

Режа-жадвал - ҳар йили 25 январдан кечикмай;

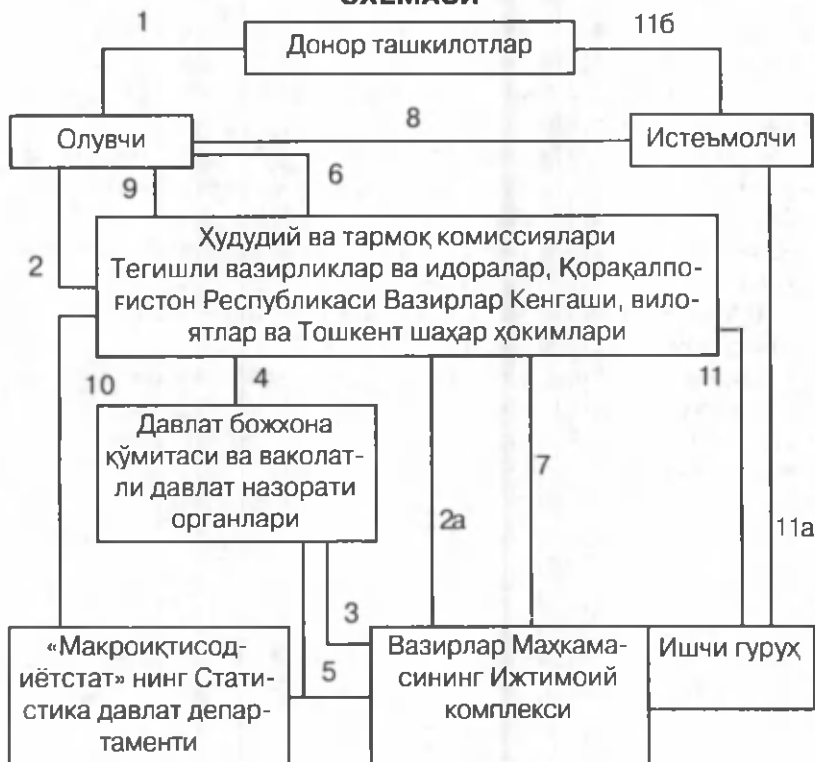
Ишларнинг бажарилиши тўғрисида ҳисобот ва Ишларнинг бажарилиши тўғрисидаги ҳисоботга тушинтириш хати - ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 10-қунидан кечикмай тақдим этилади.

28. Статистика давлат департаменти ҳар чорақда Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаментига устувор мурувват лойиҳаларининг амалга оширилиши тўғрисида якуний ахборот тақдим этади.

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш,
хисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улар-
дан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби
ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги
тўғрисидаги Низомга

1-ИЛОВА

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, хисобга
олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ҳамда
улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш
СХЕМАСИ

1. Донор ташкилотлар томонидан мурувват юкларининг олувчиларга берилиши

2. Олувчи томонидан товарлар мурувват ёрдамига тегишли юк эканлиги тўғрисидаги ҳужжатлар тайёрланиши ва уларнинг комиссиялар орқали Ижтимоий комплексга юборилиши (2a)

3. Ижтимоий комплекс томонидан ҳужжатларнинг кўриб чиқиши ва божхона органларига юкларнинг мурувват ёрдамига тегишли эканлиги тўғрисида хулоса берилиши

4. Божхонада расмийлаштириш ва мурувват ёрдами юклари сифатини назорат қилиш

5. Божхона органлари томонидан мурувват юклари тўғрисида ҳар чорақда «Макроиктисодиётстат» нинг Статистика давлат департаменти ва Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига маълумотлар берилиши

6. Мурувват ёрдами юкларини аниқ тарзда тақсимлаш лойиҳасини тайёрлаш ва асослаш

7. Мурувват ёрдами юкларининг аниқ тарзда тақсимланишини протокол билан тасдиқлаш

8. Мурувват юкларини истеъмолчиларга етказиб бериш ва уларни ҳисобга олиш

9. Режали текширишлар ўтказиш, мурувват юкларини божхонада расмийлаштириш, ҳисобга олиш, тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланишини назорат қилиш билан боғлиқ чора-тадбирларнинг бажарилишини акс эттирган ҳолда далолатномалар тузиш

10. Мурувват юкларининг олиниши ва улардан фойдаланиши тўғрисида ҳар чорақда ҳисобот тақдим этиш

Мурувват юкларидан мақсадли фойдаланилишини ва аниқ йўналтирилган тарзда тақсимланишини, шу жумладан ҳам истеъмолчилар бўйича (11а), ҳам донор ташкилотлар томонидан (11б) текширилади

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ
йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли
фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват
лойиҳалари мониторинги
тўғрисидаги Низомга **2-ИЛОВА**

**Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига
тақдим этиш учун мурувват дастурларини амалга
ошириш мақсадида мурувват
ёрдами бўйича ҳудудий комиссия буюртманомасининг
НАМУНАВИЙ ШАКЛИ**

1. Сарварақ
 - А) дастурнинг номи
 - Б) ҳудудий комиссия тўғрисидаги маълумотлар (манзили, те-
лефон, факс)
 - В) дастурнинг бошланиши ва тугалланиши саналари
 - Г) лойиҳанинг жуғрофияси
 - Д) дастурнинг қиймати
2. Муаммонинг қўйилиши
3. Дастурнинг мақсади ва вазифалари
4. Дастурни амалга ошириш усуллари ва босқичлари
5. Дастур мониторинги усуллари
6. Кутилаётган натижалар ва уларни баҳолаш мезонлари
7. Дастурнинг бюджети

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисидаги Низомга

3-ИЛОВА

Мурувват ёрдами бўйича тармоқ комиссиясининг мурувват ёрдами олишга буюртманомасининг НАМУНАВИЙ ШАКЛИ

- 1) Тармоқ комиссиясининг номи
- 2) Мурувват ёрдами сифатида олинаётган товарларнинг сўра-лаётган гуруҳи номи (Масалан: дори - дармонлар ва тиббиёт ан-жомлари)
- 3) Неча марта мурожаат қилинган
(Буюртманома биринчи буюртманома ёки такрорий эканлиги кўрсатилсин. Агар буюртманома такрорий бўлса, қайси ҳалқаро ташкилотга қачон мурожаат қилинганлиги кўрсатилсин)
- 4) Талаб этиладиган муруват юклари сўрови учун шакл

МУРУВВАТ ЁРДАМИНИ ОЛУВЧИЛАР	МУРУВВАТ ЁРДАМИНИНГ ТАЛАБ ЭТИЛГАН ЮКЛАРИ РЎЙХАТИ	КОМП-ЛЕКТЛАР СОНИ
Масалан: Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги	Ногиронлар аравачалари	10

- 5) Етказиб беришнинг кутилаётган муддатлари
- 6) Мурувват ёрданидан фойдаланиш мониторинги усуллари
(Масалан: бевосита олувчилардан сўраб чиқиш, тақсимлаш жойига борувчи комиссиялар, олувчи ташкилотлар ҳисоботлари, бошқалар)

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисидаги Низомга
4-ИЛОВА

**Мурувват лойиҳаларини амалга ошириш
МОНИТОРИНГИ СХЕМАСИ**

1. Мурувват лойиҳаларини амалга оширишга доир таклифлар тўғрисидаги маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш ва умумлаштириш

2. Тақдим этилган ахборотни таҳлил қилиш, ҳар йили йиғма ҳисобот тузиш, устувор лойиҳаларнинг биринчи навбатдаги рўйхатини тузиш

3. Ижтимоий комплекс томонидан мурувват лойиҳаларининг устувор рўйхатини тасдиқлаш ва уни Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги (3а) ва Ўзбекистон Республикасида аккредитация қилинган донор ташкилотларнинг ваколатхоналари (3б) орқали донор ташкилотларга (3в) юбориш

4. Қўшма дастур ёки лойиҳани ишлаб чиқиш ҳамда томонларнинг масъулияти тўғрисидаги икки томонлама битимни тайёрлаш

5. Лойиҳа тўғрисида ахборот йиғилишини таъминлаш, режа-жадвални тасдиқлаш ва лойиҳа бўйича ишлар бажарилганлиги тўғрисидаги чораклик ҳисоботларни олиш

6. Мурувват лойиҳалари амалга оширилишининг бориши тўғрисидаги умумлаштирилган ахборотни Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплексига ва Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлигининг Статистика давлат департаментига тақдим этиш

7. Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаментига устувор мурувват лойиҳалари амалга оширилиши тўғрисидаги якуний умумлаштирилган ахборотни тақдим этиш

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисидаги Низомга

5-ИЛОВА

Мурувват лойиҳасини тайёрлаш ва амалга ошириш режа-жадвали

Лойиҳанинг номи _____

Бажарувчи _____

Лойиҳанинг режалаштирилаётган муддатлари: 200__

N	Лойиҳа қисмини номи	Натурал курсаткичини ўлчаш бирлиги	Бажарилиш ҳажми/молиялаштириш										
			Лойиҳа бўйича ҳаммаси	Шу жумладан йиллар бўйича								Башорат	
	До начала планируемого года			Режалаштирилаётган бир йилга				2-йилга	3-йилга	Ундан кейинги йилларга			
				Бир йилга ҳаммаси	I	II	III				IV		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	

Изоҳ. Лойиҳа қисмлари бўйича тадбирлар (ишлар турлари) ни бажариш ва молиялаштиришнинг режадаги ҳажмлари жадвалга каср шаклида киритилади, тегишли ўлчов бирликларидаги натурадаги кўрсаткич сурат, махраж эса – валютадаги молиялаштириш суммаси. Натурадаги кўрсаткич деганда физик миқдорлар (узунлиги, ҳажми, массаси, миқдори ва ҳоказолар), ишлаб чиқилган ҳужжатлар (лойиҳа смета ҳужжатлар, ҳисобот, хулоса ва ҳоказолар) ёки амалга оширилган ишлар (маслаҳат, семинар, хизмат сафари, харид қилиш, назорат, ҳужжат тасдиқлаш ва ҳоказолар) назарда тутилади.

Мурувват ёрдами юкларини қабул қилиш, ҳисобга олиш, аниқ йўналтирилган тарзда тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби ҳамда мурувват лойиҳалари мониторинги тўғрисидаги Низомга

6-ИЛОВА

Мурувват ёрдами бўйича ишларнинг бажарилиши тўғрисида ҲИСОБОТ

Лойиҳанинг номи _____

Бажарувчи _____

Лойиҳанинг режалаштирилаётган муддатлари: 200__ .

N	Лойиҳанинг номи	Натура ифодасида иш турлари	Натурадаги курсаткичнинг ўлчов бирлиги	Натура ифодасида ишларни бажариш ҳажми				Ҳисобот чорагидаги ўзлаштириш ҳажми Сум ёки АҚШ доллари	
				Йил бошидан бошлаб		Шу жумладан ҳисобот чорагидан			
				режа	амалда	режа	амалда	режа	амалда
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Изоҳ. Натурадаги кўрсаткич деганда физик миқдорлар (узулиги, ҳажми, массаси, миқдори ва ҳоказолар), ишлаб чиқилган ҳужжатлар (лойиҳа-смета ҳужжатлари, ҳисобот, хулоса ва ҳоказолар) ёки амалга оширилган ишлар (маслаҳат, семинар, хизмат сафари, харид қилиш, назорат, ҳужжатни тасдиқлаш ва ҳоказолар) назарда тутилади.

Вазирлар Маҳкамасининг
2002 йил 26 июлдаги
268-сон қарорига
2-ИЛОВА

**Техник кўмаклашиш маблағлари мониторинги
ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат
қилиш тартиби тўғрисида
НИЗОМ**

I. Умумий қоидалар

1. Мазкур Низом халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмаклашиш маблағлари мониторинги ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартибини белгилайди.

2. Халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ва хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмаги:

товарлар (асбоб-ускуналар) харид қилиш учун;

маслаҳат хизматлари кўрсатиш учун;

халқаро молиявий-иқтисодий институтлар, хорижий ҳукумат ташкилотлари ва хорижий инвесторларнинг қарзлари ва инвестициялари жалб қилинган ҳолда амалга ошириладиган лойиҳаларнинг техник-иқтисодий асосланишини ишлаб чиқиш учун;

таълим берувчи дастурлар (тренинг)ни амалга ошириш учун грантлар шаклида берилади.

3. Халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмаклашиш маблағлари мониторинги ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш мазкур Низомга 1-иловага мувофиқ схема бўйича амалга оширилади.

**II. Техник кўмаклашиш лойиҳаларини
амалга ошириш мониторинги**

4. Техник кўмакни олувчи вазирлик ёки идора (ижро этувчи агентлик) халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотлари томонидан техник кўмаклашиш гранти маъқулланиши тўғрисида ижобий қарор қабул қилгандан кейин икки ҳафта муддатда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаментига Вазирлар Маҳкамасининг тегишли комплекси раҳбари томонидан тасдиқланган:

А) техник кўмаклашиш лойиҳасини амалга ошириш тадбирлари режаси;

Б) грант маблағларини ўзлаштириш жадвалини тақдим этади.

5. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, идоралари ва минтақалари бўйича ахборотларни туркумлаш ва техник кўмаклашишдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаменти ҳар чорақда техник кўмакни олувчилар тўғрисидаги маълумотларни Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлигининг Статистика давлат департаментига белгиланган шакл бўйича тақдим этади (2-илова).

6. Олинган маълумотлар асосида Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлигининг Статистика давлат департаменти тегишли ижро этувчи агентликларга давлат статистика ҳисоботининг шаклини юборади.

7. Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлигининг Статистика давлат департаменти олинган ва ўзлаштирилган грант маблағлари тўғрисида ижро этувчи агентликлар томонидан тақдим этилган маълумотлар ҳар чорақда йиғма статистика ҳисоботи шаклида умумлаштирилишини, шунингдек тўлов баланси статистикасига киритилишини таъминлайди.

8. Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаменти ҳар чорақда маблағларнинг халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг тегишли ҳисоб рақамларидаги ҳаракати тўғрисидаги ахборотни олади, ушбу ахборот умумлаштирилади ва маълумотларнинг электрон базасига киритилади ҳамда техник кўмаклашиш лойиҳаларининг амалга оширилиши доимий мониторингини ва халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг грантлари ҳисобига амалга оширилаётган лойиҳалар бўйича маълумотларнинг электрон базасида сақланишини таъминлайди.

9. Грант маблағлари ҳисобига товарлар ва хизматлар сотиб олиш халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотлари томонидан белгиланган тартибларга мувофиқ тендер асосида амалга оширилади ва улар учун ҳақ, қоидага кўра, қароргоҳларда очилган тегишли ҳисоб рақамларидан тўғридан-тўғри тўланади.

10. Халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмаклашиш лойиҳалари доирасида Ўзбекистон Республикасига олиб келинаётган товар-

лар (хизматлар)ни божжонада расмийлаштириш улар билан Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ўртасида тузилган битимларга ва амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Ижро этувчи агентликлар Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаментига халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмаклашиш лойиҳаларини амалга ошириш доирасида олиб келинаётган товарлар (хизматлар) тушганлиги тўғрисида ахборот беради.

Товарлар (хизматлар)нинг халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмагига тегишлилиги тўғрисидаги хулоса, зарурат бўлганда, ижро этувчи агентликларга Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаменти томонидан Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан донор ташкилотлар ўртасидаги тегишли битимларни ўрганиш асосида берилади.

11. Техник кўмаклашиш лойиҳалари тугаллангандан кейин ижро этувчи агентликлар бир ой муддатда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаментига лойиҳанинг зришилган мақсадларини, иқтисодий самарасини, балансга қабул қилинганлиги ва етказиб берилган моддий-техник воситаларидан фойдаланиш йўналишларини ақс эттирувчи техник кўмаклашиш лойиҳаси амалга оширилганлиги тўғрисидаги ижро этувчи агентликнинг раҳбари томонидан тасдиқланган яқунловчи ҳисоботни, шунингдек лойиҳа натижаларини қўллашга доир чора-тадбирлар режасини тақдим этади.

III. Грант маблағларидан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш

12. Грант маблағларини ўз вақтида ўзлаштириш ва улардан мақсадли фойдаланиш учун масъулият ижро этувчи агентлик раҳбарлари зиммасига юкланади.

13. Техник кўмаклашиш лойиҳалари амалга оширилишини кўриб чиқиш ижро этувчи агентликлар ва манфаатдор томонларнинг вакиллари тақлиф этилган ҳолда ҳар чоракда камида бир марта Вазирлар Маҳкамасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаменти томонидан амалга оширилади.

14. Грант маблағларидан самарали ва мақсадли фойдаланилишини назорат қилишни кучайтириш мақсадида Вазирлар Маҳ-

камасининг Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаменти техник кўмаклашиш лойиҳалари амалга оширилиши бўйича ижро этувчи агентликлар фаолиятини белгиланган тартибда режали текшириш учун Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги, Адлия вазирлиги, Марказий банк ва бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар вакилларида иборат ишчи гуруҳлар ташкил этишга ҳақлидир.

15. Бюджет (ҳукумат) ташкилотлари томонидан грант маблағларидан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш шунингдек юқори ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Назорат-тафтиш бош бошқармаси билан бирга амалга оширилади.

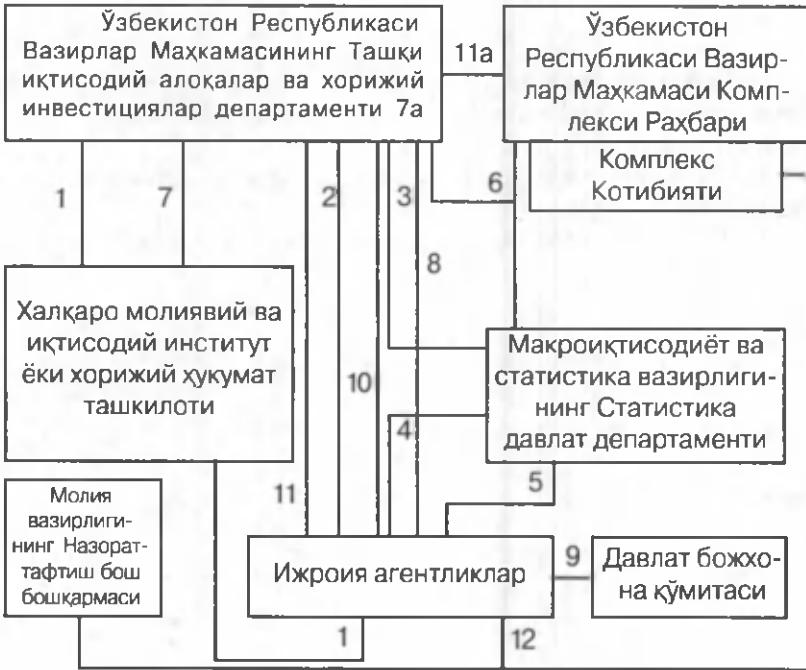
Техник кўмак, шу жумладан пул шаклида кўмак олган бюджет ташкилотлари белгиланган тартибда солиқ органларига грант маблағларидан фойдаланилишини акс эттиручи ҳисоботни, бюджет маблағларидан фойдаланилиши тўғрисидаги ҳисобот сингари ҳисобот тақдим этадилар.

16. Лойиҳани амалга ошириш жадвалидан орқада қолиш, грант маблағларидан самарасиз ва бошқа мақсадда фойдаланиш ҳоллари аниқланган тақдирда Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий инвестициялар департаменти Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг тегишли комплекси раҳбарига уларни бартараф этиш юзасидан таклифлар киритади.

Техник кўмаклашиш маблағларидан бошқа мақсадларда фойдаланишда айбдор бўлган шахслар қонунда белгиланган тартибда жавоб берадилар.

Техник кўмаклашиш маблағлари мониторинги
ва улардан мақсадли фойдаланилишини
назорат қилиш тартиби тўғрисидаги Низомга
1-ИЛОВА

**Халқаро молиявий ҳамда иқтисодий институтлар
ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник
кўмаклашиш маблағлари мониторинги ва улардан
мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш
СХЕМАСИ**

- мониторинг

1. Халқаро молиявий ва иқтисодий институт ёки хорижий ҳукумат ташкilotи томонидан техник кўмаклашиш лойиҳасини молиялаштириш тўғрисида қарор қабул қилиш
2. Вазирлар Маҳкамаси комплекси раҳбари томонидан тасдиқланган техник кўмаклашиш лойиҳаси амалга оширилишига доир тадбирлар режаси ва грант маблағларини ўзлаштириш жадвали
3. Техник кўмакни олувчилар тўғрисидаги маълумотлар
4. Статистика ҳисоботи шакли

5. Техник кўмаклашиш грантлари бўйича статистика ҳисоботи
6. Йиғма статистик ҳисоботни умумлаштириш
7. Маблағларнинг халқаро молиявий ва иқтисодий институт ёки хорижий ҳукумат ташкилотининг тегишли ҳисоб рақамларидаги ҳаракати тўғрисидаги ахборот

7а Техник кўмаклашиш лойиҳалари амалга оширилишининг доимий мониторинги ва маълумотларнинг электрон базасини қўллаб-қувватлаш

8. Товарлар (хизматлар) олингани тўғрисида ахборот
9. Товарлар (хизматлар)ни божхонада расмийлаштириш
10. Лойиҳа амалга оширилганлиги тўғрисида якуний ҳисобот

- назорат

11. Лойиҳаларнинг амалга оширилишини кўриб чиқиш, техник кўмаклашиш лойиҳалари амалга оширилиши бўйича фаолиятни режали текшириш

11а Лойиҳани амалга ошириш жадвалидан орқада қолиш ҳолларини бартараф этиш юзасидан таклифлар

12. Грант маблағларидан фойдаланишни назорат қилиш

Техник кўмаклашиш маблағлари мониторинги ва улардан мақсадли фойдаланилишини назорат қилиш тартиби тўғрисидаги
Низомга
2-ИЛОВА

Халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг техник кўмагини олувчилар тўғрисидаги маълумотлар
200__йил ____чораги учун

Маблағларни олувчи	Грантнинг тартиб рақами ёки коди	Грантнинг номи	Халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар ҳамда хорижий ҳукумат ташкилотларининг номи	Грант маблағлари-фойдаланиш бошланган сана	Грант суммаси (минг АҚШ доллари)
1	2	3	4	5	6

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамасининг ташқи иқтисодий
алоқалар ва хорижий инвестициялар
департаменти бошлиғи _____
200__й. _____

Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 26 июлдаги
268-сон қарорига
3-ИЛОВА

**Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг ўз кучини
йўқотган қарорлари
РЎЙХАТИ**

1. Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида муруват ёрдами дастурларини мувофиқлаштириш тўғрисида» 1995 йил 25 апрелдаги 146-сон қарори.

2. Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 19 сентябрдаги 359-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг айрим қарорларига киритилаётган Ўзгартиришлар ва қўшимчаларнинг 1-банди.

3. Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳамда Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш ҳақида» 2001 йил 6 апрелдаги 162-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг айрим қарорларига киритилаётган Ўзгартиришлар ва қўшимчаларнинг 10-банди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 8 майдаги 207-сон қарори (Ўзбекистон Республикаси ҚТ, 2001 йил., 5-сон, 26-модда) билан тасдиқланган «Хорижий давлатларнинг дипломатик ваколатхоналарини, консуллик муассасаларини, халқаро ташкилотларнинг ваколатхоналарини ҳамда улар ходимларини Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги ҳузурида аккредитация қилиш тартиби»га 1-илова 1-бандининг «в» кичик банди.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ
ҚАРОРИ
30.08.2002 й. N 309**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА
МИКРОКРЕДИТЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ ТЎҒРИСИДА**

Микрокредитлашнинг янги усулларини жорий этиш йўли билан аҳолининг тадбиркорлик фаолиятида янада фаол қатнашиши учун қўшимча шарт-шароитлар яратиш, шунингдек аҳолининг ижтимоий ночор табақаларини қўллаб-қувватлаш ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун донор ташкилотларнинг маблағларини кенг жалб этиш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси **ҚАРОР** қилади:

1. Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш бўйича республика мувофиқлаштирувчи Кенгашининг иловага мувофиқ халқаро молия ташкилотлари, хорижий ҳукуматга қарашли ва ҳукуматга қарашли бўлмаган нотижорат ташкилотлар (донор ташкилотлар)нинг беғараз маблағларини (грантларини) жалб этиш йўли билан микрокредитлаш тизимини ривожлантириш тўғрисидаги таклифи маъқуллансин.

2. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги хусусий тадбиркорликни микрокредитлаш дастурларини ривожлантиришнинг, шунингдек донор ташкилотлар иштирокидаги лойиҳаларнинг мувофиқлаштирувчиси этиб белгилансин, унга микрокредитлаш лойиҳалари бўйича ахборотларни ҳар чорақда умумлаштириш ва таҳлил этиш функциялари юклансин.

3. Белгилаб қўйилсинки:

микрокредитлар ҳар бир қарз олувчига эквиваленти 3 минг АКШ долларидан ортиқ бўлмаган нақд маблағ билан миллий валютада муддатлилик, ҳақ тўлаш ва қайтариш шартларида берилади;

Ўзбекистон Республикаси резидентлари - юридик ва жисмоний шахслар микрокредитлаш бўйича қарз олувчилар ҳисобланади;

донор ташкилотлар, шунингдек Ўзбекистон Республикаси резидентлари ва норезидентлари бўлган нотижорат ташкилотлар маблағ билан таъминловчи ташкилотлар ҳисобланади;

нотижорат ташкилотларнинг ўз маблағлари, донор ташкилотлар томонидан нотижорат ташкилотларга микрокредитлаш учун бериладиган грантлар, шунингдек нотижорат ташкилотларнинг микрокредитлаш билан боғлиқ фаолиятдан олинадиган даромадлари микрокредитлаш маблағлари манбалари ҳисобланади;

қарз олувчиларни танлаш, микрокредитлаш лойиҳалари доирасида уларга маблағлар бериш ва маблағларни қайтариш тартиби маблағ билан таъминловчи ташкилотлар томонидан белгиланади;

донор ташкилотларнинг микрокредитлаш манбаи сифатида фойдаланиладиган эркин алмаштириладиган валютадаги грант маблағлари тегишли ваколатли банкнинг корреспондентлик ҳисоб рақамига ўтказилади ва банклараро валюта савдоларида белгиланган тартибда сотилиши керак;

микрокредитлаш учун миллий валютадаги нақд маблағ банклар томонидан нотижорат ташкилотларнинг ҳисоб рақамларидаги мавжуд маблағлар доирасида берилади.

4. Нотижорат ташкилотларнинг мазкур қарорга мувофиқ микрокредитлашдан олинган даромадлари 2006 йил 1 январгача даромад (фойда) солиғи тўлашдан озод қилинсин, бўшаётган маблағлардан операция харажатларини қоплаш, ўз моддий-техника базасини ривожлантириш, шунингдек микрокредитлашни кенгайтириш учун мақсадли фойдаланилсин.

5. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари Р.С. Азимов зиммасига юклансин.

Вазирлар Маҳкамасининг Раиси
И. КАРИМОВ

Тошкент ш.

Вазирлар Маҳкамасининг
2002 йил 30 августдаги
309-сон қарорига
илова

**Ўзбекистон Республикасида микрокредитлашни
ривожлантиришда қатнашувчи донор ташкилотлар
РЎЙХАТИ**

N	Ташкилот номи
1	АҚШ халқаро тараққиёт агентлиги (USAID) линияси бўйича ACD/VOCA, FINCA
2	Осиё тараққиёт банки (ОТБ)
3	БМТнинг тараққиёт дастури (ПРООН), "Очиқ жамият" институти (Сорос жамғармаси) - ўз ўзини маблағ билан таъминлаш
4	"Мурувват корпуси" халқаро мурувват ташкилоти (Буюк Британия ҳукуматининг ёрдамида)
5	Нидерландия халқаро тараққиёт ва ҳамкорлик ташкилоти (НОВИБ)
6	АҚШнинг ҳукуматга қарашли бўлмаган "Биргаликдаги тараққиёт" ташкилоти (JDA)
7	JICA (Япония) линияси бўйича ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотлар - Ўқитиш дастури
8	АҚШнинг ҳукуматга қарашли бўлмаган "Норт Вест Медикал Тим" ва "Глобал Лайфлайн" ташкилотлари

МУНДАРИЖА

СЎЗ БОШИ	3
КИРИШ	6
I. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР	
1.1. ННТлар фаолиятининг ҳуқуқий асослари	9
1.2. Қўлланмада фойдаланилган асосий тушунчалар	11
II. ННТЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МАНБАЛАРИ	
2.1. ННТларни молиялаш манбаларининг таснифи	15
2.2. Ташқи молиялаш манбалар	16
2.3. Ўзини ўзи молиялаш манбалари	18
III. ННТ ФАОЛИЯТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА БЮДЖЕТИНИ ТУЗИШ	
3.1. Режалаштириш	21
3.2. Бюджет турлари	21
3.3. Бюджет моддалари	22
3.4. Бюджет тузиш босқичлари	23
3.5. Бюджет тузишга шартли мисол	24
IV. ННТ ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ	
4.1. Ташқи назорат	35
4.2. Ички назорат	36
V. ННТларга СОЛИҚ СОЛИШ	
5.1. Ўзбекистон Республикасида солиқлар тизими ва ННТларга бериладиган солиқ режимларининг хусусиятлари	38
5.2. ННТларга умумдавлат ва маҳаллий солиқларнинг алоҳида турлари бўйича солиқ солиш. Имтиёзлар бериш ва уларни қўллаш тартиби	42
5.3. ННТларга нисбатан божхона тўловлари ва имтиёзлар ...	100
5.4. Бюджетдан ташқари фондларга мажбурий тўловлар	109
5.5. Эҳсон қилувчи юридик шахслар учун солиқ имтиёзлари ...	118
5.6. ННТнинг микромолиялашдан олган даромадларига нисбатан солиқ имтиёзлари	121
VI. НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИДАГИ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	
6.1. Умумий қоидалар	122
6.2. Янги ҳисобварақлар режасининг тузилмаси	123
6.3. Ҳисоб сиёсати ва ҳисобварақлар ишчи Режаси	126

6.4. Бухгалтерия ҳисобида ННТ тузиш жараёнини акс эттириш	131
6.5. ННТ даромадларини ҳисоб-китоб қилиш	132
6.6. Моддий бойликларни ҳисобга олиш хусусиятлари	135
6.7. ННТ харажатларини ҳисоб-китоб қилиш	141
6.8. Меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисоби	147
6.9. Сафар харажатлари ҳисоби	148
6.10. Курс тавофутлари ҳисоби	151
6.11. Филиаллар ва шўба корхоналар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби	155
6.12. Бухгалтерия ҳисобида ННТни тугатиш жараёнини акс эттириш	158

VII. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИ АКС ЭТТИРИШ ТАРТИБИ 159

VIII. СОЛИҚ СОЛИШ ВА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ БЎЙИЧА ПРАКТИКУМ 165

IX. МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАР

9.1. Ҳисобот беришнинг умумий тушунчалари ва тамойиллари	181
9.2. Бухгалтерия баланси (1-сон шакл)	190
9.3. Молиявий натижалар ҳақида ҳисобот (2-сон шакл)	208
9.4. Асосий воситаларнинг ҳаракати тўғрисида ҳисобот (3-сон шакл)	215
9.5. Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот (4-сон шакл)	217
9.6. Хусусий сармоя тўғрисида ҳисобот (5-сон шакл)	222
9.7. Дебиторлик ва кредиторлик қарзлари тўғрисида маълумотнома	223
9.8. Статистик ва бошқа ҳисоботлар	227
9.9. Рўйхатга олиш органларига ҳисобот бериш	228
Тавсия қилинувчи адабиётлар рўйхати	

ИЛОВАЛАР:

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (кўчирмалар). *Ўзбекистон Республикаси Олий Совети ахборотномаси, 1993 йил, 1-сон, 4-модда; 1994 йил, 1-сон, 5-модда* 231

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик Кодекси (кўчирмалар). *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ахборотномаси, 1996 йил, 2-сонга илова, 11-12-сон; 1997 йил 2-сон, 56-модда, 9-сон, 241-модда; 1998 йил, 5-6-сон, 102-модда; 1999 йил, 1-сон, 20-модда, 9-сон, 229-модда; 2001 йил, 1-2-сон, 23-модда, 9-10-сон, 182-модда; 2002 йил, 1-сон, 20-мод-*

да; *Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 йил, 19-сон, 144-модда* 233

Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуни. *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ахборотномаси, 1999 йил, 5-сон, 115-модда* 238

Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонуни. *Ўзбекистон Республикаси Олий Совети ахборотномаси, 1991 йил, 4-сон, 76-модда; 1992 йил, 9-сон, 363-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ахборотномаси, 1997 йил, 4-5-сон, 126-модда; 1998 йил, 3-сон, 38-модда* 252

Ўзбекистон Республикасининг «Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида»ги Қонуни. *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ахборотномаси, 2001 йил, 1-2-сон, 8-модда* .. 266

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 12 мартдаги «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмаларини рўйхатдан ўтказишни тартибга солиш тўғрисида»ги 132-сон Қарори. *Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Қарорлари тўплами, 1993 йил, 3-сон, 9-модда* 279

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги «Хайрия ҳамда бошқа жамғармалар ва жамиятларга, шунингдек, улар томонидан ташкил қилинган корхоналар ва бошқа шуъба тузилмаларига солиқлар, йигимлар ҳамда божхона тўловлари бўйича берилган имтиёзларнинг қўлланиш тартиби тўғрисида»ги 502-сон Қарори. *Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати Қарорлари тўплами, 1999 йил, 11-сон, 67-модда* 291

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 17 ноябрдаги «Мурувват ёрдамидан ва бегараз техник кўмақдан мақсадли фойдаланилишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 268-сон Қарори. *Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 йил, 14-сон, 112-модда* 294

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 30 августдаги «Ўзбекистон Республикасида микрокредитлашни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 309-сон Қарори. *Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 йил, 15-16-сон, 126-модда* 319

ҚҰШИМЧА ЁЗУВЛАР УЧУН

ҚЎШИМЧА ЁЗУВЛАР УЧУН

Нашр масалалари бўйича қуйидаги манзилга

мурожаат этишингизни сўраймиз:

**Тошкентдаги Халқаро Нотижорат
Ҳуқуқ Маркази (ХНҲМ)**

Тел.: (998 71) 169-16-13 (14,15,17)

Факс: (998 71) 169-16-41

Эл. почта: icnl@cpart.uz

website: <http://www.icnl.org/car>

**ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ
ТАШКИЛОТЛАРИГА СОЛИҚ СОЛИШ
ВА УЛАРНИНГ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ**

Нашр бичими 60x84 ^{1/16} . Адади 1000 нусха. Буюртма № 7
Бепул тарқатилади.

«DEKORPOLIGRAF» МЧЖ, 7000003, Тошкент ш.,
Олмазор мавзеси, Фурқат кўчаси 11а.
Тел.: 144-74-96, факс: 120-74-97

Саҳифаловчи: Отабек Тошмухамедов.